BARRY TURNER

A BERLINI LÉGI HÍD

A hidegháború nagyszabású segélyszállítási művelete

GABO

A fordítás az alábbi kiadás alapján készült:
Barry Turner: The Berlin Airlift
Icon Books Ltd, London, 2017

Fordította: Dr. Molnár György

Szerkesztette: Rózsa Judit

Tördelte: Kühne Andrea

Kiadja a GABO Könyvkiadó
www.gabo.hu
Felelős kiadó: Földes Tamás
Felelős szerkesztő: Roboz Gábor

ISBN 978-963-406-640-8

A GABO Kiadó könyveinek kizárólagos terjesztője a Talentum Kft.
Cím: Törökbálint, DEPO
Telefon: 06-23-332-105
Fax: 06-23-232-336
E-mail: talentum.nagyker@t-online.hu

Tartalom

Németország és a szövetséges hatalmak megszállási zónái

DÁNIA
Balti-tenger
Északi-tenger
Stralsund
Schwerin
SZOVJET ZÓNA
Bréma
Északi légi folyosó
Fassbergi légi támaszpont
Cellei légi támaszpont
BRIT ZÓNA
Vasút
BERLIN
Hannover
Helmstedt
Frankfurt an der Oder
Középső légi folyosó
Magdeburg
Autobahn
HOLLANDIA
LENGYELORSZÁG
NÉMETORSZÁG
Düsseldorf
Lipcse
Déli légi folyosó
Drezda
Bonn
Frankfurt am Main
Wiesbadeni légi támaszpont
Rhein-Main légi támaszpont
CSEHSZLOVÁKIA
Heidelberg
AMERIKAI ZÓNA
Karlsruhe
Stuttgart
FRANCIAORSZÁG
FRANCIA ZÓNA
München
AUSZTRIA
LIECHTENSTEIN
SVÁJC
OLASZORSZÁG

0 20 40 60 80 100 mérföld
0 40 80 120 160 200 kilométer

Berlin és megszállási zónái

mérföld
kilométer

Repülőterek
Szektorhatár
Kerülethatár

SZOVJET SZEKTOR
FRANCIA SZEKTOR
BRIT SZEKTOR
AMERIKAI SZEKTOR
PANKOW
WEISSENSEE
LICHTENBERG
KÖPENICK
TREPTOW
PRENZLAUER BERG
FRIEDRICHSHAIN
MITTE
KREUZBERG
NEUKOELLN
Schönefeld
Tempelhof
TEMPELHOF
SCHOENEBERG
STEGLITZ
REINICKENDORF
WEDDING
TIERGARTEN
Tegel
CHARLOTTENBURG
WILMERSDORF
ZEHLENDORF
Havel-tó
SPANDAU
Gatow
POTSDAM

A légi hídra mindenki büszkén emlékszik vissza. Akkor Berlin állt a világ érdeklődésének középpontjában, és a berlinieknek meggyőződése lett, hogy a Nyugat valóban törődik velük. Nehéz napok voltak a légi híd napjai, izgalmas napok, rettenetes napok. De azok voltak a szép idők!

George Mikes: *Über Alles: Germany Explored,* 1953

Berlin maga a változás. Önazonossága nem a stabilitáson, hanem a változáson alapul. Nincs még egy nagyváros, amely többször is ekkora hatalomra tett szert, majd ilyen mélyre zuhant. Nincs még egy főváros, amelyet ennyire gyűlöltek, rettegtek vagy szerettek volna. Nincs másik hely, amelyet több évszázadnyi konfliktus – a vallásháborúktól a hidegháborúig – ennyire megtépázott és feldúlt, miközben Európa ideológiai küzdelmeinek gyújtópontjában állt.

Rory MacLean: *Berlin,* 2014

Első fejezet

John Curtiss repülő hadnagynak ez volt a második repülőútja Berlin fölé. Az elsőnek 1945 januárjában a pusztítás volt a célja. A brit bombázóparancsnokság navigátoraként ő vezette Halifax bombázóját a fényszórók vakító, egymást imbolyogva keresztező fénycsóváin át az aznap éjszakai célpontig, egy olajfinomítóig a nagyváros szélén. Fejhallgatójában meghallotta az utasítást („Bombakamraajtókat kinyitni!"), messze maga alatt megpillantotta a narancsvörös villanásokat, és próbált nem gondolni a pusztulásra és az áldozatokra. Most, 1948 júliusában, mindössze három évvel a háború vége után, John Curtiss nem Berlin fölé, hanem Berlinbe repült, repülőgépe pedig nem bombákat, hanem élelmiszert és tüzelőanyagot szállított az ostromzár alá vett városba. Egy volt csak a sok ezer szövetséges amerikai és brit repülőkatona közül, aki részt vett a berlini légi híd, az addig valaha megkísérelt legambiciózusabb légi segélyezési művelet megvalósításában.

Tizenegy hónap alatt, 1948 júniusától 1949 májusáig, 2,3 millió tonna különféle anyagot szállítottak Berlinbe 277 500 bevetés során. A naponta átlagosan leszállított mennyiségben négyezer tonna szén szerepelt, olyan ömlesztett teheráru, amelynek a légi szállítása addig még elviekben sem merült fel. A rekordnapokon közel ezernégyszáz repülőgép érkezett, majd távozott, majdnem percenként egy, ami lidércnyomásos helyzetet teremtett a forgalomirányítók számára

abban a korban, amikor még gyerekcipőben járt a számítástechnika. Persze ennek a légi hídnak nagyjából minden statisztikai mutatója megdöntött valamilyen rekordot. A résztvevőket egész hátralévő életükben elkísérte az érzés, hogy valami rendkívüli részesei lehettek.

John Higgins tizennyolc esztendős motorkerékpáros küldöncként szolgált a brit hadseregben, amikor a berlini légi híd művelete elkezdődött.

> Huszonkét évig szolgáltam katonaként, megjártam Ciprust, Kenyát és a világ több más neuralgikus pontját, de Berlinben váltam felnőtté. Mert én, az ifjú, brit huligán, tizennyolc hónap alatt felnőtt lettem. Akkor láttam először úgy a világot, ahogyan egy tisztességes embernek látnia illik.

Ötven évvel később John részt vett a veteránok éves felvonulásán Berlinben.

> Minden kisiskolás virágot adott nekünk, aztán felmentünk a lépcsőn, hogy elfoglaljuk a helyünket. Az üléssorok mellett ott állt egy öreg néni, folytak a könnyei, és csak annyit hajtogatott: *Danke! Danke!* Odaadtam neki a virágomat, de megszólalni nem tudtam.

John Curtiss, addigra a királyi légierő nyugállományú vezérőrnagya, szintén jelen volt a veterántalálkozón. Odalépett hozzá egy középkorú férfi, aki mindent elkövetett, hogy kinyilváníthassa háláját. „Ön és az önhöz hasonlók nélkül most nem lennék itt. A szüleim megesküdtek, ha a kommunisták megkaparintják a hatalmat, ők nem vállalnak gyereket."

Berlin megosztott város volt egy megosztott országban, egy megosztott földrészen. Nem kellett volna így alakulnia. A Németország felett aratott győzelem új kezdetet ígért: a tartós béke biztosítása Európában a szövetségesek megegyezésre épülő, közös erőfeszítésén alapult. Hamar kiderült azonban, hogy Amerika, Nagy-Britannia és Oroszország sokat magasztalt egységét mindössze egyetlen közös cél tartotta össze: a nácizmus leverése. Amint legyőzték az ellenséget, a katonai és politikai bajtársiasság vékony máza gyorsan lekopott.

A kételkedésre hajlamosabb vagy tisztábban látó megfigyelők számára a szövetségesek koalíciójának törékenysége már akkor nyilvánvaló volt, amikor még javában dúlt a háború. 1943 közepén, amikor a Harmadik Birodalom végső vereségét bizonyos mértékig még a jövő homálya rejtette, de már elkerülhetetlennek ítélték, a szövetséges hatalmak maguk között tárgyalni kezdtek Németország háború utáni sorsáról. Októberben a szövetségesek külügyminiszterei (Cordell Hull az Egyesült Államok, Anthony Eden Nagy-Britannia és Vjacseszlav Molotov a Szovjetunió képviseletében) megtévesztően konstruktív szellemű találkozót tartottak Moszkvában, és ennek eredményeként felállították a háromhatalmi Európai Tanácsadó Bizottságot (European Advisory Commission). A testület székhelyének Londont jelölték ki. Amerikát és a Szovjetuniót londoni nagykövete, John Winant és Fjodor Guszev képviselte a bizottságban, a brit érdekeket pedig Sir William Strang, a kormány régi, tapasztalt külpolitikai tanácsadója.

Amit képviselniük kellett, azt a legfelső szinten már meghozott döntések írták elő. Hogy Németországnak „feltétel nélküli megadásnak" kell alávetnie magát, azt Roosevelt elnök és Churchill miniszterelnök 1943. januári casablancai értekezletükön már leszögezték, majd később Joszif Sztálin is hozzájárult. A formula létjogosultságát azzal indokolták, hogy alkalmas eszköz bármely, akár keleten, akár nyugaton felmerülő tárgyalásos különbéke ötlet megvalósításának

megelőzésére. A háború tervezett lezárási módjából hiányzott bármiféle rugalmasság, és ez azt az üzenetet hordozta magában, hogy a legyőzött Németország egyáltalán nem szólhat majd bele belügyei irányításába. Egy állam feltétel nélküli kapitulációja egyet jelent a szuverenitás feladásával. Más szóval a szövetséges hatalmak lesznek azok, akik majd megmondják a németeknek, hogyan irányítsák az életüket.

Ennek azonban az a feltételezés szolgált alapjául, hogy a Három Nagy meg tud egyezni abban, milyen sorsot szán Németországnak. Erre az egyetértésre sohasem volt komoly remény. A legjobb, amivel az Európai Tanácsadó Bizottság előhozakodhatott, Németország katonai közigazgatás alá helyezett megszállási zónákra osztásának koncepciója volt, amelyben nem határozták meg sem a megszállás feltételeit, sem az időtartamát. A több győztes hatalmat érintő kérdések rendezésére az egyes hatalmak megszálló haderőinek főparancsnokaiból és helyetteseikből felállítandó Szövetséges Ellenőrző Tanács (Allied Control Council) kapott felhatalmazást. Berlin igazgatását a nagyváros saját Szövetségesek Közötti Kormányzó Hatóságára (Inter-Allied Governing Authority [Kommandatura]) tervezték bízni.

Ezek a papíron roppant elegáns és szabatos rendelkezések kérdések hosszú sorát hagyták nyitva, nem utolsósorban a megszállási zónák közötti demarkációs vonalak és a valószínűleg a szovjet zóna belsejébe kerülő Berlin megközelítési útjainak kijelölését a többi szövetséges számára. A nyugati szövetségesek abból az előfeltevésből indultak ki, hogy szabad és korlátlan átjárásuk lesz a német fővárosba, az oroszok azonban nem tűrték, hogy bárki feltételeket szabjon nekik. Strang azt figyelte meg, hogy szovjet tárgyalópartnere „mogorva és meglehetősen nehéz felfogású ember"[1], aki hajlamos kicsinyes alkudozásra jelentéktelen részletkérdésekben. Strang, amikor ezt a kellemetlen jelenséget a diplomata nehéz természetének tulajdonította, nem ismerte fel, hogy valójában a szovjetek általános tárgyalási taktikájának gyakorlati megvalósulásával áll szemben. A szovjet diplomaták ugyanis minden lehetséges eszközzel húzták az időt, amíg az előrenyomuló Vörös Hadsereg megszilárdítja országuk uralmát az elfoglalt területeken.

Churchill, aki ösztönös bizalmatlansággal tekintett a kommunistákra általában, és Sztálinra különösen, tisztább képet alkotott arról, mi történik. Ő azonban, amint maga is büszkén vallotta, reálpolitikus volt, ezért méltányolta Sztálin rögeszmés, saját személyére és országára egyaránt érvényes biztonságmániáját. A diktátor eltökélten igyekezett olyan államokkal körülvenni Oroszországot, amelyek vagy közvetlenül a szovjet kormányzás alatt állnak, vagy ha van saját kormányuk, az mindenben aláveti magát a Kreml akaratának. Éppígy törekedett arra, hogy önmagát megkérdőjelezhetetlen hűségű alárendeltekkel vegye körül. Tekintettel a Szovjetuniónak a nácizmus legyőzéséért hozott véráldozatára – majdnem kilencmillió katonája és tizenhétmillió polgári lakosa vesztette életét –, Sztálin a többiekénél nagyobb részesedést tartott jogosnak Németországból, és kiváló helyzetben volt ahhoz, hogy meg is kapja. Ezért tette meg Churchill a hírhedt „százalékos" ajánlatát Sztálinnak, amelyben át kívánta engedni a Románia és Bulgária fölötti befolyást az oroszoknak, ha cserébe Görögországot teljesen átengedik a briteknek, a Magyarország és Jugoszlávia fölötti befolyáson pedig fele-fele arányban megosztoznak.

Ezzel a húzással a brit miniszterelnök nem aratott osztatlan sikert Washingtonban. Roosevelt elnök – „az én szívbéli jóbarátom", ahogyan Churchill emlegetni szerette – egy másik diplomáciai iskolához tartozott. Az elnök az első világháború alatt szolgálta le politikai inaséveit, ezért gondolkodására erős hatást gyakorolt Woodrow Wilson elnök idealizmusa. A Népszövetségnek, Wilson elmeszüleményének kudarca csak még eltökéltebbé tette Rooseveltet, akinek fő ambíciójává fokozatosan az új, kölcsönös bizalomra épülő világrend

megteremtése vált. Ez mérhetetlenül távol állt Churchill (ízléstől függően) gyakorlatiasnak vagy cinikusnak minősíthető krédójától, amely szerint a béke megőrzésének egyetlen módja a hatalmi egyensúly megteremtése csellel-gánccsal a jelentősebb államok között, olyan hatalmi egyensúlyé, amely mindegyiknek lehetővé teszi területi ambíciói kielégítését anélkül, hogy bármelyik a többiek legyőzéséhez elegendő erőre tenne szert.

A nyugati szövetségesek viszonyában jelentkező repedések a fekete-tenger-parti Jaltában 1945 februárjában, a Három Nagy részvételével tartott konferencián kezdtek megmutatkozni. Sem Roosevelt, sem Churchill nem volt formában. Az elnök, aki politikai pályafutása nagy részét rokkantként élte végig, ekkorra már a halálát közvetlenül megelőző hanyatlás állapotába jutott. Környezete szerint alig többre volt képes, mint „összevissza halandzsázva valami felszínes konklúzióig letárgyalni helyzeteket". Churchill jobb állapotban volt, de a fárasztó utazás után ő is gyakran kényszerült pihenőre. Egyedül Sztálin repesett az örömtől, élvezte a biztos tudatot, hogy a Vörös Hadsereg éppen tönkreveri a német seregeket a keleti hadszíntéren.

A szovjet támadók téli offenzívájuk kezdete után három héttel már majdnem ötszáz kilométerre nyugatra jártak induló állásaiktól. Lengyelországból a Danzigba vezető folyosó nyakrészét kivéve kisöpörték a németeket. Stratégiai jelentőségű, nagy német ellenoffenzíváról már szó sem lehetett. Január végére az oroszok birtokba vették Szilézia hatalmas iparvidékét, ahol a szövetséges bombázók szinte egyáltalán nem tettek kárt a harckocsi- és repülőgépgyártó üzemekben. Mindez azonban eltörpült a hadi helyzet egyetlen, döbbenetes részletéhez képest: az Odera folyón Küstrinnél foglalt hídfőállásban Berlintől már alig több mint kilencvenöt kilométerre álltak az oroszok.

Ugyanakkor – konstatálták zavartan és kissé szégyenkezve a nyugati tábornokok – a Siegfried-vonal mélyen tagolt védelmi rendszerén

még nem sikerült áttörni. A Rajnához, a D-napi invázió legfőbb céljához a szövetséges hadseregek továbbra sem álltak közelebb, mint az oroszok Berlinhez. Amikor Kelet-Európa nagy kiterjedésű részein már Sztálin gyakorolta a hatalmat, Roosevelt és Churchill nem sokat mondhatott vagy tehetett.

A viták középpontjában mindenekelőtt Lengyelország állt. Nagy-Britannia korábban kötelezettséget vállalt az ország függetlenségének biztosítására, és szabad választások rendezésére Lengyelországban, végtére is annak idején éppen a lengyelek szabadságának védelmében lépett be a háborúba. Csakhogy a Szovjetunió is jogos – vagy legalábbis elutasíthatatlan – igényt formált a részvételre a lengyel kérdés rendezésében. Soha többé nem fordulhat elő, hogy az ország tágas, nyílt térségei a Szovjetunió ellen készülő agresszort hozzanak kísértésbe! Sztálin el akarta tolni nyugat felé a Szovjetunió határát, az így elvesztett területekért pedig Németország rovására kívánta kárpótolni Lengyelországot. Olyan varsói kormányt is követelt, amely érzékenyen figyel Moszkva kívánságaira. Ezt az igényét Londonban, ahol teljes lengyel emigráns kormány működött, egyáltalán nem támogatták. Churchill hevesen tiltakozott, de nem volt más választása, mint elfogadni Sztálin gondosan megválogatott jelöltjeit az új rezsim vezetőinek. A szovjet diktátor egy később meghatározandó időpontra beígérte „a szabad és minden korlátozástól mentes választásokat". Churchillt nem sikerült megvezetnie, de Roosevelt úgy döntött, enged a kérdésben.

1945 márciusának vége felé a lengyel ellenállási mozgalom tizenöt vezetőjét, akik józan ésszel gondolkodva akár arra is számíthattak volna, hogy részt fognak venni az új kormányzat megalkotásában, letartóztatták, és elszállították Moszkvába, ahol koholt vádak – egyebek között valamiféle britek szervezte szovjetellenes szövetségben való lengyel részvétel – „bevallására" kényszerítették őket. A lengyel kormányt átalakították, minden fontos posztot kommunistákkal

töltöttek be, köztük az igazságügyit és a belügyminiszterit is, és természetesen az állambiztonsági szolgálatot is kommunisták vezették. Washington sértődötten vette tudomásul, hogy Sztálin képes volt ilyen kirívóan Jalta szelleme ellenében cselekedni, amit csak tetézett, hogy a Vörös Hadsereg által megszállt Romániában is szovjetbarát bábkormányt juttattak hatalomra.

Roosevelt, aki még mindig azt hitte, hogy Sztálin „kezelhető" partner, az újonnan felállított Egyesült Nemzetek Szervezetétől várta annak a keretnek a megteremtését, amelyben a két szuperhatalom, valamint Nagy-Britannia, Kína és a problematikusabb Franciaország a kölcsönös tisztelet légkörében rendezheti a saját és a világ többi részének problémáit. Azonban minden bizonnyal még Roosevelt elnöknek is nagy levegőt kellett vennie, amikor Jaltában odakanyarította a nevét a *Nyilatkozat a felszabadított Európáról* (Declaration on Liberated Europe) című dokumentum alá, amelyben a Három Nagy kötelezettséget vállalt, hogy segít a felszabadított nemzeteknek „megsemmisíteni a nácizmus és a fasizmus utolsó maradványait, és megteremteni az általuk választott demokratikus viszonyokat". Az elnök éppen annyi ideig élt még, hogy felismerje az ezen szavakban rejlő elképesztő mélységű cinizmust. Ami a többi megtárgyalt ügyet illeti, a Szovjetunió olyan területi és egyéb engedményekért cserébe, amelyeket egyelőre még titokban tartott, vállalta, hogy beszáll a Japán elleni háborúba.

A jóvátételi szolgáltatások sokat vitatott kérdésében általános irányelvekben egyeztek meg, amelyek szerint Németország nemzeti vagyonából a háború végét követő két éven belül el fogják szállítani az olyan gépeket és berendezéseket, amelyek eltávolításával felszámolható az ország hadviselési potenciálja. Ezenfelül „később kijelölendő időtartamban" évenként bizonyos mennyiségű árut fognak kiszállítani Németországból, és német munkaerőt fognak alkalmazni a háború dúlta országok újjáépítésében. A részletes terv kidolgozása

a Moszkvában összeülő háromhatalmi Szövetséges Jóvátételi Bizottságra várt. Sztálin a britek ellenállásával dacolva Jaltában elérte, hogy a jóvátételi keret összesített értékét húszmilliárd dollárban határozzák meg, aminek az ötven százaléka a Szovjetuniót illeti. Végleges kötelezettségvállalás volt ez? Oroszország utóbb állította, hogy igen, az volt. Nagy-Britannia és Amerika tagadta.

Churchillnek megvoltak a maga sikerei. Különösebb gond nélkül elhárította Roosevelt ismételt próbálkozásait a Brit Birodalom bevonására az 1941-es Atlanti Charta, e fennkölt dokumentum hatálya alá, amely úgy általában megígérte a világméretű együttműködést és a nemzetek felszabadítását a politikai elnyomás alól. Beletelt némi időbe, amíg a brit miniszterelnök rádöbbent, hogy amikor Roosevelt a népek önrendelkezési jogáról beszél, abba a brit uralom alatt álló területek népeit is beleérti. Igen heves ellenkezést váltott ki az angolok részéről, amikor Washington felvetette, hogy kívánatos lenne visszaszolgáltatni Hongkongot a kínaiaknak. Jaltában Churchillnek sikerült saját javára fordítania azt, ahogyan Sztálin az Atlanti Chartát értelmezte, ugyanis a szovjet vezető szerint a dokumentum az ő területi követeléseit nem zárta ki eleve. Sztálin lélegzetelállító arcátlansága – egyik felszólalásában kiállt azon amerikai javaslat mellett, amely szerint minden brit gyarmati területet nemzetközi gyámság alá kellene helyezni – jogos felháborodást váltott ki Churchillből.

A brit kormányfőre akkor is komoly csalódás várt, amikor a francia követeléseket pártfogolta. A Szabad Franciaország és a francia ideiglenes kormány vezetőjeként Charles de Gaulle tábornok nemzete jogaiba való visszahelyezésére kínálkozó alkalmat látott a jaltai konferenciában, csakhogy ezt sem Roosevelt, sem Sztálin nem tartotta aktuálisnak. Mindketten elutasították Franciaország igényét nagyhatalmi státusza helyreállítására, ráadásul Roosevelt erős, személyes ellenszenvet érzett De Gaulle, a fondorlatos és hálátlan

szövetséges iránt. Churchillt szintén könnyen kihozta sodrából a franciák tolakodóan magabiztos vezetője („Na, de tényleg! Franciaországnak ad elég tennivalót ezen a télen és tavasszal pusztán az is, hogy megpróbáljon életben maradni, nem játszhatja a nagyhatalmat csak azért, mert részt vesz a háborúban!"), de kitartott azon meggyőződése mellett, amely szerint a jövő Európájában csak egy stabil Franciaország ellensúlyozhatja az újra erőre kapó Németországot. Roosevelt, akinek tetszését azonnal elnyerte bármely ötlet, amely csökkentette az általános elvárást, hogy Amerika vállaljon oroszlánrészt a háború utáni Európa problémáinak megoldásában, beleegyezett, hogy Franciaország saját megszállási zónát kapjon Németországban, sőt abba is, hogy negyedik tagként bevegyék a Szövetséges Ellenőrző Tanácsba. Sztálin kelletlenül, de szintén beleegyezett, azzal a feltétellel, hogy a francia zónát a korábban Nagy-Britanniának és az Egyesült Államoknak kijelölt területekből fogják kikanyarítani.

Ami Berlint illeti, a Három Nagy elfogadott egy vázlatos tervet a nagyváros közös igazgatás alá helyezésére. 1945 kora tavaszára a nyugati szövetségesek olyan mértékben felgyorsították hadseregeik előrenyomulását, hogy bizonytalanná vált, ki éri el elsőnek Berlint. Montgomery tábornagy roppant értékes hadi célt látott a német fővárosban. A rajnai átkelés után azt feltételezte, hogy az ő 21. hadseregcsoportja fogja vezetni a versenyfutást Berlin felé, de Dwight Eisenhower tábornok, a nyugati szövetségesek fegyveres erőinek főparancsnoka különleges érzékenységgel figyelte az alárendeltségében szolgáló amerikai es a brit tábornokok rivalizálását. Tudta, milyen visszhangot váltana ki Washingtonban – hogy a legmagasabb beosztású amerikai tábornokok lemondással fenyegetőzését már ne is említsük –, ha szabadjára engedné Montgomeryt. Éppen ezért Eisenhower úgy határozott, főcsapását áthelyezi Omar Bradley tábornok 12. hadseregcsoportjának sávjába, azzal a paranccsal, hogy a hadseregcsoport az Elba felé törjön előre, és ott vegye fel a kapcsolatot az oroszokkal. Eisenhower átengedte a lehetőséget a Vörös Hadseregnek, hadd tűzzék ki annak a katonái elsőként zászlajukat a Brandenburgi kapura. Rendkívüli horderejű döntést hozott, amelyért sokat bírálták, pedig észszerű stratégiai okok szóltak amellett, hogy Berlin elfoglalását meghagyják az oroszoknak. Először is ők álltak közelebb a német fővároshoz, és egymilliós csoportosításuk már felkészülten várakozott, hogy megindítsa a végső, megsemmisítő támadást a sík, nyílt terepen. A legközelebbi brit–amerikai seregtestek még négyszáz kilométerre álltak a célponttól. Imponáló tempóban nyomultak előre, de annyira azért nem gyorsan, hogy garantáltan ők érjenek elsőnek Berlinbe. Még azt feltételezve is, hogy az első háromszázhúsz kilométert az Elbáig sikerül villámgyorsan megtenni, a folyón túli nyolcvan kilométeren a terep nehezen járható, tele a mozgást akadályozó tavakkal és folyókkal. Utána pedig még mindig ott várta a támadót a lidércnyomásos végjáték, a Berlinben várható utcai harcok olyan körülmények között, ahol a szövetséges csapatok nem rendelkeztek eszközökkel a baráti orosz és az ellenséges német csapatok megkülönböztetésére. Ez a helyzet vajon hogyan hatna a szovjet–brit vagy a szovjet–amerikai kapcsolatokra?

A másik tényező, amely miatt Eisenhower nem akarta csapataival megelőzni az oroszokat Berlin elfoglalásában, a fiatal életekben fizetendő ár volt. Bradley – aki kész volt lemondani a diadalmas bevonulásról Berlinbe, feltéve, hogy halálos vetélytársa, Montgomery ezzel nem jut csalárd módon előnyhöz – úgy számolt, hogy az áttörés az Elbától százezer főnyi véres veszteséggel (halottal, sebesülttel és eltűnttel) járna, ami „piszok húzós ár egy presztízs hadműveleti célért". Ez a figyelmeztetés a legkevésbé sem talált süket fülekre Eisenhowernál, akire Washington jelentős nyomást gyakorolt, hogy kímélje katonái életét, mert szükség lehet rájuk a Japán elleni háborúban, amelyről akkor úgy vélték, legalább egy évvel tovább tart

majd, mint az európai. A harcedzett alakulatok számíthattak rá, hogy szolgálataikra a csendes-óceáni hadszíntéren is igényt tartanak majd.

A tempót azonban a politika diktálta, a stratégia csak alárendelt szerepet játszott. Eisenhowernak feltett szándéka volt tartani az egyensúlyt az amerikai és a brit érdekek között. Lelke mélyén azt is pontosan tudta, hogy elnöke roppant fontosnak tartja a jó kapcsolat megőrzését az oroszokkal. Akármennyire is naivitásnak tűnhetett ez attól a pillanattól kezdve, hogy Sztálin kimutatta a foga fehérjét, azok, akik Roosevelt bizalmas köréhez tartoztak, erős késztetést éreztek arra, hogy barátként kezeljék az oroszokat, ne jövőbeli ellenségként. Roosevelt körül is megszólaltak figyelmeztető hangok, de nem elég hangosan ahhoz, hogy mondandójuk eljusson Eisenhowerhez. Amit viszont biztosan meghallott, az mentorának, a szárazföldi haderőnem vezérkari főnökének, George Marshall tábornoknak a véleménye volt, aki azért támogatta a Berlin ügyében hozott döntését, mert az amerikai békéltetési politika részének tekintette. Marshall szempontjából volt még egy külön erénye a döntésnek: arra emlékeztette az általa utált Montgomeryt, hogy alárendelt helyzetben van.

London a várható ellenséges hangon reagált, ám amikor Roosevelt kiállt tábornokai mellett, és tagadni kezdte, hogy Eisenhower terve bármilyen messze ható eltérést jelentene a Jaltában elfogadott stratégiától, Churchill meghátrált, és tagadta, hogy valaha is megkísérelte volna lebecsülni vagy leszólni a főparancsnokot, vagy „félreértéseket előidézni a legigazabb barátok és bajtársak között, akik valaha egymás oldalán küzdöttek". Eisenhower kapva kapott a meglengetett olajágon, és biztosította Churchillt, szó sincs arról, hogy a brit csapatokat „statikus állapotban hagyjuk az Elba mentén", inkább az a valószínű, hogy „amerikai erőket fogunk átcsoportosítani Montgomery tábornagyhoz, akit aztán északon átküldünk a folyón, hogy elérje a balti-tenger-parti Lübeckig nyúló vonalat". A hadművelet célja Dánia és Norvégia felszabadítása még azelőtt, hogy a Vörös Hadsereg odaérne. Berlin sorsának kérdését a főparancsnok nyitva hagyta, bár a Vörös Hadsereg lényegesen kedvezőbb pozícióban volt leginkább vágyott célja eléréséhez.

Éppenséggel lehetséges, hogy a krónikus beteg elnökkel keményen szembeszállva Churchill többet is kihozhatott volna a washingtoni közvélemény befolyásolására rendelkezésére álló eszközökből. Kezdeti tiltakozása után azonban belátóvá vált a kérdésben, és az is maradt jóval a háború utánig, amikor az utólagos bölcsesség kiszínezte emlékiratait. Churchill realista volt. Tudta, hogy mindenekelőtt fenn kell tartania a jó viszonyt a komoly erőfölényben lévő amerikaiakkal. E miatt került Churchill eleve vesztes pozícióba sokkal több vitában, mint amennyit bármikor kész volt elismerni. Amint a légierő vezérkarának főnöke, Sir Charles Portal megjegyezte főnökéről: „Churchill az utolsó lövészárokig hajlandó harcolni, de abban már nem!"

Berlin kérdésében a végső döntést egészen április közepéig nem hozták meg. Addigra a nyugati hadseregek sokkal gyorsabb térnyerést ünnepelhettek, mint amilyenre korábban számítottak. William S. Simpson tábornok amerikai 9. hadserege kijutott az Elbához, miközben a szovjet csapatok még Berlin külvárosaiban igyekeztek utat törni maguknak. Simpson akkor úgy látta, semmi sem áll katonái és Berlin között, csak a nyílt, üres *autobahn*, a sztráda. Kérését azonban, hogy hadd folytassa a támadást, és tegye meg az utolsó néhány mérföldet, elöljárói elutasították.

Eisenhower túlságosan is nagynak tartotta a kockázatot. A 9. hadsereg létszáma mindössze 50 000 fő volt. A támadó hadosztályok addigra már messze megelőzték hadtáplépcsőjüket, az utánpótlási vonalak hosszúra nyúltak, és a hadsereg csak egyetlen hídfővel rendelkezett az Elba túlsó partján, ilyen körülmények között kellett

előrevonni a nélkülözhetetlen tüzérséget és az üzemanyag-utánpótlást. Mindez éles ellentétben állt a szovjetek előkészületeivel, akik már korábban 1,25 millió katonát vontak össze, és támogatásukra 22 000 tüzérségi tűzeszközt. Egyébként pedig akármilyen mértékű érdeklődést is tanúsított korábban Eisenhower Berlin elfoglalása iránt, addigra teljesen lemondott róla. Ugyanazon a napon, április 11-én, amelyiken Simpson elérte az Elbát, Eisenhower Patton tábornokkal, az amerikai 3. hadsereg könyörtelenül rámenős parancsnokával vacsorázott, aki megragadta az alkalmat, hogy nyomatékosan kiálljon a Berlinbe indítandó, meglepetésszerű amerikai támadás mellett. Eisenhowert nem lehetett meggyőzni. Kijelentette, a német főváros „nem rendelkezik harcászati vagy hadászati értékkel!" Ha, amint Patton állítja, Simpson valóban képes lesz 48 óra alatt bevenni a várost, azzal Eisenhower nézete szerint „az amerikai csapatokat terheli meg sok-sok ezer hontalan német és szövetséges hadifogoly ellátásának gondjával".[2]

Berlin, az egykor nagyszerű főváros romjai közé szorult, főként idősebb férfiakból és kamasz fiúkból álló védőserege 1945. május 2-án megadta magát a Vörös Hadseregnek. Olyan fiatal németként, aki Moszkvában nevelkedett, Wolfgang Leonhard az egyik első orosz megszálló alakulattal érkezett.

> Vonatunk lassan kanyarogva haladt át Friedrichsfeldén Lichtenberg felé. A pokol képe tárult a szemünk elé. Tüzek, romok, kísértetszerű, rongyos, éhező emberek. Zavarodott, eltévedt német katonák, akiknek már fogalmuk sem volt, mi történik körülöttük. A Vörös Hadsereg katonái, énekelve, ünnepelve, gyakran részegen. Hosszú sorokban álltak egy-egy utcai kútnál, és türelmesen várták, hogy megtölthessék a kis kannáikat. Mindenki halálosan kimerültnek és legyengültnek látszott.[3]

Berlinből hatalmas katlan lett, amelyet farkaséhes és földönfutóvá vált emberek töltöttek meg. Megszűnt a gáz- és az áramszolgáltatás, a csatornák bedugultak, a szennyvíz az út menti árkokban csordogált. A fákat régen kivágták tüzelőnek, az utcákat eltorlaszolta a törmelék. A kutyákat a húsukért adták el, a macskákat a prémjükért. Becslések szerint több mint ötvenezer árván maradt gyerek élt földbe ásott gödrökben, mint az állatok. Egy átlagos berlini napi fejadagja egy csajka híg zöldséglevesből, egy szelet margarinnal leheletvékonyan megkent fekete kenyérből és esetleg egy-egy falat húsból állt.

Az oroszok gyorsan átvették az irányítást a megmaradt polgári lakosság fölött. A szovjet főparancsnok, Georgij Zsukov marsall már négy nappal a főváros hivatalos kapitulációja előtt kiadta a szükséges utasításokat a szovjet típusú közigazgatás megszervezésére. Tekintet nélkül a szövetségesek mindenféle – a város jövendő státuszát szabályozó – megegyezésére, az oroszok saját zsákmányuknak nyilvánították Berlint. A városon végigsöprő tömeges nemierőszak- és fosztogatáshullámok ellenére a lakosság alig fejtett ki ellenállást. Mivel a Vörös Hadsereg volt az egyetlen élelemforrás, életük az engedelmességen múlott.

A Zsukov vezette Szovjet Katonai Közigazgatás (Soviet Military Administration) működését Moszkvában kiképzett, hithű német kommunistákból szervezett „kezdeményezőcsoportok" segítették. Ezek élén Szászországban Anton Ackermann, Mecklenburgban pedig Gustav Sobbottka állt, míg azt a tízfőnyi csoportot, amelyik Berlin Lichtenberg kerületében rendezkedett be, Walter Ulbricht vezette. Ulbricht a nácizmus elől emigrált, és az akkor ötvenkét éves kommunista megingathatatlan hűséggel kötődött Sztálinhoz. Kelet-Németország jövendő államfője szürke, sótlan személyiség volt, és gyenge szónok, ami azonban karizmában hiányzott belőle, azt a szovjetek szempontjából bőven ellensúlyozta az érték, amellyel számukra bírt mint feltétel nélkül elkötelezett funkcionáriusuk.

Ulbricht irányításával rávették a náciellenes múlttal rendelkező politikusokat, hogy csatlakozzanak az antifasiszta koalícióhoz, bár ahol szociáldemokratát vagy kereszténydemokratát neveztek ki polgármesternek, ott a város első emberét hithű kommunisták tartották szoros felügyelet alatt. Berlin élére nagyon gyorsan kormányzóhatóságot, *Magistrat*ot állítottak, főpolgármesterként egy konzervatív építészprofesszorral, dr. Wernerrel, helyetteseként pedig Karl Maronnal, egy kommunistával, aki a Szovjetunióban várta ki a háború végét. Újra életre hívták a szakszervezeteket, hogy kommunista irányítás alatt felállíthassák belőlük a Szabad Német Szakszervezeti Szövetséget (Free German Trade Union Federation). A rendfenntartó erőket is gyorsan újjászervezték Népi Rendőrség néven, Paul Markgraf, a Wehrmacht egykori századosának parancsnoksága alatt, aki – miután Sztálingrádnál hadifogságba esett – gyorsan átvette a kommunista eszmét. Pénzkibocsátásra egyedül a köztulajdonú monopóliummá nyilvánított Berliner Stadtbank kapott jogot. A megjelenő lapokat, sőt, az újságpapírt is a kommunisták publikációs lehetőségének tartották fenn, a rádió pedig szakadatlanul árasztotta a szovjet propagandát. Mindezt, és ennél sokkal többet is még azelőtt véghezvitték, hogy a nyugati szövetségesek betették volna a lábukat Berlinbe.

Ulbricht és elvtársai azonban nem mindenben és nem teljesen tudták érvényesíteni az akaratukat. A barbár brutalitást, amellyel a Vörös Hadsereg bánt a polgári lakossággal, nehéz volt kitörölni az emberek emlékezetéből. Ráadásul a német ipar szisztematikus lerombolása (több mint ezer gyárat jelöltek ki leszerelésre, és gépeiket Oroszországba szállították) munkanélküliséget eredményezett, az pedig széles körű elégedetlenséghez vezetett. Bár az oroszok könyörületet nem ismerő magabiztossággal törekedtek céljaik elérésére, ők legalább tudták, mit akarnak, és ebben következetesek voltak.

Eisenhower az Egyesült Államok németországi fegyveres erőinek parancsnokaként szoros ellenőrzés alatt tartott pénzügyi és gazdasági struktúra felépítésére kapott felhatalmazást, hogy a súlyos jóvátételi kötelezettségek teljesíthetőek legyenek. A tábornoknak ez nem okozott gondot. A nácizmus iránti gyűlöletét felerősítették a felszabadított koncentrációs táborokban tett látogatásai, és Eisenhowert eleve áthatotta az Oroszországgal való baráti együttműködés roosevelti szelleme, ezért pártolta, hogy Németországgal megfizettessék a háborús pusztítás árát. Az amerikai közvélemény az ő oldalán állt. Henry Morgenthau amerikai pénzügyminiszter tervét, amely Németország lefokozását irányozta elő a világ egyik ipari központjából döntően mezőgazdasági jellegű nemzetgazdasággá, a közvélemény lelkesen fogadta, bár a washingtoni belső körből felhangzott ellene néhány gúnyos horkantás. A realisták csoportját vezető Henry Stimson védelmi miniszter konstruktívabb szellemű stratégiát jövendölt, amikor kijelentette: „Egy olyan nemzet, mint Németország, nem szorítható le a paraszti élet szintjére újabb háború kirobbantása nélkül." Morgenthau formulája, fejtette ki Stimson az elnöknek, „a remény csődjének nyílt bevallása".

Rooseveltet rávették, hogy határolódjon el a Morgenthau-tervtől, ám ettől függetlenül az felhígított változatban valahogy mégis bekerült az amerikai megszálló csapatoknak adott utasításokba. Mivel az utasítások kidolgozói előfeltételezésként a kollektív bűnösségből indultak ki, kíméletlen bánásmódot írtak elő a német néppel szemben: életszínvonalukat alacsony szinten kellett tartani, gazdasági erőforrásaikat pedig az általuk elpusztítani próbált Európa újjáépítésének szolgálatába kellett állítani. A brit hadvezetőség engedelmesen igazodott az amerikaiakhoz. A brit–amerikai fegyveres erők minden tagjának rendfokozatától függetlenül megtiltották a barátkozást a német lakossággal, a németeknek pedig irányultságtól függetlenül mindenféle politikai tevékenységet tiltottak meg. Ennek a politikának a meghatározó tényezője a félelem volt az 1918-ban elkövetett hibák megismétlésétől, akkor ugyanis a németek állítólag mindent

elkövettek, hogy barátságosnak, sőt, szeretetre méltónak mutatkozzanak, hogy aztán később azt mondhassák, tévesen ítélték őket agresszornak. Az első német háború veteránjaként Montgomery nem ismert apellátát. Leszögezte, ez alkalommal nem szabad eltűrni, hogy a németek álcázó füstfüggönyt alakítsanak ki „tisztességes elbírálásért és barátságos bánásmódért előterjesztett igénylésekből... A bűnös nemzetet nemcsak elítélni szükséges, hanem (neki magának is) rá kell döbbennie bűnösségére".

Hamarosan kiderült, hogy a barátkozást tiltó szabály végrehajthatatlan, mégis érvényben maradt, így fölösleges zavarodottságot, szégyenkezést és ingerültséget okozott minden érintett életében. Az amerikaiak rugalmasabban kezelték a kérdést, mint a britek. Az amerikai katonák képtelenek voltak ellenállni az erőszakosan kéregető gyerekeknek, akik dzsipjeikre fürtökben felkapaszkodva kunyeráltak rágógumit, csokoládét és mogyorót. A gyerekkel való találkozástól már csak egy rövidke lépés választotta el a megismerkedéstől a lurkó idősebb nővérével vagy megözvegyült, de legalábbis magányos édesanyjával. A barátkozás tilalma a szex szikláján szenvedett végzetes hajótörést, ismerte el egy magas rangú tiszt, aki odáig ment, hogy kijelentette, egy fiatal férfinak, „aki unatkozik, és torkig van már a többi férfi társaságával, majdnem minden, ami szoknyát visel, izgató- és nyugtatószer".[4] A barátkozási tilalom megsértéséért általános gyakorlat szerint hatvanöt dolláros bírságot szabtak ki. A német lánytól való randevúkérést „a hatvanöt dolláros kérdésként" emlegették az amerikai katonák. Sokan vállalták a kockázatot. A brit és az amerikai zónában a háborút követően elérte a hetvenezret a férjezetlen anyák szülte gyerekek száma.

1945 áprilisában lecserélődtek a Fehér Ház egyes lakói. Roosevelt 12-én meghalt, hivatalában az alelnöke, Harry S. Truman követte. Nehéz lenne két eltérőbb jellegű és személyiségű politikust találni. Roosevelt

volt a nagystílű pátriárka, aki könnyen szót értett a legelőkelőbb keleti partvidéki egyetemek entellektüeljeivel, és otthonosan mozgott a társadalom legfelső köreiben. Az alacsony termetű Truman egy farmer fia volt Missouriból. Egyetemet nem végzett, és a kifinomultságot színlelni sem próbálta. Kedvenc kikapcsolódása a póker volt, de csakis kis tétekben. Miközben felfelé kapaszkodott a helyiből az országos politikába, a szókimondó, gyakorlatias, tisztességes átlagember képét alakította ki magáról, akire az ember rábízhatja a széf kulcsát.

1934-ben kisebb állások sora után Trumant beválasztották a szenátusba. Az 1944-es elnökválasztáson Roosevelt támogatta Truman jelölését alelnöknek, mert megbízható, középutas „alvezérnek" tartotta, aki tudni fogja, hol a helye. A választások után Truman ritkán találkozott Roosevelttel, és alig-alig próbált közvetlenül részt venni a külügyek intézésében. Aligha kerülték el azonban a figyelmét a Roosevelt egészségi állapotának hanyatlására utaló mind gyakoribb jelek, ezért nyilván tudatában volt, nagy valószínűséggel milyen előlépés vár rá. Felkészülésnek a szolgálati úton eléje kerülő tanulmányok és jelentések alapos tanulmányozását választotta. Bár lépést tartott az asztalán landoló jelentésekkel, amikor végül eljött hivatalba lépésének perce, még mindig tapasztalatlan kezdő volt. A diplomácia zavarba hozta, és legközelebbi munkatársai látták, hogy az elnök ideges, kényelmetlenül feszeng, és bizonytalan.[5]

Tanácsban Truman nem szenvedett hiányt. A legtöbbet Roosevelt korábbi tanácsadóitól kapta, akik közösen igyekeztek ráerőltetni az elhunyt elnök idealisztikus elképzelését, amely szerint Truman kommunizmus iránti mélyen gyökerező ellenszenve dacára Amerika és Oroszország a világbéke kedvéért megférhet egymással. Amikor a szovjet követelések kisiklással fenyegették az Egyesült Nemzetek Szervezetének vonatát jóformán még azelőtt, hogy elindult volna, Harry Hopkins, Roosevelt diplomáciai guruja volt az, akit Moszkvába

küldtek kompromisszumot kötni. Miután megbirkózott a pillanatnyi válsággal, Hopkins derűlátást mutatott. Beteg ember volt, aki nem ért rá várni (a következő év januárjában meg is halt), meggyőzte Trumant, hogy Sztálinnal lehet üzletet kötni. Ami Churchillt illeti, benne kevésbé volt biztos.

Washingtonban az a felfogás uralkodott, hogy a brit miniszterelnököt legjobb nem túl közel engedni magukhoz. Elismerés illeti ugyan Nagy-Britanniát mint a nácizmus ellen leghosszabb ideig harcoló államot, ám ezzel együtt Washingtonban ekkor olyannak látták a helyzetét, hogy azt a pókerező Truman valószínűleg a bebukott flöss kifejezéssel jellemezte volna. Amikor Nagy-Britannia 1939-ben hadba lépett, nemzetgazdasága szilárd alapokon, tengerentúli birtokain és folyamatosan érkező bevételein nyugodott. Hat évvel későbbre a brit léghajó ballonja leeresztett. Tizenötszörösére nőtt fizetésimérleg-deficitjével akkor Nagy-Britannia volt a világ leginkább eladósodott országa.

Ezzel éles ellentétben az a gazdasági izomzat, amelyet Amerika a háború éveiben megmozgatott, olyan hatalmas és erős volt, hogy az összes többi jelentéktelennek és csenevésznek látszott mellette. Az Egyesült Államok bruttó nemzeti terméke (GNP) 1940 és 1945 között megkétszereződött, és ekkor háromszorosan haladta meg a Szovjetunióét és ötszörösen Nagy-Britanniáét. Ami a fegyveres erők létszámát illeti, Amerika majdnem tizenkétmillió embert mozgósított, míg Nagy-Britannia csak ötmilliót, és az utóbbi Amerikától kapta fegyverzete jelentős hányadát.

Churchill ellenérve a nyers számokkal szemben úgy hangzott, hogy Nagy-Britanniának még mindig megvan a birodalma, ez azonban nem hangzott igazán jól egy olyan országban, amelyiknek a közvéleménye ösztönösen ellenezte az imperializmust. Truman nem tehette meg, hogy figyelmen kívül hagyja sok honfitársa azon közös megérzését, hogy Nagy-Britannia érdemtelenül, Amerika farvizén

hajózva igyekszik boldogulni, és amíg csak lehet, élvezi a potyautasként szerzett előnyöket. Főként az amerikai sajtó és a kongresszus ismétlődő támadásainak hatására hozta meg Truman a Lend-Lease-t (a kölcsönbérleti szállításokat), azt a programot lezáró önhatalmú döntését, amelyet Roosevelt 1941-ben azért hozott létre, hogy Amerika szövetségeseit ellássa hadihajókkal és katonai repülőgépekkel, élelmiszerrel, olajjal és a hadviseléshez szükséges nyersanyagokkal. Truman azzal, hogy egy csapásra elzárta ezt a létfontosságú utánpótlásforrást – ebben olyan messzire menve, hogy már a tengerre kifutott hajókat is visszarendeltetett az amerikai kikötőkbe –, diplomáciai baklövést követett el. Churchill megrendült, bár a legerőteljesebben Sztálin tiltakozott, aki némi joggal bélyegezte „brutálisnak" a lépést.

Az elnök dühödt igyekezettel visszakozott, és közben vadul exkuzálta magát, amiért nem a kellő figyelemmel tanulmányozta a vonatkozó iratokat. A Lend-Lease-t újraindították úgy, hogy végső lezárásának dátumát eldöntetlenül hagyták.* De ha Nagy-Britanniát nem is szándékosan bántották, Washingtonban az az érzés alakult ki, hogy a lépés hasznos célt szolgált, mert figyelmeztette Churchillt, nem várhat el kedvezményes bánásmódot vagy különleges tiszteletet nézetei iránt.

Pillanatnyilag Eisenhower és Zsukov vette át a vezetést Németország jövőbeli kormányzati rendszerének kialakításában. A legfelső közigazgatási vezetést a győztes hatalmak főparancsnokaira ruházták. A Németország egészét érintő ügyekben a négy megszálló hatalom egyhangú megegyezésével kellett dönteni, ám amikor ez elérhetetlen volt, minden parancsnok hozhatott a saját megszállási zónájában érvényes döntéseket. Megegyeztek Berlin szektorokra osztásában. Bár ezt akkor – valószínűleg az oroszok kivételével – senki sem ismerte

* A Lend-Lease programot végül 1945 szeptemberében zárták le.

fel, ezek az intézkedések majdnem elkerülhetetlenné tették a Kelet és Nyugat közötti szakítást.

Az elfogadott zónahatárok azt kívánták az amerikai csapatoktól, hogy több mint hatszáznegyven kilométer szélességű arcvonalon ürítsenek ki már elfoglalt területeket, helyenként akár százkilencven kilométeres mélységben! Churchill óva intett ennek a jelentős alkuelőnynek a feláldozásától, de hiába. Amikor a nyugati hatalmak garanciákat kértek arra, hogy csapataik a légtérben, közúton és vasúton szabad közlekedési jogot kapnak Berlinbe, Sztálin kitérő választ adott. Ezt a veszélyjelzést a nyugati vezetők figyelmen kívül hagyták, ugyanis magától értetődőnek tartották, hogy a négyhatalmi kormányzás részleteinek kidolgozása időt igényel. Miután látogatást tett Londonban és Párizsban, ahol éljenző tömegek fogadták, Eisenhower elrepült Washingtonba, ahol viharos fogadtatásban részesítették, majd két hétre elment üdülni: golfozással lazított.

Eisenhower távollétében Németországban a döntés joga helyettesére, Lucius Clay tábornokra maradt. A háború utáni Németország történetének egyik legfontosabb alakjaként Clay kulcsszerepet fog játszani a szovjetek berlini törekvéseinek meghiúsításában. 1947 tavaszáig tartott, mire Clay teljes egészében átvette a parancsnokságot az amerikai zóna fölött, mert előbb még Eisenhower utódjának, Joseph McNarney tábornoknak is ő volt a helyettese. Az előléptetés azonban nem volt több puszta formalitásnál. Az első naptól kezdve, amikor megérkezett Németországba, Clay ült a kormánynál.

Mint gyakorlatias észjárású katona-tisztviselő, akiben egyesült az igazgatási tehetség alárendeltjei hűsége és lelkesedése felkeltésének képességével, Clay volt az első amerikai négycsillagos tábornok (vezérezredes), aki nem rendelkezett harctéri tapasztalattal. „Soha életében nem parancsnokolt semmi fölött, ami nagyobb tűzerővel rendelkezik, mint egy íróasztal", mesélte róla egy kollégája. Ehhez a feladathoz ez több mint elég volt. Apjának, Georgia állam szenátorának köszönhetően, Clay bennfentes ismeretekkel rendelkezett a washingtoni politika belterjes világáról. Ez a gyakran zsémbeskedő, ingerlékeny társasági ember negyvenkilenc évesen került Eisenhower vezetési törzsébe. Kezdetben csak annyira fűtötték németellenes érzelmek, mint bármelyik tiszttársát, hamarosan azonban már az inkubátort látta Németországban, amelyben az amerikaiak kikelthetik „a demokráciáról alkotott eszményeinket". Clay úgy vélte, ez a legjobb biztosíték a kommunizmus terjedése ellen Európában:

> A tőlem telhető legteljesebb jóhiszeműséggel ki kell jelentenem, hogy a brit és az amerikai zónában (élő) negyvenkétmillió német képviseli a létező legerősebb előretolt helyőrséget a kommunista behatolás ellen.

Törekvései gyakorlati megvalósításában Clay a Frankfurtban működő, tizenkétezer katonát és fizetett alkalmazottat foglalkoztató Katonai Közigazgatási Hivatalra (Office of Military Government) támaszkodott.

Németországi szolgálata legnagyobb része alatt a brit megszállási zónában Sir Brian Robertson tábornok volt Clay azonos beosztású partnere, egy másik katona-tisztviselő, aki azonban szolgált az első világháborúban. 1918-ban édesapja töltötte be a katonai kormányzói tisztséget Németországban. Robertson azzal alapozta meg a hírnevét, hogy nyitva tartotta Montgomery híres 8. hadseregének utánpótlási vonalait, majd Olaszországban Alexander tábornagy parancsnoksága alatt kapta meg ugyanezt a feladatot. Németországban előbb Montgomery, majd később Sir Sholto Douglas helyetteseként szolgált, és végül saját jogán 1947-ben nevezték ki katonai kormányzóvá. Egyenes tartásával, nyírott bajuszával és nagy gonddal vasalt egyenruhájával a németek a brit tábornok karikatúráját látták benne. Kicsivel idősebb volt, mint Clay, és mindketten a műszaki

csapatoknál kezdték pályafutásukat, de ezenkívül nem sok közös volt bennük.

Amíg Clay tudott szeszélyeskedni, és mindig kész volt Washingtonnal szemben érzett csalódott dühét lemondására utaló, alig leplezett fenyegetésekkel levezetni, Robertson, „akinek megingathatatlan nyugalma szilárd volt, mint Dover sziklái",[6] a hatékony működést ötvözte a készséggel a hivatalos irányvonal követésére. Az oroszokkal mindketten ádáz buzgalommal igyekeztek jó viszonyt kialakítani, különösen Vaszilij Szokolovszkij marsallal, a Németországban állomásozó szovjet fegyveres erők megközelíthető, de rejtélyes parancsnokhelyettesével, aki hamarosan át fogja venni Zsukovtól a főparancsnoki tisztséget.

Egész Németországban kétségbeejtő élelmiszer- és üzemanyaghiány alakult ki, amikor a keletebbre fekvő, szovjetek megszállta országokból elűzött menekültek százezrei rendezetlen tömegekben átbotorkáltak a zónahatárokon, hogy csatlakozzanak a rommá bombázott városok nyomorgó, hajléktalan lakóihoz. Frankfurt lakásállományának kétharmada semmisült meg, Nürnbergben tíz házból jó, ha egy úszta meg sértetlenül, Hamburg épületeinek több mint a felét változtatták negyvenhárommillió köbméter törmelékké a bombázók. Kölnt, az első ezergépes, brit légitámadás egykori célpontját, majdnem teljesen eltörölték a föld színéről. Aachent így jellemezte egy szemtanú: „A romok fantasztikus, bűzlő halmaza."[7] Mindennek dacára a kapitulációt követően kevesebb mint egy év alatt ugrásszerűen, majdnem négy és fél millió fővel nőtt meg annak a területnek a lakossága, amelyen egy napon majd létrejön Nyugat-Németország.[8]

Berlinben egyedülálló mértéket öltött a pusztulás. Willy Brandt, Berlin egyik jövendő főpolgármestere, majd Nyugat-Németország kancellárja így jellemezte a várost: „Senkiföldje a világ peremén, ahol minden kiskert temető, és az egész fölött, mint valami mozdíthatatlan felhő, a rothadás bűze terjeng".[9]

Az 1933-ban kiégett, majd a szövetséges bombázók által is eltalált Reichstag komor váza vetett árnyékot a híres Tiergarten parkra, amely ekkor sivár pusztasággá vált megcsonkult fáival és az eltorlaszolódott vízelvezető csatornákkal.

George Clare, aki az 1930-as években ismerte Berlint, 1945-ben a Királyi Tüzérség tolmácsaként tért vissza.

> A nagyvárosi élet állandó morajának hiánya nyugtalanítóbb volt, mint a lebombázott vagy szétlőtt épületek és az egy-egy égboltszeletet keretbe foglaló, romos téglafalak egyenetlen körvonalának látványa. Erre felkészültem, de a suttogóra halkított nagyvárosra nem. Berlin ugyanakkor mégsem volt holdbéli táj. Élt, igaz, a horrorfilmekben látható zombikéra emlékeztető transzban: ez tükröződött sok ember kába tekintetében, aki mellett elhaladtam. Férfiaknál gyakrabban volt megfigyelhető, mint nőknél. De persze a férfiak döntő többségükben öregek vagy legalábbis idősebbek voltak, görnyedtek és megkeseredett arcúak. A kevés fiatalosabb, akivel találkoztam – csonttá-bőrré aszott árnyékai azoknak a katonáknak, akik kis híján meghódították az egész kontinenst –, szánalmas látványt nyújtott Wehrmacht-egyenruhája elrongyolódott maradványaiban. Nőt minden korcsoportból láthatott az ember, és mert annyi férfi meghalt, további százezreket pedig a hadifogolytáborok nyeltek el, a nők – tehát, a korábbi időszakkal szemben, nem a porosz hímek – uralták a színt.[10]

A CIA-ügynökké átvedlett német-amerikai borkereskedő, Peter Sichel ugyancsak leírta, milyen volt látni a romokban heverő, háború utáni Berlint.

Egész városrészeket romboltak porig, sok házat felhasítottak, egy részük romba dőlt, egy másik alkalmas maradt menedékhelynek. A központi fűtéssel ellátott lakásokat a tüzelőhiány miatt nem tudták melegen tartani. A még mindig használható állapotú lakásokon sok család osztozott, egyetlen szoba gyakran egy teljes családnak adott otthont. Minden szobába kályhát állítottak, a kályhacsövet a legközelebbi ablakon át vezették ki. Élelem a jegyrendszer ellenére csak nagyon szűkösen került az emberekhez, pedig már a jegyre járó fejadag sem szolgáltatta a kellő számú kalóriát...

Az ember sohasem felejtheti a háború okozta pusztulást, ha egyszer látta. A fizikai nyomorúságon túl ott volt még annak a társadalomnak a teljes szétesése, amely nem sokkal korábban még gondoskodott az emberek élelmezéséről és lakhatásáról, foglalkoztatásáról és társas kapcsolatairól. Ennek vége volt. Sorsukra hagyták az embereket, akik úgy próbáltak életben maradni, ahogy tudtak. Bármit felhasználtak, amire szükségük volt, hogy cserébe túlélhessék a következő napot.[11]

Az amerikai katonai közigazgatás Németországban rosszul indult. Az általános alapelveket a JCS1607,6-7 jelzésű rendelkezésben fektették le, amely három nappal a kapituláció után lépett érvénybe. A betűk a Joint Chiefs of Staff (Haderőnemi Vezérkari Főnökök Tanácsa) nevét rövidítik, a számsor végén álló két számjegy azt jelzi, hogy a direktíva a hatodik és a hetedik tervezet összedolgozásával készült. A vezérkari főnökök hathatós nácimentesítési és átnevelési programot irányoztak elő, mellé a fegyveres erőkhöz kötődő iparágak leszerelését (ezek körébe egyes értelmezések szerint a teljes nemzetgazdaság beletartozott volna) és jóvátétel fizetését, főként a Szovjetuniónak.

Azok, akiknek a direktíva végrehajtása hivatali kötelessége volt, azonnal tiltakoztak. Lewis Douglas – Roosevelt első költségvetési igazgatója és hamarosan az Egyesült Államok nagykövete Londonban – kijelentette, a direktíva „közgazdasági idióták" műve, és hozzáfűzte, „nincs értelme megtiltani Európa legképzettebb munkásainak, hogy termeljenek, amennyit csak tudnak a kontinensnek, amely mindenben kétségbeejtő szükséget lát". Clay a gyakorlatban megvalósíthatatlannak tartotta a direktívát, de parancsot kapott, hogy hozza ki belőle, amit lehet. Amikor a nyugati szövetségesek hadseregei benyomultak Németországba, parancsnokaik hajlamosak voltak leggyengébb képességű alárendeltjeiket hátrahagyni útközben a katonai közigazgatás élén. Rájuk bízták a létfontosságú közszolgáltatások helyreállítását, és közben még a náciktól megszabadított új közigazgatás megszervezését is tőlük várták. Mindehhez minimális segítséget (jó, ha összesen tíz-húsz alacsony rendfokozatú tisztből és legénységi állományú katonából álló apparátust) kaptak, németnyelv-tudásuk szintén minimális volt, és állandóan attól féltek, hogy elöljáróik valamelyik intézkedésükért megbüntetik őket. Nem csoda, hogy a tisztikar e reménytelen esetei úgy próbálták elkerülni a megszégyenülést, hogy a kisszerű bürokratikus tevékenység mentsvárába húzódtak vissza. Többségük a német fegyverletétel után is a helyén maradt.

A színvonal még az után is gyatra maradt, hogy nagy számú szakképzett katonai közigazgatási tisztet vezényeltek Németországba. A brit zónában az amerikai „társszerv" személyi állományának kétszeresével működő Németországi Kormányzó Bizottság (Control Commission Germany) saját fegyveres erői körében a Charlie Chaplin Gránátosai vagy a Komplett Káosz Garantált gúnynevet érdemelte ki. A szervezet tagjait a rájuk váró feladatokra mindössze egy rövid és felületes tanfolyammal készítették fel, ahol Németország történetét oktatták, valamint a tiszteket és a katonákat kiképezték legalapvetőbb teendőik elvégzésére. A jelöltek kiválasztásánál a németnyelv-tudás kívánatos, de nem nélkülözhetetlen feltételnek számított.

A megszálló erők önmagukról kiválóan gondoskodtak. Munster városa ezerötven sértetlenül maradt házának majdnem a felét a brit hadsereg vette igénybe „katonai célokra".[12] Virágzott a feketepiac, a katonák körében a legkelendőbb árucikkek a német fényképezőgépek, a látcsövek, az órák és a pisztolyok voltak. A karórák a Wehrmacht szabványos kincstári időmérő eszközei voltak, és jobb minőséget képviseltek, mint bármi, amit a szövetségesek rendszeresítettek. Sokat küldtek haza barátoknak vagy rokonoknak, másokat eladtak vagy más árura cseréltek. A valuta szerepét a cigaretta töltötte be. A húszszálas doboz hajlamos volt több kézen is átmenni, mielőtt valaki felbontotta, és elszívta a tartalmát.

Valahányszor rendelkezésre állt a szükséges anyag, szerencsés családoknak kiutaltak lakásra alkalmas előre gyártott épületeket vagy helyet valamelyik polgári használatra átalakított korábbi katonai táborban. Ennek ellenére azonban továbbra is százezrek kényszerültek hajléktalan életre.

A nagyvárosokban a vezetékes víz ihatatlanná vált, a szennyvízcsatornák eldugultak és visszafolytak, a gáz- és áramszolgáltatás gyakran és hosszú időszakokra szünetelt. A családok alkalmazkodtak, és igyekeztek kihozni nyomorúságos helyzetükből, amit csak lehetett, például megtanultak felfordított elektromos vasalón főzni. „Még borsólevest is tudtunk főzni rajta. A férges borsó azon kevés ennivaló közé tartozott, amelyhez hozzá tudtunk jutni. A borsót be kellett áztatni, majd utána minden szemből el kellett távolítani a benne rejlő férget. Egy örökkévalóságig tartott a borsó megpucolása, de a leves jó ízű volt."[13]

A háborús szövetségesek között kirívóan súlyos viszályt okozott a Berlinbe való bevonulás kérdése, amit egy sor hajánál fogva előrángatott okra hivatkozva a szovjetek saját csapataikon kívül mindenki mástól megtagadtak.

1945. június 29-én Clay amerikai-brit delegációt vezetett Zsukov berlini főhadiszállására. A tábornok kifejezetten parancsot kapott, hogy finoman bánjon az oroszokkal, ezért nagyon igyekezett mérsékelni magát és méltányolni tárgyalópartnere érveit.

> Kifejtettük szándékunkat, hogy három vasútvonalat, két autópályát és a számunkra szükséges légteret használva kívánunk bevonulni Berlinbe. Zsukov nem volt hajlandó elismerni, hogy ezekre az útvonalakra nélkülözhetetlenül szükségünk van, és nyomatékosan rámutatott, hogy a szovjet csapatok leszerelése már így is áteresztőképességük határáig terheli a meglévő létesítményeket. Azt vetettem ellene, hogy nem igénylünk kizárólagos jogot az útvonalak használatára, ugyanolyan feltételeket szeretnénk, mint amilyenekkel a szovjet igazgatás dolgozik... Nem óhajtottunk külön kijelölt útvonalakat elfogadni, mert az később úgy is értelmezhető, mint lemondás az összes közlekedési vonalra kiterjedő hozzáférési jogunkról. Ugyanakkor abban a szovjet ellenvetésben, amely szerint a meglévő útvonalakra szükségük van csapataik leszereléséhez, volt igazság.[14]

Clay belement egy szóbeli megállapodásba, amely szabad hozzáférést biztosított nyugat felől egy elsőrangú főúton, egy vasútvonalon és két légi folyosón. Azt feltételezte, hogy ez csak átmeneti rendezés, amely csak addig marad érvényben, amíg a Szövetséges Ellenőrző Tanács előkészíti a talajt a szövetséges hatalmak megszállási zónáin belüli és a mind a négy zóna közötti szabad mozgás engedélyezéséhez. A tábornok utóbb elismerte, túlságosan bízott a szovjetek jó szándékában. Azzal, hogy négy sebezhető útvonal kivételével átengedte az oroszoknak a Berlinbe és Berlinből való közlekedés ellenőrzésének jogát, Clay előnyös pozícióba segítette Sztálint, ha

egyszer úgy találna dönteni, hogy kizárólagos vadászterületévé teszi a fővárost.

Egy pontban valóban engedtek az oroszok. Önérdekük azt diktálta, hogy muszáj valamilyen szabályozást kialakítani a Berlinbe érkező és onnan induló légi forgalomra. A háború vége óta jelentősen megnőtt az érkező és távozó gépek száma, és mivel három ország osztozott ugyanazon a légtéren, nyilvánvaló volt, hogy ki kell dolgozni a légi közlekedés szabályait. 1945 vége felé a Szövetséges Ellenőrző Tanács légügyi bizottsága hat légi folyosó kijelölését javasolta, amelyek Berlint Hamburggal, Hannoverrel (Bückeburggal), Frankfurttal, Varsóval, Prágával és Koppenhágával kötnék össze. A szovjetek különféle ellenvetésekkel álltak elő a Németországon kívüli városok bevonása miatt, de három légi folyosóban egyetértésre jutottak. Mindhárom harminckét kilométer széles volt, kettő a brit zónából (Hamburgból és Hannoverből) vezetett Berlinbe, a leghosszabb pedig az amerikai zónából (Frankfurtból). Mivel ez tűnt a legjobb elérhető ajánlatnak, a két fél november 30-án aláírta a megállapodást. Ez bizonyult az egyetlen írásba foglalt egyezménynek, amelyben a nyugati szövetségesek közlekedési jogait szabályozták a korábbi német főváros és a megszállási zónáik között.

Hogy a rugalmas együttműködés engedményekre késztetheti a szovjeteket, azt bizonyítani látszott a Berlini Légi Biztonsági Központ (Berlin Air Safety Centre) felállítása, ahol a szovjet légierő tisztjei nagy buzgalommal igyekeztek tanulni az amerikaiak szakértelméből. Amikor hasznot húzhattak valamiből, a szovjetek maguk voltak a nyájasság és a készségesség, de nagyot tévedett, aki ebből általános érvényű következtetést vont le. Ezt a megfigyelést bizonyította a berlini brit és amerikai támaszpont alapítására tett próbálkozások története.

A Berlinbe vezényelt, száz – menetoszlopban haladó – járműből, és rajtuk ötszáz katonából álló amerikai felderítő különítmény június 23-án indult útnak. Parancsnokuk az energikus és a vakmerőségig rámenős Frank Howley ezredes volt. Nem sok jóval kecsegtető utazást vezényelt le. Amikor az Elba menti Dessaunál belépett a szovjet zónába, Howley ezredessel közölték, hogy felső határa van a tehergépkocsik számának, amelyeket magával vihet, legfeljebb ötvenet. A megcsappant konvoj ezután elhajtott Babelsbergig, ahol megállási parancs várta. További nem kevés meddő és kicsinyes civakodás után Howley kelletlenül úgy határozott, visszafordul a támaszpontjára. A brit kontingens sem járt több szerencsével. Velük azt közölték, hogy a magdeburgi híd nem használható, de találtak egy másik átkelőhelyet; ám így az angolok jelenléte is csak jelképes lehetett.

Újabb két hétig tartó, sehová sem vezető tárgyalások után a szovjetek végül megengedték az amerikai és a brit csapatoknak, hogy hivatalosan bevonuljanak Berlinbe. Maga a bevonulás is csigalassúsággal folyt. A kijelölt szárazföldi útvonal, idézte fel Howley, „a tébolydába vezető autópálya" volt.

> Az út zsúfolásig megtelt harckocsikkal, tehergépkocsikkal és más járművekkel, mind az addig tiltott nagyváros felé igyekezett. Orosz tisztek rozoga, zsákmányolt személy- és teherautókon száguldoztak fel és alá menetoszlopunk mellett, hogy ellenőrizzék, nem hadizsákmánnyal megrakva menekülünk-e. A Berlinbe vezető út részegekkel volt kikövezve. Egyesek csak egy kis vodkával akartak koccintani velünk, mások kis komiszárként viselkedtek. Amikor a Vörös Hadsereg egy különösen duhaj tisztje megpróbálta megállítani az oszlopot egy hídnál, egy amerikai tábornok kiugrott a kocsijából, és saját kezűleg lökte a kézzel-lábbal küzdő oroszt az út menti árokba, hogy menetoszlopunk továbbhaladhasson.
>
> Kellemetlen nyári eső zuhogott, amikor végül, késő délután, megbomlott rendben behajtottunk Berlinbe. Az oroszok

nem engedték megtekinteni a szektorunkat, mielőtt bevonulunk, ezért egyikünk sem tudta, pontosan hová is menjen. A vége az lett, hogy tisztek és katonák százai nyüzsögtek összevissza, és kerestek valami szállásnak alkalmas helyet a romok között, ám végül a legtöbben – az A osztályú uniformisukban – a sáros földön aludtak az esőben.[15]

Howley hamarosan felfedezte, hogy az oroszok máris leszerelték és elszállították Berlin sok iparvállalatának gépparkját és berendezését, így a nyugati zónákba került nagy elektrotechnikai vállatok – a Siemens, a Borsig, az AEG és az Osram – gépeit is.

Leszerelték a mélyhűtő üzemet a közvágóhídon, éttermek konyhájában kitépték helyükről a tűzhelyeket és a füstelvezető csöveket, malmokból és gyárakból vittek el gépeket, érkezésünkkor éppen végeztek az American Singer Sewing Machine cég varrógépgyárának kifosztásával. Odaát a brit szektorban áramfejlesztő gépcsoportokat vittek el a város egyetlen korszerű erőművéből. Az elrabolt berendezések nagy része kétes állapotú volt, vagy a gondatlan kezelés miatt tönkrement.

Berlin Szövetségesek Közötti Kormányzó Hatósága (Inter-Allied Governing Authority [Kommandatura]) 1945. július 11-én kezdett működni. A testület a Szövetséges Ellenőrző Tanács alárendeltségében tevékenykedett, de akiket a Kommandatura vezetői közé delegáltak, széles körű felhatalmazást kaptak a város kormányzására, bár gyakorlati szempontból beszűkítették saját mozgásterüket azzal a döntésükkel, amely szerint teljes egészében elfogadták érvényesnek „az összes már létező, a Szovjet Hadsereg Helyőrség- és Katonai Városparancsnoka által kibocsátott előírást és rendeletet".

Amiről akkor – a szovjeteket leszámítva – a szövetséges megszálló csapatok vezetői nem tudtak, az volt, hogy milyen nagyságrendű és jellegű hatalmat ruháztak a Magistratra, a németek által működtetett, de kommunista vezetésű, jóval az amerikai–brit erők érkezése előtt felállított közigazgatási testületre. A Magistrat komoly érdemeket szerzett az alapvető közszolgáltatások legalább részleges helyreállításával, bár nyugati szempontból kevésbé vonzóvá tette, hogy hatalmával élve elszállíttatta a még az amerikai, brit és francia szektorban maradt ipari berendezéseket. Mindazokat a nyugati javaslatokat, amelyekkel könnyebbé akarták tenni az életet saját katonáik és a berliniek számára, a Kommandatura szovjet képviselői vagy szándékosan figyelmen kívül hagyták, vagy megvétózták.

Nem Howley volt az egyetlen, aki eltöprengett, vajon ő és nyugati parancsnoktársai kapnak-e valaha egy talpalatnyi hídfőállásnál nagyobb teret a városban. A cinizmust azonban átmenetileg felfüggesztették, amíg Berlin adott otthont a nyugati szövetségesek utolsó, legfelső szintű találkozójának.

Második fejezet

Churchill mindent elkövetett a csúcstalálkozó megtartásáért. Truman időt akart nyerni helyzete megszilárdítására, de végül engedett külügyminiszterének, James Byrnesnek és vezérkari főnökének, William Leahy tengernagynak, akik arra biztatták, ragadja meg a személyes eszmecsere lehetőségét Sztálinnal. Ami Sztálint illeti, ő kész volt részt venni a találkozón mindaddig, amíg mindenki világosan érti, hogy ő vezényli a parádét.

A Három Nagynak ezt a végső találkozóját 1945. július végén tartották, a Schloss Cecilienhoffban, egy Tudor-stílusban épített egykori császári vadászkastélyban, Berlintől délre. Az erőfitogtatás mesterfogásaként a kertet elárasztották muskátlikkal – óriási, vörös csillag alakban ültetve. Sztálin, aki idegenkedett a repüléstől, a cár és családja használatára egykor gyártott luxuskülönvonaton érkezett. Berlinben már várta a nagy, fekete, golyóálló gépkocsi, azzal tette meg az út hátralévő részét az utcákon felsorakozott katonák sorfala között. Truman motorosokkal kísért limuzinokból és dzsipekből álló gépkocsioszloppal közlekedett. Amikor az elnök kiszállt a kocsijából, fegyveres testőrök vették körül. Churchill, akin meglátszott a kor és a fáradtság, egyetlenegy személygépkocsival érkezett. Védőkíséretét egy civil ruhás rendőrtiszt alkotta.

Mielőtt rátértek a lényegre, Churchill körutat tett a romokban heverő városban, és megállt megnézni azt, ami megmaradt Hitler

kancelláriájából. Megdöbbentette a káosz. Truman osztozott ebben az érzésében. „Ilyen pusztítást még sohasem láttam", írta az elnök. Később, még ugyanazon a napon, sor került a két nyugati vezető első találkozására. Churchill formában volt, dőlt belőle a szó, Truman azonban nem hagyta elragadtatni magát a szoros és kizárólagos amerikai–brit kapcsolat gondolatának megerősítésére szánt tengernyi „halandzsától" és „talpnyalástól", pedig „volt valami nagyon nyílt és őszinte a módban, ahogyan (Churchill) köszöntött". Leahy tengernagy még nehezebben hagyta magát elvarázsolni. Tekintettel a szovjetek hozzájárulására a nácizmus legyőzésében, ő alig elviselhetőnek találta Churchill dagályos kirohanásait a kommunizmus ellen.

> Ahogy hallgattam Churchillt, amint olyan hevesen kikelt a szovjet dominancia veszélye és a kommunizmus európai térnyerése ellen – rendkívül bizalmatlan volt a szovjet vezetés jóhiszeműségével szemben –, őszintén eltöprengtem, vajon a miniszterelnök immár arra is készen áll-e, hogy bejelentse a világnak, ő és Nagy-Britannia hibázott, amikor nem Hitlert támogatta. Ugyanis, ahogyan én értettem a fejtegetését, immár pontosan ugyanazt a doktrínát hirdette, amelyet Hitler és Goebbels is ismételgetett az elmúlt négy évben... Churchill feszült figyelemmel végighallgatott, aztán azt mondta, nagy rajta a nyomás, és hogy csak hangosan gondolkodott, és a megállapításai talán erősebbre sikerültek, mint akarta.[1]

Sztálin egyenes, őszinte ember benyomását keltette. „Sztálinnal elboldogulok – írta Truman, miután visszatért Potsdamból. – Becsületes ő, ugyanakkor pokolian agyafúrt is." Truman még akkor is kitartott Sztálinról alkotott képe mellett, amikor elenyészett a világméretű testvériségről alkotott vágyálma; azt hozta fel a szovjet diktátor védelmére, hogy kénytelen képviselni a Politikai Bizottság (Politbüro)

hajthatatlanul keményvonalas álláspontját. Mint azt ma már tudjuk, a dolog pontosan fordítva volt. Truman Sztálinról alkotott első benyomása azonban megbocsátható. Amikor érdeke úgy kívánta, a szovjet diktátor tudott figyelmes hallgatóságként viselkedni, és Trumanhoz hasonlóan nem vesztegette a szavakat. Potsdamban szokásos gyakorlatát követte: figyelmen kívül hagyta azokat a tényeket, amelyek nem támasztották alá az érvelését, és közben kétértelmű kijelentéseivel igyekezett kicsikarni kívánságai teljesítését.

Truman elnöknek gondot okozott, hogy folyton küszködnie kellett az ellentétes értelmű tanácsok összeegyeztetésével. Byrnes és az Egyesült Államok moszkvai nagykövete, Averell Harriman, akik mindketten jelen voltak Potsdamban, a kemény vonalat tartották célravezetőnek Sztálinnal szemben, míg Joseph Davies, Harriman egyik elődje Moszkvában, aki szintén kéznél volt, fennen hirdette, hogy Sztálin indítékai tiszták, és óva intette az elnököt bármely lépéstől, amellyel az amerikaiak esetleg magukra vonhatják a szovjet diktátor haragját.

Potsdamban újra és újra felmerült Lengyelország és Kelet-Európa jövőjének témája. A briteket és az amerikaiakat is érzékenyen érintette, hogy Lengyelország elbirtokolta Németország területének jelentős részét, ahogyan az is, hogy Sztálin egy árnyalatnyit sem volt hajlandó lazítani önkényuralmi rendszere szigorán. Mivel tudta, hogy a nyugati hatalmak nem állnak készen a fegyveres erő alkalmazására, úgy érezte, nyugodtan követelheti a Magyarországon, Romániában, Bulgáriában és Lengyelországban is megszervezett szovjetbarát, Moszkva támogatásával működő rezsimek azonnali és feltétel nélküli elismerését.

Truman és Byrnes megpróbálta ütőkártyaként kijátszani a jóvátételi szolgáltatások ügyét. Sztálinnak rögeszméje volt a jóvátétel. Azt a benyomást keltette, mintha azt képzelte volna, Németország valóban rákényszeríthető, hogy kizárólag a Szovjetunió újjáépítésének szentelje energiáit. Ebben az elgondolásban azonban kirívó belső ellentmondás rejlett. Ha – amint Sztálin akarta – Németországot megfosztják ipari termelőeszközeitől, hogyan tud majd kellőképpen erőre kapni gazdaságilag, hogy fizethesse a jóvátételt? Persze a logikus közgazdasági gondolkodás sohasem tartozott Sztálin erősségei közé. Vjacseszlav Molotov külügyminisztert szócsövének használva a generalisszimusz (e fantasztikus rendfokozatba nemrég léptette elő önmagát) fenntartotta azt az álláspontot, hogy a jóvátételi kötelezettségek számszerű nagyságában Jaltában már megegyeztek. Dehogyis, szólt az ellenérv, Jaltában nem többet rögzítettek, csak a tárgyalások keretrendszerét.

A britek és az amerikaiak azonban készek voltak rugalmasan kezelni a kérdést. Ha Sztálin csökkenti a lengyelországi szovjetbarát kormányzat nevében előterjesztett területi követeléseit, bőséges kárpótlást helyeztek kilátásba a jóvátételi szolgáltatások területén. Sztálin erről nem akart hallani. Végül nyitva hagyták a kérdést, hogy pontosan mennyit köteles fizetni Németország Hitler háborújáért. A megkötött homályos kompromisszum minden megszálló hatalomnak megengedte, hogy saját zónájában maga döntsön a jóvátételről, bár a britek és az amerikaiak abba beleegyeztek, hogy átadják a szovjeteknek a „fölös" ipari berendezések tíz százalékát, további huszonöt százalékot pedig tartalékolnak, hogy később szénre és mezőgazdasági terményekre cseréljék. Churchill és Truman táborának keményvonalas tagjai elborzadtak ettől az engedménytől. Amint Harriman fagyosan megjegyezte, Oroszország rohamosan átalakult „a légüres térré, amelyik be fog szívni minden létező ingóságot".

A szovjetek ennek ellenére csak elhanyagolható mértékű haszonra tettek szert. A Németországból elszállított javak nagy része vasúti mellékvágányokon vagy roncstelepeken végezte. A gyárak szétszedése és a gépek leszerelése volt a feladat viszonylag könnyű

része. Oroszországban újra összerakni őket – ez volt a neheze. Hiány mutatkozott pótalkatrészekben, ahogyan szervezni tudó igazgatókban és az üzemeket újjáépíteni képes mérnökökben is, akármit is szállítottak el.

Potsdamban lefektették az új Lengyelországban maradt németek kitelepítésének irányelveit. Truman és Churchill vonakodva, de beleegyezett legalább három és fél millió ember áttelepítésébe. A programban azt irányozták elő, hogy a teljes létszámnak 1946 augusztusára át kell lépnie a határt. Egyértelműen sikerült megírni az újabb „humanitárius" katasztrófa receptjét.

Egy kérdésben egyetértettek a szovjetek, a britek és az amerikaiak. A megszállási zónák kialakítása ellenére senki sem szólított fel Németország végleges felosztására. A hosszú távú célok kitűzésében azonban hiányzott az egyetértés. Amíg Truman és Churchill demilitarizált, de független demokráciát kívánt létrehozni, olyat, amely nem jelent fenyegetést a szomszédaira, Sztálin úgy vélte, egy szigorúan központosított és kézben tartott politikai rendszer adja meg a legjobb lehetőséget a kommunizmus terjesztésére egész Németországban és annak határain túl is.

Bár ebből semmit sem mondtak ki nyíltan, nem volt nehéz olvasni a sorok között. Amint Sztálin megjegyezte Tito marsallnak, Jugoszlávia önállóskodásra hajlamos kommunista diktátorának: „Akárki tart megszállva egy területet, a saját társadalmi rendszerét kényszeríti rá. Nem is lehet másképp!" Mindazonáltal szívesen megtűrt bármilyen, a közvélemény számára előállított jámbor reményt. A részletekre majd később kerít sort.

A Három Nagy döntésképtelenségének leplezésére a Németország jövőjével kapcsolatos ügyeket a Külügyminiszterek Tanácsának (Council of Foreign Ministers) hatáskörébe utalták. A tanácsot utasították, hogy készítse elő a békeszerződést, „amelyet Németország kormánya akkor fogad majd el, amikor sikerül e célra alkalmas kormányt felállítani". A tanács 1945 szeptemberének elején Londonban tartotta első ülését. Az ülés október 2-án úgy oszlott fel, hogy egyetlen lényeges ügyet sem sikerült rendezni.

Főként azért, hogy kipróbálja, mennyire hajlandó Sztálin tárgyalási helyzetben engedni, Truman Potsdamban megragadta az alkalmat, és előhozakodott kedvenc témájával, a hajózás szabadságával nemzetközi belvízi utakon és épített csatornákon. Sztálin ösztönös ellenségességgel reagált, megvétózta a téma bármilyen szintű tárgyalását akkor vagy bármikor a jövőben. Truman azonban még így is megőrizte derűlátását, úgy érezte, ő van fölényben. Röviddel Németországba érkezése után jelentették neki, hogy „a baba megszületett". Ez a csecsemő az atombomba volt, amelyet sikeresen robbantottak fel az új-mexikói sivatagban.

Július 24-én Truman a konferencia egyik szünetét használta fel arra, hogy közölje Sztálinnal, az Egyesült Államok „rendkívüli pusztító erejű", új fegyver birtokába jutott. Sztálin majdnem biztosan tudott erről, így nem adta jelét meglepetésnek. Mindössze annyit jegyzett meg: „Remélem, bevetik a japánok ellen." Truman pontosan így cselekedett. Augusztus 6-án atombombát dobtak Hirosimára, majd három nappal később egy másikat Nagaszakira.

Truman azonban áltatta magát, ha azt hitte, a bomba hatalmat adott neki Sztálin fölött. Akadtak persze Washingtonban, akik bedőltek a saját ábrándjaiknak, és az Oroszországra mérendő preventív csapásról fantáziáltak, a realisták azonban tudták, hogy a nukleáris támadás radioaktív csapadéka, szó szerint és átvitt értelemben is, katasztrófát zúdítana Amerika európai szövetségeseire.* A helyzet további ironikus fordulataként immár nem volt szükség Oroszország belépésére a Japánnal vívott háborúba. Csakhogy Jaltában már megkötötték az alkut, ezért Sztálin kiélvezhette a győzelem ízét

* A szovjetek 1949. augusztus 29-én robbantották fel első kísérleti atombombájukat.

Kvantungban, és mintegy mellesleg annektálhatta a Kuril-szigeteket és Szahalin déli részét. Ezenfelül Japán végső veresége és Mandzsúria szovjet megszállása azt is lehetővé tette, hogy Sztálin nyíltan támogatni kezdje Mao Ce-tungot, amikor a vezér kommunista seregei benyomultak Kína északi és középső részére.

Az utolsó héten Potsdamban gyakori beszédtéma volt Churchill és külügyminisztere, Anthony Eden távolmaradása. Mindketten hazatértek Londonba, otthon bevárni az 1936 óta tartott első általános választás eredményét, és azzal kellett szembesülniük, hogy a választók döntő többsége elutasította őket és a Konzervatív Pártot. A Downing Street 10.-be a Munkáspárt vezére, Churchill helyettese a háborús koalíciós kormányban, Clement Attlee költözött be. A radikális társadalmi reformok igénye erősebbnek bizonyult, mint az általános tisztelet Churchill iránt, akiben – akármit is ért el az ország háborús vezetőjeként – olyan párt vezérét látták, amelyből teljességgel hiányzik az együttérzés a kisemberekkel.

Sztálint zavarba hozták a csatorna túlpartján történtek. Képtelen volt megérteni, hogy Churchill, akinek három hétig (amíg bevárták a tengerentúlon szolgáló katonák és haditengerészek szavazatait) birtokában voltak a választási urnák, miért nem manipulálta saját érdekében az eredményt. Attlee gyatra pótléknak tűnt Churchillhez képest. Ezen a megjelenését tekintve vonzónak semmiképpen sem nevezhető és megtévesztően jámbor modorú férfin nem látszott azonnal, hogy bátor harcos éles elmével, aki nem könnyen enged a brit érdekekből.

Más lapra tartozott az új külügyminiszter, Ernest Bevin. Attlee után ő volt a munkáspárti kormány legbefolyásosabb tagja, becsületes és nyersen őszinte, az összeférhetetlenségig harcias hatvannégy éves férfi, aki a szakszervezeti mozgalom kemény iskolájában nevelkedett, ahol sikeresen birkózott meg kommunista ellenfeleivel. A nagy befolyású Közlekedési és Általános Munkás Szakszervezet

(Transport and General Workers' Union) egyik alapító vezetőjeként kimagasló kvalitású munkaügyi miniszterként dolgozott a háború alatti koalíciós kormányban. Az 1945-ös választás után arra számított, hogy a pénzügyminiszteri tárcát fogja megkapni, Attlee azonban úgy döntött, „nehéz tankra" van szüksége a külügyminisztériumban. Miközben vallotta – amint a Munkáspárt jelmondata leszögezte –, hogy „a bal érti meg a balt", Bevin abban Churchill nyomdokain járt, hogy a legrosszabbat feltételezte a Szovjetunióról. Potsdamban úgy lépett színre, mint a megtestesült John Bull: lelkesült hazafiként és szenvedélyes antikommunistaként. Molotovot szívből utálta, és ebből nem is csinált titkot.

Molotovot valóban nehéz volt szeretni. Óriási munkabírásával ő volt Sztálin tökéletes helyettesítője bármilyen helyzetben, aki, amikor beugrott főnöke helyett, kizárólag a Kremlben megírt forgatókönyvet adta elő. „Semmi egyéb, csak akarat nélküli báb", jellemezte Andrej Gromiko, egyik utódja a szovjet külügyminisztérium élén. „Mindig mindent akadályozó, köntörfalazó és kétszínű alak", jelentette ki az egyik moszkvai brit nagykövet. Molotov azonban okos taktikus is volt, aki a végtelen vitákban a puszta makacsságával engedményeket ért el, miközben ő maga semmiben sem engedett. Meglehet, hogy amint egy kommentátor megjegyezte, úgy nézett ki, „mint egy lexikonokkal házaló vigéc, akinek nem megy a bolt", de kár lett volna alábecsülni.

Bevin és Molotov kapcsolata idegesítette Byrnest. Bevin „olyan agresszív volt, hogy az elnök is meg én is elgondolkodtam azon, ugyan hogy fogunk szót érteni ezzel az új brit külügyminiszterrel". Bevin senkiben sem hagyott kétséget, hogy amint azt Ismay tábornok, Churchill háborús stábfőnöke megfogalmazta, Nagy-Britanniával „nem érdemes piszkoskodni". Bevin legelső feladatának azt tartotta, hogy lelki támaszt nyújtson az amerikaiaknak az őket durva fellépéssel megfélemlíteni próbáló szovjetek ellenében, csakhogy ez fordítva

is elsülhetett. Truman és csapata ugyanis nem volt hajlandó egy olyan szövetséges iránymutatását követni, amelyik ahhoz is túl gyenge, hogy kiálljon saját magáért. Neheztelés is érződött a hetvenkedő politikai partner iránt, aki olyan szembeszökő buzgalommal ügyködik azon, hogy belerángassa Amerikát mindenféle bonyolult, kellemetlen európai ügybe. Másrészt viszont Trumant többé már nem kellett győzködni arról, hogy Sztálin opportunista, aki gyorsan kihasznál minden gyengeségre utaló jelet. Az elnök persze önmagát is ebbe a kategóriába sorolhatta volna.

A szövetségesek közötti szívélyes viszony látszatát fenntartották, bár az azért komoly fejtörést okozott, miért léptették vissza az utolsó pillanatban a teljes szovjet csapatot a négyhatalmi atlétikai versenyről. Úgy tűnt, az oroszok csakis akkor elégedettek, amikor ők irányítják az ügyek menetét. E tárgyban senkiben sem maradhatott kétség, amikor elérkeztek a Vörös Hadsereg Napjának tiszteletére rendezett ünnepségek. A Schloss Cecilienhoffot megnyitották több száz magas rangú nyugati tiszt és újságíró előtt. Anthony Mann a sajtó meghívott munkatársai közé tartozott.

> Kaviárral, füstölt lazaccal, szopósmalac-pecsenyével, egzotikus gyümölcsökkel, többféle fagylalttal és korlátlan mennyiségű vodkával meg pezsgővel traktáltak minket. A remekbe készült porcelánedényeken és kristálypoharakon, amelyek nem mind élték túl az estét, a W szignó ékeskedett, császári koronával.
>
> Éjfél felé a Vörös Hadsereg egyik zenekara tüzes interpretációban Johann Strauss-szerzeményeket játszott, és Madame Zsukovról kiderült, hogy ihletett táncosként járja a bécsi keringőt. A brit és az amerikai politikai tanácsadó, Sir William Strang és Robert Murphy nagykövet egymás mellett állva nézte az előadást, arcukon kissé elképedt kifejezéssel.[2]

Potsdam után Truman nekilátott külpolitikája újrafogalmazásának. Jó képet vágott a legfelső szintű diplomácia területére tett első kirándulásához, és elégedettségének adott hangot, mondván, elérte azt, amit ő Jaltában a német jóvátételi szolgáltatásokról kötött megállapodás realisztikus szintre való lefaragásának vélt. Ezenkívül azonban nem sokat tudott felmutatni cserébe a fáradozásáért, és ezt tudta is. A Szovjetunió többé már nem csak egy nehezen kezelhető szövetséges volt, sokkal inkább „Amerika létfontosságú érdekeit és a világbékét fenyegető potenciális ellenség".[3]

Trumannak azonban óvatos lépésekben kellett haladnia, mert az amerikai közvélemény bizonytalan állapotban volt még. A populista véleményformálók a visszatérést követelték a normális békebeli viszonyokhoz, más országok csak oldják meg maguk a gondjaikat! Az elszigetelődési politika hívei mellé felsorakoztak azok, akik továbbra is hittek a háborús szövetség maradandóságában, ezért azt követelték Trumantól, álljon a Szovjetuniónak együttműködést kínáló erők élére, mert így érhető el a tartós béke. Elképzelhetetlennek látszott, hogy Sztálin ilyen röviddel a legutóbbi háború után megkockáztatna egy újabbat. A kimerült és tisztességes infrastruktúrával sem rendelkező Szovjetuniónak minden energiáját gazdasága újjáépítésére kellett fordítania. Ám amint a közelmúlt eseményei megmutatták: a kommunizmus térnyerését kevésbé a nyers erő alkalmazása, sokkal inkább a kiszolgáltatott kormányokba végrehajtott arcátlan behatolás mozgatta. A szovjet megfélemlítési taktika figyelemre méltó sikerrel működött.

A háború előtt a Szovjetunió volt a kommunizmus egyedüli zászlóvivője. Tíz évvel később hét kelet-európai ország – Albánia, Bulgária, Csehszlovákia, Magyarország, Lengyelország, Románia és Jugoszlávia – fölött lengett a sarló-kalapácsos lobogó. Ezek közül az első hatnak Moszkva közvetlenül parancsolt. Nem véletlen, hogy a sorból kilógó Jugoszlávia volt az egyetlen állam, ahol a kommunistákat

támogatta a lakosság többsége. Ez volt az ütőkártya, amelynek köszönhetően a jugoszláv rezsim ellen tudott állni a szovjet beavatkozásnak.

További országok is voltak, ahol teret nyert a szovjet típusú kommunizmus. Finnország kénytelen volt átengedni határvidéki területei tizenkét százalékát a Szovjetuniónak, amely erős nyomást gyakorolt rá, hogy kössön meg egy aránytalanul nagy mértékben Moszkvának kedvező kölcsönös segítségnyújtási egyezményt. A Szovjetunió Norvégiára is nyomást gyakorolt egy a finnhez hasonló egyezmény megkötése érdekében. A szovjet vezetők mindkét esetben abból a feltételezésből indultak ki, hogy sikerül kommunistákkal megtölteni a hatalmi pozíciókat.

Ott volt azután Görögország, ahol a kommunista felkelést brit csapatok elfojtották, de nem hosszú időre. A görög monarchia visszaállítása kormányellenes gerillahadjáratot váltott ki, amely a nyílt polgárháború előjátékának bizonyult. Nyitott kérdés volt, hogy meddig képes Nagy-Britannia egyedül tartani a frontot Görögországban. A Nyugatot sújtó kedvezőtlen fordulatok sora végtelennek látszott. Korábbi ígéretei ellenére Sztálin halogatta csapatai kivonását Észak-Iránból, és a Szovjetunió nyomást gyakorolt Törökországra, hogy engedélyezze neki támaszpontok használatát a Dardanellákban. Francia-, Olasz- és Finnországban a kommunisták részesedése a választásokon leadott összes szavazatból meghaladta a húsz százalékot. Belgiumban, Dániában, Norvégiában, Hollandiában és Svédországban ez az arány tíz százalék körül mozgott. Ázsiában, a Közel-Keleten és Afrikában is vigasztalan állapotok uralkodtak. Japánban tizenötmillióan maradtak hajlék nélkül, és a gazdaság az összeomlás határára jutott. Kínában javában tombolt a polgárháború. A brit, francia és holland gyarmatokon megerősödtek a baloldali nemzeti felszabadító mozgalmak. Washingtonban már arról beszéltek, hogy Sztálin világuralomra tör.

Attól komolyan féltek, hogy Franciaországban el is éri, amit akar. Miután tevékenyen részt vett a háború végső szakaszában, Franciaországot a győztes hatalmak maguk közé számították, de csak félig-meddig elkülönített státuszban. Charles de Gaulle tábornok sértésként élte meg, hogy kihagyták a jaltai és a potsdami tárgyalásokból. A háború materiális és lélektani értelemben egyaránt súlyos károkat okozott Franciaországban. Normandiában, a harcok által leginkább feldúlt országrészben, félmillió ember, az ottani lakosságnak majdnem az ötöde vált hajléktalanná vagy lakott romházban. A közúti és a vasúti hidakat vagy a szövetségesek bombázták le, vagy a németek robbantották fel, a kikötőket aknák és roncsok tették használhatatlanná. Az élelmiszert szigorúan adagolták, az utakon alig maradt gépjármű, a lakóingatlanoknak nem jutott fűtőanyag.

Miután a többi szövetséges – roppant kelletlenül – juttatott Franciaországnak is megszállási zónát, a legkisebbet Németországban, amely két, keskeny folyosóval összekötött, nagyjából egyforma területű részből állt (és formájával azonnal kiérdemelte „a melltartó" csúfnevet), a franciák nagyjából ötmillió németet kormányozhattak, szemben a brit zóna huszonkétmillió, illetve a szovjet és az amerikai zóna tizenhét-tizenhét millió lakosával. Ezekben a számokban a még mozgásban lévő, leginkább a nyugati zónák felé áramló sok millió menekült még nem szerepel.

A francia zóna azonban legalább eltartotta magát, míg a brit zóna, amely magában foglalta a sűrűn lakott, iparilag fontos Ruhr-vidéket, és az amerikai zóna is behozatalra szorult élelmiszerből és más alapvető árukból, és ezt az igényét vagy az oroszokkal közös zónahatár túlsó oldaláról, vagy jóval távolabbról elégíthették csak ki. Franciaország semmivel sem járult hozzá a megszállás költségeihez, míg Nagy-Britannia és az Egyesült Államok kénytelen volt fizetni a lakosság ellátásához szükséges árukért. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy szubvencionálták a főként a Szovjetuniónak teljesített jóvátételi szolgáltatásokat. Németországot akkoriban olyan fejőstehénnek nevezték, amelyet nyugatról etetnek és keleten fejnek.

Amikor megszületett a francia Negyedik Köztársaság, a kommunisták a nemzetgyűlésbe a legtöbb képviselőt küldő pártként kerültek ki a választási küzdelemből. Vezérük az a Maurice Thorez volt, aki a háború éveit Moszkvában töltötte. Azt az utasítást kapta, hogy amíg a pártja erőt gyűjt, gyakoroljon önmérsékletet. Akárcsak Olaszországban, egy másik, a háború után belső egyensúlyát kereső államban, a kommunisták azt a stratégiát követték, hogy alkotmányos keretek között mozogva olyan népfrontos koalíció megválasztatására törekedtek, amelyen belül a kommunisták tartják kézben a legfontosabb posztokat. Amint a párizsi amerikai nagykövet, Jefferson Caffery jelentette:

> A szovjet trójai falovat olyan jól álcázták, hogy sok millió kommunista aktivistával, szimpatizánssal és opportunistával sikerült elhitetni, Franciaország megvédésének legjobb módja az, ha a francia nemzeti érdekeket azonosítják a Szovjetunió célkitűzéseivel.[4]

Amerika dollárban nyújtott kölcsönökkel és több tízmillió dollárnyi nem auditált, „bizalmas, rendkívüli vagy szükséghelyzeti célokra szánt" pénzeszköz küldésével reagált a helyzetre abbéli igyekezetében, hogy legalábbis feltartóztassa, vagy ha lehet, visszaszorítsa a kommunista áradatot.

Időközben, mivel Németországban mindegyik megszálló hatalom a maga ízlése szerint szervezte meg zónája közigazgatását, fokozatosan kemény határrá alakultak a zónákat elválasztó demarkációs vonalak. Sztálin, miközben megtagadta a szabad beutazást a szovjet zónába, a Ruhr-vidék és azon más nyugat-németországi iparvidékek négyhatalmi ellenőrzését követelte, ahol Németország szenének hetvenöt százalékát bányászták, és acéljának, illetve nyersvasának hetven százalékát gyártották. Amerika, és különösen Nagy-Britannia,

ellenállt a behatolási próbálkozásnak. Bevin és Molotov között nyílt összeütközésre került sor az ügy miatt. Ők ketten időnként kis híján ökölre mentek.

Franciaország némiképp együttérzéssel tekintett a szovjet követelésekre. A franciák is közös igazgatás alá akarták vonni a Ruhr-vidéket, mert ebben látták az eszközt, amellyel kikezdhetetlen hozzáférést szereznek a német szénbányákhoz, ugyanakkor útját állhatják a német nehézipar újjászületésének. Franciaország havi egymillió tonna Ruhr-vidéki szenet követelt magának. Ez a célkitűzés ugyan elérhetetlen maradt, de a Franciaország Németországba átnyúló északkeleti határa mentén fekvő, mindkét országba átérő, szénben gazdag Saar-vidék francia fennhatóság alá került. Itt senki sem tehetett szinte semmit, hiszen Franciaország már birtokon belül volt, és erről esze ágában sem volt lemondani. Clay ugyan tiltakozott „e teljességgel egyoldalú fellépés" ellen, de hiába.

Amire Truman a legkevésbé vágyott, az a nyílt konfrontáció volt Sztálinnal, ám a szovjet obstrukciós politikával szemben kész volt a keményebb kiállásra. „Szó sem lehet további kompromisszumokról – jelentette ki Byrnesnek, bár a külügyminiszter később tagadta, hogy e szavakat valaha hallotta az elnöktől. – Belefáradtam a szovjetek babusgatásába!... Ha Oroszországot nem szembesítjük vasököllel és erős, egyértelmű beszéddel, akkor már küszöbön is áll az újabb háború!" Akár Byrnes tudomására hozta őket, akár nem, Truman elnök érzései elég valóságosak voltak. Sztálin saját külügyminiszterével beszélgetve ugyanilyen határozottan fejezte ki magát.

> Az amerikaiakkal és a britekkel folytatott tárgyalásokon semmi komolyat nem érhetünk el, ha elkezdünk engedni a fenyegetőzésnek, és bizonytalanságot mutatunk. Hogy bármit is elérjünk... az állhatatosság és a következetes kitartás politikájával kell felfegyverkeznünk.[5]

1946. február 9-én Sztálin beszédet tartott a Legfelsőbb Tanácsban. A marxista dogmákat hosszadalmasan variálva kinyilatkoztatta, hogy a kapitalista államok között elkerülhetetlenül háború fog kitörni. Akárki is kerül majd ki győztesen a konfliktusból, utána a Szovjetuniót fogja célba venni. Ez az esemény nem a közeli jövőben várható. Sztálin úgy vélte, még tizenöt vagy húsz évig nem valószínű a kapitalizmus és a kommunizmus közötti háború. A bizonyosság azonban, hogy előbb-utóbb be fog következni, igazolásul szolgál a Szovjetunió hatalmának és befolyásának növelésére, hiszen egyszer majd meg kell felelni a kihívásnak.

Ez nem az volt, amit a nyugati vezetők hallani akartak. Még a legbalosabb békéltetők is kezdték azt gondolni, hogy Sztálint nem érdekli az együttműködésre épülő béketeremtés. Washingtonban még olyanok is akadtak, akik úgy ítélték meg, a beszéd nem kevesebb, mint „a harmadik világháború meghirdetése". Ezzel túlreagáltak valamit, ami végső soron teljesen átlagos szovjet hivatalos retorikai megnyilvánulás volt (ha Sztálin valóban a harmadik világháborúval fenyegetőzött, akkor bőséges ráhagyással előre figyelmeztetett rá), és a túlreagálás a Sztálinról Amerikában alkotott kép megváltozását tükrözte. A szovjet diktátor ekkor vedlett át a háborús évek joviális Jóska bácsijából egyes számú közellenséggé.

Két héttel a Legfelsőbb Tanács korszakalkotó jelentőségűnek tekintett ülése után a Fehér Ház az egyik Moszkvában szolgáló amerikai hivatásos diplomata véleményét tanulmányozta. A kiváló nyelvész, oroszul folyékonyan beszélő, harcias természetű, negyvenkét éves George Kennan a hamarosan a *Hosszú Távirat*ként hírnévre szert tevő, nyolcezer szavas jelentésébe foglalva átfogó elemzést adott az amerikai–szovjet kapcsolatokról. A háború alatti szövetség a Szovjetunióval és a Jaltában felmutatott vállveregetős, „barátok mind együtt" érzelmek többé nem érvényesek, fejtette ki Kennan. Olyan vezetőnek festette le Sztálint, akinek rögeszméje a hatalom, amit azonosnak tekint a biztonsággal, a saját személyes biztonságával és az államáéval. Ebből pedig az következik, hogy ellenségnek tekint minden nem szovjet uralom alatt álló országot.

Kennan nem javasolt erőpróbát, inkább a Szovjetunió „elszigetelését" tartotta célravezetőnek. Ehhez az agresszióval szembeni bátor kiállás vállalását tartotta szükségesnek, és ezt a véleményt támogatta Byrnes is, de politikai, diplomáciai és kulturális erőfeszítéseket is szorgalmazott az amerikai életforma népszerűsítése érdekében. Kennan azt remélte, azzal, hogy példát mutatnak a világ többi részének, Amerika szövetségeseket fog megnyerni úgy, hogy nem kell fegyvert ragadnia.

Nyitott kapukat döngetett. A diplomata jelentése annyira tetszett a keményvonalas védelmi miniszternek, James Forrestalnak, hogy másolatban megküldte összes minisztertársának. Truman tetszését is elnyerte Kennan értekezése. „Oroszország terjeszkedési törekvéseinek türelmes, de szilárd és éber féken tartása" azonban minden valószínűség szerint költséges vállalkozásnak ígérkezett, hiszen kimondatlanul azt is magába foglalta, hogy Amerikának készen kell állnia bármely szovjet beszivárgásnak kitett ország támogatására. Az ilyen országok listája ugyanakkor rémisztően hosszúra nyúlt, szerepelt rajta egész Nyugat-Európa, a Közel-Kelet, a Távol-Kelet és Dél-Amerika is. Még ha hosszú távon ki is fizetődik az ebbe fektetett energia és pénz (Kennannek meggyőződése volt, hogy „a szovjet hatalom magában hordja romlása csíráit"), az amerikai adófizetők erőteljes ellenállására bizton számíthatott a kormány.

1946. március 20-án Kennan megerősítette Washingtonnak megküldött nézeteit. „A teljes önlefegyverzésen, légi és tengeri haderőnk kiszolgáltatásán, valamint a kormányzás amerikai kommunistáknak való átadásán kívül semmi sincs", ami csillapíthatná Sztálin bizalmatlanságát, de ő még akkor is „csapdát szimatolna, és a legaljasabb rosszindulatra gyanakodna".[6]

Korántsem volt magányos hang Kennané. Kevesebb mint egy hónappal a *Hosszú Távirat* vétele után Frank Roberts, a Szovjetunióba akkreditált brit nagykövet is előrukkolt az orosz stratégiáról alkotott elemzésével. Roberts kétségbe vonta, hogy Sztálin bármilyen határt szabna a szovjet terjeszkedésnek, és azt jósolta, hogy „folyamatosan növekedni fog a szovjet nyomás a Nagy-Britannia biztonsága szempontjából létfontosságú zónában India és a Dardanellák között".

Az első nyomás alá helyezett pont Irán volt, amelyet 1941 óta közösen tartott megszállva Nagy-Britannia és Oroszország. Már régen megállapodtak abban, hogy amint véget ér a háború, mindkét hatalom kivonja a csapatait. A britek betartották az ígéretüket, a szovjet csapatok azonban továbbra is maradtak, nyomatékot adni Sztálin kőolaj-kitermelési koncessziókra támasztott igényének. Akárki akármit is mond manapság Nagy-Britannia egykori egyeduralmi pozíciójáról a közel-keleti kőolajforrások fölött, a háború utáni hatalmi politika azt diktálta, hogy Irán egyértelműen és kizárólagosan a brit érdekszférába essen. Az Abadannál, a Perzsa-öböl belső végében egy part előtti szigeten felépített olajfinomító a legnagyobb ilyen ipartelep volt a világon. Építése százmillió fontba került, és Nagy-Britannia legnagyobb tengerentúli vagyontárgya volt. Ráadásul akkoriban Irán egyedül több kőolajat termelt ki, mint a Közel-Kelet összes többi országa együtt. Bevint nem kellett meggyőzni arról, hogy a brit és az európai gazdaság talpra állása az olaj szabad áramlásán múlik. Amikor az oroszok nem voltak hajlandóak megmozdulni, Truman így reagált: „a leggyalázatosabb gazság, amelyet életemben láttam", és a Perzsa-öbölbe vezényeltette a *Missouri* csatahajót. Sztálin megértette a célzást, a szovjet csapatok kivonultak Iránból.

Ugyanebben az időben Sztálin úgy emelte a tétet Törökországban, hogy csapatokat vont össze a határon. Haditengerészeti támaszpontokat követelt a szovjet flottának a Fekete- és a Földközi-tengert összekötő szorosok partjain. Bevin világosan megfogalmazta, hová vezethet ez.

> A Földközi-tengert használva érvényesítjük befolyásunkat Dél-Európában, Franciaország, Olaszország, Jugoszlávia, Görögörszág és Törökország lágy altestén át. Ha nem vagyunk kézzelfogható formában jelen, a Földközi-tengeren, nem lesz nagy hatásunk ezekre az országokra, amelyek – mint Kelet-Európa – a totalitarizmus igája alá fognak kerülni... Ha mi kivonulunk a Földközi-tengerről, Oroszország bevonul, és a mediterrán országok a közlekedés és a kereskedelem, a gazdaság és a demokrácia szempontjából elvesznek.[7]

Truman ismét szilárdan megvetette a lábát, és Sztálin ismét meghátrált. Nem telt bele sok idő, és Törökországban létrejöttek az első amerikai támaszpontok.

A Szovjetunió Romániával, Magyarországgal, Bulgáriával és Lengyelországgal kötött szerződései azonban ezen országok számára elvágták a nyugati kereskedelmi kapcsolatokat. A jövőben ezért a szóban forgó országok gazdasági energiáit Oroszország gazdasági talpra állításának szolgálatába fogják állítani. Az ennek következtében Franciaország, Olaszország és különösen Németország importált élelmiszereiben és nyersanyagaiban fellépő hiányt csak az Egyesült Államokból behozott árukkal lehetett kompenzálni. Ez azonban leapasztotta az európai dollártartalékokat, periodikus pénzügyi válságot és társadalmi feszültségeket okozott, és mindez kedvezett az univerzális csodagyógyszernek beállított kommunizmus terjedésének. E jelenségek egyike sem arra utalt, hogy Sztálin valamiféle előre megalkotott terv szerint jár el, inkább arra, hogy éberen figyel, és minden alkalmat felhasznál a szovjet érdekek előmozdítására. A szovjetek kiaknázták a helyzetből adódó lehetőségeket, ha gyengeségre utaló jelet láttak, ugyanakkor mindig tartózkodtak a katonai konfrontáció kockázatának vállalásától.

Ezen a ponton, 1946 márciusában, Churchill visszatért a küzdőtérre. Mivel elveszítette parlamentáris hatalmi bázisát, a korábbi miniszterelnök szónokként és véleményvezérként élvezett népszerűségét kezdte hasznosítani. Dúskált a meghívásokban. Az egyik egy olyan amerikai kisvárosból érkezett, amely főként a heti állatvásárával tett szert némi ismertségre. A Missouri állambeli Fultonban ezen kívül működött egy bölcsészettudományokat oktató egyetem is, amely „nemzetközi jelentőségű gazdasági, társadalmi és politikai kérdések" kutatására szakosodott. Churchillnek azt a lehetőséget kínálták fel, hogy tartson három vagy négy előadást maga választotta témákról. Viszonzásul szerény honoráriumot és részesedést ajánlottak a könyv alakban kiadott előadásokért járó jogdíjból. Olyan levél volt, amelyet Churchill akár könnyen félre is dobhatott volna, ha nem áll a végén kézzel rávezetett utóirat. „Szülőállamom egyik nagyszerű, régi egyeteméről van szó. Ha kijön, és jó beszédet tart... én fogom bemutatni (a hallgatóságnak)." És a végén az aláírás: Harry Truman.

Bár ebben ma már semmi rendkívülit nem látunk, a korabeli kontextusban szemlélve Truman valami kifejezetten rendhagyót, a szokásostól nagyon eltérőt tett. Vajon mit remélt elérni? Ha a legegyszerűbb értelmezést választjuk, egy világhírű személyiség látogatása jó pontnak számíthatott azoknál, akik egykor elindították a Fehér Ház felé vezető úton. Ebben a kis játszmában azonban több forgott kockán. Számítani lehetett rá, hogy Churchill vitát fog kiváltani szovjetellenes állásfoglalásával, és Truman nem kereste a bajt. Másrészt viszont az elnök minden valószínűség szerint úgy kalkulált, hogy mindaddig, amíg nem látszik minden részletében egyetérteni azzal, amit Churchill bizonyára mondani fog, az öreg, brit háborús vezető fogadtatása hasznos mérceként fog szolgálni, amikor azt akarja megítélni, mennyire támogatja a közvélemény a Sztálin területszerzési törekvéseinek meghiúsítására tett erőfeszítéseket.

Truman mindent elkövetett, hogy elkerülje a beszéd előzetes elolvasását, bár Byrnes azért tájékoztatta tartalma lényegéről. Az ügybe bevonták Leahyt is, aki – bármilyen meglepő – izgalomra semmi okot nem látott a beszédben, amelyet „a szokásos, a tenger felett egymás felé nyújtott kezek maszlagnak" ítélt.[8] Churchill valóban hangsúlyozta „a Brit Nemzetközösség és Birodalom, valamint az Egyesült Államok közötti különleges kapcsolat" jelentőségét, ugyanakkor Lord Halifax, washingtoni brit nagykövet tanácsára beiktatott néhány enyhítő megjegyzést is a Szovjetunióról.

> Erős csodálattal és tisztelettel tekintek a hős orosz népre és a háború alatti bajtársamra, Sztálin marsallra... Megértjük az oroszok azon szükségletét, hogy biztonságot akarnak nyugati határaikon, és ezt a német agresszió minden lehetőségének kiküszöbölésével kívánják elérni. Szívesen látjuk Oroszországot az őt jogosan megillető helyen a világ vezető államai között. Szívesen látjuk lobogóját a tengereken. Mindenekelőtt pedig örömmel üdvözöljük az állandó, gyakori és erősödő kapcsolatokat az orosz nép és a mi saját népeink között az Atlanti-óceán mindkét oldalán.

Ekkor következett a pofon. Neki kötelessége – jelentette ki Churchill – a hallgatósága elé tárni bizonyos tényeket az európai helyzetről.

> A Balti-tenger-parti Stettintől az Adria-parti Triesztig vasfüggöny ereszkedett le a kontinens közepén. A mögött a vonal mögött fekszik Közép- és Kelet-Európa ősi államainak összes fővárosa. Varsó, Berlin, Prága, Bécs, Budapest, Belgrád, Bukarest és Szófia, mindezek a nagy hírű városok és a lakosság azon belül fekszik, amit kénytelen vagyok szovjet érdekszférának nevezni, és ilyen vagy olyan formában

mindegyik alávettetett nem pusztán a szovjet befolyásnak, de nagyon magas fokú, és sok esetben még mindig erősödő irányításnak Moszkvából... Az oroszok uralta lengyel kormányt felbátorították, hogy hatalmas igényeket támasszon Németországgal szemben, és most zajlik a németek millióinak tömeges, gyalázatos és minden képzeletet felülmúló elűzése. A kommunista pártokat, amelyek Európának mindezen keleti államaiban egészen kicsik voltak, létszámukat messze meghaladó mértékű vezető pozícióba emelték, most pedig mindenhol totalitárius hatalomátvételre törnek. Rendőrállamok uralkodnak majdnem mindegyik esetben, és mindeddig, Csehszlovákia kivételével, sehol sem létezett igazi demokrácia.

Ha a Nyugat nem vesz tudomást erről a figyelmeztetésről, katasztrófa fenyeget: „Meggyőződésem, hogy semmi sincs, amit ők (az oroszok) annyira tisztelnek, mint az erőt, és semmi, amit kevésbé, mint a katonai gyengeséget."

Churchill nagyon örült a fogadtatásnak, amelyben Missouriban és Washingtonban is részesítették. Attleenek és Bevinnek arról számolt be, hogy az elnököt és kórét „mélységesen lesújtja az, ahogy az oroszok kezelik őket, és nem kívánják eltűrni a szerződéssértéseket... vagy az orosz expanzió érdekében kifejtett nyomást". A volt miniszterelnök „erődemonstrációra" számított.

Moszkva előre látható reagálása – a szovjetek háborús uszítónak bélyegezték Churchillt – nem okozott meglepetést. Az már inkább nyugtalanította Truman elnököt, hogy ezt a véleményt az amerikai sajtó egyes csoportjai, sőt, a kongresszus bizonyos nagyhangú tagjai is osztották. A brit nagykövetség egyik tisztviselője így vonta le a tanulságot: „Akármilyen mélységes nyugtalanságot is okoz a szovjet politika (az amerikaiaknak), még mindig nem akaródzik teljes mélységükben szembenézni a tényekkel, és félnek

a következményektől."[9] 1946 közepén azonban az amerikai és a brit vezérkari főnökök – bár politikai jóváhagyás nélkül – megegyeztek, hogy felkészítik a brit Királyi Légierő öt hazai támaszpontját az atombomba hordozására képes amerikai B–29 Superfortress nehézbombázók fogadására.

Amikor a Külügyminiszterek Tanácsa 1946 tavaszán összeült Párizsban, Németország kérdése elkerülhetetlenül felmerült. Byrnes magához ragadta a kezdeményezést: Németország demilitarizálását huszonöt évre garantáló négyhatalmi szerződést javasolt. Mindenki élénk vitára számított. Amire viszont senki sem számított, és ami a szovjet delegáció tagjait leszámítva valóságos sokként ért mindenkit, az Molotov válasza, a kategorikus elutasítás volt. A szovjet külügyminiszter még arra sem volt hajlandó, hogy legalább mérlegelje Németország helyzetének átfogó rendezését.

Hogy a szituációt megpróbálják kibillenteni a holtpontról, Clay tábornoktól kértek részletekbe menő tanulmányt arról, hogyan látja, merre lenne üdvös tartania Németországnak politikai és gazdasági szerkezete tekintetében. Clay május 26-án terjesztette elő jelentését. Nyomatékosan kiállt amellett, hogy minden alapvető közszolgáltatást német központi hatóság irányítson, és tegyék meg az előkészületeket a német ideiglenes kormány megteremtésére. Ha ez a célkitűzés diplomáciai erőfeszítésekkel elérhetetlennek bizonyul, mérlegelendő az amerikai és a brit zóna egyesítése. Ha ezek nem sikerülnek, marad „a hanyatló német nemzetgazdaság" és „a politikai feszültség" perspektívája. Amikor a dokumentum vételének hivatalos visszaigazolásán kívül nem kapott más választ Washingtonból, Clay sajtóértekezlettel fenyegette meg elöljáróit, ahol a nyilvánosság elé fogja tárni véleményét. Amikor erre nem kapott engedélyt, felajánlotta a lemondását.

Nem ez volt az első alkalom, hogy Clay a törülköző bedobásával fenyegetőzött. Washingtonhoz fűződő kapcsolata erősen frusztrálta.

Clay hamar áttért azoknak a táborába, akik szerint a megoldás Németország önfenntartásra képes nemzetgazdaságának helyreállítása, ami képes szerepet vállalni Európa szélesebben értelmezett újjáépítésében. A tábornok döntésképességét azonban korlátozták a megosztott hatáskörök. Míg a stratégiai döntések megvalósítása a hadsereg feladata volt, magát a stratégiát a külügyminisztérium diktálta, amelynek tisztviselői hajlamosak voltak szoros ellenőrzés alatt tartani az ügyeket, ugyanakkor tartózkodni minden lépéstől, amely megzavarhatta a franciák lelki nyugalmát, vagy amelyet az oroszok provokációnak értelmezhettek.

Széles körben elfogadták a Németország hadviselési potenciáljának felszámolására készített kompromisszumos tervet, amely ezenkívül olyan német gazdaságot irányzott elő, amelyik képes teljesíteni jóvátételi kötelezettségeit, és amelyben a mezőgazdaságot és a békés iparágakat olyan szintig fejlesztik, hogy a szomszédos országokét nem meghaladó életszínvonalat biztosítson a németeknek. Amikor azonban eljött a cselekvés pillanata, az orosz és a francia jóváhagyás hiánya miatt szinte minden döntést fel kellett függeszteni. Eltökéltsége demonstrálására szánt gesztusként Clay leállította az ipari berendezések leszerelését az amerikai zónában. Ez a tevékenység nem folyhat tovább, „amíg el nem érjük azt a gazdasági egységet, amely a jóvátétel alapja". Ha ezzel a döntéssel a Németországban érlelődő válság ellen akart tiltakozni, akkor meglehetősen kis lépést tett.

Montgomery a Németországban állomásozó brit fegyveres erők főparancsnokaként töltött utolsó napjaiban lehangoló helyzetértékelést terjesztett politikai „gazdái" elé.

> Az országban olyan zűrzavar uralkodik, hogy rendbehozatalának egyetlen lehetséges módja, ha magukat a németeket „bevonjuk a dologba". Meg kell mondanunk a német népnek, mi fog történni velük és az országukkal. Ha pedig nem tesszük meg ezeket a lépéseket, a valószínűsíthető kudarc felé fogunk sodródni. Ez a „sodródás" abban fog megnyilvánulni, hogy a lakosság fokozatosan egyre ellenségesebbé válik, és végül kelet felé kezd tekinteni. Egy ilyen Németország pedig veszélyeztetné a Brit Birodalom biztonságát.[10]

A nyugati zónákban mindenütt súlyos élelmiszerhiány uralkodott. A létfenntartáshoz szükséges napi minimumot kétezer kalóriában határozták meg. A háború utáni első évben a polgári lakosság napi fejadagja ritkán érte el ezt a mennyiséget, kivéve, ha az ember a feketepiachoz folyamodott. „A rideg valóság az – írta a radikális könyvkiadó és polemizálásra mindig kapható publicista, Victor Gollancz –, hogy éheztetjük a németeket... nem előre megfontolt szándékkal abban az értelemben, hogy a halálukat akarjuk, mégis szándékosan abban az értelemben, hogy inkább az ő halálukat választjuk, semhogy mi magunk kellemetlen kötelezettségeket vállaljunk."[11]

Claynek Londonban volt egy erős szövetségese, Bevin, aki magából kikelve tiltakozott a franciák kifogásai ellen, akik nem akarták megengedni a német gazdaság újjáépítését, amíg az ő szénigényüket és biztonságpolitikai követelményeiket ki nem elégítik. Bevin azzal fenyegetőzött, hogy Nagy-Britannia egyedül is támogatni fogja a német export felfuttatását „a brit adófizetőkre nehezedő terhek enyhítése érdekében". Miközben folytatódtak a négyhatalmi megegyezés lehetőségét kereső diplomáciai erőfeszítések Németország megengedhető iparosítási szintjének kérdésében, Washington elfogadta Clay javaslatát a brit és az amerikai zóna egyesítésére, és egyetlen egységes, Hamburgtól és az Északi-tengertől a Ruhr-vidékig terjedő gazdasági régió megteremtésére. A brit katonai kormányzót, Robertson tábornokot kormánya felhatalmazta a tárgyalások megkezdésére Clay tábornokkal.

Sok kicsinyes alkudozás után egyezségre jutottak az elfogadható életszínvonalban, a gazdasági erőforrások megosztásában és a közös export-import politikában, valamint az igazgatási költségek ötven-ötven százalékos megosztásában. A brit és amerikai egyesített zóna – Bizónia – végül 1947. január 1-jével született meg, fővárosaként Frankfurttal. Hat hónapon belül német politikusokat és közigazgatási szakembereket neveztek ki a közös gazdasági, élelmezési, közlekedési, távközlési és pénzügyi főhatóságokba. Júniusban megtartotta első ülését a Gazdasági Tanács, amely a német tartományi parlamentek által választott delegátusokból állt. Ez volt az első lépés a teljes demokrácia felé vezető úton, még ha csak Németország brit–amerikai irányítás alá került részén is. A németek számára nehezen elfogadható kilátást jelentett országuk tartós megosztottsága. A politikai vitákat megkeserítette az egység állhatatosan visszatérő álma, az álom, amelynek megvalósulására még több mint negyven évet kellett várni.

Eközben a Szovjetunió gyorsabb lépésekkel haladt, és messzebbre is jutott a Németországból neki jutó rész saját arculatára formálásában. A Sztálinhoz feltétlenül hű Walter Ulbricht előre meghatározott tárgysorozathoz kötötte a politikai közélet újraindítását. Első célja a holtából feltámasztott Szociáldemokrata Párt (Sozialdemokratische Partei Deutschlands, SPD) bekebelezése volt. Emiatt szembekerült Kurt Schumacherrel, egy olyan vezetővel, aki nem volt hajlandó meghódolni sem a hízelgésnek, sem a megfélemlítésnek, akár balról, akár jobbról jött. Miután egyik karját az első világháborúban, egyik lábát pedig a náci koncentrációs táborok valamelyikében vesztette el, a hórihorgas, sovány Schumacher legyőzhetetlen lelkierővel ellensúlyozta testi fogyatékosságait. A jövőről alkotott látomásában egyesített Németország szerepelt, amelyet a demokratikus szocializmus kormányoz.

Ez Ulbricht elképzeléseivel a legkevésbé sem vágott egybe. Az ő tervében nem szerepeltek szabad választások. Amint kerek perec ki is jelentette: „Egyesek azt a nézetet vallják, hogy választásokkal kellene megmérni a pártok egymáshoz viszonyított erejét... Mi hamisnak tekintjük ezt az elgondolást. A választásoknak az a hivatása, hogy a tömegeket az antifasiszta irányba befolyásoló eszközül szolgáljanak."[12]

Ulbricht úgy próbálta elkerülni a szocializmus és a kommunizmus szembeállítását a választásokon, hogy kimesterkedte az SPD és Németország Kommunista Pártja (Kommunistische Partei Deutschlands, KPD) egyesülését. Mivel Schumacherhez – aki egy számára elérhetetlen helyen, Hannoverben tartózkodott, és valahányszor Berlinbe utazott, brit őrség kísérte – nem férhetett hozzá, Ulbricht Otto Grotewohl és más olyan SPD-vezetők megnyerésére törekedett, akik jobban a keze ügyébe estek. Amikor ők is csökönyösnek bizonyultak, Ulbricht az önkényes letartóztatások és az emberrablás eszközéhez folyamodott. A börtönben bekövetkező halálesetekről nem tájékoztatták a közvéleményt.

A kommunista választói tábor nagyságának első próbájára Berlinben került sor, ahol Clay bejelentette, az ő katonai közigazgatása nem fogja elismerni a pártegyesülés jogszerűségét, hacsak a párttagok körében tartott, valóban nyílt szavazás nem támasztja alá azt egyértelmű többséggel. Ulbricht biztosra vette, hogy képes megnyerni a fővárosi választókat baloldali szövetsége támogatására, ha nem demokratikus vitával, akkor a választási rendszer manipulálásával.

Először is akadályokat támasztott a szociáldemokraták útjába, hogy ne kampányolhassanak a két párt egyesülése ellen. A kommunista rádió és a lapok meglovagolták a lakosság félelmét, hogy a nyugati hatalmak a közeljövőben el akarják hagyni Berlint. Végül, a szavazás napját megelőző szombaton, azokkal, akik a város keleti

felében nem tartoztak a magukat nyíltan kommunistának vallók közé, közölték, hogy meg fogják vonni tőlük a szavazati jogot. 1946. március 31-én, vasárnap csak a nyugati megszállási szektorokban élő szociáldemokraták nyilváníthattak véleményt arról, hogy „támogatják, vagy ellenzik a szociáldemokrata és a kommunista párt azonnali egyesülését". A Németországban 1932 óta tartott első szabad és titkos választáson 29 610 szociáldemokrata szavazott a két párt egyesülése ellen. Mellette mindössze 2937-en tették le a voksukat.

Ulbricht mindettől függetlenül nyomult tovább. Áprilisban az egész szovjet zónában, valamint Berlin szovjet szektorában a KPD és az SPD egyesült, és létrehozta a Német Szocialista Egységpártot (SED). Közismert a fénykép, amelyen Grotewohl és Wilhelm Pieck, a KPD vezére, kézfogással pecsételi meg az egyezséget az Állami Opera virágokkal ékesített színpadán. Grotewohl arckifejezése sok mindent sugallt, csak elégedettséget nem.

Ezt követően az öt, szovjet katonai közigazgatás alá került keleti német tartományban rendezett választásokkal egyidejűleg Berlin mind a négy szektorára kiterjedő városi tanácsi választást is tartottak. Bár a SED a megfélemlítés eszközét is bevetette, és egymaga erőteljesebb propaganda-hadjáratot folytatott, mint a demokratikus pártok (a szociáldemokraták, a kereszténydemokraták és a liberális demokraták) együttesen, a választás eredménye – a szovjet zóna többi részével ellentétben – valóságos katasztrófa volt a berlini szervezet számára. Mindössze huszonhatot sikerült elnyernie a százharminc megszerezhető közgyűlési helyből. A húsz polgármesteri kerületből tizenkilencben a szociáldemokraták nyerték meg a választást, a fennmaradó egyben egy kereszténydemokrata jelölt. Első ülésén a főváros közgyűlése nyugati orientációjú Magisztrátust választott, elnökként Otto Suhrral és főpolgármesterként Otto Ostrowskival, két szociáldemokratával. Amikor Ostrowski engedett a szovjetek erőszakos zsarolásának, az új Magisztrátus azt

a férfit állította a helyére, aki Berlin újjáteremtésének vitathatatlan hősévé fog emelkedni.

Ernst Reuter külsőre nem úgy festett, mint valamilyen nagy ügy bajnoka. Alacsony termetű, bár fekete barettjáról messziről könnyen felismerhető, törékeny egészségű férfiú volt, aki bottal járt. Fiatal korában a hithű kommunisták közé tartozott, később azonban átpártolt a szociáldemokratákhoz, mert saját tapasztalatból megtanulta, milyen elhanyagolhatóan kicsi a különbség a kommunizmus és a nemzetiszocializmus között. A nácik üldözése elől Törökországba szökött, ott vészelte át a háborút. A Magisztrátusba való beválasztásával tért vissza a politikai életbe, és a testületben a SED és személyes ősellensége, az akkoriban Ulbrichttal és szovjet uraikkal egy húron pendülve tevékenykedő Wilhelm Pieck szókimondó bírálójaként lépett fel. Reuter akkor sem fogta vissza magát, amikor a nyugati szövetségeseket korholta, amiért elmulasztanak határozottabban kiállni a kommunista uralom lopakodó terjeszkedése ellen. Kevesebb locsogást és több cselekvést kívánt.

Reuter első főpolgármesteri időszaka rövidre és viharosra sikerült. Amikor nem volt hajlandó önként távozni, az oroszok egyszerűen megtagadták kinevezése jóváhagyását. Mivel minden lényeges döntéshez még mindig négyhatalmi egyetértésre volt szükség, ezt a vétót a nyugatiak kötelességüknek érezték elfogadni. Reutert Louise Schroeder követte mint megbízott főpolgármester. Ő is önálló gondolkodású, erős lelkű ember volt, és bár az egészsége neki is törékeny volt, bátran szembeszállt a megfélemlítési próbálkozásokkal. Mindazonáltal sem ő, sem Reuter nem tehetett sokat a Berlin feletti szovjet ellenőrzés fokozatos erősítése ellen. A Magisztrátusban minden párt rendelkezett képviselettel, és a SED – bár kisebbségbe szorult – minden energiáját a rendes ügymenet szétzilálásának szentelte, miközben a szovjet irányítás alatt működő belügyminisztérium és állambiztonsági minisztérium a saját törvényei szerint dolgozott.

Aki nyíltan az Ulbricht-rezsim ellenfelének vallotta magát, az verést vagy még ennél is rosszabbat kockáztatott. Az, hogy az illető valamelyik nyugati szektorban lakott, nem jelentett védelmet. George Clare szemtanúja volt egy gyalázatos gaztettnek:

> Másodpercek alatt lezajlott az egész. Hirtelen csikorgó fékekkel megállt egy autó, tagbaszakadt férfiak ugrottak ki belőle, megragadták az áldozatukat, begyömöszölték a járművükbe, és még mielőtt azok, akik látták az esetet, felfoghatták volna, mi történt, már robogtak is gépkocsijukkal a szovjet szektor felé. Ott természetesen nem volt szükség ilyen drámai külsőségekre – az emberek egyszerűen eltűntek.[13]

Azok között, akik eltűntek, és sohasem sikerült a nyomukra akadni, három bíró is akadt, „akik megtagadták a kommunista vezetők kifejezett kívánalmai szerinti jogszolgáltatást".[14]

1946. szeptember 6-án az amerikai külügyminiszter, James Byrnes meghívott német politikusokból és felső szintű állami tisztviselőkből álló hallgatóság előtt tartott beszédet a stuttgarti operaházban. Beszédét Amerika eltökéltségének bizonyítására szánták, és az amerikai hadsereg látványos erődemonstrációt tartott: az utcákon katonák sorakoztak, a kereszteződéseket páncélgépkocsik és harckocsik állták el. A bámészkodó tömeg több ezer főre nőtt.

Byrnes mondandója java részében már ismert témákat taglalt, már ismert módon. A Potsdamban vállalt kötelezettségeknek megfelelően Németországot demilitarizálni kell, és folytatnia kell a jóvátétel fizetését. A hadi potenciállal rendelkező iparágak felszámolása után a békebeli gazdaságnak a szomszédos országokéhoz hasonló, de azt meg nem haladó életszínvonal elérésére kell törekednie. Bár a Ruhr- és a Rajna-vidék vitathatatlanul Németország részét képezi,

az Egyesült Államok kész teljesíteni Franciaország igényét a Saar-vidékre, és elismerni Lengyelország területfoglalásait keleten. A miniszter a beszéddel mindenekelőtt a már követett politikát fejtette ki, de volt egy drámai súlyú eltérés a megszokott rutinszövegtől. Clay nyomatékos kérésére Byrnes hozzátette, hogy az amerikaiak kötelezettséget vállalnak, mindaddig nem fognak kivonulni Németországból, amíg az összes többi megszálló hatalom is így nem tesz.

> Ne legyen félreértés! Nem fogunk kibújni a kötelességünk alól. Nem vonulnunk ki. Itt maradunk.

Ez volt az amerikai szándék addigi legerőteljesebb kinyilvánítása. Balszerencséjére Byrnes nem hagyatta jóvá nyilatkozatát Truman elnökkel – bár Clay és mások visszaemlékezése szerint próbálta hívni a Fehér Házat, az összeköttetés nem jött létre. Az elnöknek nem a beszéd ellen volt kifogása. Byrnes elbizakodottsága bosszantotta fel, hogy azt hiszi, kénye-kedve szerint szabadon fogalmazhatja meg az Egyesült Államok stratégiáját ebben vagy abban a kérdésben. Nem ez volt az első eset, amikor a külügyminiszter elmulasztott egyeztetni, mielőtt cselekedett. Truman rovására tündökölni nem volt bölcs taktika. Byrnes külügyminiszteri napjai megszámláltattak.

Az alkalom, amikor Truman változtatásokat eszközölhetett a kabinetjében, novemberben, a kongresszusi választásokkal érkezett el. Mivel a választókat feldühítette a tizenöt százalékos és még mindig növekvő infláció, Truman Demokrata Pártja súlyos vereséget szenvedett. Ironikus módon azonban a mindkét házban kialakult republikánus többség – amire 1929 óta nem volt példa – a külpolitikában megerősítette Truman helyzetét. Arthur Vandenberg szenátor, az elszigetelődéspártiak egykori vezéralakja, aki ekkor már a szenátus nagy befolyású külpolitikai bizottságának elnöke

volt, a komolyabb európai szerepvállalás kérdésében a Trumant támogató kórus egyik leghangosabb vezetőjeként lépett fel.

A külügyminisztérium élén George Marshall váltotta Byrnest. A hadsereg háború alatti vezérkari főnökeként, a szövetségesek európai győzelmének legfőbb tervezőjeként és az amerikai hadsereg első tábornokaként, akit ötcsillagos (az európai tábornagyinak megfelelő) tábornoki rendfokozatba léptettek elő, Marshall hatalmas személyes presztízzsel érkezett új hivatalába. Az új miniszter egyik legelső döntésével George Kennant nevezte ki nemzetbiztonsági tanácsadójává. Miközben Washington és Moszkva kapcsolata hónapról hónapra ridegebbé vált, a figyelem gyújtópontjába Németország és jövője került.

Harmadik fejezet

Mialatt Marshall tájékozódott, és berendezkedett külügyminiszterként, az Egyesült Államok korábbi elnöke, Herbert Hoover Németországba és Ausztriába készült. Azzal a feladattal kelt útra, hogy megoldásokat keressen az élelmiszerválságra. Truman nézőpontjából a Fehér Ház utolsó republikánus lakója kiváló pozícióból próbálhatta megnyerni mindkét nagy amerikai párt támogatását az aktívabb németországi politikához. Hoover, aki a világ sok táján emberbarátként szerzett hírnevet, és akinek a családja Dél-Németországból származott, már eltöltött valamennyi időt Berlinben Claynél, és tartózkodása végén azzal az ígérettel távozott, hogy „az amerikai nép minden lehetségest meg fog tenni, hogy segítsen... a jövőre tekintve, nem pedig a múltra". Truman elnöknek megalkuvást nem ismerő üzenetet küldött. „Ön választhatja a bosszút vagy a békét, de egyszerre a kettőt nem."

Legújabb vállalkozása előtt Hoovernak Robert Patterson hadügyminiszter tartott eligazítást, akit Clay szakadatlan nyomás alatt tartott, hogy hozza mozgásba az ügyeket. A volt elnök és a miniszter olyan kérdések vizsgálatában egyezett meg, amelyek befolyásolják a lakosság életszínvonalát és a közbiztonságot, a jóvátételt, az Európában állomásozó amerikai haderő nagyságát és Franciaország megbékítését, hogy ne tekintse fenyegetésnek Németország újjáépítését. A kiváltságaira féltékeny külügyminisztérium tiltakozott. Miután

Trumant is bevonták a tárgyalásokba, kompromisszumra jutottak, amely szerint Hoover feladata megvizsgálni az élelmiszer-ellátást, és „a hozzá kapcsolódó járulékos gondokat", továbbá „módszereket... amelyek megszabadítják a terhek egy részétől az amerikai adófizetőt".

Hoover 1947. február 2-án indult el New Yorkból. Nehéz lett volna célszerűbben időzíteni a küldetést. Amikor megérkezett Németországba, az az emberemlékezett óta megélt legzordabb telek egyikének gyötrelmeit szenvedte éppen végig. Mire az 1947-es év véget ért, Európa elszenvedte a feljegyzett legalacsonyabb napi középhőmérsékletet, a leghosszabb napsütés nélküli időszakot és a legádázabb hóviharokat. Földrészszerte, ahogy sokasodtak a rettenetes időjárási jelenségek, sorra omlottak össze az alapvető közszolgáltatások, és közben a szűkös élelmiszer-fejadagokat még tovább csökkentették, mert az élelmiszerkészletek még jobban megcsappantak, mint a háborús évek alatt.

Egyértelműen a porig bombázott Németország járt a legrosszabbul. A lakosságnak jutó élelem mennyisége gyakran a létfenntartáshoz szükséges minimum alá csökkent, a minőségéről pedig ne is beszéljünk. A húst szárított hallal helyettesítették, a burgonyát tarlórépával. Háztartási tüzelőanyag hiányában az idősek és a nagyon fiatalok a Németországban „ágyúkályhának" nevezett dobkályhával felszerelt „melegedőkben" leltek menedékre. Ez a fémkályha komoly hőt adott le, de csak egy vagy két óráig, mert a szűkös tüzelőadag hamar elégett. Az amerikai zónában a háztulajdonosok és a lakások főbérlői hat darab brikettet kaptak, de ki tudta volna megmondani, pontosan mennyi időre is? És az a brikett fojtogatóan büdös füsttel égett.

Hoover Hermann Göring különvonatán tette meg jószolgálati szemleútját, és útja legnagyobb részén elkísérte Clay is, aki feszes időszámvetéssel találkozók sorát szervezte meg olyan emberekkel, akik első kézből származó információkkal szolgálhattak Németország

pusztulásáról. A legmostohább körülmények egyebek között Berlinben alakultak ki, ahol Willy Brandt tanúja volt, milyen életet lehetett élni a romok között.

> Az utcákon a dermesztő hideg úgy támadt az emberekre, mint egy vadállat, és bekergette őket a házaikba, de ott sem találtak menedéket. Az ablakokban nem volt üveg, deszkával és papundeklivel szögezték be őket. A falakon és a mennyezeteken sok repedés és lyuk éktelenkedett, ezeket papírral és rongyokkal tömték be. Az emberek a közparkok padjaival fűtötték a szobájukat... Az öregek és a betegek százával fagytak halálra a saját ágyukban.[1]

Ruth Andreas-Friedrich naplót vezetett fiatal életéről a nagyvárosban.

> Áram nincs, víz nincs, szén nincs. És még mindig mínusz tizenöt-húsz fok van minden éjjel. Az emberek az ágyukban fagynak halálra. Lehetetlenség bármilyen munkát is elvégezni. Számtalan üzletet és műhelyt zártak be a fűtőanyaghiány miatt.
>
> A feketepiacon kilencvenöt márkára szökött fel ötven kiló szén ára, de ritkán kapható. Legalábbis az átlagember ritkán jut hozzá. A szénkereskedők is arra várnak, hogy megkenjék őket cigarettával, vajjal vagy valamilyen más fényűzési cikkel. Szomorú, hogy ilyen erkölcstelenné váltunk. Nincs szerelő, aki kijön az elmaradhatatlan baksis nélkül. Nincs suszter, aki megjavítja az ember cipőjét, se szabó, aki megfoltozza a kabátját, ha az ember nem csúsztat neki oda valamit. És ezt csak a munkájáért várja el, hiszen szegekről és talpbőrről, cérnáról, tűkről, egyszóval minden a varráshoz szükséges anyagról, forrasztófémről és a forrasztólámpába való benzinről,

valamint bármi másról, amire a javításhoz szükség lehet, úgyis mindenképpen neked magadnak kell gondoskodnod. A székletünket kis csomagokban hordjuk ki a romok közé. A villát, a kanalat meg a tányérokat takarékosan használjuk, nehogy akár csak egy csepp vizet is elpazaroljunk.[2]

A zabrálás és egymás kirablása a hétköznapi élet részévé vált. Victor Gollancz, aki *In Darkest Germany* (A legsötétebb Németországban) című könyvéhez gyűjtötte az anyagot, azt tapasztalta, hogy a német gyerekek úgy nőnek fel, hogy halvány fogalmuk sincs az erkölcsös magatartásról, és megvetnek, sőt semmibe vesznek mindenféle állami hatóságot. Düsseldorfban és a Ruhr-vidék más városaiban, ahol az emberek „földbe ásott gödrökben laktak", olyan látvány tárult Gollancz szeme elé, amely „egy csupa alávalóságot ábrázoló Daumier-torzképre" emlékeztette. A cipőhiány különösen feldúlta. Gyerekek mezítláb mentek ki a hóba. Akárcsak Gollancz, Hoover is minden bizonnyal látta a filmhíradókat az állandó nyitómontázsukkal, amelynek képein kórosan sovány gyerekek rimánkodtak valami hírért az elveszett szüleikről. Hoover megjegyezte:

A lakáshelyzet a két zónában (az amerikaiban és a britben) a legrosszabb, amit a modern civilizáció valaha tapasztalt... Tömegek laknak romépületekben és alagsorokban. Tízmilliók számára az átlagos lakótér nagyjából három-négy fő egy tizennégy négyzetméter alapterületű szobában... ennek egyik következményeként gyorsan terjed a tuberkulózis és számos más, fertőzés útján terjedő betegség...

A 6 595 000 gyereknek és serdülőnek, különösen az alsó jövedelmi csoportokban, több mint a fele nyomorúságos helyzetben van... Egyes körzetekben a famine edema (a tényleges éhezés) is megjelent már gyerekeknél...

Az „átlagos fogyasztók" 17 910 000 főnyi csoportjának igen jelentős része szintén nagyon rossz helyzetben van... A csoport nagy hányadánál folyamatos testsúlyvesztés, valamint az életerő és a munkaképesség állandó csökkenése tapasztalható... A famine edema esetek ezreinél jelentkezik, egyedül Hamburgban hivatalosan tízezer főre teszik az éhezők számát. Megdöbbentő mértékben növekszik az idősek halálozási aránya.

Hoover akkor nem tudhatta, hogy a viszonyok még tovább fognak romlani. Az 1946–1947-es kemény telet olyan nyári aszály követte, amely kis híján megfelezte az európai termést.

Hoover így vonta le a konklúziót:

Immár azoknak sem lehetnek kétségeik, akik hisznek a bosszúállásban és a náci bűnszövetkezetben nem érintett németek nagy tömegeinek megbüntetésében, ugyanis a németek valamennyien – az élelmezés, a fűtés, a lakhatás tekintetében – az elmúlt száz évben ismert legalacsonyabb szintre süllyedtek.

Ha azt akarjuk, hogy Európában fennmaradjon a nyugati civilizáció, akkor Németországban is fenn kell maradnia. És az országot úgy kell felépítenünk, hogy annak a civilizációnak együttműködő tagja lehessen. Igazából ebben rejlik bármilyen tartós béke reménye.

Hoover ajánlásait 1947 márciusában hozták nyilvánosságra. A volt elnök nyíltan kiállt a német ipar működését korlátozó intézkedések feloldásáért, kivéve „az olyan természetű ellenőrzést, amely a militarizmushoz való visszatérés megakadályozása érdekében szükséges". Akárhogyan is vélekednek erről az oroszok és a franciák, a gyárak és ipari berendezések elszállítását és lerombolását abba kell hagyni,

ahogy az olyan jóvátételi szolgáltatásokat is, amelyek a maradék életképességet is kiszívják a német gazdaságból. A brit és az amerikai megszállási zónának – Bizónia alakjában összefogva – sürgősen meg kell indulnia „az önellátó gazdasági közösség" megteremtése felé. Létezik persze alternatíva. „Tarthatjuk Németországot gazdaságilag láncra verve, de azzal Európát is nyomorban tartjuk." A gazdasági talpra állás szempontjából Németország és Európa egy és ugyanaz. Hoover fűzött jelentéséhez néhány Truman elnöknek szánt személyes tanácsot.

> Folytathatjuk Németország katonai kormányzását az Ótestamentum tétele szerint, vagyis „szemet szemért, fogat fogért" alapon, vagy bevezethetjük az Újtestamentum elveit. A különbség az eredményekben mérve emberéletek millióinak elvesztése, egész Európa súlyos megkárosítása, és bármiféle béke reményének elvesztése lesz az egész világon. Én az újtestamentumi módszert ajánlom!

Clay és Patterson hadügyminiszter mindenben egyetértett a volt elnökkel, a külügyminisztériumból viszont hallatszottak más vélemények. Ott támadták Hoovert, amiért olyan politikát javasol, amelyik „inkább a helyreállítást, mint a biztonság garantálását teszi meg a fő célkitűzésnek Németországban". A Morgenthau-terv lelkes hívei szintén alig győzték elég heves szavakkal elítélni „a német kolosszus feltámasztását". Mivel azonban Truman egyetértően biccentett, Marshall figyelmét pedig teljesen lekötötte a moszkvai Külügyminiszterek Tanácsának találkozója, Patterson minden részletében helyeselte a Hoover-tervet, amikor komoly kongresszusi támogatással erőteljesen szorgalmazni kezdte a németek alapvető szükségleteinek kielégítését és a nyersanyag-, valamint élelmiszer-terméklánc helyreállítását.

Akadt azonban egy nehezen orvosolható probléma. Az amerikai politika szempontjából kritikus jelentőséggel bírt Nagy-Britannia Európán belül betöltött szerepe, nem utolsósorban a szénszállításban, mert ez a tüzelőanyag több mint kilencvenszázalékos arányban uralta az iparban és a háztartásokban felhasznált energia előállítását. Nagy-Britannia kőszénben gazdag ország volt. Kormánya számára az jelentette a problémát, hogyan teremtse elő és működtesse a szén kitermeléséhez szükséges erőforrásokat és modernizálja a brit gazdaságot, miközben a Nagy-Britannia világhatalmi szerepének megőrzéséért eltökélten küzdő Bevint is a kellő súllyal támogatja. A katonai kiadások a háború előtti szint ötszörösén álltak, majdnem tizenkilenc százalékot hasítottak ki a nemzeti jövedelemből, míg az Egyesült Államokban csak tizenegy százalékot. A fegyveres erők másfél millió 18 és 44 év közötti férfit, a korcsoport majdnem húsz százalékát vonták ki a gazdaságból, akiket az egész világon sokfelé szétszórtan állomásoztattak sok és sokféle feladattal, amelyek között azonban hazájuk gazdasági erejének helyreállítása bizonyosan nem szerepelt.

Hogy Amerika pénzügyi segítséget fog nyújtani, ahhoz a britek gondolkodásában sohasem fért komoly kétely. Nagy-Britannia különleges esetnek tartotta magát. Nem is olyan régen egyedül állt ki Hitler ellen, amikor mások megalázkodva fejet hajtottak előtte, csak hogy elkerüljék a nagyobb bajokat. Ez bizonyára elegendő ok egy tekintélyes összegű kamatmentes kölcsön vagy pénzadomány juttatására! Amikor 1946 elején Nagy-Britannia legtekintélyesebb közgazdásza és pénzügyminisztériumi tanácsadója, John Maynard Keynes rendkívül széles körű felhatalmazással bíró delegációt vezetett Washingtonban, ő ötmilliárd dollárban szabta meg a küldetés célját: ennyi állítólag elég lett volna ahhoz, hogy 1949-re kiegyensúlyozzák a brit kereskedelmi mérleget.[3]

A tárgyalások azonban a vártnál nehezebben mentek. Az amerikai politikai életben a felszín alatt erőteljes anglofóbiás indulatok

feszültek. Ennek oka részben az amerikaiak imperializmus iránti averziójában rejlett, ami mindig is érzékeny kérdés volt ebben az egykor a Brit Birodalomból kiszakadt országban. Az amerikaiakat sértette a britek fölényes fellépése is, és dühítette az a lépten-nyomon éreztetett meggyőződésük, hogy, amint a brit pénzügyminisztérium egyik vezető tisztviselője megfogalmazta, akármennyire is az élre törtek gazdaságilag, az amerikaiaknak a jövőben is szükségük lesz Nagy-Britannia „mélyen gyökerező, stabilizáló befolyására, ami pontosan azt adja meg nekik, amire szükségük van, hogy a világ vezető hatalmaként elvégezhessék a küldetésüket".

A brit kormányzati iratokból valóban lélegzetelállító arrogancia világlik ki, az angolok ugyanis abból a feltételezésből indultak ki, hogy Amerikának nagyobb szüksége van Nagy-Britanniára, mint Nagy-Britanniának Amerikára! „Néha úgy érzem – magyarázta egy amerikai diplomata –, folyton emlékeztetni kell az anyaországot, hogy a köldökzsinórt már 1776-ban elvágták!" A két ország nézeteltéréseit széttartó politikai törekvéseik elmérgesítették. Nagy-Britanniát munkáspárti kormány irányította, amely mindenáron kitartott az ipar köztulajdonba vétele és a központosított gazdasági tervezés mellett – mindkettő kibékíthetetlen ellentétben állt ugyanezeknek a kérdéseknek az Amerikában bevett intézési módjával. Ráadásul a nemrég megválasztott kormány költséges népjóléti program mellett kötelezte el magát, amelynek egyik részét a sokat magasztalt Nemzeti Egészségügyi Szolgálat (National Health Service) képezte. Mivel Nagy-Britannia nyilvánvalóan kifogyott a pénzből – egyébként miért rimánkodna amerikai kölcsönért? –, nem az következik ebből, hogy az amerikai adófizetőtől kérik, ugyan szubvencionálja már a brit szocialisták szertelen hóbortjait?

A kölcsönről folytatott tárgyalások több mint hat hónaposra nyúltak. Csak 1946 júliusában sikerült tető alá hozni a próbamegállapodást egy 13,75 milliárdos hitelről kétszázalékos kamatra, amelynek fizetését elhalasztják arra az időre, amikor a brit kereskedelmi mérleget sikerült helyrehozni, vagy amelyről az amerikaiak később talán le is mondanak. Ezenfelül törölték Nagy-Britannia összes, még rendezetlen kölcsönbérleti tartozását. Cserébe Nagy-Britannia alávetette magát az Egyesült Államok ortodox pénzügyi vaskalaposságának, és vállalta, hogy egy éven belül teljesen konvertibilissé teszi a font sterlinget. A britek vállalták az amerikai áruknak a Brit Nemzetközösség országaiba, valamint a gyarmatokra irányuló exportját korlátozó intézkedések feloldását is.

A szerződést a feleknek még ratifikálniuk kellett. A tervezet az Atlanti-óceán mindkét partján a támadások kereszttüzébe került. Washingtonban attól féltek, hogy elfogadásával megnyitják a zsilipeket az anyagi segélykérések áradata előtt. Ugyan mit tett Nagy-Britannia, amivel rászolgált erre a nagylelkűségre? A hírhedten angolgyűlölő *Chicago Tribune* karikatúrát közölt a címlapján, amelyen John Bull Amerika hátsó ajtajánál áll, és azt mondja: „Ne sajnáljon egy falatot egy szegény, gyenge, beteg, éhes, koplaló embertől! De vesepecsenyéből készítse, félig süsse át, és ha nem pont olyan, amilyennek lennie kell, én ugyan meg nem eszem!" E nézet ellentétét Londonban lehetett hallani. „Mi drága áron mentettük meg a szabadságunkat – zsörtölődött a *Manchester Guardian*. – Az amerikaiak, anyagiak tekintetében, csinos profittal mentették meg a magukét."

A brit pénzügyminisztériumban Hugh Dalton hirtelen megugró keresletet jósolt a font iránt, amikor majd érvénybe lép a konvertibilitás. Még ha sikerül is megakadályozni a pénzügyi válságot, a költségvetés képtelen a megfelelő szinten tartani a katonai kiadásokat. Bevint arra buzdították, hogy „álljon ki szilárdan az olyan követelések ellen, amelyek szerint kötelességünk lenne minden számlát kifizetni, amelyet bárki elénk tesz".[4]

A kölcsönszerződést végül december elején írták alá, éppen akkor, amikor a hosszú tél harapni kezdett. Az év fordulóján Nagy-Britannia

majdnem minden részéből addig nem tapasztalt erejű és hosszúságú hóviharokat kezdtek jelenteni. Az 1947. január 24-ei hétvégén orkán erősségű szelek akár három méter magas hótorlaszokat emeltek az ország délkeleti részének legtöbb vidékén. A hét közepére már országszerte magas torlaszokat épített a szél. Alighogy eltakarították őket, a hófúvás újra lecsapott, és olyan torlaszokba korbácsolta a havat, amelyek a gépi hóekék hiánya miatt gyakorlatilag áttörhetetlenek voltak. A februári átlagos középhőmérséklet a legalacsonyabb, amelyet bármely hónapra több mint egy évszázada feljegyeztek, egybeesett a leghosszabb, huszonhárom napig tartó napfénytelen időszakkal, amelyet a kew-i obszervatórium fennállása alatt feljegyeztek.

Ahogy a hőmérő higanyszála alászállt, úgy jutottak mélypontra a brit–amerikai kapcsolatok is. A számos vitatott kérdés közül a legkomolyabb a szénkitermelésé vagy inkább annak hiányáé volt. Európa talpra állítása a szénszállításoktól függött. Nagy-Britannia rendelkezett a kereslet kielégítéséhez szükséges készlettel és kitermelőkapacitással, mégis képtelennek bizonyult szállítani a szükséges mennyiséget. Amerika több mint bőséges készletekkel rendelkezett, de a távolság és a kereskedelmi hajózás korlátozott kapacitása miatt csak havi két-három millió tonna szenet oszthattak el az Európai Szénszervezet (European Coal Organisation), a tisztességes elosztás megszervezésére brit kezdeményezésre létrehozott nemzetközi szervezet tagjai között. Washingtonban az az általános vélemény uralkodott, hogy Nagy-Britanniának illene teljesítenie az állítólagos világhatalmi státusával járó kötelezettségeket, ebben az esetben úgy, hogy teendői fontossági sorrendjében az első helyre sorolja Európa szénellátását. Nagy-Britannia emberemlékezet óta majdnem a felét adta az Európában kitermelt szénmennyiségnek, a második világháború után azonban az 1913-as csúcs hatvan százalékára esett vissza a brit szénbányák teljesítménye. Ezt a hanyatlási tendenciát meg kellett fordítani.

Az amerikaiak alkotta képet, amelyben a működésképtelenné vált brit gazdaság mástól kapott alamizsnára hagyatkozva halogatja az elkerülhetetlen hanyatlást, igazolta a mód, ahogyan a munkáspárti kormány az 1947-es téli szükséghelyzetet kezelte. A vitát találóan foglalta össze a brit külügyminisztérium egyik belső feljegyzésének írója. Az amerikaiak, írta Sir Roger Makins, „helytállóan tekintik a jelenlegi válságot termelési jellegűnek, és megállapítják, hogy mi vagyunk azok, akik nem termeljük meg, amire szükség van". Makins így folytatta:

> Nem dolgozunk elég keményen. Amikor Anglia jövője néhány millió tonnával több szénen múlik, mi bevezetjük az ötnapos munkahetet, a termelés visszaesik, az egy főre számított kitermelt mennyiség a háború előtti szint alatt marad, és növekszik a rendszeres igazolatlan hiányzások száma. Tájékozott amerikai körök ma olyan mértékben a széntermelés feltételrendszerének keretében szemlélik az Egyesült Királyságot, amit mi nem fogunk fel teljesen, és elmulasztjuk megoldani ezt a létfontosságú problémát. Maguk az amerikaiak nem sokra tartják az irányított gazdaságot, és ezt a véleményüket szerintük igazolják az eredmények. Csakhogy nem akarják megváltoztatni. Cseppet sem lelkesednek a gondolatért, hogy pénzt fektessenek bele.

Vagy – nyugodtan hozzátehette volna – azért a gondolatért, hogy Nagy-Britanniába fektessék bizalmukat, mint partnerükbe a világ színpadán.

Amikor 1945 júliusában hatalomra került a munkáspárti kormány, az első naptól kezdve tudta, a szénbányászat kezelése a sorsát meghatározó kritikus jelentőségű kérdés. A megoldatlan problémák azonban régóta fennálltak. A bányákban alkalmazott technológia

elavult, akut hiány volt a meglévő gépek és berendezések legteljesebb kihasználását lehetővé tevő háttéripari termékekben, sőt karbantartókban is. Az igazgatás lehangolóan gyatra teljesítményt nyújtott, kapcsolatai a bányászokkal alig működtek. Valamennyi érdekelt fél egyetértett abban, hogy a kormány beavatkozására van szükség, hogy kikényszerítse a szükséges méretgazdaságossági változásokat „széles körű programmal a meglévő bányák rekonstrukciójára és új aknák mélyítésével".[5] Az államosítás nyomán nagyszerű változásokra számítottak, de a jogszabályokat téves elgondolásokra alapozták, sőt, valójában hiányzott mögülük az alaposan megfontolt koncepció, amelyet a jogalkotás előtt ki kellett volna dolgozni.

Emanuel Shinwell fűtőanyag- és energiaügyi miniszternek cseppet sem irigylésre méltó feladat jutott. Shinwell többségében bányászok lakta választókerületet* képviselt az Alsóházban, és a munkások jogaiért vitézül küzdő politikus volt, aki úgy érezte, nem követelhet többet a bányászoktól, hacsak nem kapnak valamit cserébe: például a föld alatt dolgozók megnövelt élelmiszer-fejadagot. Kabinetbeli kollégái azonban vonakodtak különleges elbánásban részesíteni a bányaipart, úgyis túl sok volt már a kedvezményekre régen rászolgált ügy. Shinwell ugyanakkor azzal a helyzettel szembesült, hogy a prognózisok szerint az évi szénfelhasználás legkevesebb négy-, de akár nyolcmillió tonnával is meg fogja haladni a kitermelést, így nem maradt más választása, mint az iparág „új szellemétől" remélni a kínálat és a kereslet között tátongó szakadék áthidalását. Ez azonban még arra a kockázatos feltételezésre alapozva is csak hosszú távú stratégia volt, hogy optimizmusának volt valós alapja. Hogy átvészelhessék az 1945–1946-os telet, a családfőknek jegyre adott már addig is elégtelen szénadagot nyolc százalékkal csökkentették 1945 októberétől. Bár az iparágban alig jelentkeztek zavarok, és a lakosság

* A Durham megyei Seaham.

sem nélkülözött igazán, mégis riasztó ütemben tűntek el a készletek, amelyek az 1940-es huszonkétmillió tonnáról 1945 végére tizenötmillióra csökkentek. Ha Nagy-Britannia igazán kemény telet élt volna át, tartalékai eltűntek volna. És azután mi lesz?

1946 júliusában Clement Attlee miniszterelnök azt jegyezte fel, derűlátó azzal kapcsolatban, hogy „jelenleg a szén a legsürgetőbb gazdasági probléma... és a katasztrofális kudarc csakis akkor kerülhető el, ha a lehető legmerészebben és legeltökéltebben birkózunk meg vele". Ám amikor Attlee a kulcsfontosságú iparágak szénellátásának védelmére szigorú adagolási rendszert javasolt, Shinwell biztosította, hogy az 1947 májusáig prognosztizált kilenc és fél millió tonnás hiányt pótolni fogják: az ipartelepeket átállítják szénről olajtüzelésre. Hogy ezt hogyan kívánja elérni, azt nem taglalta. 1946 végére a betervezett kilencszáz üzemből mindössze tizennyolcban fejeződött be az átállás. Időközben a kiemelkedően termelékeny külszíni fejtéssel végzett bányászat majdnem teljesen leállt a gépek és a pótalkatrészek hiánya miatt. Azt a javaslatot, hogy a hiányzó munkaerő pótlására a lengyel emigránsok, sőt, a német hadifoglyok közül toborozzanak bányászokat, a brit kormány elvetette, mert a szorosan összeforrott bányászközösségeket potenciálisan bomlasztó tényezőt látott az így a bányákba kerülő új emberekben.

Németország siralmas helyzetéről sok szó esett a sajtóban, de a brit közvéleményben nem tengett túl a részvét és az együttérzés. A társadalom egyes csoportjai komor elégtétellel állapították meg, hogy a természet kiróttta a maga büntetését a náci évekért. A hazai problémák azonban még a nagylelkűségre hajlók fontossági sorrendjében is megelőzték a külföldi eseményeket. A kormány önzetlen áldozathozatalra szólított fel azok javára, akiket még erősebben szorongat a szükség, de a britek utálkozva hallgatták az efféle felszólításokat. Nagy-Britanniának elege volt az önfeláldozásból. Ebben az ezerféle hiánnyal és megszorítással sújtott korszakban mindent,

amit birtokolni érdemes, vagy szűkös adagokban jegyre adták, vagy egyáltalán nem volt beszerezhető. Egy személy egyheti jegyeiért mindössze alig egy font (0,45 kg) húst, 1,5 uncia (42,5 gramm) sajtot, két pint (1,14 l) tejet és egyetlenegy tojást adtak a boltban. Érvényben volt a kenyér jegyre adagolása, amit most először vezettek be Nagy-Britannia történetében – több mint egy évvel a háború vége után. A „jó" angol reggeli akkoriban tojásporból és szójababból készített kolbászból állt.

A *Picture Post* megvizsgálta az „átlagos háziasszony" problémáit, és azt találta, hogy a brit háziasszony mindennap legalább egy órát tölt sorban állással, torkig van a boltosok bárdolatlanságával, és aggasztja az árak állandó emelkedése. „Hát nem tudja, hogy háború van?", tért vissza a forgalomba az unalomig ismételt mentség minden hiányosságra és hatástalan megoldásra.

Mint Németországban és bárhol máshol Európában, itt is virágzott a feketepiac. Bevett gyakorlattá váltak az apró jogsértések, olyasmik, mint a bögrelopás a vasúti büféből vagy a papír ellopása a nyilvános vécéből. A feketézők félig-meddig nyíltan sefteltek utcasarkokon és szutykos sikátorokban, például nejlonharisnyát árultak a divatcikkekre kiéhezett nőknek. Minden bolttulajdonos és gazdálkodó tartott titkos készletet a saját „fényűzési cikkeiből", hogy elcserélhesse más, nehezen beszerezhető árukra. Kellemetlen kérdésekkel nem terhelték egymást az üzleti partnerek. „Valami teherautóról esett le", hangzott a leggyakoribb mentség, ha valaki az illegálisan birtokolt javak forrását tudakolta.

Ha Németország iránt a britek visszafogott vagy ellenséges érzéseket tápláltak, a Franciaországból érkező segélykéréseket megértéssel fogadták – de kézzelfogható eredmény ezekből az érzésekből sem született. Franciaországban, ahol 1946–1947 telén a hó lenn délen, még a Riviérán is esett, nyilvános felhívásban könyörögtek segítségért a provence-i éhezőknek, akiknek nem volt említésre méltó saját élelmiszer-termelésük, de a gazdag, északi mezőgazdasági vidékek megtagadták az ellátásukat. Még amikor a hatóságok elő is teremtették a szükséges élelmiszert, a káoszba süllyedt közlekedési hálózat – a vasút gördülőanyag-állománya például a háború előtti mennyiség tíz százalékára csökkent – mindig csődöt mondott, és nem tudta elszállítani a készleteket rendeltetési helyükre. 1946 elején Léon Blum francia miniszterelnökként elmondott utolsó beszédében, érzelgős hangnemben Attleetől („az én drága barátomtól") kért segítséget hazája gazdaságának új életre keltéséhez.

> Nagyjából egy- vagy kétmillió tonna szén fogja eldönteni, hogy gazdaságunk újjáépülése vagy politikai bukás vár ránk. Semmilyen tekintetben nem túlzok, amikor kijelentem, hogy a demokrácia és a szocializmus sorsa múlik ezen a mennyiségen Franciaországban, és ennek következtében Európában is. Egy- vagy kétmillió tonna, vagyis viszonylag jelentéktelen mennyiség, akár Nagy-Britannia teljes kitermelésével, akár a Ruhr-vidék normális teljesítményével vetjük össze.[5]

Beszéde után Blum látogatást is tett Londonban, ahol hangsúlyosan közölték vele, „a szénhelyzet olyan, hogy a közeljövőben nincs remény a szénkivitel újraindítására". Ez a kijelentés még mindig nyitva hagyta azt a lehetőséget, hogy megnövelik a franciák részesedését a Németországban kitermelt szénmennyiségből, amelynek legnagyobb része a brit zónába került Ruhr-vidékről származott. Ez viszont azzal a kockázattal járt, hogy megzavarják az olyan, saját szénbányászattal alig vagy egyáltalán nem rendelkező országokba szállított szén elosztását, mint Olaszország, Görögország, Luxemburg, Norvégia és Dánia. És mi lesz magával Németországgal, ahol „döbbenetes állapotok uralkodnak, például emberek fagynak halálra, amint azt

Monsieur Blum is nyilvánvalóan tudja?”.[7] Monsieur Blum azt is tudta – de nem szerette, ha emlékeztették rá –, hogy Franciaország minden szenet, amit csak tud, kiszed a Saar-vidéki bányákból, abból a tartományból, amelyet gyakorlati szempontból ekkor már Franciaország szerves részének tekintettek.

Blum londoni küldetése nem hozott pozitív eredményt. Az 1947. március 4-én aláírt dunkerque-i szerződés azt kívánta a két országtól, hogy közösen fellépve szálljon harcba az agresszív német nacionalizmus ellen, ha az bármilyen formában ismét felütné a fejét.

Ami a szénbányászat irányítását illeti, azt a britek a Ruhr-vidéken ugyanolyan megkérdőjelezhető szakértelemmel végezték, mint odahaza. A háború előtt a bányavidék évi hatvanhétmillió tonna szenet adott, 1946-ban ez a mennyiség negyvenmillió tonnára esett vissza. Amint Hoover feljegyezte 1947-es németországi látogatásáról:

> Pillanatnyilag, az élelmiszerhiány után, a szénhiány a legkomolyabb probléma mind a megélhetés, mind az élelmiszer(behozatal) finanszírozásához szükséges kivitel újraindítása szempontjából. A jelenlegi kitermelt mennyiségnek (a Ruhr-vidékről) tekintélyes hányadát muszáj exportálni a környező országokba, amelyek szintén hiánnyal küszködnek. A hiány miatt a két zónának nem marad elegendő szene a közlekedés, a háztartások és más fontos közszolgáltatók számára, és nagyon kevés az ipari export beindítására…

Ez a rettenetes tél a befagyott vízi utakkal és a megzavart vasúti közlekedéssel sok településen még a jegyrendszer jelenlegi, alacsony színvonalú működtetését is lehetetlenné tette. A szén – és ebből következően a fűtés vagy a főzés nehézségei – sok járulékos problémát okozott.

Clayben forrt a tehetetlen düh azt látva, hogy a britek hajlamosak a bányák köztulajdonban vételének erényeiről prédikálni, ahelyett hogy az iparág kerekeinek mozgásba lendítésére összpontosítanának. Az amerikai tábornok véleménye szerint a Brit Kormányzó Bizottság a gyarmati közigazgatás sokéves gyakorlatát tekinti példának, ahol a megingathatatlan szabály a *lassan, de folyamatosan* volt. A *Fortune* magazin egyik cikke, amelyhez valószínűleg Clay szolgáltatta az anyagot, sőt, a látószöget is, durvábban fogalmazta meg ugyanezt. „A britek úgy rendezték be a boltot, mintha valahol a legsötétebb Afrika mélyén lennének.”

A tréfa talán túlságosan sértőre sikerült, de az összehasonlítás jogos volt. A Ruhr-vidék valóban visszafejlődött szükségmegoldásokból összetákolt társadalommá. A bányászok kétségbeejtő élelmiszer- és lakáshiánnyal küzdöttek. A bombázások okozta hatalmas épületkárokat még nem hozták helyre, egy-egy családnak jellemzően nem állt rendelkezésére 3,76 négyzetméternél nagyobb lakóterület. Ez, hívta fel az illetékesek figyelmét Robertson tábornok, kevesebb volt, mint a német börtönökben egy rabnak (az 1945 előtti) norma szerint járó terület.

A nácimentesítés erőltetése olyan képzett vállalati vezetők elbocsátásához vezetett, akik szolgálták a háború alatti rezsimet. Kiesésük szörnyű következményekkel járt. 1946 februárjában emberek százai rekedtek a föld alatt, amikor egy robbanás és az azt követő tűz elpusztította a vesztfáliai Grimberg-Monopol szénbánya egy részét. A halottak száma négyszázharminc főre rúgott, három brit szakmai felügyelő is életét vesztette. Kiderült, hogy elhanyagolták a biztonsági eljárásokat, mert a tisztviselőket, akik ehhez értettek, korábban elbocsátották. Ekkor azonban már túl késő volt visszahívni egyiküket, hogy irányítsa a sikertelen mentési próbálkozásokat.

Mivel a széntermelés nem erősödött, Robertson tudta, mi a teendő, de beleütközött egy olyan kormány hajthatatlanságába, amely

a hazai gazdaság stabilizálására összpontosította a figyelmét, és ez a gazdaság maga is jócskán függött a széntől. Az igazság elől azonban nem lehetett kitérni. Mivel Németország művelhető földterületének huszonöt százalékát elvesztette – a győztesek ezeket a részeket a lengyeleknek adták, akik azonban ekkor már az utasításnak megfelelően a szovjet jegyrendszer fejadagjainak kiegészítéséért termeltek –, Nagy-Britannia előtt csak egyetlen út maradt járható, ha élelmezni akarta a német bányászokat: otthon kellett csökkentenie a jegyre járó fejadagokat. Robertson ennek felvetésétől sem riadt vissza.

Sajnálatos módon Robertson szolgálati úton nem közvetlenül Bevinnek jelentett – aki kész lett volna tekintélyével a tábornok mögé állni –, hanem John Hyndnek, annak a miniszterhelyettesnek, akire a németországi és ausztriai ügyeket bízták, és akinek ezt a feladatkörét egy másik rásózott tisztséggel, a Lancasteri Hercegség kancellárjáéval kapcsolták össze. Az alsóházban Sheffieldet képviselő korábbi vasutas-szakszervezeti tisztviselő Hyndot Attlee okos és hasznavehető, „ügyes" embernek tartotta, míg Victor Gollancz úgy vélte, „nincs emberségesebb ember a brit közéletben". Azért bízták rá ezt a feladatkört, mert valamikor tanult németül – igaz, levelező tanfolyamon. Ádáz függetlenségi harcot vívott a külügyminisztérium ellen, külön főhadiszállást is berendezett hivatali apparátusának (amelyet az angol headquarters, vagyis főhadiszállás szóból megalkotott szójátékkal Hyndquartersnek csúfoltak) a londoni St James's téren álló Norfolk House-ban. Ezt a lépést kizárólag lefelé vezető út követte. Bár ha munkástanácsokról vagy szakszervezetekről volt szó, sohasem fogyott ki a mondanivalóból, Robertson felvetésére nem volt válasza, amikor a tábornok megfenyegette, megmutatja neki „az éhező gyerekeket és haldokló asszonyokat" ábrázoló fényképeket. Ha semmit sem tesznek a leépülés feltartóztatására „a brit zóna gazdasági élete majdnem egyidejűleg le fog állni. Le fog állni a szénkitermelés. Le fognak állni a vonatok. Ki fognak hunyni a fények."... És a helyzet csak romlani fog.

> A szórványos fosztogatások és zavargások, amelyekre most is sor kerül, még inkább el fognak szaporodni. Az azonban nem valószínű, hogy kicsúszik a kezünkből az irányítás, feltéve, hogy a katonáink hajlandóak lesznek rálőni az éhező zavargókra.[8]

Alkut kötöttek Washingtonnal, amely szerint 650 000 tonna amerikai gabonát szállítanak a brit zónába, amiből 200 000 tonna magának Nagy-Britanniának a részesedése lesz. Szerény csillapítószer volt. A feladatára nyilvánvalóan alkalmatlan Hyndet hamarosan „félreállították", nyugdíjügyi miniszternek tették meg. Utódjának Lord Pakenhamet, vagy amivé elő fogják léptetni, Longford grófját nevezték ki, azon kevés vezető munkáspárti személyiség egyikét, aki komoly örökölt vagyonnal rendelkezett. Ezt az erényes álfilantrópot külügyminiszter-helyettesnek tették meg, de saját hivatali apparátus nélkül. Ettől kezdve Bevin egyedül volt a főnök.

Az Egyesült Államok londoni nagyköveteként Lewis Douglas saját szemével, közelről figyelhette a kibontakozó gazdasági drámát. A washingtoni bennfentes Douglas feladatának tűzte ki, hogy beépüljön a politikai vezető rétegbe. Hamarosan bizalmas baráti viszonyba került Bevinnel, akit mint politikust csodált. A rokonszenv kölcsönös volt. Mindkettőjüket frusztrálta, hogy a kormányzat nyilvánvalóan képtelen volt megbirkózni a szénválsággal. Bevinnek szokásává vált kijelenteni, hogy ha rendelkezne mindössze húszmillió tonna szénnel, megszabhatná Európa jövőjét. A szénhiány „káros hatást gyakorol (Nagy-Britannia) politikai hatalmára Európán belül, és tekintélyére a Közel-Keleten, sőt, a világ minden részén".

Douglas érthetetlennek találta az iparági vezetők és a politikusok tehetetlenségét. A nagykövetnek nem volt érzéke a szocialisták társadalomjobbító csodagyógyszereihez, és a Bevin által előnyben részesített államosításban valamiféle taktikázás álcáját látta. Marshall helyettesének, Dean Achesonnak ő vetette fel irgalmatlanul gyakorlatias gondolkodású szakértők importálását Nagy-Britanniába az amerikai szén-, acél- és textiliparból, akik majd tanácsokat adnak a termelékenység növeléséhez és a költségek csökkentéséhez.* Bevin elutasította az ajánlatot. Úgy érezte, Nagy-Britannia „nem sok hasznosat tanulhat a munkavállalók kezelésében diktatórikus módszereket használó amerikai igazgatásból". Amire szükség van, vélte Bevin, az a bányászok erőteljesebb motiválása, hogy keményebben dolgozzanak.

Ebben a kérdésben, ha semmilyen másban nem is, Bevin és Douglas teljesen egyetértett Arthur Hornerral, a Bányamunkások Országos Szakszervezete (National Union of Mineworkers) főtitkárával. Horner régi vágású kommunista volt, aki a Szovjetunióban tett, gondosan megrendezett körutazásán „látta a jövőt". Bevinben nem bízott. Véleménye szerint a külügyminiszter „olyan irányt követ, amely fel fogja számolni a háború alatti baráti viszony fenntartásának lehetőségét (Oroszországgal), és két felfegyverkezett táborra fogja osztani a világot". Bezzeg Shinwell! Ő volt „a legkiválóbb fűtőanyag- és energiaügyi miniszter, akivel valaha rendelkeztünk".[9] Kétértelmű tisztelgés egy miniszter előtt, aki mindent elfogadott, amit Horner mondott neki, beleértve a munkások rendszeres, igazolatlan távolmaradására felhozott mentségeket – a munkából hiányzó brit bányászok száma mindig meredeken felszökött sportesemények és hivatalos munkaszüneti napok előtt és után.

* Az 1948 októberében felállított Amerikai Termelékenységi Tanács (American Council on Productivity) megállapításai szerint az amerikai acélipar ötvenkilencven százalékkal nagyobb termelékenységgel működött, mint a brit. Henry Pelling: *Britain and the Marshall Plan,* 1989, 52. o.

A vállalatok vezetői hamarosan azt panaszolták, hogy a szénszállítások annyira rendszertelenné váltak, és mennyiségük annyira elmaradt a szükségestől, hogy lehetetlen néhány napon túlra tervezni a cégek tevékenységét. A Szénügyi Ipari Tanácsadó Testület (Coal Advisory Council on Industry) rámutatott, micsoda abszurditás „a csökkentéseknek a kiutalt mennyiségek százalékában kifejezett arányáról vitatkozni, amikor a kiutalt és a leszállított mennyiségek közötti különbség már eleve sokkal nagyobb, mint a javasolt csökkentések".[10] A várható fejlemények baljós előjeleként számos lancashire-i textilgyár, valamint az Austin Motor Company autógyár is beszüntette a munkát tüzelőanyag-hiány miatt, míg más cégek, mint a Rolls-Royce Derbyben és a Hoover Glasgow-ban rövidített műszakokra tért át.[11]

Alig egy héttel a szénbányák köztulajdonba vételének megünneplése után („hazánk ipartörténetének egyik legnagyszerűbb napja") Shinwell elismerni kényszerült a kudarcot. Amikor 1947. január 7-én összeült a kabinet, a kereskedelemügyi minisztérium (Board of Trade) merev, aszketikus vezetője, Sir Stafford Cripps ragadta magához a kezdeményezést a követeléssel, hogy azonnali hatállyal csökkentsék negyven százalékkal az általában az iparnak és húsz százalékkal az acéliparnak juttatott szén mennyiségét. Az Arthur Hornerhez és a Bányamunkások Országos Szakszervezetéhez intézett könyörgéseire, hogy adják tanúbizonyságát az államosítás utánra beígért „közjó iránti elkötelezettség új keletű szellemének", a megszólítottak érdektelenségről árulkodó válaszokat adtak. Horner, akit azért választott vezetőjévé a harcias bányászság, hogy magasabb bért és jobb munkakörülményeket harcoljon ki nekik, negyvenórás munkahetet követelt, fizetett szabadságot, valamint jelentősen javított színvonalú egészségügyi és szociális szolgáltatásokat.

Achesonnak küldött jelentésében Lewis Douglas szabadjára engedte tehetetlen dühét:

Úgy tűnik, csak tessék-lássék erőfeszítések történtek, hogy legalább átmeneti szállásokat biztosítsanak a termelékenyebb kőszénmezőkön. A bányászoknak és családjuknak juttatott fogyasztási cikkek mennyiségének növeléséért semmit sem tettek. Az adórendszer olyan, hogy az egyéni termelékenység javításából származó bevétel növekedéséből végül csak csekély maradék kerül a bányászok kezébe... A rendelkezésre álló gépi berendezéseket... nem állítják olyan gyorsan munkába, ahogy valójában lehetne.[12]

Douglas ugyanilyen nyíltan tájékoztatta John McCloyt, akit akkoriban neveztek ki a Világbank elnökévé.

A szénválság... mindenképpen bekövetkezett volna, akkor is, ha nem áll be a hideg időjárás..., de a kormány a legjobb esetben is csak amatőr módon közelítette meg ezt a problémát... Itt, Angliában minden kérdés, akármilyen jellegű is, az eredendő bűnre – a szénre – vezethető vissza.[13]

Mivel a nemzetközi politikában mindenáron fenn akarta tartani Nagy-Britannia önálló nagyhatalmi státuszát, Bevin buzgón ápolta a jó viszonyt Washingtonnal, és közben hibáztatta az amerikaiakat „kicsinyes hozzáállásukért, ha már nemcsak szövegelésről, hanem üzletről van szó". Lord Inverchapelnek, a washingtoni brit nagykövetnek az a jelentése, amelyben figyelmeztetett, a Truman-kormány kezdi elveszíteni a türelmét a munkáspárti brit kormány szemmel látható tehetetlensége miatt, ingerült, sértődékeny választ váltott ki Bevinből. „Sokan vannak a Munkáspártban – írta a miniszter –, és semmi esetre sem kommunista szimpatizánsok, akik úgy érzik, az Egyesült Államok meglehetősen komisz elbánásban részesített minket."[14]

A panasznak volt valós alapja. Az amerikai infláció jelentős megugrása (tizennégy százalék vagy annál is több a kölcsöntárgyalások megindulása óta) rontotta a vásárlóerőt, míg a brit pénzügyminiszter, Hugh Dalton idegesen várta a font sterling korlátozás nélküli konvertibilitásának bevezetését 1947. július 17-ei kezdettel, amikor a hitelező államok várhatóan hajlamosak lesznek mindent elkövetni, hogy dollárt vásároljanak. A cselekvést vagy annak hiányát legközelebbről figyelő Douglas kötelességének érezte, hogy a legjobbat feltételezve szemlélje az erősen szorongatott kormány tevékenységét. Ő azt jelentette, hogy további pénzügyi segéllyel Nagy-Britannia át fogja vészelni a nehéz időket. Washingtonban kevésbé könyörületes vélemény alakult ki. Robert Lovett államtitkár azt rótta fel, hogy Nagy-Britanniának „sokkal több igazgatási szakértelmet és rugalmasságot (kell felmutatnia)... ha (a britek) a hitelszerződések feltételeinek és célkitűzéseinek megfelelően akarnak tevékenykedni". John Snyder pénzügyminiszter szintén vagdalkozott:

Az egész ügy kritikus pontja, hogy emberek csakis ösztönzőkért hajlandóak dolgozni, és a britek nem produkálják a szükséges ösztönzőket, kivéve azokat, amelyekkel agárversenyek, futballmeccsek és lóversenyek formájában rukkolnak elő.[15]

A brit kormányon belül éles törésvonalak léteztek. Dalton felpanaszolta, hogy Bevin mindig kész költeni a pénzt, amellyel az ország nem is rendelkezik, mindig a brit presztízs fenntartásának érdekében. A pénzügyminiszter és a miniszterelnök helyeselte a fegyveres erők és Nagy-Britannia tengerentúli kötelezettségvállalásainak leépítését.

Attlee igen korán, már 1945 szeptemberében puhatolódzva javasolta a kivonulást a Közel-Keletről oly módon, hogy az Egyesült

Nemzetek Szervezetére hagyják a rend fenntartását a régióban. Dalton feltámasztotta az elképzelést, és olyan új védelmi vonal kialakítását javasolta, amelyik Afrikán át vezet Lagostól Kenyáig, és ezáltal „sivatagból és arabokból álló széles várşíkot iktatunk be magunk és az oroszok közé". Érdemes volt beszélni a dologról, de a külügyminisztérium és a vezérkar támogatásának birtokában – akik képtelennek tűntek a gazdasági helyzet alapvető tényeinek megértésére – Bevin ellenállt a hatalmában tartott terület kicsinyítésére tett kísérleteknek.

1947 januárjának végén a tél legzordabb része még hátravolt. 29-én reggel Manchesterben a hőmérséklet mínusz 21 Celsius-fok alá csökkent, alacsonyabbra – ahogy azt a sajtó perverz elégtétellel megjegyezte –, mint amit az amerikai haditengerészet expedíciója ugyanekkor mért a Déli-sarkvidéken. Egy héttel korábban, arra a hírre reagálva, hogy az ország szénkészlete tíz napra elegendő mennyiségre zsugorodott, a kormány a kiutalások újabb tízszázalékos csökkentését rendelte el. Nagy-Britannia egyes részein január 27-től március 17-ig mindennap esett a hó.

A hétköznapi élet kiszámíthatatlan szabályok szerint végzett, lélekölő robotolás lett. Vidéken személygépkocsik, teherautók, sőt, vonatok tűntek el a hóban, néha napokra, hogy aztán fárasztó lapátolással megtalálják és kiássák őket. A farmokon tartott állatokat a gazdák kénytelenek voltak magukra hagyni, hogy gondoskodjanak magukról, ahogyan tudnak. Több mint négymillió birka és bárány, valamint harmincezer szarvasmarha pusztult el. Országszerte hosszú és minden fogyasztóra kiterjedő áramszünetek álltak be. Az országon végigtekintve az általános kép olyan volt, mintha Nagy-Britannia újra hadban állna, de ez alkalommal a vesztes oldalon. Jellemzően a kora reggeli homályban gyertyafénynél elköltött reggeli vezette be a gyárban vagy irodában nagykabátba és sálba burkolózva eltöltött napot.

Miután felére csökkentették az iparnak kiutalt szén mennyiségét, sorra zártak be az erőművek Londonban, Közép- és Északnyugat-Angliában, és bevezették a háztartási áramszolgáltatás mindennapos felfüggesztését három órára délelőtt és két órára délután. Mire a tél véget ért, az ország munkavállalóinak tizenöt százaléka vagy munkanélküli volt, vagy rövidített munkaidőben foglalkoztatott.

Washington ajánlatát, amelyet Shinwell lelkesen fogadott, és amely szerint a nélkülözések enyhítésére Nagy-Britanniába irányítják át a kontinentális Európába szállított szén egy részét, Attlee udvariasan elutasította. Bármilyen nagy kísértést is jelentett, hogy legalább rövid átmeneti haladékhoz juthassanak, a miniszterelnök tudta, hogy Bevin eltökélten ellenezné a lépést. „Külpolitikánk immár semmiféle gazdasági segítséget nem kap, és nem tudunk elviselni további nemzetközi nehézségeket."[16] Bevinnek nem kellett külön elmagyarázni, várhatóan hogyan reagálna Franciaország, ha valaki azt javasolná, Nagy-Britanniát részesítsék különleges elbánásban. Shinwell a maga ügyefogyott stílusában közölte az alsóházzal, hogy megpróbált magasabb részesedést elérni az amerikai importszénből, de kudarcot vallott. A feldühödött Bevin azzal vágott vissza, hogy „aligha meglepő, ha európai barátaink arra a következtetésre jutottak, hogy minden tőlünk telhetőt elkövetve igyekszünk különalkut kötni az Európai Szénszervezet háta mögött".

Miközben Nagy-Britannia közel jutott a fizetésképtelenséghez – Douglas Jay, a pénzügyminisztérium gazdasági államtitkára három hónapot adott az országnak a csődig –, maga a kormány látszólag az összeomlás peremére sodródott. A sűrű törvényhozói programnak, a külföldön jelentkező problémák sokaságának és az újra és újra visszatérő pénzügyi válságoknak megvolt az ára. Nem kevesebb mint három miniszter, Herbert Morrison miniszterelnök-helyettes, Ernest Bevin és a belügyminiszter, Chuter Ede is szívproblémákkal küzdött, Stafford Crippst pedig állandó fáradtság gyötörte a rák

miatt, amely öt évvel később majd végez vele. Ellen Williamson, az oktatásügyi miniszter hosszú betegség után február 6-án meghalt. A rangidős miniszterek belháborúban fordultak egymás ellen. Shinwell leplezetlenül utálta és megvetette Daltont, „az egyik legkatasztrofálisabb pénzügyminisztert Nagy-Britannia történetében". Shinwell szerint Dalton maga volt szerencsétlensége okozója. „A megszálló erők költségeiről alkotott becslései ugyanolyan tévesek voltak, mint a láthatatlan jövedelmekkel kapcsolatos optimizmusa."[17] Dalton elmulasztotta figyelmeztetni a kabinetet, hogy amikor az amerikai kölcsön megszerzése érdekében kötött alku részeként vállalják a font sterling korlátlan konvertibilitásának bevezetését, azzal kihívják maguk ellen a sorsot, mert ez a lépés könnyen idézhet elő pénzügyi katasztrófát. Dalton visszavágott. „Shinwell volt a miniszterek közül a legállhatatlanabb... és nagyon gyenge adminisztrátor."[18]

Miközben dühöngtek a téli hóviharok, és Nagy-Britannia akár nyolcórásra nyúló áramszüneteket viselt el naponta, Attlee összehívta a kabinetet, hogy döntést hozzanak a máskülönben elkerülhetetlen pénzügyi válság megelőzésére. A kimerült Bevin, akinek a szívkoszorúér-betegsége addigra már előrehaladott állapotba jutott, a lépcsőn kényszerült felvonszolni magát két emelet magasra, a kabinetülés színhelyére, mert a felvonók nem működtek.[19] Utána csendben végighallgatta, amint Dalton előterjesztette javaslatait a költségvetési kiadások jelentős megnyirbálására, a Görög- és Törökországnak nyújtott katonai segítséggel kezdve. És Bevin engedett.

Amikor a hír átszivárgott Washingtonba, Marshall nem tartózkodott a fővárosban, így a harciasabb személyiségű Dean Achesonra maradt a reagálás feladata. Acheson azonnal lendületesen lobbizni kezdett azért, hogy Amerika töltse be a keletkező hatalmi vákuumot. Utólagos bölcsességgel lehet azzal érvelni, hogy Acheson túlreagálta az érzékelt szovjet fenyegetést. Moszkva úgy tervezte vezetni a játszmát, hogy maximálisan kihasználja a félelmet a háborútól, de megáll egy lépéssel a háború kirobbantása előtt. Annak közvetlen veszélye nem fenyegetett, hogy Törökország elveszíti a Dardanellák fölötti uralmat, ugyanakkor a kommunista vezetésű felkelés Görögországban már aggasztó volt. Az athéni amerikai nagykövet riasztó jelentéseket küldött Achesonnak a Görögországba Jugoszláviából és Albániából beszivárgó partizánokról, de igazából ez sem volt más, mint bajkeverés Moszkva részéről ott, ahol éppen alkalom adódott.

Acheson figyelmeztetett az Európában kialakult veszélyes hatalmi egyensúlyhiányra, ezért sorsdöntő találkozóra került sor a külügyminisztérium és a kongresszus vezető tagjai között, ahol a miniszterhelyettesnek sikerült megnyernie Vandenberg szenátort. Ettől kezdve a szenátus külügyi bizottságának elnöke határozta meg a tempót, ő pedig erőltetett menetet diktált: leszögezte, hogy a szovjet terjeszkedés miatti aggodalmakat kötelességük megosztani az amerikai választókkal. A szenátor meg akarta szerezni a közvélemény jóváhagyását a határozottabb külpolitikához. Truman kapva kapott az alkalmon, hogy háttérbe szorítsa a baloldali internacionalistákat, akik nem voltak hajlandóak ellenségnek elismerni a Szovjetuniót, ugyanakkor az amerikai elszigetelődési politika keményvonalas híveit is, akiket felháborított a nyílt csekk aláírásának kilátása.

Az új doktrínát, amelyet a kongresszushoz intézett beszéd formájában fogalmaztak meg, Truman 1947. március 12-én ismertette. Görög- és Törökország, bár az elnök a beszéd elején említésre méltatta őket, majdhogynem mellékesnek bizonyult ahhoz képest, amit Truman valójában el akart fogadtatni. A következőt mondta hallgatóságának:

> Minden nemzetnek különböző életformák közül kell választania, de sajnálatos módon gyakran nem szabadon.
>
> Az egyik életforma alapjául a többség akarata szolgál, és a szabad intézmények, a képviseleti alapú kormányzás, az egyéni szabadságjogok, a szólásszabadság és a szabad választás,

valamint a politikai elnyomástól való szabadság biztosítása különbözteti meg a többitől.

A második életforma alapja a kisebbség akaratának erőszakos rákényszerítése a többségre. Ennek eszköze a terror és az elnyomás, az irányított sajtó és rádió, a manipulált választások és az egyéni szabadságjogok elvétele.

Ekkor következett a nagy horderejű bejelentés:

Hiszem, hogy az Egyesült Államok politikájának a szabad népek támogatásán kell alapulnia, akik ellenállnak akár a felfegyverzett kisebbségek, akár valamilyen külső nyomás révén tett próbálkozásoknak.

A kongresszus azonnali hatállyal négyszázmillió dolláros segélyt hagyott jóvá Görög- és Törökországnak. És ez csak az első lépés volt. Az Egyesült Államok vezetői addig még sohasem kötelezték el országukat ilyen egyértelműen a világ elnyomott népeinek támogatása mellett. Ez pedig végtelenül sok lehetőséggel és kockázattal járt.

Negyedik fejezet

Amikor George Marshall 1947 márciusában megérkezett Moszkvába a Külügyminiszterek Tanácsának következő ülésére, még mindig látott halvány reményt arra, hogy elérhető a Németország jövőjét szabályozó négyhatalmi megállapodás. Mindegyik delegációnak megvolt a maga fontossági sorrendje a felmerülő kérdésekről, ám amíg Nagy-Britanniáról nagyjából kijelenthető, hogy a partvonalra szorult, Franciaországot pedig mindenki hajlamosnak vélte a kompromisszumra akár biztonságpolitikai, akár gazdasági igényeiről legyen szó, addig az amerikai kapitalizmust és a szovjet kommunizmust elválasztó szakadék áthidalhatatlannak látszott.

Az esély a kiegyezésre azon állt vagy bukott, hogy milyen mértékben hajlandóak a szovjetek németországi előnyüket amerikai gazdasági segítségre cserélni. Marshall tudta, hogy hazája úgy prosperál, mint még soha, a Szovjetunió viszont a puszta létfenntartás feltételeit is csak küszködve tudja előteremteni. Az éhínség állandóan jelen lévő fenyegetésének árnyékában az elszegényedett lakosságnak esetleg kedve támadhatott szembefordulni a szovjet rezsimmel. Az országa és a személye biztonságát mindenek fölé helyező Sztálin égetően tudatában volt helyzete sebezhetőségének. Talán ebben rejlik az alku kulcsa? Marshallnak csalódnia kellett. Sztálin sokkal jobban félt attól, hogy a nyugati hatalmak ellene szövetkeznek, mint a belföldi lázadástól. Később Robertson, amikor csúcspontja felé

közeledett a berlini válság, így figyelmeztetett: „Szarvashiba azt feltételezni, hogy ők (az oroszok) a problémáik miatt fel fogják áldozni legfontosabb pozíciójukat. Az a gond az oroszokkal, hogy készek belenyugodni a rossz gazdasági helyzetbe... és könyörtelenül elbánni bármilyen társadalmi forrongással."[1]

A Külügyminiszterek Tanácsán összegyűlt diplomaták alaphangulatát mintha a Moszkva utcáin uralkodó, nulla fok alatti hőmérséklet határozta volna meg. Molotov kérlelhetetlen, monoton hangon elsorolta azokat a feltételeket – holott neki magának is tudnia kellett, hogy ezek elfogadhatatlanok –, amelyek mentén a szovjetek az „egyesült, demokratikus Németországot" megvalósítani gondolják. Ezek között szerepelt az erős, feltehetően szovjet dominancia alatt működő, központi kormány berlini székhellyel és tízmilliárd dollár értékű jóvátételi szolgáltatás egész Németországtól. Ez utóbbit a nyugati hatalmak úgy interpretálták, hogy a szovjetek tőlük várják a német lakosság életben tartásához szükséges, sok millió dollár értékű áru bepumpálását a megszállási zónáikba, miközben az oroszok maguknak fölözik le a megmaradt német mezőgazdaság és ipar termékeinek java részét. Ráadásul a Szovjetunió követelte az amerikai fegyveres erők kivonását Németországból, és ismét bejelentette, hogy részt kíván venni a Ruhr-vidék igazgatásában. Az előrehaladás egyetlen jele az a megegyezés volt, amely szerint az összes német hadifoglyot kötelező 1948. december 1-ig hazaszállítani. Olyan egyezményt sikerült tető alá hozni, amelyről az oroszok már eldöntötték, hogy figyelmen kívül hagyják. Hatheti terméketlen dialógus zárásaként Sztálin négyszemközti tárgyaláson fogadta Marshallt, amely ugyancsak említésre méltó eredmény nélkül ért véget.

Az illúziói utolsó maradványait is elvesztett külügyminiszter abban a tudatban tért vissza Washingtonba, hogy ha a holtpontra jutott németországi politikai és gazdasági helyzetet meg akarják oldani, akkor Amerika az a szereplő, akinek magához kell ragadnia

a kezdeményezést. Marshallt befolyásos hangok buzdították cselekvésre. Moszkvai tartózkodása alatt időt szakított egy berlini találkozóra Clayjel, amelyen megegyeztek Bizónia haladéktalan önellátóvá tételében. Bevin a maga részéről lelkesen csatlakozott a politikához, amely mellett ő már egy ideje kiállt, noha gyenge tárgyalási pozícióból. Marshall a Hoover-jelentésből és a meghirdetett Truman-doktrínából indult ki, amikor április 28-án országos rádióbeszédben ismertette az elképzeléseit.

Eljött az ideje, jelentette ki Marshall, hogy Németország és Európa többi állama elnyerje függetlenségét. Bármiféle előrehaladás döntő előfeltétele a szénellátás. Ha azt várják Németországtól, hogy több szenet szolgáltasson, alapvető fontosságú, hogy helyreállítsák a tönkretett bányákat, és az acéltermelés erősítésével talpra állítsák a gépipart. Amikor „Európa elszegényedett és szenvedő népei... szénért, élelemért és az élethez szükséges javak legtöbbjéért esdekelnek... Németország rehabilitációja... azonnali döntést követel". Beszédét kijózanítóan hűvös hangon fejezte be: „Nem hagyhatjuk figyelmen kívül az időtényezőt... Mind láthatóbban működnek a bomlasztó erők. A páciens állapota hanyatlik, míg az orvosok tanakodnak."

Bizónia két katonai kormányzója, Clay és Robertson gyorsan reagált: nekiláttak kidolgozni a német gazdaság feltámasztásának tervét. A terv egyik kulcsfontosságú eleme a széntermelés megduplázását irányozta elő, 1948-ra napi több mint négyszázezer tonnára. A bányászokat különleges ellátásban kívánták részesíteni, beleértve a négyezer kalóriás napi élelmiszer-fejadagot (az átlagpolgár fejadagjának több mint a két és félszeresét), és bérük húszszázalékos emelését. A lakáshiánynak erőltetett ütemű, rendkívüli építési programmal kívántak véget vetni. Az acéltermelést az 1936-os szintre szándékoztak visszaállítani. A terv áthelyezte a szövetségesek tevékenységének súlypontját az ipari létesítmények leszereléséről az újak építésére. Bevin minden bizonnyal azt kívánta, hogy bárcsak az ő hazájában is

hasonló terv öltött volna testet, ahol egyre csak folytak a végeláthatatlan és hiábavaló viták a bányászok vezetői és a kormányzat között.

A végén az történt, hogy Marshall nyomatékos sürgetése dacára a Bizónia-tervet félretették. Franciaország követelésére történt így. Georges Bidault, a francia külügyminiszter, figyelmeztette partnereit, hogy kormánya meg fog bukni, és ezzel a kommunisták kerülnek előnyös helyzetbe, ha Franciaország nem kap komoly garanciákat arra, hogy a Wehrmacht a közeljövőben nem fog ismét a Champs-Élysées-n masírozni. A Németországgal kapcsolatos tehetetlenség miatt Clay többször is lemondással fenyegetőzött; Washington pedig újra átgondolta a helyzetet, amelynek során már nemcsak Németország gondjait vették számításba, hanem az egész földrész újjáépítésével járó kihívásokat is.

Dean Acheson külügyminiszter-helyettes volt az, aki George Kennan stratégiai tervezőcsoportjának ajánlásaiból szemezgetve előkészítette a talajt azzal, hogy szót emelt a széles körű pénzügyi támogatás mellett, amely egyszerre lehet emberiességi gesztus és a demokrácia védelmére tett lépés. Így egy csapásra vethetnek gátat a kommunizmus terjeszkedésének, és szolgálhatják Amerika saját gazdasági érdekeit. A háború vége óta Washington nagyjából tizenötmillió dollárt osztott ki Európában segélyek és kölcsönök alakjában, a kommunista pártnak a francia és az olasz kormányból való kirekesztésén kívül azonban nem sok eredménye mutatkozott ennek a bőkezű költekezésnek. Acheson leszögezte, meg kell találni a módot a pangó európai gazdaság újraindítására, mert ha „nem sikerül berúgni a motort", Európa továbbra is az amerikai segélyekből fog élni.

Június 5-én Marshallt a Harvard Egyetem díszdoktorává avatták. Ezt az alkalmat választotta, hogy Európa jövőjéről alkotott elgondolásait a nyilvánosság elé tárja. Abban az időben Marshall még nem rendelkezett olyasmivel, ami a szó szoros értelmében tervnek lett volna nevezhető. Az európai népek önbizalmának helyreállításáról beszélt, és kijelentette, az Egyesült Államok mindent meg fog tenni, ami módjában áll, hogy „segítsen visszaállítani a világgazdaság normális egészségi állapotát, ami nélkül nem létezhet politikai stabilitás, sem garantált béke". Részletekbe azonban a külügyminiszter nem bocsátkozott. Sőt, azt mondta, „a kezdeményezésnek... Európából kell jönnie... Nem lenne se illő, se hatékony, ha (az amerikai) kormány egyoldalúan vázolna fel programot Európa gazdasági talpra állítására. Ez az európaiak feladata." Baráti segítséget és támogatást ajánlott fel egy ilyen programhoz, „olyan mértékben, amennyire az nekünk gyakorlati szempontból hasznos".

Bevin kapott az amerikai külügyminiszter üzenetén. Végre lehetőség adódott, hogy megmutassa, a látszat ellenére Nagy-Britannia még mindig rendelkezik az események alakításához szükséges erővel. Bevin állítólag a BBC híreiből értesült először Marshall beszédéről, de valamiféle nagy jelentőségű bejelentésről érkezett előzetes figyelmeztetés a washingtoni brit követségtől, ahol Acheson elejtette a megfelelő, általános utalásokat. Még arra is történt utalás, hogy Nagy-Britanniának vezető szerepet kellene vállalnia a válasz megalkotásában. Június 17-re ki is tűztek egy találkozót Párizsban Georges Bidault francia külügyminiszterrel. A Washingtonból kapott iránymutatás hangsúlyozta, hogy az amerikaiak akarnak segítséget nyújtani, de az európaiaknak alapjában magukon kell segíteniük, és az amerikai illetékesek arra is figyelmeztettek, hogy számíthatnak amerikai pénzre, de nem ajándékba kapott biankó csekk alakjában.

Nem az volt a kiindulópont, hogy mennyi pénz van az asztalon, inkább az, hogyan ültethetik tárgyalóasztalhoz az oroszokat anélkül, hogy szokásos zavarótaktikájuk alkalmazására késztetnék őket. Bár Molotov beleegyezett, hogy eljön Párizsba Bidault-val és Bevinnel tárgyalni, hamar világos lett, hogy a szovjet külügyminiszter arra kapott utasítást, senkitől se tűrje el, hogy megmondja a Szovjetuniónak,

hogyan intézze az ügyeit. Így Molotov nyitó javaslata úgy hangzott, gyakorolják nyomást Washingtonra, hogy határozza meg precízebben, mit is ajánl. Mekkora a gazdasági segélycsomag költségvetése, és milyen feltételek kapcsolódnak hozzá?

Molotov azt javasolta, minden ország tegye meg a felajánlását azzal a feltétellel, hogy szabadon eldönthesse, hogyan költik el a pénzt. „Bármiféle Európának szánt, összehangolt program egyet jelentene nemzetek szuverenitásának megsértésével, és az erősebb hatalmak uralmával a gyengébbek fölött."[2] A mondat második felét csakis viccből mondhatta. Ezzel együtt volt benne igazság, de mivel se Bidault, se Bevin nem akarta a legkevésbé sem bevonni az oroszokat, mindketten félvállról vették Molotov félelmeit. És persze annak is tudatában voltak, hogy előfeltételek kikötésével csak elnyújtanák a tárgyalásokat, és elidegenítenék Washingtont. „Gyakorlati szempontból – mondta Bevin – sokkal jobb az oroszokat határozottan kinn tudni, mint félszívvel benn."

Még voltak tárgyalások, amíg a szovjet részvételt végül kizárták, és közben több más kritikus fontosságú ügyet is rendezni kellett, különösen Nagy-Britannia szerepét a Marshall-terv megvalósításában. Bevin erősen bizakodott abban, hogy Nagy-Britannia inkább a pénzügyi partner szerepét játszhatja majd Amerika mellett, és nem csak egy lesz a segítségért folyamodók közül. Nem meglepő módon, Nagy-Britannia vészesen ingatag gazdasági helyzete miatt, Bevin ezen reményét Washingtonban nem osztották.

A válságos pillanat 1947 júniusában érkezett el, amikor William Clayton, a gazdasági ügyekben illetékes külügyi államtitkár, akit Acheson a Marshall-terv „katalizátorának" nevezett, és Lewis Douglas, az Egyesült Államok londoni nagykövete, két napig tárgyalt Londonban Attleevel, Bevinnel és Daltonnal. Nagy-Britannia – mint azt Dalton szerint megpróbálták nyomatékosan megértetni a vendégekkel – „több mint pusztán Európa egyik országa". Clayton nem

hatódott meg. Kerek perec kijelentette, egyenkénti megoldás nem lehetséges Európa országai számára, és „egyébként sem látja, miben különböznek az Egyesült Királyság gondjai a többi európai ország gondjaitól".

Csak a brit nemzetgazdaság statisztikai mutatóit kellett elővennie, hogy alátámassza az álláspontját. Napokon belül Dalton elismerni kényszerült, hogy a mindössze tizennyolc hónapja kötött szerződés alapján kapott amerikai kölcsön legnagyobb részét már elköltötték, Nagy-Britannia mégis pénzügyileg a szakadék szélére jutott. Mindenhol fájóan egyértelműen látszottak a hadigazdaságra emlékeztető viszonyok, a hiányok és a megszorítások. Minden korábbinál szorongatóbb élelmiszerhiány lépett fel, mert az első negyedév zord téli hidegét kiterjedt árvizek követték, amelyek sok ezer hektár megművelt területet tettek tönkre. Bevin diplomáciai előnyöket kért a gazdasági gyengeség kompenzálására, hogy Nagy-Britannia „megőrizhesse azt a keveset, ami méltóságunkból megmaradt", de kérése nem talált meghallgatásra.

Amíg az amerikaiak szemében Nagy-Britanniának számos hibája volt, nem utolsósorban a központi tervezésbe vetett hite, valószínűleg sok mindent megbocsátottak volna neki, ha az ország képes lehetőségeinek megfelelő mértékben kielégíteni a nemzetközi szénkeresletet. Csakhogy minden a szénbányászat teljesítményének javítására tett ígéret ellenére a kitermelés konok állhatatossággal folyamatosan elmaradt a kitűzött céloktól. A brit bányaiparnak még az ország helyzetét rokonszenvvel figyelő Douglast is sikerült megdöbbentenie és feldühítenie. Azon reményének adott hangot, hogy „ez átmeneti szakasz egy kifáradt nemzet háború utáni életében". Egyik bizalmas magánlevelében felfedte valódi érzéseit: „A brit kormányzat összességében dilettáns, kétbalkezes, és feladata elvégzésére alkalmatlan."[3]

Ahogyan ő maga meghatározta, Douglas „személyes barátként" figyelmeztette Bevint, nehéz lesz megokolnia „amerikai dollárok

további közvetlen vagy közvetett kiadását egy olyan ország támogatására, amelyik képtelen hatékonyan igazgatni a legfontosabb iparágat, amelyet eddig államosított".[4] Hozzáfűzte, hogy a katasztrofális helyzet ismeretében, amelybe a brit szénbányászat süllyedt, Amerika a szocialista álmodozók semmilyen ötletét nem fogja támogatni, akármilyen formában is akarják köztulajdonba venni a Ruhr-vidéki bányákat.

Mindezen okok miatt, még ha Nagy-Britannia nem is várhatott el előnyösebb elbánást, mint Nyugat-Európa bármely másik országa, kézenfekvőnek tűnt a briteket választani, hogy összehangolják az érintett országnak az amerikai gazdasági segélyajánlatra adandó válaszát. Az egyetlen lehetséges alternatíva, Franciaország, túlságosan érzékeny volt a Moszkvából érkező nyomásra, amit hatékonyan alakíthatott át belpolitikai tényezővé a kommunista párt, ami a francia szavazók voksainak több mint az ötödével biztosan rendelkezett.

Miközben Sztálin eldöntötte, hogy a Marshall-terv nem egyéb, mint kapitalista összeesküvés, amellyel nemcsak a Szovjetuniónak, de az összes érdekszférájába került országnak is kötelessége szembeszállni, Washington kiküldte a meghívót tizenhat országnak. Ezek között szerepelt a semleges Írország, Svájc és Svédország, de kizárták körükből a fasiszta Spanyolországot. Az országok képviselőinek Párizsban kellett találkozniuk, hogy megtegyék az első lépést az Európai Gazdasági Együttműködés Értekezlete (Conference for European Economic Cooperation, CEEC), az Európai Gazdasági Együttműködés Szervezete (Organization for European Economic Cooperation, OEEC) előfutárainak létrehozása érdekében.

Közös megegyezéssel Bevint választották a testület elnökévé, bár szerepét a napi gyakorlatban Sir Oliver Franks, egy a háború éveiben köztisztviselőként dolgozó oxfordi professzor (don) vette át, aki rendíthetetlen hidegvérével és az ügyek tisztességes kezelésével szerzett hírnevet. Nehéz munka várt rá. Mindegyik delegáció kész bevásárlólistával érkezett, arra számítva, hogy azt elég udvarias kérés kíséretével elküldeni Marshallnak, és válaszképpen mindenki megkapja a csekkjét.

Amikor a valóság átvette az ábrándok helyét, a CEEC nekilátott egy négyéves terv kidolgozásának. Az alapkövetelmény, amint azt Washingtonból egyértelművé tették, az ipari és mezőgazdasági termelékenység felemelése volt a háború előtti színvonalra, majd azon is túl, továbbá a pénzügyi stabilitást biztosító valutareform, lépések tétele a részt vevő országok közötti gazdasági együttműködés felé, valamint a dollárdeficit csökkentése az export előtérbe állításával. Hosszabb távra – és az amerikai doktrína iránti tiszteletből – fenntartották a szabad kereskedelem és a valuták korlátozás nélküli átválthatóságának elvi lehetőségét, habár Nagy-Britannia a nemzetközösségével és az oltalmazandó birodalmi piacaival, valamint a nemzetközi pénzpiacon védelmezendő font sterlingjével mindkét témában erőteljes ellenvéleményt képviselt.

A CEEC munkájával párhuzamosan intenzív politikai tevékenység zajlott Washingtonban. A szakértőkből és lobbistákból összeállított többi bizottság fölé olyan tizenkilenc tagú gazdasági szakértőbizottságot állítottak mintegy „csúcsszervnek", amely egyenesen Trumannek és Marshallnak jelentett. Amíg abban az alappremisszában közmegegyezés alakult ki, hogy Amerika biztonsága szorosan összefügg Európa talpra állásával, továbbra is maradtak aggályok az elégtelen mennyiségű acél iránti nagy kereslet inflációfelhajtó hatása miatt. Az amerikaiak attól is tartottak, hogy a megnövekvő kereslet serkenteni fogja a versenyt hagyományos exportpiacaikon. A legkomolyabb feszültséget azonban a folyamatosan növekvő költségekről érkező jelentések okozták.

Amikor Clayton meghallotta a CEEC által javasolt gazdasági segítség teljes összegét, dühösen kifakadt. „Szó sem lehet róla!", vágta oda Franksnek. A kongresszus nem szavazóautomataként működött,

ha pedig két háza nem hajlandó hozzájárulását adni az akkor már Európai Újjáépítési Programként (European Recovery Program) emlegetett tervhez, ugyan milyen jövője van a Truman-doktrína merész elgondolásának? Ahogyan Truman egy rá jellemző, magvas kijelentésben megfogalmazta: a Marshall-terv és a Truman-doktrína „ugyanannak a diónak a két fele". George Kennan szívesen kihagyott néhány tiszteletkört.

> Helyesen tesszük, ha az európaiak minden mondanivalóját meghallgatjuk, de a végén nem kellene megkérdeznünk őket. Egyszerűen mondjuk meg nekik, mit kapnak!

Miközben a tárgyalások áthúzódtak szeptemberre, az erősödő politikai és gazdasági zavarok Francia- és Olaszországban, ahol a kommunista párthoz húzó munkások az utcákon tüntettek, odáig vezettek, hogy az amerikaiak hatszázmillió dolláros átmeneti segélycsomagot juttattak a két országnak. Kapott gazdasági segítséget az elszegényedett Nagy-Britannia is, ahol az amerikaiakkal az előző évben kötött kölcsönszerződésnek megfelelően az év júliusában életbe lépett a font sterling teljes konvertibilitása. Be is következett a rég megjósolt, és majdhogynem elkerülhetetlen világméretű roham a font dollárra váltásáért. Hamarosan ismét bevezették a valutaváltás szabályozását, ám Nagy-Britannia addigra elveszítette dollártartaléka legnagyobb részét. Washingtonban az az általános vélemény uralkodott, hogy Nagy-Britannia csak magát hibáztathatja, amiért nemzetközi presztízse fenntartása okán makacsul ragaszkodott reménytelenül felülértékelt valutájához. Londonban persze nem így látták, ott Amerikát vádolták azzal, hogy durva eszközökkel, könyörtelenül tör a dollár szupremáciája felé. Mi történt, kérdezték az angolok, a sokat dicsőített „különleges kapcsolattal"? Valóban független megfigyelőnek kellett lennie annak, aki kimondhatta a kellemetlen igazságot. „Az csak Londonban létezett. Washingtonban sohasem létezett igazán."[5]

Nem javítottak a brit–amerikai kapcsolatokon a Palesztina kérdésében kialakult nézeteltérések sem. Nagy-Britanniának jutott a cseppet sem irigylésre méltó feladat, hogy megkísérelje fenntartani a békét a zsidók és az arabok között. A nyomasztó helyzetbe került békefenntartó csapatok mindinkább vesztésre álló küzdelmüket vívták, a zsidó közösség ugyanakkor a korlátozás nélküli bevándorlásért lobbizott, amivel a független Izrael felé vezető utat kívánta megnyitni.

Mégis, mindezzel együtt az elhúzódó szénválság állt a Nagy-Britanniával szemben felhozott amerikai panaszok listájának élén, amikor azt vetették a britek szemére, hogy nem erejüknek megfelelően veszik ki részüket a közös erőfeszítésből. Az amerikaiak szerint az Európai Újjáépítési Program sikere attól függött, vállalja-e Nagy-Britannia évi hatmillió tonna szén exportját azokba a szomszédos országokba, amelyek csak alig vagy egyáltalán nem rendelkeznek saját forrással ebből az értékes tüzelőanyagból. Semmilyen jel nem utalt azonban arra, hogy elérnék a kitűzött célt.

A kongresszus egyik bizottságának írott jelentésében Douglas fáradt beletörődéssel számolt be az iparág „meglehetősen nyomorúságos történetéről", amely „a kudarcairól, vagy inkább a régi magántulajdonosok közönyös hozzáállásáról" nevezetes, „akik elmulasztották befektetni a nagyobb termelékenység eléréséhez szükséges tőkét".[6] Bevin csalódottsága, amiért a szénbányászat nyilvánvalóan képtelen volt betartani az ígéreteit, kiérződik abból az üzenetsorozatból is, amelyet Attlee-vel váltott a moszkvai Külügyminiszterek Tanácsának konferenciája alatt. Amikor Bevin azzal érvelt, hogy a szükséglet és a kitermelt mennyiség közötti szakadék áthidalható, ha „minden bányász napi egy *hundredweight*tel (ötven kilóval) többet termel egy

éven át", Attlee azt felelte, hogy még ha „minden lehetséges eszközzel törünk kitűzött célunk felé", az évi kétszázmillió tonnás célkitűzést nagy valószínűséggel akkor sem fogják elérni, és a hibahatár akár tíz százalék is lehet.[7] Bevin kétségbeesett. Kijelentette: „Azt a benyomást keltjük az amerikaiakban, hogy dekadensek vagyunk!"

Kialakult az az érzés, hogy Nagy-Britanniában nem érdemes bízni. Ennek bizonyítékaként értelmezhető, hogy az amerikaiak nem voltak hajlandóak gyakorlati segítséget nyújtani Nagy-Britannia atomenergetikai fejlesztési erőfeszítéseihez. Az állítólagos ok a biztonság volt, ugyanis akkoriban ítélték el kémkedésért Alan Nunn May brit fizikust. Egyik Washingtonból küldött követi jelentésében azonban Lord Inverchapel – bár említést tett „az amerikaiak hajlamáról a dolgok túldramatizálására" – azt jelentette, hogy Washington kedvezőtlenül reagál a Munkáspárton belül megjelenő baloldali agitációra, amelynek célja „a szovjet beavatkozásnak inkább a megbékítése, mint az ellenállás vele szemben". Washingtonban meglehetősen sokan vannak, akik „az Egyesült Királyság csődjét és a Brit Birodalom közeli felbomlását" jósolják.[8] Az általában higgadt Attlee ingerlékeny, zsémbes választ küldött:

> Itt meglehetősen sokan érzik úgy, hogy az amerikaiak, miközben kifejezetten hajlamosak a mi hátunk mögé bújni, és tőlünk várni, hogy kikaparjuk nekik a tűzből a gesztenyét, vonakodnak valódi segítséget nyújtani nekünk.

És különösen:

> Elvárják tőlünk, hogy csapatainkat a tengerentúlon tartsuk mindenféle helyeken, míg az Egyesült Államok igen csekély mértékben vesz részt ilyesmiben.[9]

Végül azonban, bármerre indultak is, mindig visszajutottak az Európai Újjáépítési Programhoz és a szorongató szénhiányhoz. Szolgálati helyéről, Párizsból Franks nyersen őszinte figyelmeztetést küldött.

> A brit kormánynak feltétlenül észben kell tartania, az Egyesült Államok Nagy-Britannia iránti attitűdjét nagymértékben befolyásolja a mód, ahogyan Nagy-Britannia megfelel a Párizsi Jelentés egészéből neki jutó résznek. Az Egyesült Államok ezt különösen széntermelése és a tizenhat országba irányuló szénkivitele alapján ítéli meg, és erre mindig emlékeznünk kell, akármikor tesszük is megfontolás tárgyává a szénelosztás problémáit. Ebben az esetben is igaz, hogy ha sikeresen akarjuk végrehajtani a tervet, meg kell őriznünk az európai nemzetek bizalmát. Bár nem kétséges, hogy Nagy-Britanniának muszáj a brit újjáépítés alapvető szükségletei szerint felépíteni a politikáját, van egy olyan határterület, ahol távlati okok miatt szükséges lehet Európa általános érdekeit a rövid távú brit érdekek elé sorolni. Ha ezen megjegyzéseket konkrét példával kívánjuk illusztrálni, semmi sem bír majd nagyobb jelentőséggel az Egyesült Államok szemében, sem nem lesz fontosabb Európának, mint 1948-ban teljesíteni Nagy-Britannia ígéretét hatmillió tonna szén kivitelére Európába... Ez a leginkább kulcsfontosságú szám a Párizsi Jelentésben.[10]

A követendő politika kérdésében legalább Németországban megvolt az egyetértés a britek és az amerikaiak között. Claynek és Robertsonnak végül megengedték a gazdasági és politikai reformok elkezdését. A német ipar kibocsátásának tervszámát, amit 1946 márciusában a háború előtti szint körülbelül ötven százalékában állapítottak meg, ekkor kilencven-kilencvenöt százalékra emelték. Az acéltermelést

5,8 millió tonnáról 10,7 millió tonnára kívánták felfuttatni, arra a mennyiségre, amelyet Bevin már több mint egy esztendeje követelt. Az új közigazgatási apparátus a Gazdasági Tanácsra ruházta a törvényhozói hatalmat, a legfelsőbb bíróság és a központi bank pedig független jogkört kapott.

Mivel teljesen nyilvánvaló volt, hogy Nagy-Britannia képtelen előteremteni a Bizónia pénzügyi segélyezéséből ráeső részesedés kifizetéséhez szükséges dollárokat, a pénzügyi teher Amerikára szállt át, a brit hozzájárulás pedig az élelmiszer-ellátás és a közszolgáltatások részleges támogatására korlátozódott. Ez főként azt jelentette, hogy a rakományok szállítását brit hajók végezték. Ebből következően a jövőben nagyobb szava lesz Washingtonnak a hosszú távú politika irányának megszabásában.

Franciaország továbbra is kakukktojás maradt. Bidault erőteljesen tiltakozott, lemondással, sőt, kormánya megbuktatásával fenyegetőzött, ha az amerikaiak és a britek nem hajlandóak bejelenteni, elhalasztják a német ipari termelés tervezett erősítését. Clay tajtékzott dühében, de Washington és London belement a tervszám bejelentésének szeptember 1-jére halasztásába.

Mivel Marshallnak meggyőződése volt, hogy Németország talpra állítása nélkülözhetetlen része a tervének, sőt, igazából a fő oka volt a terv felvetésének, egyre nagyobb nyomás nehezedett Bidault-ra, hogy adja be a derekát. Marshall azt akarta, tegyék nyilvánvalóvá, hogy míg Franciaországnak természetesen joga van bármiről véleményt alkotni, addig Amerika és Nagy-Britannia nem tűri, hogy bárki diktálja neki, mit tehet vagy mit nem Bizóniában. Amikor augusztusban Bidault azt követelte, ne engedjék meg, hogy a Ruhr-vidék ipara a jövőben bármikor ismét „kizárólagosan" német irányítás alá kerüljön, félreérthetetlenül közölték vele, a kérdés nem vita tárgya. A legtöbb, amit a francia külügyminiszter remélhetett, valamiféle nemzetközi ellenőrzés volt. A franciák érzékenységét azonban észlelték, és a kulisszák mögött biztosították Bidault-t, hogy nemzete érdekeit figyelembe fogják venni. Neki és kormányának be kellett érnie ennyivel. Marshall rendíthetetlenül hitte, hogy „a franciák biztonsága a jövőben sok-sok évig Nyugat-Európának a nyugatnémet gazdaságot is magába foglaló integrációjától fog függeni".

Így folytatta:

> Ha Nyugat-Németország a következő években nem társul hatékonyan a nyugat-európai nemzetekkel, először gazdasági kapcsolatok, majd talán valamilyen politikai megoldások révén valós a veszély, hogy Németország egésze a keleti érdekszférába kerül – nyilvánvalóan borzalmas következményekkel mindnyájunk számára.

Világosabb figyelmeztetést aligha intézhetett volna Moszkvához.

Hidegháborúról egyelőre még senki sem beszélt, de mire Marshall 1947 novemberében a Külügyminiszterek Tanácsának következő ülésére megérkezett Londonba, láthatóan kirajzolódtak a frontvonalak. Az Európai Újjáépítési Program már közel járt a megvalósuláshoz, és Bizónia, amely hamarosan Trizóniává bővül (Franciaország 1948 júniusában csatlakozott), már jócskán elindult a nagyobb Németországon belüli önálló állammá válásának útján, ugyanakkor távoli lehetőségnek tűnt bármiféle kiegyezés a Szovjetunióval. Molotov titkon talán már bánta azt az alapfeltevésüket, hogy a nyugati demokrácia elpuhult és sebezhető, de túl késő volt már újraértékelni a helyzetet. Bevinnel tartott találkozóján figyelmeztetett: azt panaszolta hosszasan, hogy a Szovjetuniót „régóta fenyegeti az Egyesült Államok". Amikor a Külügyminiszterek Tanácsa teljes ülést tartott, Molotov gyorsan ahhoz a módszerhez folyamodott, amelyet Marshall így jellemzett: „a sértő és méltóságon aluli megjegyzések sorolása".

Az amerikai külügyminiszter megcsömörlött az állandó gyalázkodástól, és meglehetősen hamar az ülés bezárását javasolta. Molotov handabandázott, de hiába. Miközben összeszedte az iratait, Marshall azt remélte, „Amikor újra találkozunk... arra a nézeteltérések rendezését segítő légkörben kerül majd sor". A jövő nem ezt a folytatást tartogatta.

Az Európai Újjáépítési Programról 1948 januárjában kezdődtek el a kongresszusi meghallgatások. Marshall tizenhat- és húszmilliárd dollár közötti összegre becsülte a program teljes költségét úgy, hogy az első évben, áprilistól kezdve hét és fél milliárd dollárt használnak fel. A szenátus külügyi bizottságában Marshall oldalán síkra szálló Arthur Vandenberg, az elszigetelődési politika egykori bajnoka, minden befolyását latba vetve szónokolt „az intelligens amerikai önérdek" ügye mellett. A politikacsinálók amellett álltak ki, hogy a békét és a stabilitást inkább gazdasági, mint katonai eszközökkel lenne célszerű biztosítani.

Még így is erőteljes hangok szólaltak fel a költségvetés megnyirbálása mellett. A vita kimenetele kétséges volt, amíg Vandenberg váratlanul új ütőkártyához nem jutott. Az volt a legelképesztőbb, hogy a lapot maga Joszif Sztálin osztotta, aki ezt a pillanatot választotta a kommunista államcsíny végrehajtatására Csehszlovákiában. A törvényes kormány megdöntése, ami Jan Masaryk meggyilkolásában kulminált – a külügyminisztert kidobták egy harmadik emeleti ablakból –, a náci agresszió emlékét idézte fel. Vajon a történelem megint ismétli magát, a gonosztevő szerepében ezúttal a Szovjetunióval?

Azoknak, akik előzetesen a költekezés megszaladásának lehetőségére figyelmeztettek, azzal biztosítottak alkalmat presztízsük megőrzésére, hogy négymilliárd dollárra csökkentették az első évben elkölthető keretet, a teljes keretet pedig tizenhárommilliárd dollárban határozták meg. Márciusban a Marshall-segély első részletét hatalmas többséggel szavazta meg a kongresszus. Április 3-án Truman aláírta az Európai Újjáépítési Törvényt. A két legnagyobb kedvezményezett Nagy-Britannia és Franciaország volt, de Clay és Robertson fáradhatatlan tevékenységének hála a harmadik helyre Németország került, azonos feltételekkel. A Németországnak szánt Marshall-segélyt eredetileg kölcsön formájában akarták nyújtani, de mire a terv megvalósult, a juttatás négyötöde egyértelműen adománnyá változott.

A közgazdászok régen vitatják a Marshall-segély gyakorlati hasznát. A bírálók azt hangsúlyozzák, hogy a kiosztott pénz nem volt több, mint a kedvezményezett államok összesített nemzeti jövedelmének két és fél százaléka. A viszonylag szerény injekció azonban óriási lélektani hatást ért el, ugyanis visszaállította Nyugat-Európa bizalmát abban, hogy – amerikai támogatással – van értelme szembeszállni a szovjet fenyegetéssel, sőt, egyedül ennek van értelme. Ha volt hibája a Marshall-tervnek, az abban rejlett, hogy elhitette az amerikai választópolgárokkal, bármely nemzetközi probléma megoldható azzal, hogy pénzt adnak a résztvevőknek.

Sztálin a Marshall-tervben vereséget látott, a Truman-doktrínában pedig kihívást, amellyel határozottan szembe kell szállni. A „nyíltan terjeszkedéspárti" amerikai külpolitika és a Marshall-terv, „az Európa rabszolgasorba döntésére szőtt amerikai terv" első szakasza ellen intézett bősz támadások után az egész Európában követendő kommunista stratégia összehangolására szánt Kommunista Tájékoztatási Iroda (Kominform) felállítása következett. A Kominform létrejöttét szinte azonnal sztrájkok és zavargások követték Francia- és Olaszországban. Washington a CIA felhatalmazásával reagált a „szovjet és szovjet felbujtásra végzett tevékenységek elhárítására hivatott, titkos lélektani műveletek végrehajtására".

A fenyegetett demokráciákba sürgősen további vészhelyzeti segélyt pumpáltak.

A kommunista hatalomátvétel veszélye Németországban volt a legnagyobb. Sztálin már igen korán, 1945 júniusában fontolgatta Németország újraegyesítését, majd az egyesített német állam bevonását Moszkva érdekszférájába.[11] Kitűzött célját módosítani kényszerült a többi megszálló hatalom – a vártnál erőteljesebb – ellenállása miatt, de Németország továbbra is kiszolgáltatott és sebezhető maradt, és Berlin volt a leggyengébb pontja. Ekkor kísérelte meg Sztálin elismertetni magát a hidegháború vitathatatlan győztesének.

Ötödik fejezet

Berlin sorsának rendezésére nem készült átfogó terv se Keleten, se Nyugaton. A területi logika azt diktálta, hogy a városnak előbb-utóbb egyesülnie kell a szovjet megszállási zónával, de a háború utáni működési zavarok miatt megbukott ez a takarosan rendezett megoldás. Az oroszok ki akarták akolbólítani a nyugati szövetségeseket, a nyugati szövetségesek erőteljesen igyekeztek érvényesíteni jogukat a maradásra. Gyakorlati szempontból a szovjetek tárgyalhattak az erő pozíciójából. Mivel a három, 1945 novemberében közösen elfogadott légi folyosó kivételével kizárólagosan uralták a városba vezető közlekedési útvonalakat, egyszerű feladat volt technikai vagy bürokratikus ürügyekkel megszakítani a forgalmat. Ez történt 1947 elején, amikor a szovjet állambiztonsági rendőrség kötelékébe tartozó őrök feltartóztatták a határon a brit hadsereg egyik vasúti szerelvényét. Két, német utasokat szállító kocsit lekapcsoltak és félreállítottak. A brit tiltakozó jegyzéket figyelmen kívül hagyták. Két héttel később az amerikai hadsereg vonatát tartották fel, amíg a német utasokat motozásnak vetették alá. Az oroszok ekkor már azt a jogot követelték, hogy bárkinek ellenőrizhessék a személyazonossági iratait, aki belép a szektorukba, hogy hivatalos kommünikéjük szerint így korlátozhassák „a brit és amerikai zónából érkező kémek hordáinak" létszámát. A tehervonatokat hosszú órákra feltartóztatták, amíg minden egyes ládát kinyitottak és ellenőriztek. Vasúti és

csatornák fölött átvezető közúti hidakat zártak le előzetes figyelmeztetés nélkül, „sürgős javítás céljából".

Rejlett mindebben egy paradoxon. Azt, hogy a szovjetek korábbi szövetségeseiket sűrűn zaklatták, és normális tevékenységüket akadályozták, aki akarta, láthatta erődemonstrációnak, de bárki könynyen tekinthette a gyengeség jelének is, otromba emlékeztetőnek, hogy a berliniek ne feledjék, akármilyenek is a politikai vonzalmaik, nincs más választásuk, mint azt tenni, amire szovjet uraik utasítják őket. A kommunizmus nem volt népszerű Berlinben, sem bárhol máshol Németország szovjet megszállási zónájában. Az „Oroszország az első!" politikával, az ipari és szolgáltatási eszközpark munkanélküliséget és szegénységet teremtő leszerelésével és elszállításával, a Szovjetunió nem nyert meg új barátokat. Ezt a Szocialista Egységpárt (SED) megalázó veresége az 1946-os berlini helyhatósági választásokon napnál világosabban bizonyította. Még maga a SED is elismerte „az életszínvonal sivárságát", valamint „a munkások romló morális állapotát".[1] Az egyesült SED vezetője és korábbi szociáldemokrata Otto Grotewohl elképesztő retorikai mutatványokra ragadtatta magát, amikor megpróbálta összebékíteni az egymásnak homlokegyenest ellentmondó politikai nézeteket, miközben a Nyugatot hibáztatta, amiért nem hajlandó beleegyezni Németország egyesülésébe. Az együttműködés megsértésének egyik módja az volt, hogy az oroszok meg akarták mutatni a többi megszálló hatalomnak, hogy ki az úr a háznál. Ugyanakkor hiába erőlködtek, hogy visszatartsák a folyamatosan áramló menekülőket, akik egy kevésbé elnyomó rezsim felé igyekezve Berlin nyugati enklávéját használták átszállóhelynek.

A Kelet és Nyugat közötti feszültség fokozódott, amikor szóba került a németországi valutareform. Az egész országban használatos, stabil pénz az egyik legérzékenyebb vitatéma volt a Szövetséges Ellenőrző Tanács 1946-os ülésszakán. A háború után azt a gyakorlatot

vezették be, hogy külön adtak ki bankjegyeket a nyugati zónák, Berlin és a szovjet zóna számára, de négyhatalmi ellenőrzés alatt. Ez a rendszer a bankárok rémálmának bizonyult, a szovjetek ugyanis hajlamosak voltak nyakló nélkül nyomtatni a bankjegyeket, amikor és ahányszor a megszállás költségeinek fedezésére szükségük volt rá.

Az eredmény viharosan száguldó infláció és a napról napra változó értékű pénzbe vetett közbizalom összeomlása lett. A brit zónában a font átváltási rátája könnyedén ugrott tízről harminc vagy akár negyven birodalmi márkára (*Reichsmark*). Az amerikaiak maguk állapították meg az átváltási arányt, amely „sajátságosan" alakult. Ráadásul egyes árukat, például a gyerekjátékokat, leértékelt áron forgalmaztak, míg például a gépkocsialkatrészek ára az egekbe szökött.

1946 vége felé úgy látszott, a közeli jövőben tető alá hozható a megegyezés az infláció megállításáról, ám akkor a szovjetek úgy döntöttek, hogy a valutareform feltétele a jóvátételi szolgáltatások értékének rögzítése lesz. A tárgyalások hónapokig elhúzódtak, míg végül bármilyen kompromisszum lehetőségét kizárta az a szovjet követelés, hogy bocsássanak kizárólagos rendelkezésükre egy teljes készlet bankjegynyomó lemezt. Más szavakkal a szövetségesek kezdhették újra nulláról az egész folyamatot. Az 1947. december 18-án Londonban tartott amerikai–brit felső szintű vezetői tárgyaláson Marshall és Bevin, Clay és Robertson tanácsadói közreműködésével, megegyezett, hogy erőltetett ütemben új pénzt vezetnek be Bizóniában. Moszkva gyorsan reagált: elrendelte a szovjet zóna pénzrendszerének újraalkotását.

A gazdasági megosztottság nyilvánvalóan egyet jelentett a politikai megosztottsággal. Az egyesült Németország lehetősége távolinak tűnt, így a demokráciák sietve igyekeztek megerősíteni szövetségüket. Bevin, aki még duzzogott a Washingtontól nemrég kapott

letolás miatt, megragadta az alkalmat, hogy visszatérhet a nagyok játszmájába. A Nyugat egységébe vetett hitét így fogalmazta meg:

> Ennek nem szükséges a formális szövetség alakját öltenie... Szoros konzultációt jelent azonban minden egyes nyugat-európai ország számára a gazdasági kérdésekkel kezdve. Mi Nagy-Britanniában nem állunk többé kívül Európán, és nem ragaszkodunk mindenáron ahhoz az állásponthoz, hogy helyzetünk és gondjaink markánsan eltérnek európai szomszédjaink helyzetétől és gondjaitól. A különböző országokkal fennálló szerződéses kapcsolataink különbözhetnek, de valamennyi között összhangnak kell fennállnia, amelyet hatalom, pénz és eltökéltség támaszt alá, és azok a közös ideálok kötnek össze, amelyekért a nyugati hatalmak egy emberöltő alatt már kétszer ontották vérüket.[2]

Ebbe a konszolidációba be kell vonni Németországot „aki nélkül semmilyen nyugati rendszer nem lehet teljes". A másik lehetőség „belenyugodni a további orosz beszivárgásba, és tehetetlenül végignézni, ahogy a Nyugat védőbástyái apránként ledőlnek".

A kabinet ülésein Bevin már-már apokaliptikus víziót vázolt fel. A szovjet kormányzat, magyarázta minisztertársainak, „nem hajlandó nem kommunista kormányzattal együttműködni". Ugyanakkor „tevékenyen készül uralma kiterjesztésére a kontinentális Európa fennmaradó részére, a Közel-Keletre, és nem fér hozzá kétség, a Távol-Kelet java részére is". Mindez nagyon gyorsan fog lezajlani, „végeredményként vagy a világdiktatúra megteremtésével, vagy ami valószínűbb, a szervezett társadalom összeomlásával a földgolyó hatalmas kiterjedésű részein".[3]

1946. február 23-tól március 6-ig Németország és Berlin jövőjének kérdéséről Londonban tárgyalássorozatba kezdett Amerika,

Nagy-Britannia és Franciaország, valamint (az ekkor már vámunióban egyesült) Belgium, Hollandia és Luxemburg. Lépéseket tettek a jövendő Német Szövetségi Köztársaság alkotmányának felvázolása felé, amely német állam olyan európai védelmi szerződés részét fogja képezni, amelyik garanciaként szolgál a német militarizmus újraéledése ellen, és ami még lényegesebb, védőbástyaként a kommunista terjeszkedési politika ellen. A brüsszeli szerződést március 17-én írták alá. Ugyanazon a napon Truman a nyilvánosság elé tárta azon meggyőződését, hogy „a legkomolyabb helyzetet, amellyel 1939 óta szembekerültünk, az a körülmény okozza, hogy van egy ország, amelyik nemcsak megtagadta a közreműködést az igazságos és tisztességes béke megteremtésében, de ami még rosszabb, tevőlegesen igyekszik megakadályozni azt".

A berliniek egyetértésük jeleként szimpátiatüntetést tartottak a Reichstag romjai előtti téren. Az a március 18-a hideg és esős napnak bizonyult, mégis nyolcvanezren gyűltek össze meghallgatni a demokratikus pártok vezetőit, akik erőteljesen felemelték szavukat a kommunizmus aljasságai ellen. „Berlin kiáltása elhallatszik városunk határain túlra", jelentette ki Franz Neumann, a Berlini Szociáldemokrata Párt elnöke. Ehhez fűzte hozzá Jakob Kaiser, egy veterán szakszervezeti vezető a keleti zónából: „Berlin Németország kicsiben és Berlin Európa kicsiben! Szabad Németországot és szabad Európát akarunk!"

A gyűlést Ernst Reuter szónoklata zárta. Amikor a Szovjetunió képviselői „a demokratikus, békeszerető kormányzat egész Németország számára" elv támogatásáról beszélnek, hazudnak, mert ehhez négyhatalmi egyetértésre lenne szükség. Ha egyetlen hatalomnak módjában áll elgáncsolni a többi kívánságainak megvalósulását, akkor Oroszország így is fog tenni. Időhúzásos taktikával fog arra törekedni, hogy elérje, amit mindenekelőtt akar: olyan Németországot, amely felett a sarló-kalapácsos zászló lobog. Reuter azzal zárta a beszédét, hogy „Prágát már elfoglalták, Finnországot fenyegetik,

de ha meg akarjuk kérdezni, ki lesz a következő, magabiztosan kijelenthetjük, semmiképpen sem Berlin". Amikor itt tartott, Reutert elnémította a kirobbanó és hosszú percekig tartó általános ováció. Végül ezekkel a szavakkal fejezte be: „És ha a világ tudja ezt, akkor a világ nem fog cserben hagyni minket!"

Sok múlott azon, hogy Amerika és Nagy-Britannia képes-e megőrizni egységét Németországban. A jelek reménykeltők voltak. Az európai diplomáciában elért, a brüsszeli szerződésben megtestesülő áttörés megnövelte Bevin tekintélyét az Atlanti-óceán túlsó partján. A brit külügyminiszter pozíciójának jókor jött erősödése szélesebb körben érvényesülő trend részét képezte. Amerikában szovjetellenes közhangulat alakult ki, és ezzel párhuzamosan, nagyjából azonos mértékben nőtt Nagy-Britannia hitelessége. A brit nemzetgazdaság persze még mindig bizonytalan alapokon nyugodott, nem sokáig váratott már magára a következő pénzügyi válság, a diplomáciában pedig akkor éppen Palesztina miatt dúltak viharok.* A Nagy-Britanniát a nemzetközi színtéren megjelenítő közismert személyiségként azonban Bevin zajos tetszésnyilvánítást érdemelt ki a Szovjetunió elleni kiállásával, és azzal, hogy a Nyugat-Európa biztonságáról zajló vitákban részt vevőkkel sikerült érzékeltetnie, a kérdés megoldása sürgős.

Lewis Douglas, az Egyesült Államok nagykövete Londonban és az USA diplomáciai képviselője Európában, a Bevint éltető szurkolói kórus vezéralakja volt. Jelentései alapján az amerikai Európa-politika két legfőbb alakítója, Dean Acheson – akiben akkoriban Marshall felkent utódját látták – és Averell Harriman – aki a Marshall-segélyt lebonyolító amerikai hivatali apparátust vezette – azt állapította meg, hogy Bevin derekasan, gyakran ellenséges közegben dolgozik

* A brit haderőket végül 1948. május 14-én vonták ki Palesztinából, amikor a Nemzeti Tanács megalapította a független Izrael Államot.

a brit–amerikai összhang érdekében. Különösen Harriman dicsérte Bevin hozzájárulását az OEEC szervezetének megalapozásához.[4]

Bevin ekkor az Atlanti-óceán mindkét partjára kiterjedő, demokratikus szövetségi rendszer létrehozását kezdte szorgalmazni Marshallnál az Egyesült Államok, Franciaország, Olaszország, valamint Nagy-Britannia és nemzetközössége részvételével. Marshall először Németország helyzetét akarta rendezni, de elnyerte tetszését a szélesebb látókörű elképzelés, amely végül 1949-ben fog megvalósulni az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének (North Atlantic Treaty Organization, NATO) alakjában.

A Berlinre nehezedő nyomás fokozódott 1948 első heteiben. Londonnak küldött jelentéseiben Robertson tábornok feszült hangulatról számol be Berlinben, az ott lakók attól félnek, hogy a nyugati szövetségesek hamarosan magára hagyják a várost.[5] A keleti zónán át bonyolított közlekedést korlátozásokkal nehezítették, de mindig többé-kevésbé hihető ürügyekre hivatkoztak. A zord téli időjárás miatt zárták le az Ems folyó fölött átvezető vasúti hidat, és a hideg telet hibáztatták a csatornazsilipek javításának elhúzódásáért is. A szovjetek így olyan helyzetet teremtettek, amelyben egyetlen, túlzsúfolt út maradt nyitva a forgalom előtt, az, amelyik a brit kézben lévő helmstedti átkelőhelynél indult. A kelet felé vezető út azonban még szovjet zavaró hatások nélkül is lehangoló élmény lehetett, különösen télen, amikor a veszélyeken kívül a köddel és a jeges utakkal is számolni kellett.

A brit katonai rendőrség ellenőrző pontját Helmstedtnél zászlórúddal jelölték meg, rajta Nagy-Britannia lobogójával, valamint egy útjelző táblával, amelyen ez a keserűen gúnyos szöveg állt: BERLIN KÉTSZÁZ KILOMÉTER ÉS A TÁVOL-KELET. Négy kilométerrel arrébb, ahol a Vörös Hadsereg géppisztolyos őrei ellenőrizték a szövetségesek által kiállított iratokat, hasonló őrház és sorompó állt

zászlórúddal, amelyen a szovjet lobogó lengett. A háborús sérüléseket viselő, repeszek szaggatta út, a megteendő szakasz legnagyobb részén az utat szegélyező sűrű, fekete erdő és bármilyen életre utaló jel vészjósló hiánya (a szovjet zóna lakóinak ugyanis megtiltották az autópálya megközelítését) miatt a Berlin központjáig vezető, kétszáz kilométeres út legalább kétszer hosszabbnak tűnt a valóságosnál. Az egykori főváros környékén a pusztulás mindenre kiterjedt. Az utazó a felismerhetetlen romok és vízzel megtelt bombatölcsérek mentén haladt, ahol helyenként nyilak jelölték a legszükségesebb útjavításokat vagy a fel nem robbant bombákat.[6]

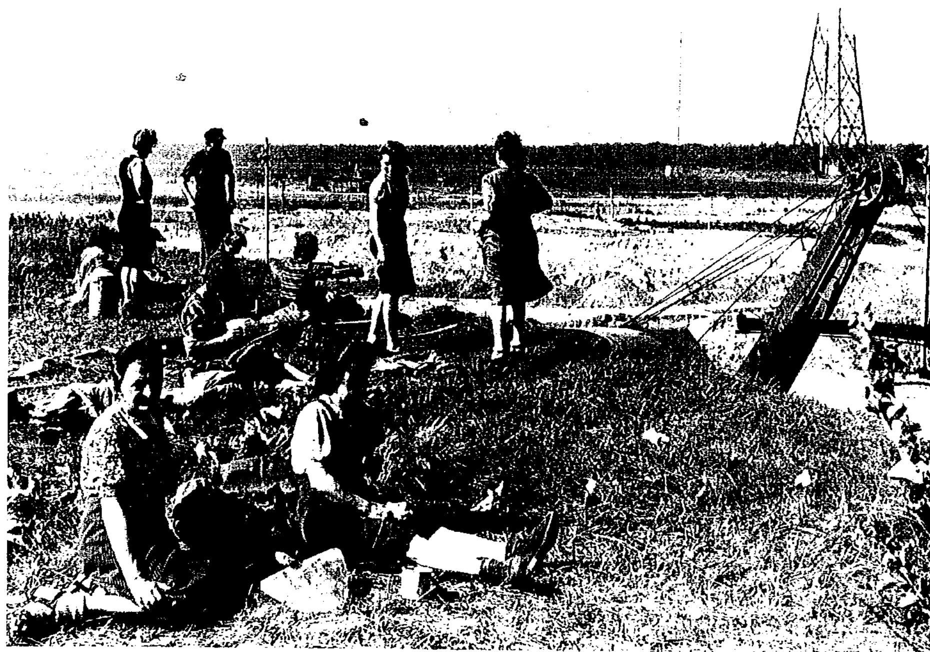
Nem kellett sokáig várni a szovjet szándékok leplezetlen kinyilvánítására. A nyugati hatalmak londoni tárgyalásait követően Szokolovszkij marsallt, a Kelet-Németországban állomásozó szovjet fegyveres erők főparancsnokát, és egyben a németországi szovjet közigazgatás vezetőjét és politikai tanácsadóját, Vlagyimir Szemjonovot Moszkvába rendelték. A szovjet vezetők elfogadták a Berlin zónaközi közlekedésének megszakítására készített tervet, amelyet azon általánosabb érvényű politika részének szántak, amellyel meg kívánták hiúsítani Németország bevonását bármiféle nyugati védelmi rendszerbe. Március 19-én Sztálin azt hallotta Wilhelm Piecktől, aki Grotewohllal közösen vezette a SED-et, hogy a kommunisták a nyílt választás megnyerésének a közelébe sem juthatnak Berlinben. A nyugati hatalmak túlságosan is a saját szájízük szerint tudják alakítani a viszonyokat. „Próbáljuk meg együtt! – mondta Sztálin. – Együtt talán ki tudjuk kergetni őket".[7]

Clay tábornok hamar észlelte a szélirány változását. „Sok hónapja már – figyelmeztette az amerikai hadsereg felderítő szolgálatának vezetőjét – úgy éreztem és azt vallottam, hogy a háború kitörése még legalább tíz évig nem valószínű. A legutóbbi néhány héten azonban apró, nehezen megfogható változást észleltem a szovjetek magatartásában, amit nem tudok pontosan meghatározni, de ami azt az ér-

Tűzifagyűjtés Berlin Tiergarten kerületében. Kevés fa maradt állva

Építőmunkások krumplilevest ebédelnek a tegeli repülőtéren

Valamennyi fénykép forrása a Landesarchiv Berlin/N.N.

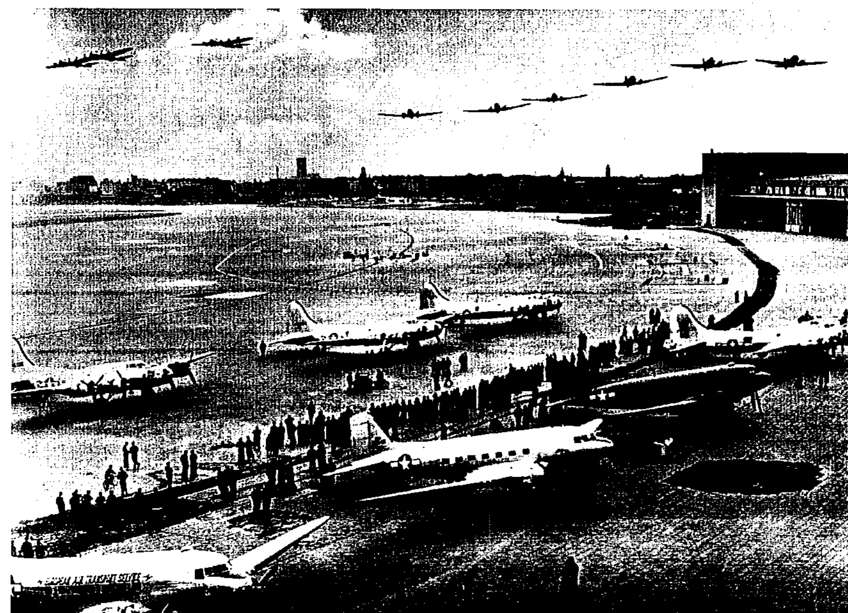

A tegeli repülőtéren alkalmazott építőmunkások zömmel nők voltak

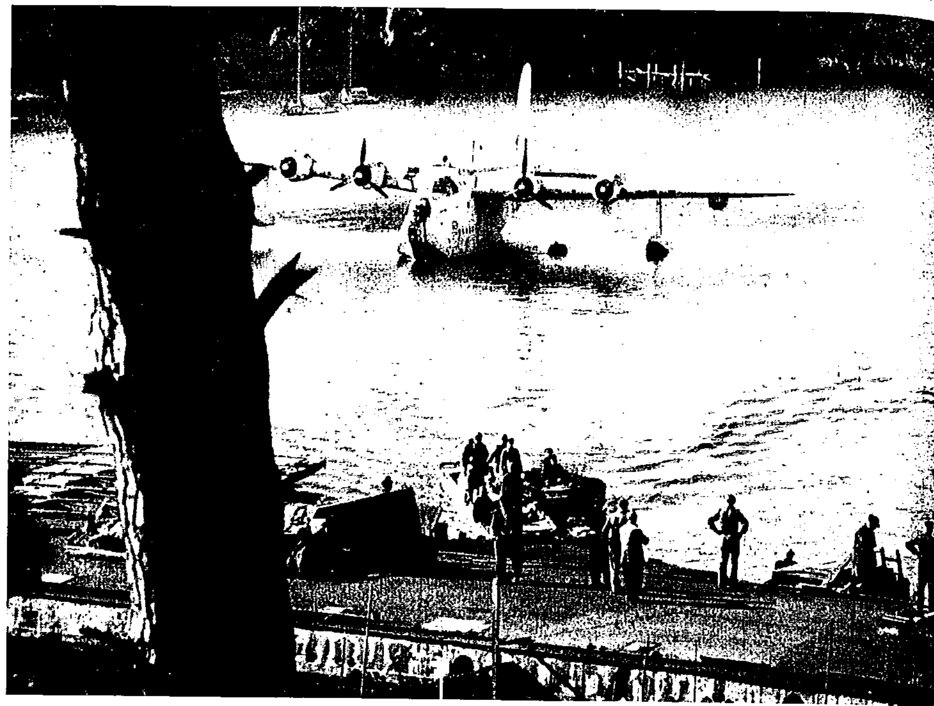
Felszállópálya építése Tegelben

Berliniek nézik, ahogy egy repülőgép felszáll Tempelhofból

C–47-es Skytrain gépek várnak kirakodásra Tempelhofban. A levegőben B–17-es Flying Fortressek

Sunderland hidroplán száll le a Havel-tavon só rakománnyal

Nyugatra evakuálandó gyerekeket visz ki a motorcsónak a hidroplánhoz a Havel-tavon

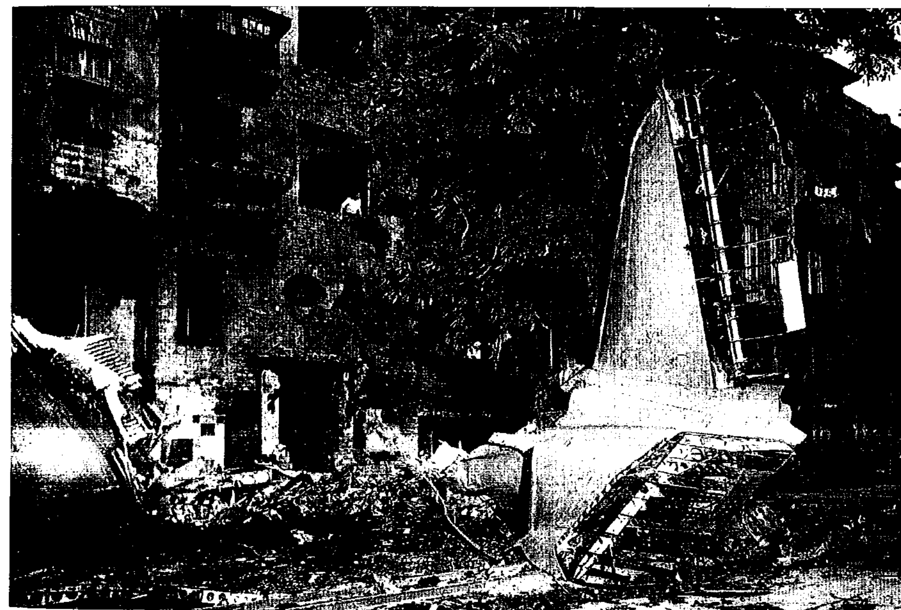

Valamennyi fénykép forrása a Landesarchiv Berlin/N.N.

Fékhiba miatt a túlfutott C–54-es Skymaster a leszállópálya szélén ég Tempelhofban

A Tempelhof megközelítése közben lakóházba ütközött C–47-es roncsai

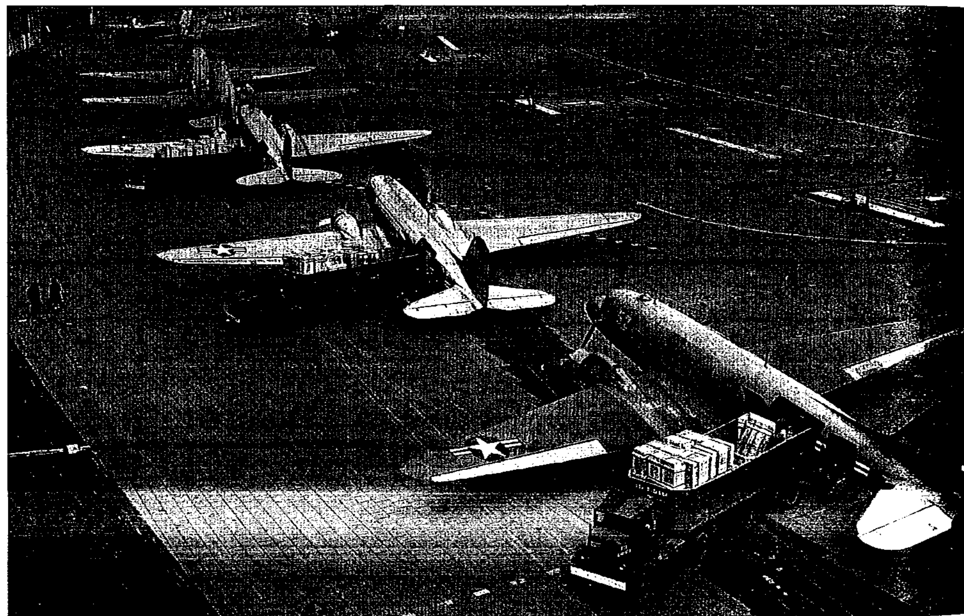

Berliniek Tempelhofban leszálló C–47-est figyelnek

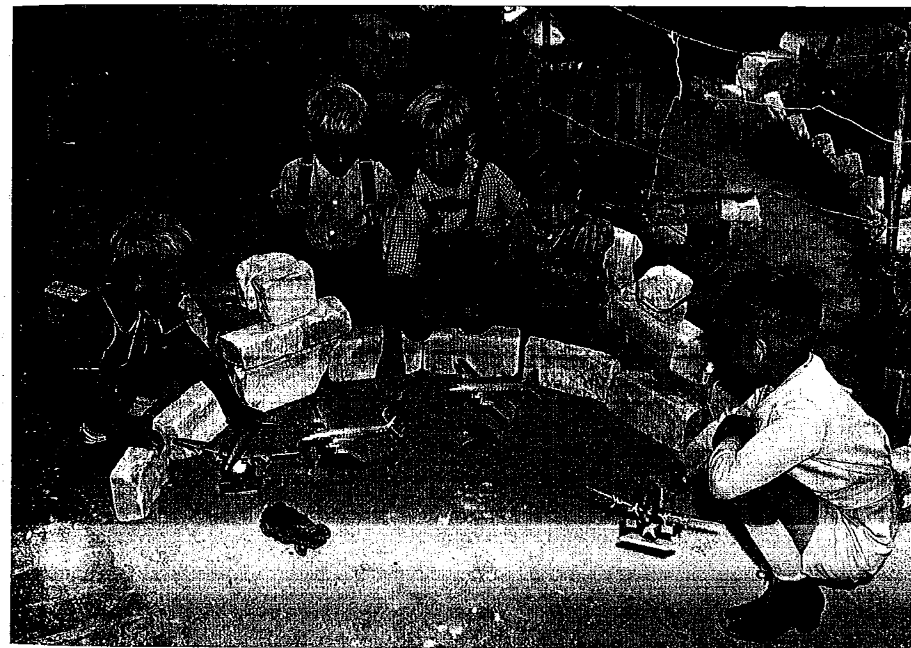
C–47-esek kirakodása Tempelhofban

A csokoládé a legdrágább ritkaságok közé tartozott. Egy berlini fiú az Egyesült Államokból adományozott csokinak örül

Gyanúsan jól öltözött berlini gyerekek eljátsszák a légi hidat egy propagandafényképen

Valamennyi fénykép forrása a Landesarchiv Berlin/N.N.

A Kaja hadművelet legutolsó járata, oldalára felfestve a művelet alatt elszállított teljes rakománymennyiség

Gail Halvorsen hadnagy, az USAF pilótája, aki édességet dobott le a berlini gyerekeknek, és a légi híd jószolgálati nagykövete lett

zést kelti bennem, hogy a háború drámai hirtelenséggel kitörhet." A tábornok elismerte, bizonyítéka nincs, azt leszámítva, hogy „valamiféle új keletű feszültséget érzékelek minden szovjetnél, akivel hivatalos kapcsolatunk van".

Utóbb Clay elismerte, ebben az esetben a valósághoz képest alaposan eltúlozta a helyzetet, hogy megkísérelje rávenni a kongresszust a németországi katonai jelenlét fenntartására szánt költségvetés emelésére. A helyszínen állomásozó csapatok tárgyalási előnyhöz juttatták Clayt, de a tábornok sok más realistával együtt tudta, a semleges, demokratikus Németország megteremtéséről kötött négyhatalmi megegyezés csak ábránd. A demokrácia Sztálin és tettestársai számára sokkal kevésbé szól a választások szabadságáról, és sokkal inkább a kommunizmusnak kedvező eredmény eléréséről. Meghívni a Szovjetuniót, hogy vegyen részt a Németország egészét irányító kormány megteremtésében, egyenértékű lett volna Moszkva felkérésével, hogy ugyan legyen már szíves, és alkalmazza itt is a Kelet-Európában már bevetett módszereit. A csehszlovákiai államcsíny hathatósan emlékeztette a világot, hogy Sztálinban nem érdemes megbízni. A választás a szovjeteknek csak egy volt az azonos célt szolgáló eszközök közül. Ha nem sikerül elérni a „megfelelő" eredményt, más eszközhöz kell folyamodni.

A világ a Népi Kongresszus márciusi vitái alapján megérthetett valamit az igazságból, amely a szabad Németországról szóló szovjet szónoklatok mögött rejtőzött. Az állítólag a keleti zóna összes demokratikus politikai erőit képviselő, bár valójában a kommunisták uralta Népi Kongresszus belefogott egy tanácsnak nevezett testület megválasztásába, hogy az dolgozza ki a békeszerződés és az alkotmány vázlatát, és jelöljön ki bizottságokat a gazdasági, az igazságszolgáltatási, a kulturális és népjóléti ügyek irányítására. Ezzel az árnyékkormánnyal szemben nem támasztották azt a követelményt, hogy hatalmát a lakosság általános választáson erősítse meg.

A szövetségesek Berlinből való kiűzésének nyitó lépése színészi tehetségének bizonyítását követelte Szokolovszkij marsalltól. Ez a rendes viszonyok között nyájas modorú, barátságos férfi részletes beszámolót követelt az általa összehívott Szövetséges Ellenőrző Tanácstól a nyugati megszállási zónák gazdasági egyesítésére és Nyugat-Németország önálló kormányának lépésről lépésre történő létrehozatalára készített tervekről. Clay és Robertson kitért az egyenes válaszadás elől, mert nem akaródzott olyan vitát nyitniuk, amelynek lefolytatása meghaladja a hatáskörüket. Az is feszélyezte őket, hogy titkosított információt kellett volna megosztaniuk szovjet partnerükkel, miközben erősen gyanították, hogy Szokolovszkij már birtokába jutott a kérdéses tényeknek. A marsall ügyesen játszotta a szerepét: felolvasott egy előre megírt nyilatkozatot, amely elítélte azt, amit ő a fennálló egyezmények égbekiáltóan durva megsértésének minősített. Ezt követően berekesztettnek nyilvánította az ülést, és kimasírozott a teremből. A Szövetséges Ellenőrző Tanács története ezzel véget is ért, a testület soha többé nem ült össze.

Öt nappal később kiadták a parancsot a katonai és az utasforgalom beszüntetésére a nyugati zónák és a nyugati hatalmak berlini szektorai között. Március 31-én Szokolovszkij azt követelte, hogy minden, a szövetséges fegyveres erők által működtetett vasúti szerelvényt vessenek alá szovjet átvizsgálásnak. Másnap kiterjesztették a szabályt, és ettől kezdve semmilyen vonat sem hagyhatta el Berlint szovjet engedély nélkül. Ugyanakkor közelebbről meg nem határozott műszaki problémák miatt megszakadtak a telefonvonalak.

Mivel sorra futottak be a jelentések arról, hogy újabb orosz harckocsik és csapatok vonulnak be a városba, Clay úgy ítélte meg a helyzetet, hogy a szavak ideje lejárt. Kész volt kiadni a parancsot az Egyesült Államok hadseregének vonatain szolgáló katonáknak, hogy tagadják meg, sőt, szükség esetén erővel is akadályozzák meg szerelvényük átkutatását. Washingtonban megszólaltak a vészjelzők. Senkit sem kellett emlékeztetni, hogy Clay tábornok, bár megkérdőjelezhetetlenül tehetséges igazgatási szakember, sohasem vezetett katonákat csatában. Olyan hiátus volt ez a pályafutásában, amelyet talán túlságosan is nagy buzgalommal igyekezett pótolni. A Pentagonból az az utasítás érkezett, hogy mindenki higgadjon le.

Robertson is óvatosságra intette amerikai partnerét. Bár nem voltak illúziói az oroszokkal kapcsolatban, sőt, meggyőződése volt – amint később le is írta –, hogy „végül kénytelenek leszünk megküzdeni velük", óva intette az amerikaiakat a túlságosan korai cselekvéstől. „Ha ön felfegyverzett gépjárműoszlopot küld oda – közölte Clay tábornokkal –, abból háború lesz. Ilyen egyszerű". Engedményt javasolt. Járuljanak hozzá, hogy az oroszok fegyvertelen ellenőröket küldjenek a vonatokra, mielőtt azok átlépik a kelet és nyugat közötti határt. Ez nem különbözik, érvelt a brit tábornok, az útlevélvizsgálattól, de amint Londonnak jelentette: „Clay hajthatatlan a kompromisszum bármilyen formájával szemben. Bizonyosnak érzi, hogy néhány napon belül további orosz lépések következnek, és a kompromisszumkészség csak fel fogja bátorítani őket." Clay legfeljebb addig volt kész elmenni, hogy átad egy utaslistát a szovjet hatóságoknak a listán szereplők hivatalos utasításainak bemutatásával együtt, amikor a vonat a belépési pontra ér.

Robertson ezzel zárta jelentését: „Úgy vélem, érdemes megpróbálkozni a megegyezéssel, de nekem természetesen kötelességem kitartani Clay mellett. Ő minden tekintetben a legpesszimistább és legharciasabb hozzáállást tanúsítja, kettőnk között éppen ez a döntő különbség."[8] Clay kénytelen volt beérni annyival, hogy elöljárói engedélyezték ugyan a fegyveres őrök alkalmazását, de azzal a szigorú paranccsal, hogy csak önvédelemre használhatják a fegyverüket.

A szovjet eltökéltség első próbájára 1948. április 1-jén került sor. Két Berlinbe tartó amerikai szerelvényt feltartóztattak, és mellékvágányra állítottak, amikor nem engedték fel az ellenőröket. Végül

mindkét vonat visszatért a helmstedti ellenőrző pontra. A brit és francia utasszállító vonatokkal ugyanígy bántak.

Az ebbe a zűrzavarba keveredő első utazók közé tartozott Jean Eastham, a Brit Hadsereg női segédszolgálatos szervezetének, a Kisegítő Territoriális Szolgálat (Auxiliary Territorial Service) tagja, aki három társnőjével a nyugat-berlini helyőrségbe tartott.

> Az oroszok Helmstedtnél megállították a vonatot, és leparancsoltak minket. Nem tudom, a többi katonával mi történt, de minket és néhány tisztet elvittek egy villába, és közölték velünk, hogy őrizetbe vettek. Adtak enni, majd felraktak három buszra, és kivittek az *autobahn*ra, ahol újabb három órát várakoztattak. Minket végül átengedtek, de a holminkat is szállító teherautót nem adták ki, tehát a poggyászunk nélkül érkeztünk meg. Roppant izgalmas volt.

Két nappal később az oroszok lezárták a Hamburgból és Frankfurtból Berlinbe vezető vasútvonalakat, és immár csak a Berlin–Helmstedt vonalat hagyták nyitva. A Berlinből induló vagy oda szánt kereskedelmi áruszállítmányok fuvarlevelét az újabb szovjet rendelkezés értelmében le kellett bélyegeztetni a keleti szektorban. Kevés fuvarokmány bizonyult lepecsételésre érdemesnek. A Szokolovszkijhoz intézett tiltakozó jegyzék, amelyben emlékeztették a Zsukov marsallal kötött szóbeli megállapodásra „a kijelölt folyosók szabad és korlátozásoktól mentes használatáról", a következő hajthatatlan replikát eredményezte: „Nem volt és nem lehetséges semmiféle megállapodás a fegyelmezetlen és ellenőrizetlen teher- és személyforgalomról a szovjet zóna területén át."

Clay erőteljes figyelmeztetést intézett politikai uraihoz:

> Csehszlovákiát már elveszítettük, Norvégia veszélyben van... Amikor Berlin elesik, Nyugat-Németország lesz a következő... egyetlen lépést sem szabad hátrálnunk... ha visszavonulunk, európai pozíciónk fog veszélybe kerülni. Ha Amerika ezt most nem érti meg... akkor sohasem fogja, és a kommunizmus végleg elszabadul.

Aztán hozzáfűzte:

> Hiszem, hogy a demokrácia jövője azt követeli, maradjunk... Ez nem hősi póz, mert semmi hősies nem lesz abban, amikor majd megtorlatlanul kell elviselnünk a megaláztatást.

Clay politikai tanácsadója, Robert Murphy világosan meghatározta, mi forog kockán:

> A vád, amely szerint a nyugati hatalmak szétverték az Ellenőrző Tanácsot, fontos részét képezi a szovjet tervnek, amelynek keretében mindhárom nyugati hatalmat ki akarják szorítani Berlinből, hogy likvidálják „a reakció ezen központját", amely még megmaradt a vasfüggönytől keletre. Tekintettel arra az eshetőségre, hogy az ilyen természetű ultimátum elutasításra találhat, a szovjetek azzal próbálkoznak, hogy fokozatosan mind lehetetlenebbé vagy hiábavalóvá tegyék a további maradást a nyugati hatalmak számára. Például tehetik azt, hogy zavarják a Berlin és a nyugati zóna közötti elégtelen és sérülékeny közlekedési útvonalak forgalmát, további lépéseket tesznek a város részekre tagolására, valamint likvidálják a nem kommunista politikai pártokat a szovjet szektorban...
>
> Helyzetünk Berlinben kényes és nehéz. Visszavonulásunk, akár önként, akár akaratunk ellenére kerül rá sor,

olyan súlyos lélektani következményekkel járna ebben az európai helyzet szempontjából kritikus jelentőségű időszakban, amelyek messze túlterjednének Berlin, sőt, Németország határain. És a szovjetek tökéletesen tisztában vannak ezzel.

Egyik próbálkozásaként, hogy kiderítse, pontosan meddig készek elmenni az oroszok, Clay útnak indított egy vonatot fegyveres őrökkel át a zónahatáron, és utasította a vonatparancsnokot, hogy ne álljanak meg ellenőrzésre. Miután belépett a szovjet zónába, a szerelvényt a fővonalról mellékvágányra terelték, ahol Clay szavaival élve „ott maradt néhány napig, amíg meglehetősen megalázó módon vissza nem vonult".

Londonban Bevin ragaszkodott azon meggyőződéséhez, hogy Nagy-Britanniának „kötelessége maradni" Berlinben. „A közeljövőbeli kivonulást mérlegelni sem lehet." Ugyanakkor fájdalmasan tisztában volt a szövetségesek sebezhetőségével. „Sehol a világon nincs olyan hely – állapította meg –, ahol mi ugyanúgy okozhatunk nehézségeket az oroszoknak, ahogyan ők okozhatnak a nyugati hatalmaknak Berlinben annak kockázata nélkül, hogy komoly kárt okoznának maguknak."[9]

A költségvetési korlátokat fájdalmas pontossággal érzékelő brit külügyminisztérium az olcsó eszközökre összpontosítva igyekezett elhitetni a berliniekkel, hogy a közeljövőben nem hagyják őket sorsukra. Ezen eszközök választéka a háborús károk elhárításától („a lakóházak ablakainak újraüvegezésére koncentrálva") és a kommunista „szervezett huliganizmus" elleni kemény rendőrségi fellépéstől egy színház renoválásáig és egy angol–amerikai klub megnyitásáig terjedt.[10] Ez bizony elég kevés, de azt az érzést keltette, hogy ha bármilyen szerény mértékben is, de a britek mégiscsak tesznek valamit, így kordában tartják az attól való félelmet, hogy a még mindig törékeny brit gazdaság nem teszi lehetővé a korlátozás nélküli kötelezettségvállalást Berlinben. Bevin tanácsadói egyetértettek Robertsonnal, hogy az egyetlen lehetőség a „kivárás és a lehető legkevesebb véleménynyilvánítás".[11]

Washingtonból vegyes üzenetek érkeztek. Truman elnöknek tetszett Clay kertelést nem ismerő, egyenes beszéde, és megértéssel fogadta a tábornok helyzetértékelését, amely szerint bármi is történik a jövőben, a szövetségeseknek nincs más választásuk, mint konokul kitartani, és Berlinben maradni. Akadtak azonban kétkedők is a Truman-kormányban, nem utolsósorban a védelmi miniszter, James Forresttal. Bár az amerikai-szovjet kapcsolatokban a kemény vonal hívei közé tartozó Forrestal attól tartott, a Németországban állomásozó brit–amerikai fegyveres erők, amelyek együttes létszáma nem érte el a kétszázezer főt, és amelyek főként gyengén kiképzett ifjoncokból álltak, akiket az általános hadkötelezettség kényszerített hazájuk fegyveres szolgálatára, nem lehetnek méltó ellenfelei a nagyjából egymillió főnyi, harcedzett veteránokból álló és a legújabb harckocsik és tüzérségi eszközök támogatását élvező németországi szovjet csoportosításnak.

Szókimondóbb volt Omar Bradley tábornok, aki 1948 februárjában Eisenhowert váltotta a hadsereg vezérkari főnöki posztján. Bradley kitartott azon véleménye mellett, amelyet a háború végső szakaszában fejtett ki Eisenhower tábornoknak: Berlinért nem érdemes harcolni. Vezérkari főnökként azzal érvelt, hogy a szövetségeseknek egyszerűen nincs meg sem az erejük, sem az eltökéltségük ahhoz, hogy bátran szembeszálljanak a szovjet kihívással Berlinben. Bradley a kivonulás mielőbbi bejelentését tartotta a célszerű megoldásnak, „hogy minimálisra csökkentsük a presztízsveszteséget ahelyett, hogy hagynánk magunkat fenyegetőzéssel kiszorítani".

Vezető stratégiai tanácsadóként George Kennan azt javasolta, a Németország ügyében megoldásra váró kérdéseket rendezzék a Szovjetuniónak teendő új ajánlattal. Kérjék az oroszok beleegyezését az

összes idegen haderő kivonásához, mert ezt követően Németországot semleges területté nyilváníthatják. Kennan igen csekélynek tartotta az újabb európai háború kockázatát, mondván, a Szovjetuniónak a Nyugattal való fegyveres konfliktushoz nincs meg sem a megfelelő nagyságú és harcértékű haditengerészete, sem a megfelelő minőségű légiereje.

Marshall bekerítő hadmozdulat célpontjának érezte magát. Kennan tervének kapitális hibáját a vak is láthatta. A Németországban állomásoztatott amerikai csapatok kivonása egyet jelentett a visszavonulással az Atlanti-óceán túlsó partjára, míg a szovjet fegyveres erőket ugyanez nem kötelezte többre, mint visszahúzódásra a Német- és Lengyelország új határát jelentő Odera–Neisse-vonal túlsó oldalára. Marshall azonban attól is idegenkedett, hogy szabad kezet adjanak Claynek. Már többször is mérlegelte az összeférhetetlen természetű tábornok nyugállományba küldését.

És hol állt Truman mindezen ügyek megítélésében? A történetírásban róla rögzült kép a kommunizmus buzgó ellenségeként, olyan politikusként jeleníti meg, aki eltökélten védelmezte az amerikai értékeket. A külpolitika azonban nem kizárólag Németország és Berlin kérdése körül forgott. Sokkal súlyosabb gondot okozott Kína, ahol úgy festett, a kommunisták elsöprő győzelmével ér véget a polgárháború (a népköztársaságot 1949 októberében kiáltották ki). Odahaza az elnöknek a költségvetési pénzekre benyújtott igényekkel kellett zsonglőrködnie, és közben féken kellett tartania a Pentagont, amelynek nem számított a pénz, ha a nemzet arzenáljának modernizálásáról volt szó. A novemberben esedékes elnökválasztással a nyakán, olyan időszakban, amikor a közvélemény-kutatások szerint vesztésre állt republikánus riválisával, Thomas Dewey-vel szemben, Truman cseppet sem vágyott bármely olyan lépésre, amelyet bárki meggondolatlannak vagy túl korainak minősíthetett. Ami Németországot illeti, a legfőbb pragmatikus úgy döntött, kivárja, mit hoznak az események.

Berlinben kicsit enyhült a feszültség. Továbbra is terhes korlátozások akadályozták ugyan a forgalmat, a létfontosságú anyagi utánpótlást az oroszok átengedték, bár megszakításokkal. A hiányt a légi úton szállított teheráruk mennyiségének növelésével pótolták, amelyek fölött az oroszok diplomáciai eszközökkel nem gyakorolhattak befolyást. A történelembe utóbb a Kis Légi Híd (Little Lift) elnevezéssel bevonult, 1948 áprilisától júniusáig tartó művelet nagyon szerény keretek között zajlott: napi nyolcvan-száz tonna élelmiszer-ellátmányt szállítottak repülőgépen a harmincezer főnyi szövetséges helyőrségnek Berlinbe. A brit hozzájárulás a közös erőfeszítéshez – három Dakota tett nappal oda-vissza utakat – valószínűtlen fedőneve, a Bugyogó hadművelet (Operation Knicker) miatt égett bele sokak emlékezetébe. A hadsereg egyik teherautójának sofőrje, aki a művelet berlini végén dolgozott, azzal hirdette ország-világ előtt a munkáját, hogy visszapillantó tükrére felkötözte a kérdéses ruhadarabot. A szövetségesek tartalékkészletet halmoztak fel, különösen a Berlinbe eredetileg vasúton szállított szénből. Az erőművek azonban még a legjobb esetben is csak negyvenöt napra elegendő tüzelőanyaggal rendelkeztek. Számítások szerint az élelem valószínűleg még előbb elfogyna. Ha elvágják az utánpótlás vonalait, Berlin harminchat napon belül az éhezés határára juthatott.

A nyugat-berliniek állítólag „roppant felajzott idegállapotba" kerültek. Minden bizonnyal még nyugtalanabbak lettek volna, ha tudtak volna a szovjet illetékesek Sztálinnak küldött titkos jelentéséről, amely szerint „irányítási tevékenységünk és korlátozó intézkedéseink súlyos csapást mértek az amerikaiak és a britek tekintélyére Németországban". A Kis Légi Híd hatástalannak bizonyult, és az amerikaiak egyes jelentések szerint elismerték, túlságosan is költséges ahhoz, hogy folytassák.

Még ha figyelembe is vesszük a szovjet titkosszolgálatok hajlamát a Sztálin fogyasztására szánt jelentéseik kiszínezésére, a szovjet

intézkedések akkor is tagadhatatlanul megdöbbenést váltottak ki a nyugati táborban. A sajtó nevetség tárgyává tette a Kis Légi Hidat. „Légi hídról beszélni merő túlzás – szögezte le a *The Times*. – Ostobaság lenne feltételezni, hogy a legrosszabb eshetőség megvalósulása esetén az itteni szövetséges közösség és csapatok eltarthatóak egyedül ezzel a megoldással." A *New York Times* pontosan vázolta a várható következményeket. „Amennyiben az oroszok fenntartják a közlekedési korlátozásokat, a nagyváros, amelynek napi kétezer tonna anyagi utánpótlásra van szüksége, légi úton nem élelmezhető. Ebben az esetben a nyugati szövetségesek kivonulása a németek érdekében meghozott diplomáciai áldozatként magyarázható."

Az aggodalmak elmélyültek, amikor április 5-én egy Londonból Hamburg érintésével a berlini brit szektorban található Gatow repülőterére tartó, menetrendszerű járatban közlekedő Viking utasszállító repülőgép szovjet Jak vadászgéppel találkozott a levegőben. Amikor a Viking megkezdte a repülőtér megközelítését, a Jak pilótája meredek emelkedő fordulóba kezdett a brit gép közelében. A merész vadászpilóta túl közel merészkedett, a két gép frontálisan ütközött, és meghalt tizenöt ember.

Robertson először is vadászgépekből álló kíséretet rendelt minden brit utasszállító mellé, majd tiltakozott Szokolovszkijnál, aki mélységes sajnálatát fejezte ki, ugyanakkor biztosította brit partnerét, hogy a szovjetek nem szándékoznak zavarni az utasszállító légi járatokat. A britek lefújták a vadászkíséretet, de egy nappal később Szokolovszkij az ellenkezőjére változtatta álláspontját. A baleset kizárólag a brit pilóta hibájából következett be, aki elmulasztotta betartani a biztonsági rendszabályokat. Vajon lehetséges ez? Robertson defenzívába szorult, de később őt igazolta a brit vizsgálat – amelyet Szokolovszkij bojkottált. A parlamentben tett nyilatkozatában Bevin kijelentette: „A Viking szárnyát úgy találtuk meg, hogy mélyen belefúródott a Jak szárnya. Megtaláltuk a Jak futóművét, amely »behúzott« állapotban volt rögzítve, amivel megcáfolta a szovjet mesét, mely szerint a Jak éppen leszállni készült. Azt már tudtuk, hogy a Berlini Légi Biztonsági Központnak (Berlin Air Safety Center) nem volt tudomása a Jak vadászgép jelenlétéről a légtérben." A nyilatkozatban egyetlen szó sem utalt a szándékosságra. A felelősség azonban egyértelműen a szovjet pilótát terhelte, „és a meggondolatlan módot, ahogyan vezette a gépét".

Az incidens miatt Szokolovszkij abba a kellemetlen helyzetbe került, hogy meg kellett magyaráznia, miért volt képtelen teljesíteni a légi folyosók megvédésére tett ígéretét. Azt a megoldást választotta, hogy elrendelte a teljes polgári légi forgalom felfüggesztését, valamint 24 órával a felszállás előtt beszerzendő szovjet jóváhagyáshoz kötött minden repülést a légi folyosókban. A gatow-i légi balesetről készített szovjet jelentés még a négyhatalmi megállapodás létezését is kétségbe vonta azzal a fogással, hogy a légi folyosókat úgy említette, mint „amelyeket a szovjet hatóságok jelöltek ki". Clay és Robertson erőteljes válaszát néma csend fogadta, ami igazolta, hogy a szovjetek nem készek vállalni olyan erőpróbát, amelyik esetleg háborúhoz vezethet. Ez ugyan csekély vigaszt jelentett, de csökkent annak a valószínűsége, hogy egy újabb elszabadult szovjet pilóta nemzetközi válságot okozzon.

A gatow-i eset megerősítette Robertson eltökéltségét. A brit tábornok alkatilag hajlott az engedékenységre, mert azt remélte, ezzel elérhető a tartós rendezés, de legújabb nyilvános kijelentései álláspontja megkeményedéséről tanúskodtak. Április 7-én Düsseldorfban tartott beszédében úgy fogalmazott, mint Clay, amikor kitört belőle az ellentmondást nem tűrő magabiztosság: „Tényként kell elfogadnunk, hogy a vasfüggöny kettéosztja Németországot!" A németek kiállását kérte a nyugat-európai civilizáció értékei mellett a „közös ellenséggel" szemben. „Határozzák el magukat a közös szembeszállásra ezekkel az urakkal (nemzeti hovatartozásuk megnevezésétől

tartózkodott), akik a demokráciával az ajkukon és gumibottal a hátuk mögött elsinkófálják a német szabadságot önöktől... A kilátások jók. Előre, és győzzék le őket!"

A brüsszeli szerződés megerősítése után a hathatalmi tárgyalások második szakasza Londonban 1948. június 7-én ért véget. A találkozókon a korábbinál világosabban sikerült tisztázni, mik a résztvevők szándékai Németországban. Ezek szerint a nyugati zónákat be kell vonni a Marshall-tervbe, új nemzetközi ellenőrző hatóságot kell felállítani a Ruhr-vidék felügyeletére, és szeptemberben össze kell hívni egy választott, nemzetgyűlésszerű testületet, hogy alkotmányt fogalmazzon meg egész Németország, vagy ha az nem sikerült, csak a nyugati rész számára. Az oroszok korábban bejelentették igényüket a részvételre a Ruhr-vidék ellenőrzésében, ezt a nyugati szövetségesek ekkor végleg elutasították, és a tárgyaló felek megállapodtak, ezennel véget vetnek a jóvátételi szolgáltatásoknak. Amerika, Nagy-Britannia és Franciaország kötelezettséget vállalt csapatok állomásoztatására Németországban mindaddig, amíg sikerül megkötni a békeszerződést.

A leggyengébb láncszem ebben az egységes arcvonalban Franciaország volt, ahol a szovjet agressziótól való félelmet másodlagos jelentőségűnek érezték, és igazán lényegesnek azt tartották, hogy szembeszálljanak bármely olyan tervvel, amelyik akár csak látszólag Németország európai hatalmi státuszának visszaállításával fenyegetett. Mivel kormánya nem rendelkezett biztos többséggel a nemzetgyűlésben, Georges Bidault külügyminiszter a bírálói megbékítésére tett hiábavaló igyekezetében hajlamos volt halogatni a végleges döntéseket. A halogató taktika azonban végül nem hasznot hajtott, hanem kárt okozott, mert miatta a britek és az amerikaiak rokonszenve ingerültséggé, sőt, haraggá változott. Bidault, akire így erős nyomás nehezedett, hogy jusson már végre elhatározásra, és kormányát is vegye rá a döntésre, végül 300 igen szavazattal 286 nem ellenében élte túl a nemzetgyűlés elmérgesedett vitáját.

Sztálin Berlinben állt bosszút. Április 25-én a szovjet hatóságok átdolgozott, még bonyolultabb szabályokat vezettek be a vasúti teherforgalomra. Két héttel később huszonhat vagon Berlinből nyugatra küldött postát foglaltak le szovjet hivatalos közegek. Legközelebb öt szénszállító vonatot tartottak fel, mert irataik „nem voltak rendben". Június 12-én a nyugati zónákból érkező teljes vasúti teherforgalmat felfüggesztették a tartálykocsik címkézése és feliratozása fölött kitört vita miatt. Ugyanazon a napon, valamivel később egy szovjet főtiszt közvetlen irányítása alá vonta a szovjet szektorba került, de egész Berlint árammal ellátó klingenbergi erőművet. Az áramszüneteket mint baljós figyelmeztetéseket a szovjet propaganda vádaskodása kísérte. A szovjetek nem átallták azt terjeszteni, hogy a szövetségesek tartják vissza, szándékosan, a nagyvárosnak szánt élelmiszer-szállítmányokat. És az események ebben a mederben folytak tovább.

A berlini lapok egész májusban és június elején is szinte napi gyakorisággal számoltak be az áruk és az emberek mozgását gátló újabb és újabb akadályokról. A teherforgalom megszakítását általában a szállítmányok nem megfelelő címkézésével okolták meg. A belépés a szovjet szektorba, és a kilépés onnan olyan hazárdjátékká vált, amelyben a játék lényegét az képezte, rendelkezik-e az egyén vagy a szállítmány a megfelelő iratokkal, a szovjet elvárások szerint minden részletükben helyesen kitöltve és lepecsételve. A késéseknek nem volt se vége, se hossza.

Komoly politikai feszültséget okozott az Elbán Magdeburgnál átívelő autópályahíd lezárása, állítólag sürgős javítás miatt. Az egyedüli alternatívát a folyón huszonnégy kilométerrel lejjebb működő, kézzel hajtott komp jelentette, amelyen egyszerre mindössze két jármű kelhetett át. Brit mérnökök megvizsgálták a magdeburgi hidat, és azt állapították meg, hogy bár valóban szüksége van kisebb-nagyobb

javításokra, a munka nem igazolja a teljes *autobahn* lezárását. Amikor az összes bürokratikus ingerlő tényező tetejébe ez is kiderült, Frank Howley ezredesnek, a berlini amerikai helyőrség kolerikus természetű parancsnokának idegei pattanásig feszültek. A Kommandatura, a várost igazgató négyhatalmi közigazgatási testület hosszú, elmérgesedett hangvételű vitákban bővelkedő, döntést azonban nem hozó ülése után Howley kijelentette, elege van. „Hazamegyek, és lefekszem. A helyettesem veszi át a tárgyalást." Ennek hallatán azonban Jelizarov ezredes, a szovjet parancsnokhelyettes felugrott a helyéről. Howley „huliganizmusa" miatt, ordította, lehetetlen folytatni az ülést. Ezzel a szovjet küldöttség felállt, és elhagyta a termet. Távozásuk közben a levezető elnök esdekelve utánuk szólt: „De hát még nem is tűztük ki a következő ülés időpontját!" Jelizarov kapásból visszavágott: „Ha rajtam múlik, nem lesz következő ülés!" Így ért véget Berlin négyhatalmi igazgatása.

Időközben felgyorsultak a valutareform végrehajtásának előkészületei. Hajón, a rejtélyes „Bird Dog" (egy bizonyos vadászkutyafajta neve) felirattal ellátott, lepecsételt ládákban átszállították Németországba az Amerikában nyomtatott *Deutschmark* bankjegyeket. Az átváltás feltételeit Frankfurtban állapították meg, ahol a műveletet lebonyolító német szakembereket elzárták a katonai közigazgatás „frankfurti fogolytábor" csúfnevű kis épületében. A *Reichsmark* (birodalmi márka) június 19-én, szombaton éjfélkor szűnik meg törvényes fizetési eszköz lenni, a *Deutschmark*ot több ütemben tervezték bevezetni. Első lépésként a nyugati zónákban minden német állampolgár hatvan birodalmi márkát lesz jogosult hatvan német márkára átváltani, amiből az első negyvenet vasárnap kell kifizetni a helyi élelmezési hivatalokban. A fennmaradó összeg két hónapon belüli kifizetésére mindenki ígérvényt kapott. Minden munkáltatónak hatvan márkát terveztek kifizetni minden egyes alkalmazott után, hogy továbbra is a megszokott szinten fizethessék a béreket. Feszesen megszervezett terv volt, amelyet hatékonyan hajtottak végre, bár a bankjegyek ábrái irritálták a közvéleményt.

> Az ötvenmárkás bankón látható bögyös leányzó naranccsal és olyan trópusi gyümölcsökkel megrakott kosarat tartott a kezében, amilyeneket Németországban már hosszú évek óta nem láttak, a húszmárkáson ábrázolt nőalak pedig a Franciaország Mariannáéhoz hasonló frígiai sapkát látszott viselni. Az ötmárkás bankjegyen az ágyékkötős férfialak hajózási térképet tanulmányozott, és olyan típusba tartozó telivér óceánjáró teherhajót rajzoltak mellé, amelynek birtoklását a potsdami egyezmény megtiltotta Németországnak.[12]

Ezek azonban csak apró kellemetlenségek voltak. Lényegesebb kérdés volt, hogy mi történjen Berlinben, ahol a Kelet és a Nyugat olyan szoros átfedésben létezett egymás mellett, és a két rivális pénznem miatt káosz fenyegetett. Amikor június 18-án a három nyugati hatalom megszálló erőinek parancsnokai, Clay, Robertson és a francia Marie-Pierre Koenig tábornok előzetes tájékoztatást adtak Szokolovszkijnak a küszöbönálló pénzreformról, nyomatékosan hangsúlyozták, hogy Berlint kihagyják a vállalkozásból, legalábbis pillanatnyilag. Másnap azonban a szovjet hatóságok bejelentették, hogy „a nyugati zónákban kiadott bankjegyek forgalomba hozatalát és használatát nem fogjuk engedélyezni a szovjet zónában vagy Nagy-Berlinben, amely a szovjet zónában fekszik, és ebből következőleg annak része".[13] Ezt a megállapítást a szovjetekre jellemző fenyegetés követte:

> Felhívjuk az önök és Berlin német lakosságának figyelmét, hogy gazdasági és közigazgatási szankciókat fogunk alkalmazni, amelyek biztosítani fogják, hogy Berlinben csak egyetlen pénznem legyen forgalomban – a szovjet zónáé.[14]

Ezt bizony nem könnyen nyelték le a szövetségesek, és még kevésbé nyerte el Louise Schröder tetszését, aki Ernst Reuter helyére lépett Berlin ügyvezető főpolgármestereként. Schröder elutasította a szovjet rendelkezést, és azt javasolta, hogy a kétféle valutát az egész városban egyenlő feltételekkel, azonos értékkel használják. A főpolgármester asszonyt a Magisztrátus is támogatta. Június 23-ára, amikor a város közgyűlése a kérdés megvitatására összeült a szovjet szektorban található városházán (*Rathaus*), kommunista agitátorok tüntetést szerveztek, ami utcai erőszakba torkollott. Aznap éjjel megszakították a keleti szektorból kapott áramellátást, és a város nagy kiterjedésű részeire sötétség borult.

A városháza előtt összegyűlt, ellenséges érzelmű tömeggel dacolva a közgyűlés elsöprő többséggel megszavazta a kompromisszumos javaslatot. Amikor az ülés feloszlott, távozó tagjait fizikailag bántalmazták, és a szociáldemokrata Jeanette Wolff, aki korábban egy koncentrációs táborban raboskodott, súlyos sérüléseket szenvedett. Azt a keleti szektorbeli rendőrt, aki a törvényes rend fenntartása érdekében megpróbált közbeavatkozni, másnap a szovjet katonai hatóságok utasítására elbocsátották.

Moszkva számított rá, hogy a nyugatiak nem fogják válasz nélkül hagyni a kihívást. Annak ellenére, hogy a franciák figyelmeztettek a „beláthatatlan következményekre", június 23-án Berlin mindhárom nyugati szektorában megkezdték az új *Deutschmark* bevezetését.

Clay Washington megkérdezése nélkül adta ki az utasítást az akció megkezdésére. Ugyanakkor, mivel arra számított, hogy az oroszok megpróbálnak „erővel kiűzni minket Berlinből", készenlétben tartotta hatezer katonát számláló felfegyverzett gépjárműoszlopát, amellyel a szovjet blokádot szándékozott próbára tenni. És ez még mindig nem minden. Wiesbadeni főhadiszállásán Curtis LeMay tábornok, az Európában állomásozó amerikai légierő parancsnoka sokkal keményebben készült reagálni a szovjetek megátalkodottságára.

A japán nagyvárosok elleni hírhedt gyújtóbombás légitámadás-sorozat megtervezőjéről, a szivarrágó LeMayről köztudott volt, hogy a németországi szovjet légi támaszpontokat megcélzó preventív csapás őszinte híve. Meggyőződése volt, hogy a keleti zóna repülőterein szép szabályos sorokba rendezett repülőgépek tökéletes célpontot szolgáltatnak a bombázóinak.

A berlini használatra kibocsátott, nagy B betűvel megjelölt nyugati német márkák általános tetszést arattak keleten, ahol a szovjet jóváhagyással kiadott bankjegyek gyenge minőségben készültek, és könnyen hamisíthatóak voltak. A két versengő pénznem okozta zűrzavar újabb komplikációval nehezítette a mindennapi túlélésért vívott küzdelmet. Mindenhol máshol a *Deutschmark* azonnali sikernek bizonyult. Hosszú évek óta nem látott termékek kezdtek újra megjelenni a boltok polcain. A feketepiac zsugorodott, ahogy erősödött a szabadpiacba vetett bizalom.

A szovjetek azzal reagáltak, hogy „technikai okok miatt" lezárták az összes földi összekötő útvonalat a nyugati zónák és Berlin között. A fővárosba tartó szén- és élelmiszerszállítmányokat, még a friss tejét is, leállították. Ugyanakkor a szovjet irányítás alatt működő erőművek megszüntették az áramellátást. A nyugati szektorokban lévő erőművek kapacitása csak napi néhány órára tette lehetővé a német otthonok és üzemek ellátását. A berlini lapok leközölték Szokolovszkij kiáltványát Berlin népéhez. A marsall előbb elítélte a nyugati hatalmakat, amiért a Szövetséges Ellenőrző Tanácsban megtagadták észszerű szovjet javaslatok elfogadását; amiért a nyugati márka bevezetésével megkísérelik romba dönteni Berlin gazdasági életét; amiért megpróbálják kettészakítani Németországot – majd félreérthetetlenül kijelentette, hogy Németország négyhatalmi kormányzása véget ért, legalábbis egyelőre.

A Nyugat ellenlépésként blokád alá vette az egész szovjet zónát. Tilalmat rendeltek el a teljes nyugatról induló vasúti forgalomra,

amely addig marad érvényben, amíg helyre nem áll a rendes közlekedési kapcsolat Berlinnel. Az intézkedés véget vetett a Ruhr-vidékről teljesített havi 250 000 tonnás szén- és 30 000 tonnás acélszállításoknak. Hivatalosan azt jelölték meg az embargó okaként, hogy a szovjetek nem adják vissza az üres vasúti kocsikat.

Annak ellenére, hogy Szokolovszkij bejelentette a közös szövetséges városparancsnokság, a Kommandatura „megszűnését minden gyakorlati szempontból", még mindig maradt egy diplomáciai kibúvó. Amint Robertson rámutatott, azzal, hogy nem követelték hivatalosan a szövetségesek távozását Berlinből, és nem zárták ki, hogy az Ellenőrző Tanács és a Kommandatura valamikor később újra működésbe lépjen, az oroszok „visszavonulási útvonalat hagytak maguknak".[15] Ezenfelül a Szovjetunió és csatlósállamai külügyminiszterei június 24-én Varsóban tartott értekezletükön, a várakozásokra rácáfolva, nem követelték Bizónia felszámolását, ahogyan korábbi találkozóikon tették.

Bár Bevinnek nehézséget okozott telefonon közvetlenül beszélni Robertsonnal („az oroszok minden vonalat lehallgatnak"), azt a következtetést vonta le a katonai kormányzótól hallottakból, hogy „a készletek néhány esetben jobbak, mint korábban vártuk", ezért „nincs ok azonnali vészjelzésre". A brit helyőrség harminchét, a német lakosság huszonhét napra elegendő élelmiszerrel rendelkezett. Kellő beosztással a benzinkészletek tíz, a szénkészletek hat hétre voltak elegendőek. Mindazonáltal „a német lakosság súlyos nélkülözést fog elszenvedni, ugyanakkor az elektromos árammal működtetett ipar gyakorlatilag teljesen le fog állni, aminek nagyarányú munkanélküliség lesz a következménye".[16]

A nyugati hatalmak kormányai lázas igyekezettel kezdtek megoldást keresni a válságra, még mielőtt fegyveres konfliktussá fajul. Washington könyörgött Clay tábornoknak, lassítsa le a pénzreformot, vagy Berlinben akár hagyjon is fel vele, hogy elkerüljék a fegyveres összecsapást. Clay ingerült választ küldött. „Ha a szovjetek háborút akarnak, azt nem Berlin pénzneme miatt fogják kirobbantani, hanem mert úgy vélik, elérkezett a megfelelő időpont." Berlin népe kimutatta már a kommunizmus iránti ellenséges érzületét, a szövetségesek nem hagyhatják cserben. A másik véleményvezér, Bevin kész volt mérlegelni a katonai fellépés lehetőségét, de elég jól megértette, hogy Nagy-Britannia csak Amerika nyomdokain járhat.

Bevin elutasított egy unalomig ismételgetett aranyköpést, amelyik úgy szólt: „Hagyjuk, hadd élelmezzék az oroszok Berlint!" Kijelentette: „Mi ebbe nem nyugodhatunk bele, mert ha igen, akkor ugyanannyi erővel ki is üríthetjük Berlint, és hagyhatjuk az oroszokat, hogy a mi szektorainkban is tegyék, amit jónak látnak." Ehelyett „állítsunk szolgálatba annyi szállító repülőgépet, amennyit csak tudunk!".[17] Ez volt esetleg a mag, amelyből az egész légi híd kisarjadt? A legkevésbé sem. Gazdája mondandóját közvetítve Ivone Kirkpatrick, a brit külügyminisztérium német osztályának vezetője, félreérthetetlenül leszögezte, Bevin „tisztában van vele, hogy nem lenne lehetséges a nyugati szektorok kétmillió polgári lakosának szükségleteit egyedül légi szállítással kielégíteni".[18]

Jó, de akkor mi a teendő? Úgy látszott, erről az Atlanti-óceán egyik partján sincs fogalma senkinek, még a felső kormányzati körökben sem.

Hatodik fejezet

A helyőrségek utánpótlásának – és a berlini lakosság számára néhány különleges árucikknek – légi úton történő szállítása már bevett, bár rendszertelenül végzett gyakorlat volt. De míg a Kis Légi hídként emlegetett, rövid ideig tartó, feszesebb menetrendre épülő akciók pozitívan befolyásolták a megszálló csapatok munkamorálját, azt is sejtették, hogy bármilyen nagyszabásúbb művelettel próbálkozni átlépést jelentene a tudományos fantasztikum világába. A nagy léptékű légi híd egyszerűen túl komoly logisztikai kihívásokat támasztott.

Az egyik szakértő, aki kétségbe vonta ezt az általános vélekedést, a brit Királyi Légierő (Royal Air Force, RAF) magas rangú tisztje, egy negyvenhét éves veterán hidroplánpilóta volt, aki egykor Eisenhower D-napi partraszállást tervező törzsében szolgált, a közelmúltban pedig a brit Viking utasszállító és a szovjet Jak vadászgép összeütközése ügyében indított vizsgálatot vezette. Rex Waite repülő dandártábornoknak ugyanis az volt a meggyőződése, hogy a sikeres katonai tervezésnek előfeltétele a merész gondolkodás. Mindenki arról győzködte, hogy Berlin ellátása nem biztosítható légi híddal. Waite nekilátott bebizonyítani, hogy tévednek.

Munkájának eredménye az előrelátó tervezés nagyszerű példája. Waite nyolc, berakodásra és a berlini járatok indítására alkalmas légi támaszpontot talált, amelyek közül hat, köztük egy hidroplán-

támaszpont is, brit fennhatóság alatt állt, kettő pedig az amerikai zónában feküdt. A légi híd fogadó végén, Nyugat-Berlinben mindössze két repülőtér feküdt, Gatow és Tempelhof, ráadásul mindkettő alapos feljavításra szorult, hogy bírja a megnövekedő forgalommal járó terhelést. Ez azonban csak a kezdet volt. Waite-nek olyan menetrendet kellett kigondolnia, amelyik lehetővé teszi kötelékben közlekedő gépek precízen időzített biztonságos leszállását, kirakodását és felszállását.

Senki sem kérte, hogy vállalja magára a feladatot, egyszerűen úgy érezte, ez olyasmi, amit meg tud oldani, mint egy keresztrejtvényt. És segítség nélkül végezte el a feladatot. Amikor egy újságíró látta Waite-et, „kis zsebnotesz fölé hajtott fejjel, amint egy ceruzacsonkkal vázlatokat és számításokat vetett papírra", fogalma sem volt, hogy egy nagy horderejű történelmi esemény alakítóját látja munka közben. Június 23-án Waite elvitte a tervvázlatát Herbert tábornokhoz. A brit szektor parancsnokát hidegen hagyta az elgondolás. Túlságosan sok volt még a megválaszolatlan kérdés. Waite-nek nem szegte kedvét a hűvös fogadtatás, visszatért a logarlécéhez, részletesebben kidolgozni a javaslatot. Ez alkalommal annyira elnyerte Herbert tetszését az elgondolás, hogy megszerveztetett Waite-nek egy alkalmat, amikor a katonai kormányzó elé terjesztheti a tervét. Annyit elért, hogy Robertson legalább belegondolt a dologba. Bár nem hitt a légi híd hosszú távú megvalósíthatóságában, hézagpótló megoldást biztosan látott benne, amellyel idő nyerhető a helyzet tárgyalásos rendezésére. Robertson úgy döntött, megbeszéli a légi híd lehetőségét Clayjel.

Clay is kételkedett, de enyhén szólva nem dúskált a blokád sikeres áttörését ígérő ötletekben. Igazából azt akarta, hogy adjanak neki szabad kezet a Garázda hadművelet (Operation Truculent), a hatezer katonával és tüzérségi támogatással tervezett páncélos áttörés végrehajtására.

Még mindig meggyőződésem, hogy a harcoló alakulatokkal fedezett gépkocsioszloppal végrehajtott hadmozdulat el fogja érni Berlint, és ez inkább visszatarthatja, mint felerősítheti azon szovjet feszültségeket, amelyek háborúhoz vezethetnek. Mindazonáltal teljes mélységükben felismertem a tervben rejlő veszélyeket, mert ha egyszer belefogunk, többé már nem hátrálhatunk meg.

Pontosan így állt a helyzet. Az újabb európai háború kilátása rémálmokat okozott Washingtonban, ahol a szárazföldi haderőnem ügyeiért felelős államtitkár, Kenneth Royall továbbra sem tekintette elfogadhatónak Clay azon állítását, amely szerint az oroszok blöffölnek. Felfegyverzett gépkocsioszlopra, amelyik arra kap parancsot, hogy harcolva törjön át, gondolni sem szabad!

Clayt frusztrálta a tehetetlenkedés, ugyanakkor felismerte, hogy hatáskörén belül marad, ha fentről kapott engedély nélkül cselekedni kezd Waite kezdeményezésének megfelelően, ezért megparancsolta Curtis LeMay tábornoknak, hogy minden erejével összpontosítson az anyagi utánpótlás légi szállítására Berlinbe. A feladat gyakorlati végrehajtását Joseph Smith tábornokra, a wiesbadeni katonai támaszpont parancsnokára bízták, akinek elöljárója azt ígérte, számíthat arra, hogy negyvenöt napon belül megszabadul ettől a feladattól. Huszonnégy órával később az első C-47 Skytrain megérkezett a tempelhofi repülőtérre. A dátum 1948. június 26. volt. A nap végére huszonöt gép nyolcvan tonna lisztet, tejet és gyógyszert szállított le.

„Kifejezetten szerény kezdet volt", amint LeMay utóbb elismerte. Amikor korábban Berlin viszonylag gond nélkül megközelíthető volt, a szárazföldi és belvízi útvonalakon 13 500 tonna körüli teherárut tudtak naponta beszállítani a városba. A nagyváros életben tartásához szükséges minimális mennyiséget napi 4500 tonna körülire becsülték. A Skytrain kapacitása mindössze három tonna volt. Truman legközelebbi tanácsadói akárhogyan is számoltak, csak kínos kudarcot tudtak kikalkulálni a rendelkezésükre álló számokból. George Marshall a „nyilvánvalóan nem megoldás" megjegyzéssel intézte el a légi hidat, míg Walter Bedell Smith, az Egyesült Államok moszkvai nagykövete kijelentette, „nem igazán bízom abban, hogy a légi híd képes megoldani Berlin anyagi ellátását". Walter Lippman mértékadó kommentátorként „látványos és ideiglenes megoldásnak" tartotta a légi hidat, amely „kizárólag a nyári hónapokban kivitelezhető". Amint megérkezik a berlini tél köde és esője, „a pilóták és más repülő hajózók életében... és pénzben megfizetendő ár mértéktelenül magas lenne".

A szovjetek előnyét erősítette bármilyen hivatalos egyezmény hiánya Berlin szabad megközelítésének kérdésében. Ez alól csak a légi közlekedés képezett kivételt. A Szövetséges Ellenőrző Tanács iratanyagának lázas átnézésével mindössze egy homályos megállapodást találtak, amelyben nagy általánosságban ejtettek szót az utasszállító és a tehervonatok mozgásáról, valamint egy brit feljegyzést a Zsukov marsallal folytatott tárgyalásokról, amelyeken mintha esett volna néhány szó a közúti forgalomról. Sziklaszilárd, tisztázott jogi helyzet hiányában azonban a Berlinbe és onnan való szabad közlekedésre a nyugati hatalmak csak „az elmúlt három év nem vitatott, folyamatos gyakorlata"[1] alapján támaszthattak igényt.

Németországban a kommunista sajtó nagy örömmel tudósított a szövetséges táborban kialakult viszályról és bizonytalanságról, de a Clay és Robertson tábornokkal folytatott közvetlen érintkezésben Szokolovszkij marsall békülékenyebb hangot használt. Miközben „a nyugati zónák valutájának törvénysértő beszállításának megakadályozása érdekében" a Helmstedt-Berlin autópálya lezárásához makacsul ragaszkodott, barátságos önteltséggel ismételten garantálta, hogy „minden intézkedést... megtesznek" a vasúti kapcsolat újranyitására. Azt a brit vádat viszont körömszakadtáig tagadta, hogy a szovjet hatóságok eltulajdonítottak harmincezer vasúti teherkocsit.[2]

Az oroszok a nyugati szövetségesek körében közszájon forgó komor jóslatokból bátorságot merítettek. Moszkvában az az általános vélemény uralkodott, hogy hetek és nem hónapok kérdése, mikor kényszerül a koalíció választani a blokád erő alkalmazásával végrehajtott feltörése (amit majdnem biztosra vettek, hogy a nyugataik nem fognak megtenni) és az oroszok feltételeinek elfogadása között. Hiszen legalább egy talpalatnyi hídfőállást meg akartak tartani Berlinben. A feltételek között pedig ott szerepelt az önálló Nyugat-Németország tervének ejtése is.

Június 27-én, vasárnap James Forrestal fogadta Kenneth Royallt és Robert Lovett helyettes-államtitkárt, hogy megegyezzenek az elnök elé terjesztendő lehetőségekben. Helyzetértékelő tanácskozásuk nem sok konstruktív ötletet termett. A következő lehetőségeket tárták Truman elé: választhatja Berlin feladását, a harcot a maradás jogáért vagy rövid távon a kitartást, hogy az amerikaiak végül presztízsüket mentve távozhassanak. A Fehér Ház a már megszokott, Truman-féle kerülőutas megoldással reagált. Az elnök előbb közölte, a kivonulást még mérlegelni sem hajlandó („Maradni fogunk – punktum!"), majd még a legrosszabb esetre való felkészülés részének szánt részleges mozgósítás ötletét is elutasította. Amit helyette válaszott, így hangzott: „Úgy fogjuk kezelni a helyzetet, ahogyan alakul." Clay tábornokot utasították, hogy semmi olyasmit ne mondjon, ami arra a lehetőségre utalhat, hogy Berlin miatt kitörhet a háború. Bevin kevésbé visszafogottan nyilatkozott.

> Ha sorsára hagyjuk a sok németet, aki Berlinben kiállt mellettünk, az olyan bizalomvesztést okozna a nyugati zónában, hogy már-már tarthatatlan helyzettel szembesülnénk. Nyugat-Németország elvesztésével nemcsak teljes nyugati rendszerünk összeomlásával kellene szembenéznünk, hanem a kommunista uralom alá került Németországgal megerősített Oroszország teljes európai dominanciájával is.[3]

Miután Bevin biztosította a kabinet támogatását a Berlinben maradáshoz, bármi történjék is[4], Sir Arthur Sanders repülő altábornagyot, a Brit Megszálló Légierők (British Air Forces of Occupation) parancsnokát utasították, jelöljön ki ötven repülőgépet a berlini légiutánpótlás-szállításra. Azzal az ígérettel, hogy később lesz több is, Bevin a légi híd felfuttatásáról beszélt „valóban szenzációs nagyságrendűvé", ugyanakkor sürgette, lássanak hozzá London javaslatainak megvalósításához, és hozzák létre Nyugat-Németország önálló kormányzatát. A szovjet agresszió elleni elrettentésként Bevin ekkor javasolta kétszázadnyi, bizonyos módosításokkal atombombák hordozására alkalmas B–29 Superfortress hadászati nehézbombázó Nagy-Britanniába telepítését, ahonnan bőven belefért a hatósugarukba Moszkva, „hogy meggyőzzük az oroszokat, nem tréfálunk". Bevin nevében a londoni amerikai követségen át terjesztették Marshall külügyminiszter elé a kérést, aki garanciát kért arra, hogy Bevin teljes mélységében felmérte a lépés hatását a brit közvéleményre. Bevin igenlő válaszára a garanciát megadták. Időközben Marshall elvi hozzájárulását adta a diplomáciai kapcsolattartás megkönnyítésére oly módon, hogy a jövőben Londont fogják a szövetségesek körében megosztani kívánt jelentések központi elosztóhelyének használni. Ezzel Bevint központi szerepbe emelték a Berlinre vonatkozó döntések meghozatalában. A lépésnek nagyobb horderejű járulékos hatásai is voltak. A légi híd alkalmat kínált Bevinnek, hogy szorosabban Nyugat-Európa védelméhez kösse Amerikát, és biztosítsa Nagy-Britannia nélkülözhetetlen partneri szerepét a transzatlanti szövetségben.

Truman június 29-én jóváhagyta a britek javasolta közös katonai tervezés bevezetését. Másnap megtartották az első brit–amerikai katonai értekezletet. Miután Bevin július 13-án elnyerte a brit kabinet

hozzájárulását, az amerikai Nemzetbiztonsági Tanács aláírta az utasítást hatvan Superfortress brit légi támaszpontokra telepítésére. Nyugat-Németországba is vezényeltek B-29-eseket. Azokról, amelyek Angliában szálltak le, a közvéleménnyel azt közölték, hogy harmincnapos, rutinszerű kiképzőgyakorlaton vannak. Tartózkodási idejüket hamarosan meghosszabbították hatvan napra, majd végül magától értetődővé vált hosszú idejű állomásozásuk Nagy-Britanniában.

Hogy az oroszok mennyire láttak komoly fenyegetést ezekben a manőverekben, az a mai napig nyitott kérdés. Még ha a B-29-eseket át is alakították atomfegyverek hordozására, Amerika egyelőre még nem rendelkezett a szovjet hadigépezet elpusztításához szükséges számú atombombával, sőt, ami azt illeti, a nukleáris fegyverkészlet felhalmozásához szükséges tudósokkal sem. Majdnem bizonyos, hogy Sztálin tudta ezt, de nem hagyhatta figyelmen kívül a hosszú távú következményeket. Ami azt illeti, ez a brit kormányra is igaz. Bevin megtette az első kritikus jelentőségű lépést abban a folyamatban, ami Washingtonra ruházza a jogot, hogy eldöntse, megnyomja-e az atomgombot, és ha igen, mikor. Az előzetes konzultációt feltételezték ugyan, de ezt a világon semmi sem garantálhatta. Pillanatnyilag azonban adódtak sürgetőbb ügyek is, amelyeken Bevinnek bőven volt mit aggódnia.

Nagy-Britanniának, mielőtt teljes erővel bekapcsolódhatott a légi híd működtetésébe, le kellett győznie egy sor gyakorlati nehézséget, a repülőgép- és hajózószemélyzet-hiánnyal kezdve. Bevint Sir William Strang, a külügyminisztérium német ügyosztályának vezetője tájékoztatta a helyzetről, de a külügyminiszter nem hagyta, hogy kedvét szegjék. „Produkáljanak nekem néhány számot, amelyre támaszkodhatok!", utasította beosztottait. Strang úgy teljesítette az utasítást, hogy a háború végén potom pénzért kiárusított repülőgépeket, főként Douglas Dakota szállítógépeket béreltetett, vagy

vásároltatott vissza, egy Amerika nyugati partvidékén működő légitársaság flottáját is beleértve.[5] Június 28-án megérkezett Berlinbe egy műszakilag elavulófélben lévő, de még mindig az RAF szállítórepülőgép-parkjának fő típusát jelentő Avro York, fedélzetén a brit helyőrségnek szánt nyolc és fél tonna élelmiszerrel. A Berlin légi ellátását elrendelő hadműveleti parancsot június 30-án írták alá. A következő napon brit C-47 Dakota (egy másik, az amerikaiaknál használatos nevükön Skytrain) szállítógépek háromszáztizenegy tonna, a német lakosságnak szánt élelmet szállítottak le. A légi hídnak eredetileg a Carter Paterson hadművelet fedőnevet szánták Nagy-Britannia vezető költöztetőcége után, de az oroszok gyorsan ráharaptak a névre, és azzal kezdték magyarázni, hogy lám, a britek Berlin elhagyására készülnek. A Carter Patersonból ezért lett Plainfare hadművelet. Amerikában Smith tábornok ezt mondta némi gúnnyal: „A pokolba, hát zabálnivalót fuvarozunk! Nevezzük Kaja hadműveletnek!" A berliniek maguk között Cowboy hadműveletnek nevezték. Találó elnevezés volt.

A berliniek nagy részét nem vonzotta a kommunizmus, sőt, a többségük majdnem biztosan ellenezte. Ezt a beállítottságukat megerősítette az általában a szláv népek, különösen az oroszok iránt táplált, mélyen gyökerező ellenszenv. A megszállás élménye fikarcnyit sem cáfolt rá zsigeri előítéleteikre. A közgondolkodásban markáns előnyt élveztek a nyugati értékek, és ez be is bizonyosodott, valahányszor valamilyen választást tartottak. Berlin nyugati részén a mindennapi élet megszokott részévé váltak a demokrácia mellett kiálló tömeggyűlések. 1948 januárjában a berlini rádióhallgatók körében végzett közvélemény-kutatásból az derült ki, hogy hatvannyolc százalékuk részesíti előnyben az amerikai rádiót (RIAS) és az északnémet rádiót a kommunista irányítású Radio Berlinnel szemben.

A kommunizmus iránti ellenérzés azonban nem szükségszerűen azonos a nyílt szembeszegüléssel. A létbizonytalanság óvatosságra

kényszeríti az embert. Ha a nyugati hatalmak kivonják csapataikat Berlinből, ami könnyen megtörténhet, akkor azok, akik bátran kiálltak véleményükért, az elsők lehetnek, akiket lelőnek. Az egyik, aki kész volt vállalni ezt a kockázatot – sőt, alig várta, hogy vállalhassa –, Ernst Reuter, Berlin megválasztott főpolgármestere volt, akit az oroszok letaszítottak tisztségéből, még mielőtt munkához láthatott volna. Az általános választás eredményének önkényes elvetésével az oroszok a szándékuk ellenkezőjét érték el, Reuternak ugyanis megnőtt a tekintélye. A politikai szabadság kétségbevonhatatlan védelmezője volt. Ha a nyugati hatalmak azt akarták, hogy a légi híd valóban működjön, Claynek szüksége volt Reuter támogatására. Találkozójukra Clay irodájában került sor. A katonai kormányzó nem beszélt németül, ezért általában tolmácsok közvetítésével érintkezett a németekkel, de Reuter folyékonyan beszélt angolul. Segített, hogy a két vezető nyíltan cserélhetett eszmét, a fordítás miatt máskülönben elkerülhetetlen megszakítások nélkül. Clay nem fogta vissza magát. Közölte Reuterral:

> Azt akarom, hogy tudja: nem számít, mit teszünk, a berliniekre tüzelőanyag-hiány vár. Nem lesz elég áramuk. Azt nem hiszem, hogy élelmiszerben is hiányt fognak tapasztalni, de azt biztosra veszem, hogy lesznek idők, amikor nagyon fognak fázni, és nyomorultul fogják érezni magukat. Ha ők ezt nem hajlandóak vállalni, és kitartani mellettünk, mi nem nyerhetjük meg az ügyet. Ha olyan jellegű bánásmódnak vetjük alá őket, amelytől ők vonakodnak, és ellenünk fordulnak, akkor az egész légi hidunk kudarcba fullad. És nem akarok belevágni, ha ön ezt nem érti meg teljes mélységében, ha önnek nem meggyőződése, hogy ezt a berliniek vállalni fogják.[6]

Bár sok mindenki máshoz hasonlóan Reuternak is nehezére esett hinni a légi hídban, ebben a pillanatban gyorsan és készségesen adta rá áldását. „Tábornok, biztosíthatom, és nyomatékosan biztosítom is, hogy a berliniek vállalni fogják."

A kötelezettségvállalás kölcsönös volt. Clay sorra tette az egyértelmű nyilatkozatokat. „Németek ezrei nyilvánították ki bátran, hogy szemben állnak a kommunizmussal. Nem rombolhatjuk le a belénk fektetett bizalmukat semmiféle utalással a Berlinből való kivonulásra." Amikor többen is kérték, evakuáltassa az amerikai helyőrség hozzátartozóit, a tábornok szűkszavú elutasító válaszokat adott. Az amerikai fegyveres erők azon tagjaival, akik aggódtak a családjuk miatt, közölték, ha hazaküldik a feleségüket és a gyerekeiket, nekik maguknak is távozniuk kell. Szinte az összes folyamodványt azonnal visszavonták. Bradley tábornok veje is azon kevesek közé tartozott, akik megragadták az alkalmat: családjával együtt hazaszállították. Bradley kijelentette, ha kiteszik őket annak a kockázatnak, hogy a szovjetek kezére kerülnek, azzal károsan befolyásolhatták volna az ő ítélőképességét.

Mi történt a harmadik partnerrel Berlin nyugati katonai közigazgatásában? Franciaország központi szerepet játszott ugyan a szövetségben, de a légi hídban leginkább csak mint szemlélő szerepelt. Katonai szállító repülőgépei, a Ju–52-esek lassúak és kis teherbírásúak voltak, és egyébként is teljes kapacitásukat lekötötték az észak-afrikai és délkelet-ázsiai gyarmatokon adódó feladatok. Még a berlini francia helyőrség ellátása is az amerikai szállításoktól függött. Ráadásul ott voltak a nyelvi nehézségek és az a körülmény, hogy a franciák és német gyártmányú Junkers gépeik makacsul a metrikus rendszerben, méterekben, kilométerekben, kilogrammokban stb. működtek, míg az amerikai és a brit repülők lábban, mérföldben, gallonban stb. mérték a világot. És ezek bonyolították a légi forgalom irányítását, így az eleinte fel-felbukkanó Ju–52-eseket hamarosan kivonták a műveletből.

Június végéig, amikor színre léptek a nagyobb befogadóképességű, akár tíz tonnát is szállítani képes C–54 Skymaster repülőgépek, a légi híd minden ízében inkább kaland, mint szervezett katonai művelet volt. Azokban, akik a levegőben és a földön közvetlenül, végrehajtóként vettek részt benne, a közös ügyért együtt végzett munka háború alatt megélt szellemét élesztette fel. Az első hónapokról fennmaradt rengeteg visszaemlékezésben és anekdotában nehéz fellelni az amiatt érzett kétség vagy a neheztelés nyomát, hogy sokféle veszéllyel terhes vállalkozásba vonták be őket. Ez nagyrészt azért van így, mert az amerikai és brit gépeken repülők többnyire hivatásos katonák voltak, akiket hamar elragadott a hősi küldetés szelleme, amelynek sokkal több köze volt az emberiességhez, mint a hadviseléshez. Repülő hajózóból azonban hiány volt. Sokakat leszereltek a háború után, mások a Csendes-óceán térségében szolgáltak, és még mindig a japán fegyverletétel után kialakult helyzet rendezésén dolgoztak.

John Curtiss repülő százados (pályafutása végére repülő vezérőrnagy), az Oxfordhoz közeli Abingdonban állomásozó 5. repülőszázad egyik navigátora, azok közé tartozott, akiknek a németországi szolgálat váratlan megszakítást hozott a békebeli rutinkatonáskodásban. Miután a háború után feloszlatott bombázóparancsnokság (Bomber Command) állományából áthelyezték a szállítórepülőparancsnokságába (Transport Command), békebeli pályafutása elejét Curtiss azzal töltötte, hogy az RAF feleslegessé minősített bombáit szórta az Északi-tengerbe, majd indiai katonákat szállított haza. 1948 nyarán örömmel várta tervezett átvezénylését Szingapúrba. Nem ez a sors várt rá. Azt közölték vele, hogy a Távol-Kelet helyett rendeltetési állomását megváltoztatták: a Hannover melletti Wunstorf légi támaszpontján kell jelentkeznie. Rövid tartózkodásra számítson, mondták neki. „Hamarosan vissza fog térni – biztosította elöljárója. – Tíz napra való holmit vigyen magával!" Mint a végére kiderült, Curtiss egy esztendőt töltött Wunstorfban, és repülési naplójába kétszázhatvanhárom berlini oda-vissza utat jegyzett fel.

Az 1924-ben épített wunstorfi katonai repülőtér a Luftwaffe kiképzőbázisaként fejezte be a háborút. A támaszponton kezdetleges állapotok uralkodtak. Hammond Innest, aki egy regényhez anyagot gyűjtve tett látogatást Wunstorfban, a hajózók szálláskörletei hatalmas börtönre emlékeztették.

> A hosszú betonfolyosók durva röhögést és a közös mosdóhelyiségekből hallatszó vízcsobogást visszhangoztak. A szobák olyanok voltak, mint a cellák, apró hálóhelyiségek két vagy három ággyal. Az egyik szobában, ahová betévedtünk, sötétség honolt, behúzták az elsötétítőfüggönyöket. A szoba lakói aludtak, és ránk káromkodtak, amikor felkapcsoltuk a lámpát. Más szobák nyitott ajtóin át kártyázó, olvasgató, beszélgető, éppen lefekvő vagy felkelő férfiakat láttunk. Wunstorf egész élete ezeken a villanyvilágítású, visszhangos folyosókon zajlott. A mosdókban egyenruhás férfiak pizsamások mellett mosakodtak, akik csendben borotválkoztak, mintha kora reggel lenne.[7]

A hajózók képtelen időpontokban étkeztek, és a nap legnagyobb részében NAAFI- (Navy, Army, and Air Force Institutes, A Haditengerészet, a Hadsereg és a Légierő Intézményei) zsemlén kényszerültek tengődni. „A NAAFI-zsemlének rossz volt a híre. Ha eltaláltak vele, belehalhattál!" Amikor Dickie Arscott, a 46. repülőszázad egyik századosa, megérkezett Wunstorfba, közölték vele, hogy első éjszakára egy biliárdasztal lesz az ágya. „Teljes káosz uralkodott. Amikor felébredtem, egyszerűen beálltam az első felszállásra képes gépre várók sorának végére. A rakodóosztag a hadsereg egy szakasza volt egy hadnagy vezetésével. Mivel munka közben tanulták

a mesterséget, mindig fennállt a veszély, hogy túlterhelnek egy gépet."

Miután két héten át napi háromszor repült Berlinbe és vissza, Ascottot berendelték meghallgatásra, mert hivatásos tiszti állományba akarták helyezni. Orvosi vizsgálatán kiderült, hogy a wunstorfi tapasztalatgyűjtés 12,7 kilogramm testsúlyvesztésbe került neki. Egy hétre hazaküldték, pihenni és megerősödni.

Nem segített, hogy 1948 júniusának időjárását állandó eső és erős szelek jellemezték. Wunstorf és a sár szinonimává vált. Július 2-án tizennyolc órán át szakadt folyamatosan az eső. Ennek következtében huszonhat Dakota vált üzemképtelenné elektromos hibák miatt. Például Best repülő őrnagynak mind a négy motorját fél erőre kellett felpörgetnie, hogy a ragadós dágványból, amivé az állóhelye változott, a felszállópályához guruljon York gépével. Abban a pillanatban, amint felért a szilárd burkolatú gurulóútra, a gázkarokat lehúzva csökkentette a motorok teljesítményét, sőt, a fékbe is beletaposott, nehogy a gép becsússzon a gurulóút túloldalán a sárba.

Amikor Wunstorf Dakota-állományát nehezebb, nagyobb teljesítményű, a szingapúri és indiai járatokról átcsoportosított négymotoros Avro Yorkokkal is megerősítették, a támaszpont olyan túlzsúfolttá vált, hogy majd szétvetette a rengeteg gép és ember. A hadműveleti terem azonban semmi komolyabbal nem rendelkezett, csak egy plexiüveg táblával, amelyre felírhatták és felrajzolhatták az induló és érkező forgalmat, ezért minden pilóta csak magára számíthatott. „Az érzéseinkre és Isten segedelmére hagyatkozva repültünk", emlékezett vissza Larry Lamb repülő vezérőrnagy, akkoriban repülő százados. Ha hamar fel akart szállni, a törzset szorosan megtöltő ládákon és zsákokon kellett végigmásznia, hogy eljusson a pilótafülkébe, miközben mögötte még folyt a rakodás.

A mesterség gyakorlása közbeni „továbbképzés" megtanította egy-két hasznos fogásra a liszt szállítására beállított, átalakított bombázók pilótáit. „Csak halmozzák be a zsákokat elölről hátrafelé haladva, amíg a gép a farkára nem nehezedik. Utána indítsd be a motorokat, hogy a gép előreránthassa magát az orra felé! Gond nélkül ki fogja egyensúlyozni magát."

A wunstorfi zűrzavar eloszlatását nem könnyítette meg a megosztott vezetés. Elvileg Wally Biggar repülő ezredes parancsnokolt a támaszponton, aki a Brit Megszálló Légierők kötelékébe beosztott összes szállítórepülő-alakulat parancsnoka volt. Parancsnoki jogkörén azonban osztoznia kellett „Hetty" Hyde repülő ezredessel, a szállítórepülő-parancsnokság kirendelt képviselőjével. Hogy tovább bonyolítsák a helyzetet, a repülőgépek be- és kirakodását a hadsereg végezte, sőt, még az Ellenőrző Bizottságot képviselő polgári tisztviselők is beleszóltak az ügymenetbe. Amíg az alá-fölé rendeltségi viszonyokat nem sikerült egyértelműen tisztázni, lehetetlen volt hozzákezdeni Wunstorf feljavításához. Végül Biggart átvezényelték Fassbergbe, egy másik, sürgős felújításra szoruló katonai repülőtérre, míg Wunstorfban Hyde maradt az egyedüli parancsnok.

Fassberg átalakítása a Luftwaffe egykori vadászgépeket kiszolgáló repülőteréből a brit szállítórepülő-parancsnokság támaszpontjává, nagyratörő vállalkozás volt. A szálláskörletek elfogadható minőségűek voltak, de új, perforált acéllemez burkolatú (pierced steel planking, PSP) felszállópályát kellett építeni, továbbá kemény burkolatú állóhelyeket a repülőgépeknek és nyolc kilométernyi vasúti mellékvágányt. Mindez egyebek mellett 3,5 kataszteri hold erdő kiirtását igényelte. Még folyt a munka, amikor Fassberg július 27-én működni kezdett. Kezdetben az amerikai légierővel (USAF) megosztva használták, de hamarosan teljes egészében átengedték a Kaja hadműveletet végrehajtó amerikai repülőalakulatoknak.

Az amerikai légierő két támaszpontja – a Frankfurt szélén fekvő Rhein-Main és Wiesbaden – alkalmasabb állapotban volt a művelet kezdetén. Rhein-Maint újjáépítették a háború után, és máris ezernyolcszáz méter hosszúságú beton felszállópályával és a szükséges

kiszolgáló infrastruktúra nagy részével is rendelkezett. Mivel azonban a légi hídra senki sem számított, jogos bírálatok érték elégtelen nagyságú és felszereltségű rakodóterületét. És Rhein-Main nem volt vízhatlan, nem ok nélkül csúfolták a hajózók Rhein-Mudnak (Rajnai-Sár). A wiesbadeni repülőtéren, a Luftwaffe honi vadászrepülő erőinek egy másik korábbi támaszpontján 1676 méter hosszú beton felszállópálya állt rendelkezésre, és gépek segítették a berakodást.

Mindkét amerikai repülőtér hátrányát nagy távolságuk jelentette Berlintől. Rhein-Main négyszázötven kilométerre fekszik a nagyvárostól, míg a fassbergi brit támaszpont ennek a távolságnak csak a felére, ezért onnan egy-egy repülőgép naponta több járatot teljesíthetett. Feltéve persze, hogy a repülőgépek felszállásra alkalmas állapotban voltak, mert az ellenkezője is gyakran előfordult. A karbantartó szerelőcsoportoknak éjjel-nappal, két hosszabbított műszakban kellett dolgozniuk. A majdnem folyamatos repülés miatt sorra jelentkeztek a műszaki hibák. Olyan szorongató alkatrészhiány alakult ki, hogy régebbi gépeket kellett „kannibalizálni", vagyis alkatrészbányának használni, hogy a többit repülőképes állapotban tarthassák. Geoff Smith így emlékezett vissza:

> Az egyik Dakotának gond volt a navigációs lámpáival, mert egy izzó kiégett. Tartalék izzónk nem volt, hát mit tehettünk? Félre kellett állítanunk, mert nem tudott sötétben repülni. Amikor megérkezett a következő, valami kisebb hibával – akármi is volt az –, a szolgálatvezető őrmester azt mondta nekünk: „Eredjetek, csaklizzátok le arról a pótlást, az úgysem megy sehova!" Az ember kiszerelte, amit kellett, hogy a másikat üzemképessé tehesse.
>
> Az a bizonyos Dakota egyetlen izzót kivéve teljesen üzemképes volt, de két héten belül úgy nézett ki, mint egy roncs. Minden leszerelhetőt leszedtek róla: a kereket, a futómű szárait és lengéscsillapítóit, az összes navigációs lámpát, minden műszert.

Nem számított ritkaságnak az olyan bevetés előtti szemle, amely közben a gépen még javában ügyködtek a tizenkét órás műszakokban dolgozó szerelők. A legkevésbé szeretett, „temetői műszaknak" csúfolt időszak a késő éjszakai, kora hajnali órákat foglalta magába, amikor elemlámpa fényénél végezték a munkát. A fiatal férfiak lelkiismeretét súlyosan megterhelhette a félelem attól, hogy az elkapkodott rohammunka balesetet okozhat. Gordon Westwell felidézett egy halálos repülőbalesetet Wunstorfban.

> Az egyik gép volt azok közül, amelyeket én szervizeltem. A hajózó személyzet azt mondta, van ott egy kis kábel, ami szerintük cserére szorul, ezért kicseréltem. Azt is észrevettem, hogy a gép egyik kereke is cserére szorul. A repülőgépek kerekei olyan gyorsan forognak leszálláskor, hogy a gumiabroncs elmozdul a felnin – van rajta két fehér vonal, és amint elmozdul azon túlra, az ember lecseréli –, szóval ilyesfajta probléma volt. Jelentettem, és el is végezték a munkát, de a York felszállás közben lezuhant, és az egész személyzet meghalt. Nem hagyott nyugodni a dolog, mert nem tudtuk, mi volt a probléma. Utóbb kiderült, hogy motorhiba, de amikor az ember tizenkilenc éves, halálra tudja aggódni magát.

Az amerikaiak Tempelhofba repültek, a belváros közelébe, a britek Gatow-t használták, egy fenyőfák övezte repülőteret Berlin egyik délnyugati külvárosában, néhány percnyi gyalogútra a szovjet szektor határától. A légi híd leglátványosabb helyszínét, a tempelhofi repülőteret Berlinben Hitler grandiózus elképzeléseinek megfelelően

építették meg, a Führer ugyanis a világ nyolcadik csodájává akarta tenni Németország fővárosát. A mészkővel burkolt, sarló alakú terminálépület, amely egyik végétől a másikig mért több mint egy kilométeres hosszával a mai napig Európa egyik legnagyobb épülete, olyan könnyedséget sugároz, amilyen ritkán társul a totalitárius rezsimek építészetéhez. Tempelhof nem készült el a háború elejéig. A városközpont közelében emelni kívánt nagyszerű főcsarnokhoz diadalív alatt áthaladva vezető, fasorral szegélyezett sugárút terve a rajzasztalon maradt. Az építész makettjei kevés öröme egyikét jelentették Hitlernek, amikor maga elé képzelte izgatott hívei ezreit, akik a Luftwaffe légi bemutatóit megcsodálni gyűlnek majd össze a repülőtéren.

Akármilyen tetszetős is volt azonban a szemnek Tempelhof, nem volt igazán alkalmas komoly légi forgalom fogadására és indítására. Nem elég, hogy ötemeletes bérházak vették körül, de köd is gyakran borult rá. A légi híd megindulásakor egyetlen beton felszállópályával sem rendelkezett. Gyorsan leraktak egy új PSP–pályát, de az első C–54 Skymasterek (a Skytrain nehezebb, négymotoros továbbfejlesztése) érkezésekor ez elkezdett megsüllyedni, sőt, itt-ott be is szakadt. Miközben a légi híd mind nagyobb lendülettel működött, elkezdődött a munka az első beton felszállópályán, amelyet szeptemberben nyitottak meg a forgalomnak. A második pálya egy hónappal később készült el.

Hogy csökkentsék a kedvezőtlen időjárási körülmények között végzett megközelítéssel járó veszélyeket, és elkerüljék a gépek találkozását valamelyik bérházzal, a leszállópályára vezető fénysort telepítettek a szomszédos temetőbe. A közeli templom tornyát kényszerűen lapos tetőre cserélték. Olyan fokú képmutatással, hogy attól még a legcinikusabb olvasóknak is leeshetett az álluk, a kommunista sajtó felemelte szavát „a szentségtörő tett" ellen.

Gatow szintén bővítésre és feljavításra szorult. Két felszállópályája közül – az egyik beton-, a másik perforált acéllemez burkolatú volt – egyik sem volt alkalmas kis, könnyű repülőgépeknél nagyobb légi járművek indítására és fogadására. Az új, még csak félig kész beton felszállópályának a tervek szerint az év végén kellett megnyílnia. A légi híd miatt a munkára rendelkezésre álló idő hat hétre csökkent. Ugyanakkor az acélburkolatú pályát ezernyolcszáz méterre hosszabbították meg, és nagy teljesítményű világítási rendszert építettek ki.

Mivel építőgépek és építési anyagok csak szűkösen álltak rendelkezésre, a szövetségesek rögtönzésekre kényszerültek. Az oroszok már régebben eltulajdonították a legtöbb sínt a berlini vasúti pályákról, de a zúzottkő alapot a helyén hagyták. Ezt a követ ekkor teherautószám hordták Gatow-ba. Épp a szovjet szektor határán belül találtak egy kátrányüzemet, és a nyugat-berliniekkel együtt érző kelet-berliniek éjszakánként nagy buzgalommal görgették át a szektorhatáron emelt drótkerítésen a kátrányoshordókat. Amikor az aszfaltszükséglet meghaladta a szállító kapacitását, a hiányt a leginkább rommá bombázott kerületek utcái burkolatának felszedésével pótolták.

Gatow-ban George Newman felelt az építőgépekért:

> Voltak buldózereink, talajgyaluink, daruink, kőzúzóink, úthengereink és dömpereink. A gépek egy részét légi úton kellett behozni, és hegesztőpisztollyal szét kellett vágni őket, hogy beférjenek a repülőgépbe. Amikor megérkeztek Berlinbe, vagy újra összeszegecseltük, vagy kötőlemezeket közbeiktatva hegesztettük össze őket.[8]

Felhívásban kerestek gőzúthengereket, legyenek akármilyen régiek és sérültek. Egy hazafias érzelmű úthengervezető a szovjet zóna közepén fekvő Lipcséből hozta el a magáét. Minden ellenőrző ponton elmagyarázta, hogy alig pár kilométerre onnan várja a munka. Ugyan ki vonta volna kétségbe az állítását? A feljavított minőségű gatow-i repülőtérre érkező első utasok között volt John Curtiss.

A három radarjeladó közül az első felé vettük az irányt, általában 457 és 610 méter közötti magasságon repülve. Amikor nagyjából száz kilométerre megközelítettük Gatow-t, rádión jelentettük a leszállási időnket és a rakományunkat. Attól kezdve kifejezetten egyszerű volt a feladat, bár rossz időben hangyányit idegborzoló is tudott lenni. A legpocsékabb pillanatok akkor érkeztek el, amikor párhuzamos pályákon egyszerre folyt a fel- és a leszállás, és az előttünk felszálló gép kicsit lassú volt.

Akaratlanul meghallottam egy amerikai pilótát, aki éppen rárepült a leszállópályára, miközben egy polgári utasszállítóvá alakított, rikító pirosra festett Halifax elpiszmogott valamivel odalent, mielőtt gurulni kezdett. A rádióban felharsantak az amerikai szavai: „Ha az az istenverte repülő tűzoltóautó nem vonszolja le a valagát a pályáról, pronto, kap bele harminchatezer kilogramm lüktető alumíniumot."

Hamar eldöntötték, hogy repülőgép nem maradhat ötven percnél hosszabb ideig a földön Gatow-ban, akármi is a rakománya, illetve nem állhat harminc percnél tovább nyitott ajtóval a rakodóhely betonján. Mivel kiválóan megszervezték megközelítésének légi irányítását, hamarosan Gatow lett a világ legnagyobb forgalmú repülőtere, amely háromszor annyi járatot kezelt, mint New York LaGuardia repülőtere.

Sokakat meglepetésként ért, hogy az oroszok, miután meghirdették a blokádot, nem állították fel azonnal az összes akadályt. Csakhogy a várost kettéosztó fal építésén kívül – amellyel 1961-ig vártak – más módon nem volt könnyű két tökéletesen átjárhatatlan részre osztani Kelet- és Nyugat-Berlint. A szektorokat erős gazdasági, társadalmi és közszolgáltatási kapcsolatok fűzték egymáshoz. Különös, de például a Nyugat-ellenes propagandát éjjel-nappal okádó szovjet rádióállomást egy nyugatra került erőmű látta el árammal, míg a gatow-i

repülőteret egy olyan erőmű, amelyik nagyon közel, de már a határ túlsó oldalán, a szovjet zónában működött.

A vasúthálózat nem vett tudomást holmi mesterséges akadályokról. Mindennap több mint nyolcvanezer berlini kelt át a városon munkába menet. Mivel a belvízi uszályoknak át kellett haladniuk a brit szektorban húzódó csatornákon, névleg a szovjeteknek szánt áruk gyakran „lepottyantak" a hajóról, mielőtt az átkelt az ellenőrző ponton. Új életre kelt a feketepiac. Keleten még szabad boltok is nyíltak, amelyek pontosan azt a *Deutschmark*ot fogadták el áruikért, amelyet az oroszok állítólag mindenáron törvényen kívül akartak helyezni. Nyugaton viszont teherautó-rakományszám rakták le a szovjet zónába címzett szállítólevéllel utazó élelmiszert.

A nélkülözhető ellátmánnyal rendelkező szövetséges katonák gyorsan megragadták a zsoldjuk kiegészítésére kínálkozó alkalmat.

Volt egy kibombázott utca a régi német laktanya közelében, ahol csak egyetlen ház maradt állva. A tulajdonosa Frau Schmidt volt, a mi helyi feketepiacunk úrnője. Ő tájékoztatott minket az olyan árucikkek kurrens áráról, mint a kávé és a cigaretta, és ha volt eladnivalónk, neki eladhattuk. Mindenhol voltak összeköttetései.

Se szeri, se száma a kincstári készletekből lopó szövetséges katonákról szóló történeteknek. Az olyan árucikkeik, amelyekért a feketepiacon magas árat adtak, hajlamossá váltak eltűnni a katonai raktárakból. Az ilyen vétségek elkövetőit ritkán büntették meg, és a sajtó sem igazán írt róluk. Egy legénységi állományú amerikai katona és vállalkozó szellemű német barátnője kisebb vagyonra tett szert. Amikor elkapták, megúszta lefokozással és pénzbírsággal.

Hivatalosabb jellegű gazdasági kapcsolatok is léteztek kelet és nyugat között, amelyeket nehéz volt megszakítani. Június végén

Szokolvszkij marsall részt vett a keletnémet ipari bizottság ülésén, ahol arról értesült – nyilvánvalóan első ízben –, milyen hatást gyakorolna a szovjet zónára, ha a Nyugat úgy döntene, a blokád megtorlására megszakítja a Németország nyugati és keleti fele közötti kereskedelmet. Cukorgyárak szenvednék meg, ha nem szállítanák le nekik a nyugatról megrendelt acélcsöveket, konzervgyárak kényszerülnének leállásra a nyugati nyersanyagok hiánya miatt, a balti halászflotta üzemképessége is a nyugatról kapott pótalkatrészektől függ, a nehézipar – különösen az acélipar – megbénul, ha elmarad a nyugati import.

Amikor az oroszok leállították a tejszállítást nyugatra, megtorlásként a húseladást felfüggesztették kelet felé. Miután a szovjetek június 20-án felmondták a berlini élelmiszer-egyezményt, a szovjet zónából származó élelmiszert kizárólag a város keleti szektorának tartották fenn. Válaszként ebben az esetben is biztonságos nyugati raktárakba szállították az Amerikából érkező lisztet.

Az oroszok minden tőlük telhetőt megtettek a nyugati szektorokon belüli árumozgások akadályozására.

A repülőgépekről Gatow-ban tehergépkocsikra rakták át a szállítmányokat, utána azok a kocsik a Ritterfeld-Dammon haladtak végig a Potsdamer Chaussee-i kereszteződésig, ahol lekanyarodtak jobbra, és elhajtottak az Eiswerder melletti Spandau raktártelepig. Ez volt az a kereszteződés, ahol az oroszok útakadályt emeltek, hogy a teherautók ne hajthassanak tovább a Potsdamer Chausseen. Mi erre azonnal kiküldtünk egy szakasz gyalogos katonát, és ők puskás lövészek fedezete alatt eltávolították a torlaszt.

Néhány nappal később az oroszok újabb kísérletet tettek a szállítás akadályozására. Ez alkalommal két, egyenként nagyjából ezerwattos fényszórót telepítettek, és megpróbálták elvakítani a teherautó-sofőröket, amikor megközelítették a kereszteződést. Amint értesültünk erről, kivittünk egy harmincöt kilowattos áramfejlesztőt a helyszínre, felállítottunk egypár kétezer wattos lámpát, és úgy állítottuk be őket, hogy azok viszont a vakító orosz fényszórók kezelőit vakítsák el. Ez a játék folytatódott pár napig, és én minden délelőtt tíz óra tájban felkerestem a helyszínt. Éppen időben érkeztem, hogy elcsípjem a kantinos kocsit, amelyik nagyjából fél tizenegykor érkezett, teát és szendvicset vitt a katonáknak, akik az út másik oldalán, az oroszokkal szemben ásták be magukat. A WVS-es (Womens Voluntary Service, Nők Önkéntes Szolgálata) hölgyek, akik nekünk kiosztották az inni- és ennivalót, az oroszokat is megkínálták teával és péksüteménnyel, és a végén ott ültek a ruszkik a torlaszuk egyik oldalán, mi a másikon, teáztunk, és cigivel kínáltuk egymást.[9]

A levegőben ugyanannyi zavarótevékenységre került sor, mint a földön, amint azt Frank Somers megtapasztalta.

Naponta háromszor repültünk Berlinbe, és ebből legalább egy alkalommal orosz gépek repültek ránk gyorsan és nagyon közel, amelyek a földre próbáltak kényszeríteni minket. Egy század orosz vadászgép, LA5-ösök, körülbelül tízen. Rémisztő volt. Leszállásra alkalmas hely sehol, az időjárás pocsék volt. Ők azonban közvetlenül a támadás befejezése előtt elkanyarodtak, mi pedig repültünk tovább, mintha mi sem történt volna.

A légi híd végrehajtóit különleges óvatosságra késztették a légi folyosóba „betévedő" szovjet vadászgépek. A pilótákat utasították, hogy maradjanak jócskán belül a kijelölt folyosón, és repüljenek

ezerötszáz méternél magasabban. Ez a Repülésbiztonsági Központban tevékenykedő szovjet képviselőknek nem volt elég, tiltakoztak, mondván, az amerikai gépek „megszegik a közlekedési szabályokat". Mivel a Berlin fölötti légtér rendjét szabályozó rendelkezéseket majdnem teljesen amerikai kezdeményezésre hozták meg, ezt nem volt könnyű lenyelni.

Néhány, az ellenfélnek bevitt találat segített felvidítani a brit és az amerikai katonákat. Az amerikai Frank Howley ezredes gyorsan megtalálta a módját, hogyan bosszanthatja szovjet partnerét. Amikor felfedezte, hogy Szokolovszkij háza egy nyugati fővezetékről kapja a gázt, azonnal lekapcsoltatta a szolgáltatást. Szokolovszkij másik lakóhelyet kényszerült keresni, és ekkor kellett elviselni az újabb megaláztatást: határsértésre hivatkozva Howley elkobozta a holmijával megrakott bútorszállító kocsit.

Az amerikai helyőrségparancsnok még további ütőkártyákat is rejtegetett a mandzsettájában, és játszott volna durvábban is, ha engedték volna. Keményebb fellépés helyett azonban az éjszakai fosztogató portyára a nyugati szektorokba átjáró orosz katonákat, akik mindent vittek, amit csak elbírtak, egyszerűen visszaküldték a saját területükre. A brit és az amerikai katonák elővigyázatosabb magatartásra kényszerültek. John Sims egy forgalmi torlódás okát próbálta kideríteni Wittenberg közelében július közepén, amikor is a szovjetek letartóztatták, és bevágták egy nyirkos cellába. Három napig tartották ott. „Egy orosz őrnagy mindent elkövetett, amit csak tudott, hogy megalázzon néhány orosz katona előtt." Simsnek felolvastak egy hosszú, orosz nyelvű nyilatkozatot, majd megkérdezték, egyetért-e. Sims egyetlen árva szót sem értett, de egyetértése jeleként bólintott. Ezután megengedték, hogy egy tiszttársa meglátogassa, majd visszakísérték a brit szektorba.

Azok a németek, akik a briteknek vagy az amerikaiaknak dolgoztak, még kevesebb kíméletre számíthattak. Az olyan rendőröket,

akik áttévedtek a szovjet szektor határán, őrizetbe vették, és alaposan megverték. Közülük egyesek sorsára sohasem derült fény. A Potsdamerplatz és környéke, ahol az amerikai, a brit és a szovjet szektor határa összeért, nem olyan hely volt, ahol érdemes hosszabban lebzselni, különösen éjszaka.

A légi híd sikere a szénszállításon állt vagy bukott, mert a szén volt az alapvető ipari és háztartási tüzelőanyag. A légi híd minden más részletéhez hasonlóan ebben a kérdésben sem mutatkozott hiány szakértőkben, akik készek voltak kijelenteni, hogy ez maga a lehetetlenség. Jelentős mennyiségű szén légi szállítása olyan fantazmagóriának minősült, amelyet még Jules Verne is kikacagott volna, Clay azonban kész volt legalább megpróbálni. Többféle változat maradt fenn a LeMay tábornokkal folytatott telefonbeszélgetéséről, de a lényegben megegyeznek. Clay gyorsan a tárgyra tért.

– Van olyan repülőgépe, amelyik szenet tud szállítani?

– Mit szállítani? – kérdezett vissza LeMay.

– Szenet – felelte Clay.

– Valami baj lehet a vonallal – mondta LeMay. – Azt hallottam, mintha azt kérdezte volna, vannak-e gépeink szénszállításra!

– Igen, pontosan ezt kérdeztem.

LeMay ráharapott:

– A légierő bármit képes elszállítani!

És meg is tette.

Az első szállítmány légi úton szállított szén, tíz tonna kétszáz zsákban, július 7-én ért földet Tempelhofban. Tizenöt perc alatt kirakodták.

A hajózók körében a szén nem tartozott a kedvelt rakományok közé. Fejfájásra és légzési problémákra panaszkodtak miatta, ráadásul a szénpor korrodálta a repülőgépek kormányfelületeit mozgató

drótköteleket és az elektromos vezetékeket. Az egyik javasolt megoldás a szén erős zsákokba töltése volt, amelyek aztán mélyrepülésben kidobhatóak a repülőgépekből. Sajnos Berlinben nem kínálkozott túl sok ledobásra alkalmas, nyílt terület. Mindenesetre a néhány próbadobásnál az derült ki, hogy a szén porrá zúzódik, amikor a földhöz csapódik.

Rövid távon a haditengerészetnél a háború utáni létszámleépítés miatt fölöslegessé vált vitorlavászon málhazsákokat találták a legalkalmasabb szeneszsákoknak. Ezeket később többrétegű papírzsákokra cserélték, amelyek állítólag teljesen pormentesen záródtak. Akik repülőgépen szállították őket, egészen mást mesélnek. Akadtak hajózók, akik sarjadó búzát találtak gépük padlózata alatt, mert a szénpor, a liszt és az esővíz kiváló termőképességű táptalajt alkotott. Húsz évvel a légi híd után az egykor szénszállításra használt repülőgépekből még mindig fekete füstfelhőcskék szálltak fel, amikor landoláskor nagyot zökkentek. Mivel a szén a brit megszállási zónában fekvő Ruhr-vidékről származott, júliustól kezdve leginkább brit repülőgépek szállították.

A szénhez képest kevésbé terjedelmes, de a szállítót ugyanolyan komoly erőpróba elé állító rakomány volt a só. Egyrészt nélkülözhetetlen része az alapvető étrendnek, másrészt a só is korrodálta a drótköteleket, sőt, a gép sárkányát is károsította. A megoldást az RAF Partvédelmi Parancsnoksága (Coastal Command) tengervizes környezetre tervezett Sunderland hidroplánjainak bevonásában találták meg, amelyek korrózió ellen kezelt sárkánnyal készültek, a kormánymű mozgató drótköteleit pedig a géptörzs tetejébe építették, ahol a só nem férhetett hozzájuk. A Hamburg melletti Finkenwerderben, az Elba partján állomásozó hidroplánok a Gatow-tól nyugatra fekvő Havel-tóra repültek, és akár napi harminc tonna sót is eljuttattak Berlinbe. A rakományt azon a körülbelül negyven uszályon hordták be a városba, amelyek a háború végén lehorgonyozva a tavon maradtak.

Teljes tizenötezer tonnás teljesítményével a Havel-tó és Berlin közötti belvízi közlekedés a gazdaságos üzemanyag-felhasználás szempontjából messze felülmúlt minden más szállítási módot. A művelet parancsnoka a Királyi Kiszolgáló Hadtest tizennyolc esztendős hadnagya, Courtenay Latimer volt.

> Kizárólag azért én kaptam a beosztást, mert négy évig szolgáltam a haditengerészetnél tisztjelöltként, és azt hitték, mindent tudok a hajózási ügyekről. A Havel-tó, amely egy hatalmas bumerángra emlékeztetett, részben a brit, részben az amerikai szektorban terült el. A bumeráng könyöke alatt, a Grunewald fái alatt működött a mi vízi támaszpontunk. Az utászok építettek nekünk egy barakkot egy elhagyott uszály fedélzetére, formára olyat, mint egy nagy nyúlketrec. Ez volt az irodánk, egy asztallal, telefonnal, három székkel meg egy kályhával.

A Sunderlandek kirakodásához rozoga hajórajt szedtek össze, amely egy nagyobb motorcsónakból, két dízelmotoros vontatóból („zajos, büdös, apró teknőkből"), egy elegáns motoros jachtból és huszonhat pontonból állt.

A britekből és németekből álló munkabrigád hajnali fél ötkor lépett szolgálatba, hogy készen várja a nap első, ötkor órakor érkező hidroplánját.

> Herman, a motorcsónak kezelője vitt ki minket az uszályunkhoz. A tó gyönyörű volt ezen a kora hajnali órán – csendes, párás és titokzatos. És minden reggel, miközben átkeltünk, megringattunk egy magányos halászt, aki a nád között horgonyzott a fekete, együléses csónakjával. Soha még csak a fejét sem fordította felénk.

Courtenay Latimer sohasem unt rá a tavon leszálló hidroplánok megfigyelésére, „könnyedén siklottak a vízen, majd súlyosan csobbantak, és mint valami óriási hattyúk, elúsztak a kikötőbójájukhoz". Az érkező hidroplánt már várták a vontatóhajók „batyuban" melléjük kötött pontonokkal. Amint beúsztak a Sunderland szárnya alá, már nyíltak is a rakodóajtók, hogy kirakják a gépenként öt tonna sót. „A gyorsaság mindennél fontosabb volt. A Sunderland kirakodhatott, és tizenkét perc alatt ismét a levegőbe emelkedhetett".

Amikor az év későbbi részében a Havel-tó befagyott, az új Handley Page Halton négymotoros szállítógép – a Halifax bombázó polgári változata – a törzse aljára utólag épített jókora kidudorodó raktérben tudta szállítani a sót, és hagyományos repülőtéren szállhatott le és fel.

Az egyik legfontosabb feladat a rendelkezésre álló szállítókapacitás maximális kihasználása volt. Felesleges felszerelési tárgyak kiszerelésével az RAF Dakota típusú gépeinek átlagos rakományát sikerült kettőről kicsivel több mint három tonnára növelni. Még többet értek el azonban a rakomány súlyára és összetételére fordított figyelem fokozásával. Friss kenyérről többé szó sem lehetett, mert annak a súlya harminc százalékát a benne lévő víz adja. Helyette lisztet szállítottak Berlinbe zsákokban, még akkor is, ha ez azzal járt, hogy a sütéshez szenet kellett előteremteni. A friss burgonya átadta helyét a szárítottnak, amelyik ugyan sokkal kevésbé ízes, de sokkal könnyebb is.

> Az első csomag szárított krumpli olyan volt, mint egy bűvésztrükk. Tényleg átváltozik valamivé, vagy ilyen csomós marad az egész? Három szomszédasszony leste. Ők nem igazán merték kipróbálni, de anya elszántabb volt. „Besűrűsödik! Odanézzetek! Jó állagú és sűrű lesz!", kiáltotta Frau Schulze, és az első szárított burgonyából készített leves, amelyikbe belevágtuk anya friss zöldségeit, mindnyájunknak nagyon ízlett.[10]

Bizonyos árucikkek, mint az újságpapír és a hazai termesztésű német dohányból sodort szivarok, kiemelt elsőbbséget kaptak mint hangulatjavító eszközök. Ugyanebbe a kategóriába tartozott a Berlini Filharmonikusoknak szánt nagy hangversenyzongora és a Királyi Walesi Muskétásezred kabala kecskéje. És természetesen mindig kellett helyet találni az egészségügyi anyagnak, amibe beletartozott a betegeknek és az időseknek szánt kétezer meleg vizes gumipalack is. A csomagolás arányát, amely rendesen a teljes szállított súly huszonöt százalékát adja, mindössze hat százalékra csökkentették oly módon, hogy a fémdobozokat és a faládákat zsákokra és könnyű hullámkarton dobozokra cserélték.

A légi hidat a brit és az amerikai fegyveres erők szervezték és vezették, de a nehéz fizikai munkát – a be- és a kirakodást, a felszállópályák és utak építését, az anyagmozgatást és a helyi szállítást – éjjel-nappal dolgozó berliniek ezrei végezték el.

„Alighogy a gépünk megállt, és a fedélzeti szerelő kinyitotta az ajtót, három vagy négy berlini már ott állt az ajtó előtt – mesélte George Newman. – A teherautó már tolatott a gép felé, amikor a légcsavarjaink még javában forogtak. A férfiak lenéztek azokra a lisztes-zsákokra, és az ember a tekintetükből meg tudta mondani, mit jelentenek nekik. Azt hiszem, az volt a jegyük a szabadságba, hogy ha azokból a zsákokból elég jut át a blokádon, ők ott maradhatnak Berlinben, és módjuk lesz megmaradni szabad embernek."

A szeneszsákok rakodása után a nők seprűvel gyűjtötték össze a padlón maradt darabkákat, mert Berlinben minden dekagramm szén kincsnek számított. A gyerekek szívesen bekapcsolódtak a munkába. Horst Molkenhuhrt minden harmadik napon elengedték az iskolából, hogy beálljon a munkások közé Tempelhofban, de csak a légi híd első hónapjában. A forgalomirányítók tizenhét percet engedélyeztek a legnagyobb repülőgépek kirakodására. A Dakotát tíz perc alatt megszabadíthatták a rakományától.

A munkások ebédet kaptak: meleg konzervmarhahúst, szárított burgonyát, kenyeret és margarint. Később, még abban az évben vécéket építettek nekik fürdővel.

Bár a repülőgépek személyzete és a földi munkások között csak szórványos érintkezésre került sor, a történelem alakításának közös élménye kölcsönös tiszteletet váltott ki belőlük, ami jelentős eredmény ilyen kevéssel a háború vége után.

A Berlinben motorkerékpáros küldöncként szolgáló brit katonában, John Hugginsban – aki két bátyját veszítette el 1943-ban az Égei-tenger szigetein vívott harcokban – nehéz volt felkelteni a könyörületesség érzését. Ennek dacára a berliniek abszolút eltökéltsége, hogy túléljék a nehéz időket és újjáépítsék a városukat, hatott rá, így lassan megváltozott a véleménye.

Láttam nőket lebombázott területeken romot eltakarítani puszta kézzel. Meg egy anyát egy étterem hátsó traktusában, a két gyerekével várta, hogy kihozzák az edényekről lekapart maradékot. Ezek az emberek nem akarták jobban a háborút, mint az én családom, amely végigcsinálta London bombázását.

John elhatározta, hogy maga is tesz valamit az ügy érdekében.

Megtöltöttem a két nyeregtáskámat az NAAFI-tól vett süteménnyel, akármilyen gusztustalanok is voltak, majd elmotoroztam egy helyre közvetlenül a Kaiserdamm előtt, ahol kiosztottam a kölyköknek. Órákig várták az angol repülő katonát, hogy eljöjjön a motorbiciklijén, és átadja nekik azokat a süteményeket. Később javult a minőség, amikor a srácaink csokoládé-fejadagját gyűjtöttem össze, és azt osztottam ki.

Courtenay Latimer a mai napig szeretettel emlékszik vissza német segítői csapatára, akik a Havel-tavon fogadták a Sunderlandeket.

Karl-Heinz Heinig, a brigádvezető mindenhol jelen volt, rakományjegyzékek lobogtak a csíptetős írótábláján. Valószínűleg törvényellenesen az Afrika Korps homokszínű ellenzős sapkáját hordta, egykor Rommel katonája volt, bár erről sohasem beszélt. Herr Schmidt, a tolmács, idősebb férfi volt, talán negyvenöt éves, de nekem öregnek tűnt. Papus, a motoros jacht vezetője volt a zajos csapat legzajosabb tagja. Öregember volt, viharvert, harcias arccal, szeretett tréfálni. Én sohasem értettem a gyors észjárását vagy az okát, miért tudta úgy megnevettetni a sós zsákokkal gürcölő rakodómunkásokat. Amikor kértem Schmidtet, hogy fordítson, kitérő válaszokat adott. Papus valószínűleg az én rovásomra tréfálkozott. Ezek a fickók félig éhen haltak, mégis mindig vidámak voltak, mindig készen álltak valamilyen szellemes válasszal.

Egy eset különösen kiemelkedik a fiatal tisztnek az 1948-as Berlinről megőrzött emlékei közül.

Meglehetősen meleg nap volt, amikor Schmidt nyaka körül nagy, bolyhos sállal jelent meg. Ugrattam egy kicsit. „Nincs ilyen hideg! Mit fog felvenni télen?" Halványan elmosolyodott, orra végén megcsillant egy cseppecske, úgy válaszolt: „Azért fázunk, mert nincs elég ennivalónk, Mr. Latimer. Lesz még sokkal hidegebb, és a légi híd talán csődöt fog mondani. Ez a tó be fog fagyni. Mit gondol, mi történik majd velünk, akik itt dolgozunk, amikor maga már visszament Angliába?"

A július rosszul, a szövetségesek és a Szovjetunió közötti meddő eszmecserével indult. Amerika, Nagy-Britannia és Franciaország nyílt tárgyalást ajánlott Berlinről azzal a feltétellel, hogy a szovjetek előtte megszüntetik a blokádot. Két hét hallgatás után a válasz bármilyen előfeltétel elfogadásának durva elutasítása volt. A gondolatot, hogy a négyhatalmi tárgyalásokat lehetséges egyedül Berlinre korlátozni, elutasították mint „nevetségest". Molotov kijelentette: „A tárgyalások csak akkor lehetnek eredményesek, ha nem korlátozódnak Berlin igazgatására, ugyanis a kérdés nem választható el Németország négyhatalmi kormányzásának általános kérdésétől." Ráadásul, és bármiféle félreértés elkerülése végett leszögezte: „Berlin a szovjet zóna közepén fekszik, és része annak a zónának!"

Július 2-án Smith tábornok bejelentette a légi híd legújabb célszámait. A szállítógépflotta ötvenkét négymotoros C-54 Skymasterből és száz kétmotoros C-47 Skytrainből áll. A C-54-esek napi négyszázötven járatot fognak teljesíteni Berlinbe, és a C-47 Skytrain gépekkel együtt „több mint ezer tonnát" fognak a nagyvárosba szállítani minden fordulóval. A brit hozzájárulást hétszázötven tonna körülire prognosztizálták. Ez még mindig messze elmaradt a végső céltól. Truman hű maradt július 1-jei sajtónyilatkozatához, amelyben „ostromzár alá vett helyőrségnek" minősítette Berlint, amelyet minden lehetséges eszközzel fenn kell tartani, tartózkodott azonban annak részletes ismertetésétől, hogy ez a gyakorlatban mit jelent. Csak Bevin, aki hasonló dacos eltökéltséggel beszélt a brit alsóházban, nyilvánította ki leplezetlenül a légi híd sikerébe vetett hitét. A statisztika azonban nem őt igazolta. Nyugat-Berlinnek napi kétezer tonna élelmiszerre, valamint háromezer tonna szénre és más, alapvető fontosságú árucikkekre volt szüksége. A Kaja és a Plainfare hadművelet együttes teljesítménye ritkán haladta meg a napi ezerötszáz tonnát.

Ennek ellenére – és ez pontos fokmérője Bevin pártján és a kormányon belüli tekintélyének – a rendszerint belső ellenségként működő szélsőbaloldal teljes támogatást adott neki kitartásához Berlin ügyében. Mindössze két évvel korábban, amikor a szociáldemokratákat a keleti zónában kényszerítették az egyesülésre a kommunistákkal, a brit Munkáspárt huszonnégy parlamenti képviselője gratuláló táviratot küldött az újonnan alakult SED vezetőinek, amelyben magasztalták azt, amit ők „a demokrácia győzelmének" hittek. Mekkorát változtak az idők!

Mindeközben a szovjetek még mindig ragaszkodtak ahhoz a koholmányhoz, hogy blokád valójában nem létezik, egyszerűen a közutakon és a vasútvonalakon jelentkező „technikai nehézségek" okozzák a forgalom leállítását. Szokolovszkij és a nyugati szövetséges katonai kormányzók július 3-i találkozóján azonban a szovjet főparancsnok előrukkolt az igazsággal. Miután a jelenlegi problémákat már megoldották, akkor sem garantálhatja senki, hogy a jövőben máshol nem merülnek fel ismét. Ne legyen félreértés! Berlin nyugati szektorai mindaddig ostromzár alatt maradnak, amíg a szövetségesek le nem mondanak a független Nyugat-Németország megteremtésének tervéről. A blokád fenntartása miatt előterjesztett tiltakozó jegyzékre válaszul Moszkva unalomig ismételgetett ajánlatát adták elő: a szovjet fél „kész saját eszközeivel gondoskodni egész Nagy-Berlin megfelelő ellátásáról", más szavakkal szívesen kiterjeszti hatalmát az egész városra.

Minden eredmény ellenére, amelyet a légi híddal addig elértek, még mindig ez látszott a legvalószínűbb végkimenetelnek. Amint az amerikai védelmi minisztérium egyik tisztviselője megjegyezte: „Ha az ember már van akkora bolond ahhoz, hogy hagyja, hogy valaki rácsapja az ujjára az ajtót, az első dolga kihúzni az ujját."

Hetedik fejezet

Berlin úgy ontotta a rémhíreket és a hazugságokat, mint egy erre tervezett gépezet. A lapokban, a mozikban és a rádióban a tudósítás és a propaganda ugyanakkora súllyal jelent meg. A blokád első néhány hetében a szovjet irányítás alatt működő tömegtájékoztató eszközök voltak fölényben. Bár keveseket tévesztett meg a közvélemény „spontán" megnyilvánulásának álcázott szervezett utcai huliganizmus, az arra tett ismételt erőfeszítések, hogy a légi hidat eleve bukásra ítélt kapitalista vállalkozásnak állítsák be, nem voltak túlságosan kifinomultak, mégis meggyőző erővel bírtak.

A szabad sajtó az Atlanti-óceán mindkét oldalán csak növelte a bizonytalanságot. Alig jutván más használható anyaghoz, a megírható sztorira vadászó tudósítók hajlamosak voltak hitelt adni a szovjetek legyőzhetetlenségéről terjengő híreknek, míg a véleményvezérek a háborúba belefáradt olvasók oldalára álltak, akik a világért sem akarták ingerelni az orosz medvét. Ami a légi híd logisztikai alapjait illeti, általános volt a vélekedés, hogy a repülőgép a leghangsúlyosabban *nem* ömlesztett rakomány szállítására hivatott műszaki alkotás. Németországban, ahogy Oroszországban is, elevenen élt még Sztálingrád ostromának emléke. A Luftwaffe megígérte, hogy ellátja légi úton a bekerített német hadsereget, de még csak a közelébe sem jutott soha ígérete érdemi teljesítésének. E vélemény hívei szerint nem volt ok arra számítani, hogy a brit és az amerikai légierő jobban teljesít majd.

A mozikban a fő műsor előtt vetített szovjet híradók ritkán hagyták ki az alkalmat, hogy gyalázhatják a Nyugat-Berlin ellátására tett szövetségesi erőfeszítéseket.

> Közelképet látunk a brit–amerikai légi hídról. Egy Dakota száll le, fedélzetén négytonna szénnel. Röviddel később ismét felszáll, ismét négy tonnás rakománnyal. Nagyon szerettük volna látni, mit rakodtak be a visszaútra. (A sűrűn ismételt szovjet állítások közé tartozott, hogy a szövetségesek arra használják a légi hidat, hogy eltüntessék Berlinből a kommunista rezsim megdöntésére szőtt összeesküvések terhelő bizonyítékait.)
>
> Berlin keleti kikötőjébe egyedül július 1. és 20. között huszonhatezer tonna szén és brikett érkezett Lengyelországból és Szászországból. Egyetlen uszály hatszáz tonnát képes elszállítani – a légi hídnak ugyanezen mennyiség elszállításához százötven repülőgépre van szüksége.[1]

A *Neues Deutschland* egyik augusztus 12-ei tudósítása szerint olyan sok szenet hordtak be Kelet-Berlinbe, hogy alig találtak helyet az összes elraktározására. Hihető? Nem, de a szovjet propagandára mindig számíthatott az ember, ha olyan képtelen túlzásokat akart hallani, amelyek végső soron inkább ártottak, mint használtak a szovjetek ügyének.

> Amióta a szovjet kormány bejelentette, hogy a szűkös fejadagok kompenzálása érdekében magára vállalja Berlin élelmezését, szakadatlanul érkeznek Rostockba a gabonával megrakott teherhajók. Teherszállító vonatok állnak készenlétben, hogy erőltetett ütemben Berlinbe hozzák az árut. Augusztus 1. óta egyenletes lisztszállítások elégítik ki a nagyváros egymillió lakosának szükségleteit.

Hála a szovjet és a lengyel kormány újabb megállapodásának, Lengyelország élő állatokat szállít a város hússzükségletének kielégítésére. Csehszlovákia vállalta Berlin ellátását burgonyával.

Minden berlini háziasszony benyújthatja élelmiszerjegyeit a szovjet szektorban, ahol meg fogja kapni az őt megillető adagot, függetlenül attól, hogy melyik szektorban lakik. Hála a Szovjetunióból, Lengyelországból és Csehszlovákiából érkezett szállítmányoknak, Berlin többmilliós lakosságát tudjuk élelmezni – azon szektorok lakóit is beleértve, ahol a nyugati katonai hatóságok folyamatosan csökkentik a napi ellátmányt.[2]

Ha a nyugat-berliniek vonakodtak politikai gazdát váltani, abban nem annyira a légi hídba vetett bizalom vezette őket, mint inkább a biztos tudat, hogy az oroszok csak azért tesznek ígéreteket, hogy később legyen mit megszegniük. A korabeli vicc szerint a helyzet csak akkor lehetett volna még rosszabb, ha az amerikaiak veszik blokád alá a várost, és az oroszok működtetik a légi hidat.

A szavak háborúja eszkalálódott azon a nyáron, amikor megjelent egy amerikai ösztönzésre készült terv a szovjethatalom aláaknázására Kelet-Európa-szerte. Azt a valamit, ami lényegében az amerikai értékek mellett kiálló politikai aktivista csoportoknak kiállított biankó csekk volt, augusztus 18-án hagyta jóvá a Nemzetbiztonsági Tanács. Ezt a határozott megközelítést Bevin, aki már régen követelte a propagandaoffenzívát, örömmel üdvözölte. Egy 1948 januárjában a kabinet tagjainak körében körözött feljegyzésben Bevin azt javasolta, „egy kis osztály a brit külügyminisztériumban... szolgáltasson anyagot kommunistaellenes hírverésünkhöz külföldön képviseleteink és tájékoztató szolgálataink közvetítésével". E javaslat nyomán szervezték meg az Önálló Kutatási Osztályt (Independent

Research Department) az európai értelemben vett szociáldemokrácia eszméjének népszerűsítésére.

„A mi dolgunk – jelentette ki Bevin –, és nem az amerikaiaké, hogy példát mutassunk a szellem, az erkölcs és a politika szférájában minden olyan demokratikus erőnek Nyugat-Európában, amelyik kommunistaellenes, ugyanakkor hitelesen haladó és reformpárti, hisz a szabadságban, a (társadalmi és gazdasági) tervezésben és a társadalmi igazságosságban. Vagyis azoknak az embereknek, akiket talán Harmadik Erőnek nevezhetünk."[3] A Szovjetunió propagandáját, amellyel „a munkások paradicsomának" igyekszik láttatni magát, le kell leplezni, mert az „gigantikus átverés".

A titkosszolgálat közvetítésével pénzelt Önálló Kutatási Osztály folyamatosan szállította a tájékoztató dolgozatokat az anyagra éhező lapoknak és rádióállomásoknak. A német napilapoknál dolgozó „baráti" újságírókat különösen nagy lelkesedéssel látták el a szovjetek machinációiba bepillantást biztosító információkkal.

Az amerikaiak ambiciózusabb programot indítottak. „Míg korábban a demokrácia előnyeinek bemutatására szorítkoztunk", fejtegette Clay a hadügyminisztériumnak, ő ekkor már teljes fronton indítandó támadást tervezett a kommunista törekvések ellen, amit saját szavaival „kulturális hidegháborúnak" nevezett. Berlinben Clay fő eszköze, amellyel visszavághatott a szovjet propagandistáknak, az Amerikai Szektor Rádiója (Radio in the American Sector, RIAS) volt. Az RIAS „a szabad világ szabad hangja"-ként napi 24 órában sugárzott, és amikor teljes kapacitással működött, adása Lengyelországban és Csehszlovákiában is fogható volt. Ha, amint gyakran megtörtént, az adást áramszünetek vagy szovjet rádiózavarási próbálkozások szakították meg, az RIAS hangszórós gépkocsikat küldött ki az utcákra, ahol tömegek verődtek össze körülöttük, hogy meghallgassák a híreket. A rádió műsorát csak minimálisan cenzúrázták, és hagyták, hogy a német előadóművészek kigúnyolják

a bürokráciát, akármilyen politikai hitet is vallott a bürokrata. Kötelező hallgatnivaló volt a *Die Insulaner* (A szigetlakó), Guenter Neumann kabaréműsora, amelyben a szerző a kétbalkezes, az emberek elnyomására mindig hajlamos közigazgatási apparátust tette nevetségessé, és különösen az egyenruhás funkcionáriuson köszörülte sokat a nyelvét. „A légi híd után az RIAS volt a legerősebb fegyverünk a hidegháborúban", állapította meg Clay. Hozzátehette volna, hogy az Amerika Hangja és a BBC is megtette a magáét a berlini közhangulat javításáért. A nyugati hatalmak a szövetségesek politikája mellett köztudottan kiálló napilapokat és kiadókat engedélyeztek. A *Der Monat* (A hónap) című, a nemzetközi viszonyokkal foglalkozó folyóiratot kifejezetten azért adták ki, hogy a német értelmiséget megnyerjék az amerikai politika számára.

Tájékoztatási központokat, klubokat és könyvtárakat rendeztek be, ahol előadásokat tartottak, és vitakörök szerveződtek. A fiatalokat politikai oktatásban részesítették. A Brit Tanács egyes jó szándékú vállalkozásai közröhej tárgyává váltak. Amikor a Cambridge-i Egyetem madrigálkórusa Berlinbe érkezett, a program szerint „hagyományos Erzsébet-kori vízi zenét" kellett előadnia. Meg is építették a szükséges színpadot, Gatow közelében. „Kánonokat és rondókat énekeltek a Herbert tábornok kertje végében lehorgonyzott csónakokból tántoríthatatlanul, ha hallhatatlanul is, miközben bömbölő motorokkal Yorkok, Haltonok és Dakoták röpködtek ide-oda a fejük fölött."[4] Gyakorlati szempontból lényegesebb volt, hogy a politikai előadásokra és vitákra majdnem mindig többen jelentkeztek, mint ahányan befértek a terembe.

A légi híd sikere azonban kevésbé a lélek, sokkal inkább a test ellátásán múlt. A reményt az ingajáratban közlekedő repülőgépek számának növelésével tartották életben. Bár ezt akkor alig vette észre bárki, a mérkőzés kimenetelét megváltoztató játékos lépett színre, amikor

William Tunner tábornokra bízták a Kaja hadművelet vezetését. Tunner gépe 1948. július 28-án szállt le Németországban.

A mértékadó amerikai vezetők új nemzedékének sok más tagjához hasonlóan Tunnert is Frederick Taylor szelleme hatotta át, az úttörőé, aki az idő és a mozgás tanulmányozását tette meg a tudományos alapokra helyezett vezetés kiindulópontjává. Taylor elméletének az volt a lényege, hogy felismerte, a munkások hatékonyabbá, vagyis termelékenyebbé tehetőek, ha a gyártás folyamatát szabványosított és szorosan felügyelt részmozzanatok sorára bontják. Henry Ford azzal szerezte mesés vagyonát, hogy a taylorizmust adaptálta a megfizethető árú gépkocsik tömeggyártására. A hadianyaggyártás is hasznát látta Ford módszereinek. Ford B–24 négymotoros bombázók előállítására épített óriási gyára hihetetlen tempóban bocsátotta ki a repülőgépeket, óránként egyet. Tunner állította, hogy ugyanilyen színvonalú, minden részletre kiterjedő, feszes tervezéssel és igazgatással forradalmasítható a katonai szállítás.

Az amerikai „meg tudjuk csinálni" szellemet megtestesítő Tunnert többféle tehetséggel áldotta meg a Teremtő, de érzékenységgel nem. Egyik legközelebbi munkatársa így jellemezte: „Roppant igényes, de néha egyszerűen elviselhetetlen." Bírálói szerint, akikből akadt bőven, nincs humorérzéke, és szociálisan érzéketlen. Ez a saját bevallása szerint munkamániás ember, ha egyszer belecsimpaszkodott a kitűzött célba, senkitől és semmitől nem riadt vissza. Abban mindenki egyetértett, hogy Tunnert rendkívüli ambíció hajtja. Az, ahogyan Berlinbe vezényléséért küzdött a hadügyi vezetés berkeiben, senkiben sem hagyott kétséget aziránt, hogy saját megítélése szerint egyedül Tunner tudja sikerrel megoldani a feladatot. Könnyen lehet, hogy igaza volt.

Tunner, a West Pointon végzett hivatásos tiszt 1929-ben szerezte meg a szárnyakat, azaz tett sikeres katonai pilótavizsgát, ugyanabban az évben, amelyikben Curtis LeMay. Elég korán, a háború elején

érkezett el az alkalom, amikor megmutathatta, mit ér, amikor őt bízták meg a repülőgépek elszállításával az amerikai gyárakból a Kanadában, a Bermudákon és más helyeken kialakított gyűjtőhelyekre, az Atlanti-óceán túlsó partjára vezető útjuk első állomására. A nagy távolságú repülés akkoriban még gyerekcipőben járt, Tunnernak tehát az alapoktól, a pilóták toborzásától és kiképzésétől kellett kezdenie. 1942-ben felállították a Légi Szállítási Parancsnokságot (Air Transport Command) „emberek és anyag elszállítására, akárhol van rá szükség". Az ekkor már ezredesi rendfokozatot viselő Tunnert nevezték ki a Repülőgép-áttelepítési Divízió (Ferrying Division), a Légi Szállítási Parancsnokság legnagyobb szervezeti egységének vezetőjévé. A légi szállítással szemben addig támasztott legnagyobb kihívás, ami Tunner számára a berlini légi híd főpróbájának bizonyult, a japán invázió feltartóztatásáért küzdő kínai csapatok ellátásának megszervezése volt Indiából.

Az utánpótlási útvonal a – hamarosan „a Púpnak" csúfolt – Himaláján át vezetett Csungkingba, és nyolcszázöt kilométerével a második világháború leghosszabb hadtápvonala volt. És a legkockázatosabb is. Abban a korban, amikor kevés gép tudott kilencezer méternél magasabban repülni, a világ legmagasabb hegyei fölött átkelni rémisztő feladatot jelentett még kedvező időjárási viszonyok között is, és az időjárási viszonyok ritkán voltak kedvezőek. A magas csúcsok és a mély völgyek olyan légáramlásokat hoztak létre, amelyek ezerötszáz méterrel vagy még többel is lejjebb taszíthatták a repülőgépet egy percnél rövidebb idő alatt. Az eső, a hó és az eljegesedés tovább rontotta a sikeres átkelés esélyét.[5]

A veszteségek nagyok voltak, a Púp fölött működtetett légi hidat mégis komoly sikerként könyvelték el. Ezt jelentős mértékben Tunner rendkívüli szervezőtehetségének tulajdonították, és valóban, 1944 végére az akkor már tábornok Tunner 287 gépből és majdnem 20 000 emberből álló szervezetté fejlesztette a légi hidat

fenntartó gépezetet. A végső összesítés szerint a légi híd 650 000 tonna hadfelszerelést és lőszert szállított Kínába. Tunner eltökélte, hogy a történet ezzel nem érhet véget. „A Púptól kezdve – írta – a légi szállítás jelentős tényezővé vált a hadviselésben, az iparban, az életben." Mindenekelőtt nagyobb, hatékonyabban üzemeltethető repülőgépekből álló flottára volt szükség. Tunner a háborút követő első években azért küzdött, hogy „országszerte állomásoztassanak a repülőtereken azonnali bevetésre kész szállító repülőgépeket!".[6]

Figyelme elkerülhetetlenül Berlinre összpontosult. Az ekkor már Katonai Légi Szállítási Fegyvernemmé (Military Air Transport Service) előlépett szállítórepülők parancsnokhelyetteseként szolgáló Tunner vezérőrnagy határozottan kiállt „egy hatalmas léptékű légi híd működtetésére alkalmas önálló szervezetért". Hangját a berlini válság első hónapjában elnyomta a politika és a logisztika különös kombinációjából keletkező zaj. Washingtonban komolyan remélték, hogy a légi híd fokozatosan „elhal" majd, amint az oroszokat sikerül rávenni a meghátrálásra. Számítani lehetett rá, hogy Tunner kinevezését a vállalkozás vezetésére Moszkva az amerikai szándékok megkeményedésére utaló jelként fogja értelmezni.

Tunner összetűzésbe került Hoyt Vandenberg tábornokkal, a légierő vezérkari főnökhelyettesével, akinek fontosabb feladatai is voltak, mint Berlin. Vandenberg, akit érthetően aggasztott, hogy túlságosan kevés repülőgép áll rendelkezésére a Csendes-óceán térségében és Európában vállalt kötelezettségek teljesítésére, hajlamos volt kijönni a béketűrésből, ha az került szóba, amit ő Tunner rögeszméjének tekintett. Persze mindenképpen bátor embernek kellett lennie annak, aki meg merészelte kérdőjelezni, hogy Curtis LeMay képes megtenni mindent, ami Berlin ellátásához szükséges.

Egy barátja azért akadt Tunnernek a vezetés legfelső szintjén. Albert Wedemeyer tábornok, az Egyesült Államok hadseregének vezérkarifőnök-helyettese, a kínai háború veteránja saját szemével

látta, mit képes elérni egy légi híd. Ugyanannak a stratégiának az alkalmazása Berlinre Wedemeyertől nem követelt rendkívüli gondolkodásmód-változtatást, neki ez a józan ésszel választható, kézenfekvő megoldás volt, ahogy a legtapasztaltabb légi szállítási vezető parancsnoki kinevezése is. Az ügy azonban sokak érzékenységét kikezdte. Még egy év sem telt el azóta, hogy az amerikai légierőt leválasztották a hadseregéről. Wedemeyer jó személyes viszonyban állt ugyan Vandenberggel, de jól tudta, hogy az újszülött légi haderőnem nem szívesen hall kéretlen tanácsokat arról, hogyan lenne célszerű alkalmazni erőit. Ennek ellenére, ahogy múltak a hetek, és egyre nőttek a légi híddal szemben támasztott követelmények, Wedemeyer kihasználta az előnyét. Eljött az ideje a dolgok újragondolásának.

Ugrásszerűen megnőtt a feszültség július közepén, amikor a szovjetek elutasították a szövetségesek tárgyalási ajánlatát, hogy hajlandóak megvitatni Berlin kérdését, ha a szovjetek előbb megszüntetik a blokádot. Sztálin nem látta értelmét holmi békülékeny gesztusoknak. A szovjet és a keletnémet hírszerzés jelentései alátámasztották meggyőződését, hogy a légi híd kudarcra van ítélve. „Az amerikaiak hangulata harciasról csüggedtre változott – állt a Szokolovszkij asztalára került egyik jelentésben. – A Berlinbe érkező sok amerikai repülőgép iratokat és az amerikai közigazgatás más ingóságait szállítja el".[7]

Július 22-én Clayt fogadták a Fehér Házban, ahová azért ment, hogy megerősítse, Berlinben ki kell tartani, történjék bármi is. „Ha kivonulunk – fejtette ki a Nemzetbiztonsági Tanácsnak –, mindent elveszítünk, amiért harcoltunk." Majd ismét leszögezte: „A demokrácia jövője azt követeli, hogy maradjunk... Berlin... az amerikai szándékok jelképévé vált." A katonai kormányzó magasztalta a légi híd megindulása óta eltelt rövid idő alatt elért eredményeket. Ötvenkét C-54-es és nyolcvan C-47-es napi kétszázötven oda-vissza járatot repül, és a naponta szükséges négyezerötszáz tonna anyagi utánpótlásnak máris több mint a felét juttatja be a városba. Clay további 75 C-54-est kért, és új repülőtér építését javasolta Berlinben.

Vandenberg kételyeinek adott hangot. Ha azt várják a légierőtől, hogy teljes erejét vesse be Berlinben, akkor nem elvárható, hogy egy máshol kialakuló válságra is tud egyidejűleg reagálni. Ráadásul, ha a Szovjetunió úgy dönt, lőni kezd, sok repülőgép fog elpusztulni, ez pedig lehetetlenné fogja tenni a távoli, félreeső támaszpontokon állomásozó csapatok ellátását, így az érintett támaszpontok megtartását.

Truman élesztette fel az elgondolást, hogy küldjenek ki felfegyverzett gépjárműoszlopot a Berlinbe vezető közúti és vasúti folyosók újranyitására. Clay szerint mennyi az esély, hogy ezzel háborút robbantanak ki? Clay derűlátóan nyilatkozott. Az oroszok nagy valószínűséggel úttorlaszokat fognak emelni, de azokat el lehet bontani. Kenneth Royall hadügyminisztert nem győzte meg. Ő csak akkor volt hajlandó jóváhagyni a menetoszlopos megoldást, ha a katonák fegyvertelenek. Ez volt az a pont, ahol Clay rövid kanóca végigégett, és a tábornok robbant. „Ugyan már, ez nevetséges! Ha ők megállítanak, mi kénytelenek leszünk visszafelé haladni! Én sohasem adom parancsba a katonáimnak, hogy harc nélkül fussanak el a vörösök elől!" Clay úgy érezte, hogy alulmarad a vitában, de Robert Murphy, a politikai tanácsadója látott okot a reménykedésre. Ő észlelte Trumannál, hogy megértette, mi forog kockán. Amikor Vandenberg ragaszkodott az álláspontjához, Truman megkérdezte, ő mit tenne, ha a légi híd és a gépkocsioszlopok között kellene választania. Ha az orosz agresszió háborúhoz vezet, a légierőnek nem lenne kötelessége kivenni részét Berlin védelméből? Clay így emlékezett:

> Amikor az értekezlet véget ért, és kifelé jöttünk az ajtón, az elnök azt mondta nekem és Ken Royallnak: „Jöjjenek be az irodámba!" Bementünk az irodájába, ő pedig valami ilyesmit mondott: „Nem tetszik ez így magának, igaz, Clay?"

Azt válaszoltam: „Nem, uram, nem tetszik. Úgy vélem, ezzel kudarcra kárhoztatjuk erőfeszítéseinket, és félek attól, ami Európával fog történni, ha kudarcot vallunk." Ő azt mondta: „Ne aggódjon, meg fogja kapni a repülőgépeit!"[8]

Nyolc század C–54-est rendeltek ki a Kaja hadművelet végrehajtására. Kicsivel később, egy Pentagonban tartott értekezleten Vandenberg tisztességtudóan behódolt. Mivel az elnök a légi hidat támogatja, semmivel sem szabad spórolni, „hogy a nevéhez méltó hadműveletté tegyük".

Wedemeyer megragadta az alkalmat, hogy szóljon egy szót Tunner érdekében. Vezérkari főnök kollégája még mindig nem volt biztos a kinevezés helyességében. „Akármelyik tábornokom meg tudja oldani. Ha csak annyit mondok LeMaynek, hogy fejlessze fel a szervezetet, a feladat el lesz végezve." 24 órán belül azonban megváltoztatta a véleményét. Behívatta Tunnert. „Rendben, Bill, magáé az egész – közölte Vandenberg. – Mikor tud felszállni?"

Németországban fagyos fogadtatás várt Tunnerra. LeMay Smith tábornok lekötelezettje volt, Smith tábornokot pedig leváltották, és a helyére olyan seregtestparancsnokot állítottak, aki szabad kezet követelt a tervezésben és a személyzeti ügyekben. LeMaynek esze ágában sem volt megkönnyíteni Tunner útját. A jövevény székhelyének egy elhagyatott szállodát, szálláskörletnek egy romos bérházat jelöltek ki. Íróasztalokat, székeket vagy telefonokat nem utaltak ki nekik.

Tunner és Smith kurta találkozóit a kölcsönös ellenségesség jellemezte. Tunner nem sokra tartotta elődjét, és nem titkolta ezt a véleményét. A légi híd addig „szárnyakra és imádságra épített művelet" volt, amelyet ideje gatyába rázni. Ez igazságtalanság volt Smithszel szemben, aki rövid parancsnoki időszaka alatt sok területen nagy előrehaladást ért el. Ő volt az, aki a „blokkrendszer" bevezetésével

növelte a légi híd hatékonyságát, mert a különböző típusú repülőgépek csoportokban közlekedtetésével lehetővé tette, hogy utazósebességük szerint tagolva osszák el őket a légi folyosó légterében. A gépek felszállását úgy tervezték meg, hogy a csoportok ötpercenként induljanak, mindig háromszáz méterrel nagyobb utazómagasságban, mint a közvetlenül előttük járó raj. A vonulási rend ezerötszáz méter magasságban kezdődött, és öt egymás fölötti szinten különítették el egymástól a rajokat. Júliusban, még Tunner érkezése előtt megtették az első lépéseket a légiforgalom-irányítás feszesen precízzé tételére, hogy véget vessenek a leszállási engedélyre várakozás közben egyre sokasodó körökben a repülőtér körül keringő gépekből kialakuló „dugóknak".

Smith balszerencséjére tudta, mi nincs rendben, de nem álltak rendelkezésére a hibák kijavításához szükséges erők és eszközök. Tunner a hadsereg és a légierő támogatásával vette át a parancsnokságot, és a washingtoni politikai vezetés is drukkolt neki, sőt, segíteni is hajlandó volt. A tábornok mindent kihozott a lehetőségből. A kritikus fontosságú pozíciókba napokon belül beültette a saját embereit. Smith és a csapata szolgálataira többé nem tartott igényt. Előbb arról gondoskodott, hogy legyen parancsnoksága Frankfurtban, majd elrepült Berlinbe megvizsgálni, mit lehetne tenni a légi híd fogadó végén, hogy időt és munkát takaríthassanak meg.

Ha a túlterhelés jeleit kereste, nem kellett megerőltetnie a szemét. A hajózók körében közismert volt az olyan munkabeosztás, amelyben kilenc óra repülést tizennyolc óra földi szolgálat követett, csak az után jöhetett nyolcórányi áldott alvás. Tunner gyorsan felismerte, hogy a terhelés lényegesen csökkenthető a menetrend alakításával, azon belül a járatfordulók rövidítésével. Egyik első intézkedésével elrendelte, hogy a hajózók mindig maradjanak gépeik közelében. Az új rutineljárásban a kirakodásnak és a berakodásnak azonnal meg kellett történnie, amint a pilóta leállította a motorokat. Ugyanakkor fel

kellett keresnie a gép személyzetét egy hadműveleti tisztnek, aki kivitte nekik a következő útjukra vonatkozó parancsot és a legfrissebb, pontosított időjárás-előrejelzést. A leglényegesebb és a legnagyobb örömmel fogadott újdonság azonban a mozgó kantin volt, amelyben a Német Vöröskereszt által toborzott, csinos lányok szendviccsel, fánkkal és meleg kávéval várták a gépek személyzetét. Többen is panaszkodtak, mert városnéző kirándulást akartak volna tenni Berlinben. Tunner részvétlenül fogadta igényüket. „Aki romokat akar látni, láthat eleget Frankfurtban is!"

A legújabb C–54 Skymasterek három héttel azután kezdtek beérkezni, hogy Tunner átvette a parancsnokságot. Ebben a gépben nagy potenciál rejlett a légi híd szempontjából. A „fölös felszerelési tárgyaktól" megszabadítva szállítóképessége meghaladta a tíz tonnát. 273 kilométeres utazósebességével 6200 kilométert tehetett meg üzemanyag-feltöltés nélkül. A veteránok emlékezete szerint kiváló manőverezőképességgel és könnyű kormányokkal rendelkezett, ami a hosszú repüléseken egyet jelentett a pilóták kisebb terhelésével.

Tunner felkarolt egy eredetileg Smith által felvetett ötletet, és azt javasolta, a Skymasterek repüljenek Fassberg és Celle repülőteréről. Mindkettő a brit zónában feküdt, és sokkal közelebb Berlinhez, mint Wiesbaden. „Két fassbergi gép három Wiesbadenben állomásozó gép munkáját tudja elvégezni!", jelentette ki Tunner. Celle fejlesztésre szorult, mielőtt gondoskodni tudott a „nagy madarakról", Fassberg viszont máris készen várta az amerikaiakat. Bevin sietve jóváhagyta betelepülésüket a brit támaszpontra. Cellében elkezdődött az új felszállópálya építése. A támaszpontot október elején átadták az USAF-nak.

Tunner sok mindent saját tapasztalatból tanult meg. Két hete töltötte be parancsnoki tisztségét, amikor elrepült Wiesbadenből Berlinbe. Gépe előtt, mindössze háromperces közökkel, rogyásig megrakott Skymasterek laza oszlopa repült. A másik oszlop az ő gépe farka mögött húzott Berlin felé. Amikor a felvonulás megközelítette Tempelhofot, drasztikusan elromlott az időjárás. A kis magasságban kialakuló sűrű felhőzet és a vakító eső használhatatlanná tette a radart, és Tunner szavait idézve „pokolivá vált a helyzet". Az egyik Skymaster elvétette a leszállópályát, összezúzódott és kigyulladt. A roncsból felcsapó lángok miatt a sorban utána következő leszálláskor vészfékezést alkalmazott, amitől kidurrantak a kerékabroncsai, a harmadik pedig csak úgy tudta elkerülni a még nagyobb katasztrófát, hogy egy még épülő kisegítő leszállópályán landolt. Eközben tízezertől háromezer-hatszáz méter magasságig egész idő alatt számos egymás fölötti szinten repülőgépek köröztek erősen bedöntve. Az összeütközés veszélye állandóan nőtt.

Kellő türelemmel rendet lehetett volna teremteni a zűrzavarban, de a türelem nem tartozott Tunner erősségei közé, inkább a sokkterápia vágott egybe a stílusával. Felvette a rádiókapcsolatot Tempelhoffal, és már meg is hozta a döntését. „Tunner beszél, és ha jót akarnak maguknak, figyelnek! Küldjék vissza az összes »boglyában« várakozó gépet a kiinduló állomására!"

Egy pillanatra csend állt be az éterben. A parancs egyet jelentett több száz órányi repülési idő elpocsékolásával és több száz tonna rakomány visszatartásával. Itt valami tévedésnek kell lennie. Tempelhofból megszólalt egy hitetlenkedő hang: „Kérem, ismételje meg!" „Azt mondtam, küldjenek haza mindent alólam és fölülem a »boglyából«. Utána közöljék, én mikor szállhatok le!"

A légierő köztudatába fekete péntek néven bevonuló eseménysor végeredményeként egy újabb ponttal egészítették ki a szabályzatot. Sohase hagyják egymás fölött keringve, „boglyába" összetorlódni a leszállásra váró repülőgépeket! Bármely gépnek, amelyik elrontotta a rárepülést a repülőtérre, egy középső folyosón vissza kellett térnie a támaszpontjára, majd onnan újra elindították Berlinbe. Tökéletesítették a radarrendszert, és bevezették az éjszakai repülést.

Tunner a futószalagrendszer fogalmaiban gondolkodott (még egy emlékeztető arra, hogy a korabeli modern üzleti-ipari világ módszereit ültette át a katonai repülésbe), a futószalag pedig lelassítható vagy felgyorsítható úgy, ahogyan a körülmények diktálják. Ettől kezdve a szabványosítás volt a főszabály. Tunnernak az volt az álma, hogy az éjszaka és a nappal minden órájában háromperceként szálljon le egy gép és fel egy másik, más szavakkal kilencven másodpercenként történjen induló vagy érkező repülőgépmozgás. Bár nem kis utat kellett még megtenni, amíg elérhető közelségbe került ez a cél, augusztus 12-én, a légi híd történetében első alkalommal, a Berlinbe egy nap alatt beszállított élelmiszer és más anyagi utánpótlás mennyisége meghaladta a négyezer-ötszáz tonnát, ami már elegendő volt ahhoz, hogy Nyugat-Berlin elviselhető, bár kellemesnek nem mondható színvonalon fenntartsa létét.

Nyolcadik fejezet

Washingtonban diplomáciai hadjárat indult, hogy Berlin kérdését újból napirendre tűzzék. Az alapötlet az volt, hogy forduljanak közvetlenül Sztálinhoz. A közvetítők kihagyása tetszett Truman elnöknek, akinek szent meggyőződése volt, hogy a legjobb eredményeket a legfelső szinten folytatott nyílt, mellébeszéléstől mentes tárgyalások hozzák. Londonban nem ez a nézet uralkodott, ott Bevin ellenezte „az ügyek intézésének ezt a gyenge módját". A brit külügyminiszter nem felejtette el az amerikaiak nem hivatalos kapcsolatfelvételét a Kremllel az év korábbi szakaszában. A határozott ígéretet, amely szerint „az Egyesült Államok részéről az ajtó mindig szélesre tárva áll a teljes körű tárgyalás és nézetkülönbségeink összevetése előtt", a szovjet sajtó olyan szakításnak értelmezte, amelynek következtében az Egyesült Államok magukra hagyja a szövetségeseit. Bevin a legkevésbé sem örült ennek az amerikai részről nem szándékolt, de attól még ártalmas csúsztatásnak. A brüsszeli védelmi szerződés aláíróival tartott pozitív hangulatú találkozó után viszont úgy érezte, van oka az optimizmusra, és minden korábbinál biztosabbra vette, a Nyugat megengedheti magának, hogy kemény vonalat kövessen Sztálinnal szemben.

Lewis Douglas londoni nagyköveti tekintélyére támaszkodva keményen dolgozott, hogy rávegye Bevint, viselkedjen békülékenyen. Mi bajt okozhatna a Berlinről folytatott nyílt tárgyalás, amelyet

azzal az ajánlattal nyitnak meg, hogy mérlegeljék a többi német ügyet is „a megfelelő helyen, a megfelelő módon"? Ha Sztálin nem hajlandó ráharapni a csalira, meglesz az alap, hogy az ENSZ-hez forduljanak.[1] Douglas mindössze annyit ismert el, hogy Franciaországnak időt kell adni legújabb politikai válsága megoldására, mielőtt felveszik a kapcsolatot Moszkvával. Bevin kelletlenül visszakozott, miközben továbbra is meggyőződése maradt, hogy ezzel átengedik az előnyt Sztálinnak, hogy meghatározhassa, miről folyjanak a tárgyalások, sőt, ő határozhassa meg a további tárgyalások menetrendjét is.

Bevin attól is irtózott, hogy a kezdeményezést a három szövetséges hatalom moszkvai nagyköveteire bízzák. Vajon hogyan reagál majd Sztálin egy olyan meghívásra, amely leereszkedőnek is tűnhet? A szovjet vezetőnek a nemzetközi színtéren nem volt szokása érdemben szóba állni olyanokkal, akik nem foglaltak el az övéhez hasonlóan éteri magasságú pozíciót. Ez a névértéken semmit elfogadni nem tudó, a kritikára betegesen érzékeny ember könnyen gyanakodhatott a szándékos megalázására állított csapdára. Úgy tűnik, Washingtonban ez a lehetőség senkinek sem jutott eszébe. Maga Douglas volt az, aki sajnálkozott „az arrogáns hangnem miatt, amely észrevétlenül bevette magát a más országokkal fenntartott kapcsolatainkba".

1948. július 26-án Bevin hozzájárult egy jegyzék átadásához Molotovnak, amelyben kijelölik a szövetségesek jogait Berlinben, érzékeltetik eltökéltségüket, hogy nem engednek erőszakos kényszernek, ugyanakkor azt is, hogy minden függő ügyet készek megtárgyalni. „Célkitűzésünknek – jelentette ki Bevin – annak kell lennie, hogy megpróbáljuk visszanyomni az oroszokat az Odera mögé. Ha mi most elhagyjuk Berlint, a szlávok meg fogják vetni a lábukat a Rajnánál, és az a véget jelentené Nyugat-Európa számára."[2]

A három nyugati nagykövetet – Walter Bedell Smitht, Yves Chataigneau-t (aki új ember volt a posztján, és nem számíthatott szilárd politikai háttérre Párizsban, ahol éppen új kormány volt alakulóban) és Frank Robertset, Bevin magántitkárát, aki az orosz ügyek régi szakértője is volt, és a betegszabadságra ment Sir Maurice Peterson nagykövetet helyettesítette – augusztus 2-án fogadta Sztálin és Molotov. A kihallgatás derűlátó hangulatban zajlott. Robertset „nagyon meghökkentette házigazdáik barátságossága".[3]

Rangidősként Bedell Smith határozta meg a nyugati hatalmak képviselőinek hangnemét. Smith, a hivatásos katona, Eisenhower főparancsnoki vezetési törzsének főnökeként fejezte be a háborút. Akkori beosztásában a feladatai közé tartozott a német kapituláció levezénylése a kulisszák mögül. A korábbi tábornok gyakorlatias észjárású és erélyes személyiség volt, akit azzal a várakozással küldtek Moszkvába, hogy ott kedvezően fognak latba esni a nácik elleni harcban véghez vitt tettei. Ha volt Smithnek gyengéje, az abban rejlett, hogy hajlamos volt alábecsülni a szovjetek alattomos kétszínűségét. Smith a világ hatalmi viszonyairól Roosevelt felfogásán nevelkedett, ezért olyan jövőt látott maga előtt, amelyben Amerika és Oroszország együtt fog működni, hogy a világ többi részén fenntartsa a rendet. Meggyőződéssel hitte, hogy az alku Sztálinnal lehetséges, mindössze meg kell kötni, és csak lassan veszítette el az illúzióit. A kiábrándulás szinte még meg sem jelent Smith gondolatvilágában, amikor eljött az alkalom, hogy ő vezesse a nyugati szövetségesek diplomáciai képviselőit a szovjet politikai elittel folytatott közvetlen tárgyalásokon.

Szívélyes bevezető társalgás után – amit a vendégek jó jelnek értelmeztek – Sztálin rátért a tárgyra. Egyetlen lehetőség van arra, hogy véget vessenek a blokádnak. A szövetségeseknek mindössze annyi a teendőjük, hogy egész Berlinben a szovjet márkát fogadják el törvényes fizetőeszköznek, és felfüggesszék a külön nyugatnémet kormány megteremtéséről készített terveik végrehajtását. Ehhez még hozzáfűzte, mivel a szövetségesek lépéseket tettek a külön nyugatnémet állam megteremtése felé Frankfurttal mint fővárossal, elveszítették berlini jelenlétük törvényes jogalapját. Közös

nyilatkozatot javasolt, amellyel megszüntetik az összes Berlint érintő közlekedési korlátozást, és egyidejűleg kivonják a városból a nyugati valutát, továbbá újrakezdik a négyhatalmi tárgyalásokat Németországról.

Olyan ajánlat volt ez, amely majdnem biztosan elutasításra számíthatott. A szövetségesek egyhangúlag követelték azon joguk elismerését, hogy jelen lehetnek Berlinben. Ennek elfogadását követelték, mielőtt bármilyen tárgyalásba bocsátkoznának Németország egészének jövőjéről. Úgy látszott, ha Sztálin hajthatatlan marad, nincs miről tárgyalni tovább.

Akármennyire is optimista volt, még Smith is tanácstalanná vált, „milyen új utak találhatóak ugyanannak a régi kérdésnek a megközelítésére". És akkor, amint később felidézte:

> Sztálin hátradőlt a székében, rágyújtott egy cigarettára, miközben egyenesen rám nézett, elmosolyodott, és azt kérdezte:
>
> – Szeretné ma este rendezni az ügyet?
>
> Azt feleltem, hogy természetesen semmit sem szeretnék ennél jobban.
>
> – Akkor rendben van – mondta Sztálin. – Az alábbi javaslat szerint tudok megegyezni önökkel. Berlinben egyidejűleg kell bevezetni a szovjet zónabeli *Deutschemark*ot a nyugati B márka helyett, az összes közlekedési korlátozás feloldásával. Másodszor, a szovjet kormány nem fogja többé feltételként kikötni, hogy későbbre halasszák a Németországon belüli nyugati kormány felállításáról hozott londoni döntések megvalósítását, de ezt rögzíteni kell a jegyzőkönyvben mint a szovjet kormány óhaját.[4]

Az engedmény hallatán, amely látszólag szabad kezet adott a szövetségeseknek Nyugat-Németországban, Smith horogra akadt.

A találkozó úgy ért véget, hogy Smith beleegyezett, „mi hárman kormányunk elé terjesztjük Sztálin javaslatait intézkedés céljából".

Smith a túlzott derűlátás hibájába esett, amikor abból a feltételezésből indult ki, hogy Chataigneau és Roberts mindvégig mindenben követte és egyetértett vele. Chataigneau valószínűleg keveset beszélt, mert még csak tájékozódni próbált egyelőre szokatlan, új szerepkörében, Robertsnak azonban biztosan voltak fenntartásai. A valutakérdést száműzni a „technikai kérdések" szintjére, amint arra Smith hajlandónak mutatkozott, a szövetségesek legerősebb ütőkártyájának elvetésével jelentett egyet. Bevin is gyorsan előállt a maga ellenvetéseivel.

„Mint attól tartottam is – táviratozta Robertsnak –, hibát követtünk el azzal, hogy nem szálltunk szembe nyíltan Sztálinnal az első percben, amikor előrukkolt a kérdéssel... A szovjet valuta Berlinben... pontosan ez a lényege nézeteltérésünknek az oroszokkal... Ahogyan én most látom, Molotov célkitűzése... a valutahelyzet uralása, hogy ennek révén az oroszok az egész város urai legyenek, a mi hatalmunk pedig valójában még a saját szektorunkra se terjedjen ki." A brit külügyminiszter hozzátette: „Nem járulunk hozzá, és a jövőben sem fogunk hozzájárulni, hogy megtűrt státuszban legyünk jelen Berlinben. És azt sem fogjuk eltűrni, hogy kiszorítsanak onnan."[5]

Robertsnek ebből azt kellett kiolvasnia, hogy kettős feladata van: rá kell vennie Smitht, hogy keményítse meg fellépését, és nem szabad tűrnie, hogy őt magát megfélemlítsék a szovjetek. Bevin ugyanezt az álláspontot foglalta el Washingtonnal szemben, de felismerte pozíciója gyengeségét. Kézbesítenie kellett a brit kormánynak Robertson tábornok nyomasztóan lehangoló jelentését, a tábornok ugyanis nem látott kiutat a Berlinben kialakult patthelyzetből.

„Helyzetünk alapvetően gyenge, mert nem maradhatunk a végtelenségig Berlinben dacolva a szovjetekkel – írta Robertson. A légi híd

több a semminél, de nem sokkal. – Nem látok okot azon vélemény megváltoztatására, amelyet mindig is vallottam, nevezetesen, hogy Berlint nem lehetséges légi úton ellátni egész télen át." Ugyanakkor „Nem rendelkezünk hatékony eszközökkel a Magisztrátus tagjainak megvédésére. Az ő (a szovjetek) módszereik körébe mindig beletartozik az emberek tömeges eltüntetése. Német bérenceik erőművekben elkövetett szabotázscselekményekkel súlyos károkat okozhatnak nekünk."

Robertson a következő konklúzióval zárta jelentését: „Jobb lenne elfogadni egy középutas megoldást, mint elismerni a teljes kudarcot."[6] A tábornok egy olyan vélemény mellett állt ki, amely éppen divatba jött Washingtonban és Londonban, nevezetesen, hogy a Berlin megmentésére tett erőfeszítéseket hasznosabb lenne az erős és független állam felépítésére fordítani Nyugat-Németországban.

Bevin nem emelt kifogást az ellen, hogy Nyugat-Németországot központi szerephez juttassák Európa védelmében, de Berlin elárulásához esze ágában sem volt hozzájárulni. Nem volt hajlandó elhinni, hogy „a helyzet annyira rossz, mint ahogy Robertson tábornok sugallja".[7] A brit külügyminiszter jónak látta megjegyezni, hogy Clay tábornok állhatatosan és tüntetően optimizmust mutat. Miközben egyrészt komoly nyomást fejtett ki, hogy több repülőgépet vezényeljenek a légi hidat működtető parancsnokság alárendeltségébe, az amerikai katonai kormányzó nem titkolta, hogy álláspontja szerint bármilyen szélesebb körű megegyezésnek a nyugati szövetségeseket Berlinben megillető jogok írásba adott garanciája az előfeltétele. A kezdeményező szerepet azonban Trumannak és Marshallnak kellett eljátszania. Nagy-Britannia nagyjából csak annyit tehetett azért, hogy nyomást gyakoroljanak Sztálinra, amennyit már meg is tett. A Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottságához intézett levelében Bevin figyelmeztetett: „Ha a közeljövőben háborúra kerül sor a Szovjetunióval, egészen biztos, hogy az főként az Egyesült Államok vállalkozása lesz."

A szerepet, amelyet az Egyesült Királyság játszani képes, elkerülhetetlenül az Egyesült Államoktól kapott segítség nagyságrendje és időzítése fogja meghatározni. Ilyen támogatás nélkül gazdasági helyzetünk olyan mértékben fog súlyosbodni, hogy az már nemcsak a jelenleg folyó gazdasági újjáépítési programunkat zavarja meg drasztikusan, hanem háborús erőfeszítésünket is roppant hátrányosan befolyásolja majd. Különösen az újrafegyverkezési program kívánná meg ipari termelésünk mélyreható átalakítását és új főirányokba terelését, ami csakis akkor végrehajtható, ha az Egyesült Államok kellő segítséget tud nyújtani nemzetgazdaságunk támogatására, a kellő mennyiségű nyersanyag és élelmiszer szállítását is beleértve. Ezen túl szembe kellene néznünk tengerentúli pénzügyi pozíciónk biztosításának problémájával is. Következésképp nyomatékosan meg kívánom értetni Mr. Marshall-lal, hogy a Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottsága bármely ajánlásainak mérlegelésekor kötelességünk lesz észben tartani ezen tényezőket, és készek vagyunk nagyobb részletességgel megtárgyalni őket az Egyesült Államok kormányával olyan hamar, amilyen hamar szükségesnek bizonyul.[8]

Odáig egyelőre még nem jutottak el, de Marshall abban egyetértett Bevinnel, hogy a szovjetek Berlin kérdésében meghirdetett álláspontja elfogadhatatlan. Az amerikai külügyminiszter jelentette az elnöknek, hogy Bedell Smitht arra utasították, „foglaltasson bele a jegyzőkönyvbe egy nyilatkozatot, amely szerint az összes korábban Németország tekintetében kötött négyhatalmi egyezmény továbbra is érvényben marad, és nem helyezhetőek hatályon kívül a Szovjetunió egyoldalú igényérvényesítésével". Az előterjesztett szovjet egyezménytervezet „semmilyen tekintetben nem kielégítő".[9] Smith még mindig reménykedett.

Amikor a felek újra leültek tárgyalni, Molotov a szokásosnál rugalmasabban viselkedett. Volt olyan pillanat, amikor Smith már úgy érezte, hogy a szovjet külügyminiszter „kész elfogadni a nyugati álláspontot". Az ördög a részletekben rejtőzött. A szövetségesek azt akarták, hogy a szovjet márka négyhatalmi igazgatás alatti bevezetéséről kötendő egyezményért cserébe a szovjetek vessenek véget a blokádnak. A tárgyalások megfeneklettek, mert Molotov vonakodott elismerni, hogy a szövetségeseknek bármiféle jogai lennének Berlinben, makacsul ragaszkodott ahhoz, hogy az „összes közlekedési korlátozás" formula kizárólag a június 18. után bevezetettekre vonatkozik, valamint ahhoz, hogy a valutaügy négyhatalmi igazgatása értelmezhető úgy, hogy a kérdésben a szovjetek illetékesek dönteni.

A helyzet holtpontról való kimozdítására tett próbálkozásként a felmerült „bizonyos technikai problémák" megoldásának feladatát átadták a négy németországi katonai kormányzónak. Ők első céljuknak a pénzügyi igazgatás kölcsönösen kielégítő formulájának megalkotását tűzték ki. Ez lehetetlennek bizonyult. Sztálinnak a négyhatalmi bizottság felállítására tett javaslatra adott, ígéretesnek látszó válaszát Szokolovszkij gyorsan elintézte azzal, hogy a nyugatiak félreértettek valamit. Bármikor, amikor a nyugatiak felvetették a témát, a szovjet marsall azonnal általánosításokra váltott, amivel lehetővé tette magának, hogy hosszan értekezzen a nyugati hatalmak megátalkodott hajthatatlanságáról, amiről az embernek persze a régi mondás jut eszébe a bagolyról meg a verébről. Tovább bonyolította a helyzetet, hogy a szovjeteknek sikerült hozzátoldaniuk a tárgyalások napirendjéhez egy pontot, amelyben kizárólagos jogot követeltek a Berlinbe tartó és onnan induló légi forgalom ellenőrzésére.

A diplomáciai blöffök és ellenblöffök zárt ajtók mögött játszott társasjátéka brutális formában megismétlődött Berlin utcáin is. Az idegfeszültséget, amelyet az váltott ki, hogy a berliniek nem tudták igazán, honnan fog eléjük kerülni a következő tányér étel, rémhírek és szovjet provokációk fokozták. A Potsdamer Platzon, ahol feketepiaci üzérek lebzseltek a szektorhatárok körül, ádáz ütközetre került sor augusztus 19-én. Ruth Andreas-Friderich megörökítette benyomásait.

> Emberrablás a szektorhatáron át. Rendőrségi razziák. Embereket vonszolnak át a másik szektorba. Emberek tiltakoznak. Lövések dörrennek, köveket hajigálnak. Embereket vesznek őrizetbe. Emberek sebesülnek meg. Ki az ellenség?[10]

A nyugatot államcsíny előkészítésével vádló szovjet propaganda-hadjárat volt a jel az összehangolt kísérletre a választott Berlini Közgyűlés felbomlasztására, a testületben ugyanis a szociáldemokraták négyszeres többségben voltak a SED-del szemben.

A Nyugat-barátsággal megfertőzött városi tisztségviselők befolyásolására alkalmazott eljárások közül a szovjetek egyik kedvence a kihallgatásszerű „elbeszélgetés" volt – gyakran késő éjszaka. Egy férfi, akit ezzel a módszerrel gyötörtek, feljegyezte, hogy több szovjet tiszt tizenegy órán át papolt neki arról, milyen szükségszerű az együttműködés a SED-del. Felesége közben attól félt, elrabolták.

A szovjet zaklatásos taktika legjelentősebb áldozata Louise Schröder, a megbízott főpolgármester volt. Augusztus vége felé súlyosan megbetegedett, és repülőgépen kiszállították Berlinből egy nyugat-németországi kórházba. Schröder után a hozzá hasonlóan kereszténydemokrata dr. Ferdinand Friedensburg következett a rangsorban, aki szeretett azzal tréfálkozni, hogy „nem engedheti meg magának, hogy beteg legyen". Friedensburg mögött a harmadik főpolgármester-helyettes, a SED-hez tartozó Heinrich Acker állt, ahol csak lehet, ártva és a bukását kívánva.

Berlin közgyűlése a szovjet szektorban, a brit demarkációs vonaltól szinte karnyújtásnyira álló Neues Stadthaus épületében ülésezett.

Éppen ezért a SED gyakran erőszakos tüntetései kettős provokációt jelentettek részben a választott képviselők, részben a brit hatóságok ellen, akik csak tehetetlenül figyelhették az eseményeket, be nem avatkozhattak. Az „ellenségeskedések" június 23-án kezdődtek, amikor a SED szándékos zavarkeltéssel megakasztotta a közgyűlés működését. A városháza környékén tartott tüntetésekre vonatkozó szabályok szigorításáról hozott intézkedést figyelmen kívül hagyta Paul Markgraf rendőrfőnök, aki közvetlenül a szovjet katonai hatóságoktól kapta az utasításait, és nekik is jelentett. Markgraf olyannyira bízott a szovjet támogatásban, hogy úgy érezte, teljes igazgatási apparátusával együtt gond nélkül áttelepülhet keletre, majd elbocsátott a testület állományából majdnem hatszáz, megbízhatatlannak tartott rendőrt.

A Magisztrátus megpróbálta elcsapni Markgrafot, de ez a szovjetek vétója miatt nem sikerült. Ekkor teljes másik rendőrséget állítottak fel a nyugati szektorokban Markgraf helyettese, Johannes Stumm vezetésével. Korábbi munkatársai többsége önként Stumm rendőrségét választotta. Kockázatos döntés volt. A disszidensekre letartóztatás és verés várt „hatósági jogkör illegális gyakorlásáért", ha visszatévedtek a szektorhatár keleti oldalára. Nem sok jót ígért a jövőre, hogy amikor Kotikov tábornok, a szovjet helyőrségparancsnok, kihirdette Markgraf kizárólagos jogát a rendőrhatósági jogok gyakorlására a keleti és a nyugati szektorokban, Berlin katonai parancsnokaként írta alá a hirdetményt. Markgraf olyan aprólékos gonddal nyilvánította ki, hogy nem hajlandó tudomásul venni hatásköre területi korlátozását, hogy például megtiltotta annak a telefonkönyvnek a forgalomba hozatalát a szovjet szektorban, amelyikben a „Rendőrkapitányságok" címszó alatt Stumm hivatala is szerepelt.

A kelet–nyugati megosztottság hamarosan általánossá vált a városi közigazgatás majdnem minden területén. A kizárólag a szovjet katonai hatóságoknak alárendelt élelmiszer-ellátási hivatalt azzal az

ürüggyel szervezték meg, hogy a Magisztrátus hanyagsága miatt alakultak ki a jegyrendszer működését tönkretevő „kaotikus és veszélyes viszonyok". Friedenburg válaszolt a vádra. Rámutatott, hogy Berlinben magasabb az életszínvonal, mint a keleti zónában, és bizonyítékul a szovjet hatóságok által kiadott statisztikákból származó adatokat idézett.

Július 30-án Berlin központi bankja, amelynek keleten működött a központja, utasítást kapott a Magisztrátus és valamennyi nyugati székhelyű vállalkozás számláinak zárolására. Magyarázatot nem fűztek a rendelkezéshez. Mivel abbamaradt a bérek kifizetése, és rohamosan halmozódtak a kifizetetlen számlák, a szövetségeseknek nem maradt más választásuk, mint új bankot alapítani nyugaton. Röviddel ezután egy szovjet ellenőrzés alatt álló bank hárommillió márkás csekket nyújtott be a brit szektorban működő fiókjánál, azt állítva, hogy a pénzre a szovjet szektorban dolgozó alkalmazottak kifizetéséhez van szükség. A fiók megtagadta a csekk beváltását.

Miközben Moszkvában folytak a négyhatalmi tárgyalások, Kelet-Berlinből a szovjetek megfélemlítési hadjáratot indítottak. Augusztus 14-én a *Neues Deutschland* első oldalán a következő főcímet hozta: „A nyugati szektorokban kialakult káosz egész Berlint veszélyezteti!" Másnap megjelent a cselekvésre szólító felhívás: „Egyetlen nappal sem maradhat tovább hivatalban ez a kormány!" A szociáldemokraták, „ez a reakciós klikk", a lap szerint már javában tervezte az államcsínyt.

Augusztus 24-én már majdnem éjfél volt, amikor Friedensburgot kihallgatásra rendelték, hogy vegye át Kotikov tábornok jegyzékét, amelyben azzal vádolták a Magisztrátust, hogy Markgraf felfüggesztésével „a szervezeti rend bomlását és megosztottságot" idézte elő a rendőrségnél. A szovjet tábornok a Magisztrátus valamennyi, a közelmúltban hozott döntését semmisnek nyilvánította.

Az ügyvezető polgármester, miután megtagadták tőle a közvetlen tárgyalás lehetőségét Kotikovval, a szovjet utasítás írásbeli megtagadásával válaszolt. A nyugati szövetséges helyőrségparancsnokok biztosították támogatásukról.

A város közgyűlésének tizennyolcadik ülését augusztus 26-ára irányozták elő. Kora délutánra több ezer tüntető gyűlt össze a városháza előtt, és „azonnali cselekvést" követelt. Miután tíztagú kommunista delegáció „tisztelte meg látogatásával" Friedensburgot, és a Magisztrátus lemondását követelte, a közgyűlés ülését lefújták.

Most a nyugat-berlinieken volt az utcára vonulás sora. A Magisztrátus támogatására körülbelül harmincezer ember gyűlt össze a Reichstag csontvázszerű romépülete előtti téren, ahol Reuter azt mondta a tömegnek: „Mi, berliniek nemet mondtunk a kommunizmusra, és minden erőnkkel küzdeni fogunk ellene, az utolsó leheletünkig!" A közgyűlés másnapi összehívására tett próbálkozás kudarcba fulladt, amikor a SED agitátorai betörték az ajtókat, majd vörös zászlókat és feliratos táblákat lóbálva benyomultak az ülésterembe. Az elnök, dr. Otto Suhr, ismét kénytelen volt kihirdetni az ülés felfüggesztését. A Kotikovhoz intézett kérelemre, amelynek aláírói a rend helyreállítását kérték, a tábornok a következő képmutató, a berlini munkásság közgyűléssel szembeni véleménynyilvánítási jogát védelmező válasszal tért ki: „Ha betiltjuk a tüntetéseket, hogyan tud a munkásság hangot adni a sérelmeinek?" Moszkvában Frank Roberts felkereste Molotovot, és felszólította a nyugalom helyreállítására Berlinben, hogy a katonai kormányzók a baráti együttműködés szellemében folytathassák tárgyalásaikat. Molotov érzéketlenül reagált. Mivel Szokolovszkij már megkapta az utasításait, nem szükséges további megbeszéléseket folytatni az ügyről.[11]

Szeptember elejére nyilvánvalóvá vált, hogy a katonai kormányzók tárgyalása holtpontra jutott. 14-én a szövetséges nagykövetek Moszkvában tiltakoztak, amiért a berlini tárgyalások napirendjében

nyoma sincs a Sztálinnal és Molotovval kötött megállapodásnak. A szovjet válasz, négy nappal később, kiállt a Szokolovszkij által képviselt álláspont mellett, és a moszkvai iránymutatás „egyoldalú értelmezésével" vádolta a szövetségeseket.

Bevin nem olyan ember volt, aki – miután olyan úton indult el, amellyel ő személy szerint nem értett egyet – egy ilyen helyzetben kijelentse: „Ugye megmondtam!" Hitte vagy inkább remélte, hogy még mindig elérhető valamiféle megoldás. Washingtonban azonban kezdett eluralkodni a kétségbeesés. Amint Lovett külügyminiszter-helyettes megjegyezte Forrestal védelmi miniszternek, a szovjetek „hihetetlen kétszínűsége" messze meghalad mindent, amit a külügyminisztérium addig története során tapasztalt. Amikor a tárgyalások szeptember 7-én végleg megfeneklettek, Murphy ezt írta: „Nyilvánvaló, hogy a szovjetek kizárólag azokat a javaslatokat terjesztik elő, amelyek teljes fölényhez juttatnák őket, ezért a mi hozzájárulásunkat eleve kizárják."

Berlinben fokozódott a szovjet nyomás. Az újabb erőszakos fenyegetések hatására a közgyűlés szeptember 3-ára tervezett ülésének megtartásáról lemondtak, de a városháza nem maradt üresen. A SED híveinek gyülekezete a „demokratikus" pártok állítólagos képviselőivel kiegészülve ülést tartott, és megalakították a „Berlini Demokratikus Blokkot", hogy az tárgyaljon a Magisztrátussal. Nyugaton nem maradt észrevétlenül, hogy az új testület milyen kísértetiesen hasonlít egy második, alternatív városi önkormányzatra.

A törvényes közgyűlés újabb, immár sokadik összehívását szeptember 6-ára tervezték. Nyugat-berlini rendőrök jelentkeztek önként a rend fenntartására, de nem bizonyultak méltó ellenfélnek a SED alaposan leitatott tüntetőivel szemben, akik a szovjet katonaságtól kapott tehergépkocsikon érkeztek a helyszínre.

A csőcselék Markgraf és más, névleg a közbiztonság fenntartásáért felelős, magas rangú rendőrtisztek irányításával betört a közgyűlés

üléstermébe, és a SED-eseken kívül távozásra kényszerítette a képviselőket. Suhr felismerte, hogy nincs remény a rend helyreállítására, ezért megint felfüggesztette az ülést. Miközben a Népi Rendőrség találomra őrizetbe vette, aki éppen a keze ügyébe került, a SED egyik vezetője felment a szószékre, és onnan ítélte el a szovjet rezsim minden ellenfelét, majd javaslatot tett egy „téli vészprogram" elfogadására, amit annak rendje és módja szerint közfelkiáltással jóvá is hagytak.

Amikor a tömeg már feloszlóban volt, a Népi Rendőrség példás buzgalommal válogatta ki az emberek közül és vette őrizetbe azokat a bajtársait, akik átpártoltak nyugatra. Néhányuknak sikerült menedéket találni a francia összekötő törzs irodájában, és ott is maradtak két napig, amíg Ganeval tábornok meg nem szerezte Kotikov ígéretét, hogy szabadon távozhatnak. Az ígéret hazugságnak bizonyult. Amint az üldözöttek előjöttek menedékhelyükről, szovjet katonák azonnal őrizetbe vették, majd átadták őket a kommunista rendőrségnek. Mentség gyanánt az oroszok azt állították, hogy a francia összekötő tisztek ittasak voltak. Ganeval elkeseredetten tiltakozott („Még mindig képtelen vagyok elhinni, hogy az ön személyes garanciavállalását ilyen botrányos módon megszegjék!"), de hiába. A nap eseményeiről később kiadott szovjet beszámoló készítője egyszerűen tagadta a bizonyítékokat, hozzáfűzve, hogy ha egyáltalán történt rendzavarás, arra Berlinnek a nem a szovjet katonai közigazgatás alatt álló részében került sor.

A nyugat-berliniek azonnal és határozottan reagáltak. Nagyon eltérőek a becslések arról, hányan vonultak ki szeptember 9-én a Platz der Republikra, de a Reichstag előtt összegyűlt tömeg létszáma valószínűleg jócskán meghaladta a kétszázezer főt. Mivel valahol a tér közepén húzódott a brit–szovjet szektorhatár, a szövetséges vezetők közül többen is tartottak attól, hogy a tömeg kezelhetetlenné válik, de olyan közhangulat uralkodott, amely kizárta a rendezvény elhalasztását vagy helyszínének áthelyezését.

Az első szónok Franz Neumann volt, aki egyperces csendet kért a nácizmus áldozatainak emlékére. „Azok az emberek az életüket adták a szabadságért. A koncentrációs táborok még mindig ugyanolyanok, de most a sarló-kalapácsos zászló lobog felettük." Neumannt Reuter követte, aki kérte a nyugati hatalmakat, nehogy beérjék „egy gyalázatos kompromisszummal". A demonstrációt eredetileg az immár megszűnt Szövetséges Ellenőrző Tanácshoz intézendő petíció ismertetésével szándékoztak befejezni, de a tömeg egy része nem oszlott fel, hanem elvonult a Brandenburgi kapunál folytatni a tiltakozást, ahol orosz és brit őrök néztek farkasszemet a demarkációs vonal két oldalán. A diadalkapu fölött szovjet zászló lengett. A sokszor, sok helyen bemutatott kép emléke, amelyen a diadalmas szovjet katonák Berlin kapitulációjának jeleként kitűzik zászlajukat, cselekvésre sarkallta a tüntetőket. Egy vakmerő falmászó letépte a szovjet elnyomás jelképét. Amikor valaki meg is gyújtotta a zászlót, a szovjet katonák átlőttek a demarkációs vonal fölött, bele a tömegbe, és megöltek egy tizenöt éves fiút, több más személyt pedig megsebesítettek. A tüntetők kövekkel válaszoltak, és járműveket borítottak fel. Az utcai csetepaté zaján túl mindvégig hallatszott a Nyugat-Berlint életben tartó légi konvojok motorzúgása, és azokban, akik ostromgyűrűbe kerültek, reményt keltett ez a hang. De vajon meddig fogják még hallani?

Bevin szeptember 22-én délelőtt tette meg jelentését a kabinetnek.[12] Mivel a Szokolovszkijjal folytatott tárgyalások holtpontra jutottak, tájékoztatták Molotovot a lezáratlan vitás kérdésekről. A szovjet fél egy héttel később adott válaszát a nyugati hatalmak a tárgyalásoknak a közeledő télig való elhúzására tett lépésnek értelmezték. A nyugati hatalmak abban egyeztek meg, hogy a szovjet kormányhoz intézendő végső jegyzékben fogják leszögezni a nyugati álláspontot, és kérni fogják a blokád megszüntetését. Ha szeptember 29-ig nem születik megegyezés, a vitát az ENSZ elé fogják vinni.

Aznap Bevin felszólalt az alsóházban. A blokádot „esztelenségnek" minősítette. Legjobb harcias, kötekedő formájában lévén hozzátette: „Ha nincs változás, és a legrosszabbra kerül sor, mi bízunk benne... hogy a két légierő közös munkájával... az Egyesült Államok hatalmas erőfeszítésével megerősítve képesek leszünk átvészelni a telet."

Október 4-én Berlinről folytak a tárgyalások az ENSZ Biztonsági Tanácsában. Először is azt kellett eldönteni, egyáltalán kiterjed-e a Biztonsági Tanács illetékessége a kérdés megvitatására. A testület illetékességét a Szovjetunió képviselője, Andrej Visinszkij vonta kétségbe, a Kreml egyik emelkedő csillaga, aki hamarosan fel fogja váltani Molotovot a külügyminiszteri tisztségben. Visinszkij előbb tagadta a blokád létezését, ahogyan azt is, hogy Berlint éhínség fenyegeti, majd az ENSZ alapokmányának 107. cikkelyét hívta segítségül, amely szerint a korábbi ellenséges országokban megszálló hatalomként jelen lévő államok tetteinek megítélésére nem terjed ki a tanács hatásköre. Amikor a Biztonsági Tanács kilenc szavazattal kettő (Oroszország és Ukrajna) ellenében úgy döntött, hogy Berlinről maguk a megszálló hatalmak, nem pedig köztük és Németország között folyik a vita, Visinszkij bejelentette, a szovjet delegáció a továbbiakban nem hajlandó részt venni az ülés munkájában. A tanács a kompromisszumos megoldás keresését egy hat semleges tagállam diplomáciai képviselőiből felállított bizottságra bízta, amelynek elnökévé dr. Juan Bramuglia argentin külügyminisztert választották.

Október 22-én a bizottság előterjesztette javaslatát, amelyet széles körben a válság észszerű megoldásának véltek: a blokád azonnali megszüntetése, amelyet a négy katonai kormányzó megállapodása követ egyetlen, a keleti márkára alapozott pénznem bevezetéséről. Csakhogy ami papíron jól nézett ki, ha pártatlan szemlélők vizsgálták, azt súlyos tévedések terhelték, ha az ellenérdekelt felek pillantottak rá. A Szovjetunió konokul ragaszkodott ahhoz, hogy a keleti

márka bevezetése egyidejűleg történjen a blokád megszüntetésével, a nyugati hatalmak viszont azt akarták, egyértelműen és írásban foglalják bele a megegyezésbe, hogy az egyetlen valuta használatához négyhatalmi ellenőrzés szükséges.

Valójában mindkét fél húzta az időt.

Ahogy eszkalálódott a berlini válság, úgy követték egymást gyorsuló ütemben a Nyugat-Németország szuverén állami státusához vezető lépések. Tévedés lenne azt állítani, hogy a Szövetségi Köztársaság megteremtése teljes egészében a Berlinben zajló események következménye volt, de valószínűleg tovább tartott volna a függetlenség felé vezető út végigjárása, ha Berlin sorsa nem szolgál erőteljes ösztönzésül.

Az önkormányzat intézménye a nyugati megszállási zónákba már megérkezett a települési és regionális szintű állampolgári tanácsadó bizottságok felállításával. Ezeket a testületeket szabad választásokkal erősítették meg a három nyugati zónában 1946-ban. Egy évvel később megtették az első lépést, hogy a kormányzati jogköröket a tizenegy *Land* (tagállam) tizenegy választott parlamentjére ruházzák. Ez az államszövetségi berendezkedés segített megnyugtatni a politikai élet résztvevőit Franciaországban, ahol minden politikai erő egységesen ellenezte egy nacionalista törekvésekre alkatilag hajlamos, központosított állam létrehozatalát a szomszédban. Franciaország hasonlóan hajthatatlan álláspontot foglalt el az önmagát fenntartani képes német nemzetgazdaság megteremtésének kérdésében. A Marshall-terv kiterjesztése Németországra, az ipari berendezések leszerelésének leállítása és a Ruhr-vidék feletti ellenőrzés visszaadása a németeknek csupa olyasmi volt, amit a franciák eltökélten elleneztek.

A Berlinért vívott küzdelem és az azt kísérő félelem a szovjet terjeszkedéstől volt az a tényező, amelyik olyan összhang kialakítására szorította a szövetségeseket, amelyen belül figyelembe veszik

a francia aggodalmakat, ám ugyanakkor az új, bár megosztott Németország támogatását is vállalják.

1948. július 1-jén, egy héttel a légi híd beindítása után a három nyugati főparancsnok felszólította a tizenegy *Land* miniszterelnökét, hogy vegyen részt a demokratikus alkotmány kidolgozásában. Tétova válaszokat kaptak. Egyetlen német politikus sem akarta a nevét adni olyan hosszú távú politikához, amely akár csak burkoltan, de magában foglalja az ország tartós kettéosztottságát. Másrészt azonban sok minden szólt a tartományok politikai törekvéseinek összekapcsolása mellett, hogy egyeztetett állásponttal, közösen tárgyalhassanak a szövetségesekkel.

A kompromisszumot a Parlamenti Tanács felállításában találták meg, amelynek a *Grundgesetz*nek (alaptörvény) elnevezett ideiglenes alkotmány kidolgozását szabták feladatául. A tanács hatvanöt szavazati joggal felruházott tagja közül a kereszténydemokraták és bajorországi „oldalhajtásuk", a Keresztény Szocialista Unió (CDU) ugyanannyi, huszonhét képviselővel rendelkeztek, mint a szociáldemokraták (SPD). Ez alapján papíron a kisebb pártok – a Németország Párt, a közép és a kommunisták (amelyek mindhárman két-két képviselővel rendelkeztek), valamint a szabad demokraták (öt képviselővel) – a mérleg nyelvének szerepét játszhatták. A CDU-t elfogadó és a hízelgésre fogékony szabaddemokrata-vezér, Theodor Heuss (akiből hamarosan a szövetségi köztársaság elnöke lesz) belement a politikai centrum és a jobboldal névleg nem, de ténylegesen annál inkább létező koalíciójába, amely már csekély többséggel rendelkezett a Parlamenti Tanácsban, amely Bonnban gyűlt össze első ülésére szeptember 1-jén, és elnöki székét dr. Konrad Adenauer foglalta el.

Nehéz kideríteni, mennyi számítás rejlett Adenauer hatalomra emelése mögött. Ez a „sápadt, szikár német a rideg, tatár arcával", ahogyan egy svájci újság jellemezte, valósággal sugározta azt a puritán – cseppet sem barátságos, de kompetens – vezetői tekintélyt, amely ideális választássá tette a kemény bizottsági belharcra. Magas közméltóságra azonban kevesen láttak benne komoly pályázót. Sok egyeben kívül ellene szólt az életkora. Mivel hetvenhárom éves volt, általában a politikai vezető szerep átmeneti betöltőjének tekintették, amíg megnyílik az út az új politikusgeneráció valamelyik tagja előtt, aki átveszi majd Adenauertól a vezetést.

A Kölnben született Adenauer a helyi politika hierarchiájában lépegetett előre, amíg 1917-ben el nem érte a jelentős közigazgatási hatalommal járó polgármesteri tisztséget. Hitler rezsimje eltávolította Köln éléről, ami után Adenauer eltűnt a nyilvánosság szeme elől, és a háború végéig meghúzta magát. 1945-ben aztán újra színre lépett, elfoglalta polgármesteri posztját, és valószínűleg meg is maradt volna Kölnben, ha ellentmondást nem tűrő modorával ki nem vívja egy brit dandártábornok haragját. Így Adenauer aktívabb szerepet vállalhatott a CDU általánosabb ügyeiben. Önmagát Kurt Schumacher, az SPD karizmatikus vezetőjének katolikus, konzervatív ellenfeleként pozicionálta az országos politikában.

Abban az időszakban, amikor a Parlamenti Tanácsban elnökölt, Adenauernak le kellett tennie a névjegyét a megszálló hatalmak vezetőinél, és különösen Clay tábornoknál. Az amerikai kezdetben szkeptikusan figyelte Adenauert. A barátkozósnak semmiképpen sem mondható, koros politikus kiválóan tájékozott volt, és a vitákban nagy meggyőző erővel képviselte álláspontját, de állóképességét óhatatlanul meg kellett kérdőjelezni. Idővel azonban kiderült, hogy rendelkezik egy Clay szempontjából nagyon fontos előnnyel: könnyebb volt vele szót érteni, mint a sértődékeny és erőszakos természetű Schumacherrel, aki nem is titkolta, hogy megveti az amerikai értékeket. Schumacher jobb viszonyban volt Robertson tábornokkal, aki a tervezés és a népjólét eszméi iránt elkötelezett munkáspárti kormányt képviselt. Nem mellesleg Schumacher legbizalmasabb tanácsadói londoni emigrációban töltötték a háború éveit.

A Parlamenti Tanács működésének kezdeti időszakában Schumacher és szövetségesei határozták meg a napirendet a követeléseikkel, amelyekkel olyan kormányzati rendszert akartak létrehozni, amelyikben a hatalom a központban koncentrálódik. Claynek ez a legkevésbé sem tetszett. Az amerikai alkotmányjog keretei között nevelkedett vezetőként ő a tagállami jogok híve volt. Tiltakozott „a törvényes hatalom túlságosan erős központosítása" ellen a törvényhozás és a pénzügyek területén, és ebben lelkesen támogatta francia katonai kormányzótársa, Marie-Pierre Koenig tábornok is. Párizs mindenáron meg akarta akadályozni, hogy Németország nagyhatalommá váljon, ezért arra utasította Koeniget, hogy az állam jogköreinek lehető legszélesebb körű megosztását igyekezzen elérni, például azt, hogy még az adózás is maradjon tisztán tagállami/tartományi hatáskörben. Bevin ösztönzésére Robertson „a káosz és az anarchia" kialakulásának veszélyére figyelmeztetett. Kompromisszumot kellett találni, és ekkor bizonyította Adenauer, hogy a végletekig pragmatikus vezető. Amikor formát kezdett ölteni az alaptörvény, az alapvető szabadságjogokat, köztük a tulajdonjogot hangsúlyozta egy olyan államon belül, amelyben a szövetségi kormányzat gyakorolja az átfogó hatalmat, és a tartományokra (*Land*) hagyja az oktatásügyet, a rendőrség ügyeit és az összes olyan egyéb területet, amelyik biztonsággal, az országos struktúra káros befolyásolása nélkül leadható a tartományi szintre.

Berlin kérdése ritkán tolakodott be a tanács vitáiba. Schumacher fennen hirdette az egyesített, semleges, Berlin fővárosú Németország elvét, de kevesen hittek neki. Ami Adenauert illeti, ő bizonyosan olyan problémának tartotta Berlint, amelyet a megszálló hatalmak dolga rendezni. Az ő bármiféle beavatkozása csakis ronthatja a helyzetet.

Adenauer ösztönös vonzódását a gyakorlatias politizáláshoz azonban erősítette ellenszenve a nagyváros iránt. A Rajna-vidék szülötteként mélységes gyanakvással tekintett arra, amit ő a sematikus porosz

gondolkodásnak tartott, katolikusként pedig megvetette és elutasította a Berlinről mint a hedonizmus és a feslettség fővárosáról a weimari köztársaság éveiben kialakult képet. Mindennek tetejébe a CDU ügyének bajnokaként esze ágában sem volt előnyhöz juttatni a szocialisták egyik fellegvárát. Ha úgy alakul, Adenauer valószínűleg mosta volna kezeit Berlin ügyében. Szerencsére ebből nem sok jutott el Clayhez, és egy árva szó sem Tunner tábornokhoz, aki megmaradt abban a meggyőződésben, hogy a város megmenthető a nyugati demokráciának.

Kilencedik fejezet

Tunnert két cél vezette: a lehető legtöbbet kihozni abból, ami rendelkezésére áll, és előkészíteni a terepet valami különbnek. Első lépésként mindent annak rendelt alá, hogy a maximális termelékenységig áramvonalazza a szervezetét. Tunner álmában szemernyi romantika sem volt. Ahogy *Over the Hump* (A Púp fölött) című könyvében írja:

> A sikeres légi híd működése körülbelül annyira elbűvölő, mint néhány csepp víz egy kövön. Sehol semmi tomboló szenvedély, de még egy kis izgalom se, mindössze a feladatteljesítés feltartóztathatatlan folyamata. Sikeres légi hídnál az ember nem lát mindenfelé repülőgépeket a földön, mert vagy a levegőben tartózkodnak, vagy a kijelölt helyen be- vagy kirakodnak. A hajózók vagy repülnek, vagy pihennek, hogy holnap ismét repülhessenek... a sikeres légi híd irányításában az igazi izgalom abból származik, hogy az ember figyel egy tucat görbét, hogyan kúsznak felfelé egy tucat grafikonon – leszállított tonnák, repülőgép-kihasználtság –, és hogyan kúsznak meredeken lefelé a baleseteket és a sérüléseket jelölő görbék. Na ez az, ami a légi szállításban elbűvölő.

Feltárult egy sokkal nagyobb szabású, rendkívül hatékony légi híd víziója, amely akár évekig is képes ellátni Nyugat-Berlint min-

den szükségessel. Kevés politikus és diplomata hitt Tunner grandiózus terveiben. Amint Marshall mondta a Nemzetbiztonsági Tanácsnak 1948. szeptember 9-én: „Az idő a szovjeteknek dolgozik." Egy CIA-jelentés szerzői, amikor vázolták a választható lehetőségeket, a nyugatnémet állam erőltetett ütemű megteremtése mellett emeltek szót, amelynek sikere ellensúlyozhatja a szükséges, de megalázó lépést, amelyet Berlin feladása jelent majd.[1]

Washington pesszimizmusának híre a saját csatornáin eljutott Sztálinhoz. Az ENSZ-nél dolgozó egyik szovjet delegátus jelentését egy francia diplomáciai sajtóösszekötővel folytatott beszélgetésére alapozva azt írta le, ami a válságról kialakult általános nézetté vált.

> Az amerikai katonák azt mondják, a közelgő tél időjárási viszonyai között nagyon bonyolult lesz a repülés, a személyi állomány pedig máris olyan kimerült, hogy a pilóták csak komoly erőfeszítések árán vehetőek rá a repülés folytatására. Az *eszközállomány* hamarosan elhasználódik. Ez az amerikai azt mondta, az amerikai hadsereg vezérkara és a külügyminisztérium attól fél, hogy a „légi híd" a nagyon közeli jövőben befejezi működését.[2]

Tunner semmitől sem csüggedt el, továbbra is nyomatékosan igényelte a több és nagyobb repülőgépet, a bőséges pótalkatrész-ellátást, valamint a tökéletesített technikai eszközöket a földön és a levegőben. A műszaki tudományok művelőivel szemben támasztott legsürgősebb igények közé tartozott, hogy könnyítsék meg a pilóták tájékozódását a nyílt, de korántsem szükségszerűen felhőtlen égbolton.

A légi híd beindításakor a keskeny, szűk légi folyósokban Berlin felé tartó gépeket alapvetően egy sor rádió-jeladó irányította úti céljuk felé. Ezek közül a kulcsfontosságú a máskülönben Benedek-rendi kolostoráról nevezetes Fulda mellett működő volt. Amikor egy gép

venni kezdte a fuldai jelet, az a pilótával azt közölte, most lép be a szovjetek megszállta terület fölé. Attól kezdve több mint háromszázhúsz kilométeren át azokra a navigációs segédeszközökre volt utalva, amelyek a pilótafülkében rendelkezésére álltak, egészen addig, amíg fel nem vette a kapcsolatot a földi irányítással, amikor már ereszkedni kezdett a berlini repülőtér felé. Még amikor tartózkodott navigátor a fedélzeten, ahogyan az RAF gépein legtöbbször, a kedvezőtlen időjárás akkor is majdnem lehetetlenné tehette a megfelelő irány tartását negyven percig vagy még tovább. Egy balszerencsés gépszemélyzet elvétette az irányt a ködben és az esőben, és Prágában végezte. A cseh légierő fejedelmi vendéglátásban részesítette őket, majd lóhalálában fel kellett szállniuk hazafelé, amikor befutott a jelentés, hogy orosz katonák közelednek a repülőtér felé.

Az irány- és távolságmérő berendezések új nemzedékének birtokában a pilóták már pontosabban megtervezhették útjukat, és már a repülés elején meg tudták becsülni Berlinbe érkezésük várható idejét. Az elektronikus eszközök érzékenyek voltak a zavarásra, provokációik során a szovjetek azonban éppen csak, de kerülték az emberéletek komoly veszélyeztetését. A szövetséges szállítógépekre időnként rácsapó szovjet vadászgépek inkább idegesítők, mint fenyegetőek voltak. Dickie Arscott egyszerű megoldást talált az oroszok műrepülő mutatványainak elhárítására. „Egyenesen szembefordítottuk velük a gépet. Hamarosan feladták a játszmát."

A hatékonyság növeléséért indított akció a légi híd minden részletére kiterjedt. Egy század B-17 Flying Fortress bombázót időjáráskutató repülőgéppé alakítottak át, és ennek köszönhetően minőségit ugrott előre a hosszú távú előrejelzés. Gatow-ban az RAF vadászsólymokat állított szolgálatba azoknak a madárrajoknak a ritkítására, amelyek tagjai hajlamosak voltak összeütközni a gépmadarakkal.

Az ütemtervek tartását a legkomolyabban a pótalkatrészhiány akadályozta, a légi híd ugyanis példátlan tempóban és mennyiségben falta az alkatrészeket. Egy szállítmány pilótafülkék szélvédőjén használatos ablaktörlő lapát, amelynek hat hónapra kellett volna elegendőnek lennie, elfogyott mindössze két hét alatt. Mivel a repült időhöz viszonyítva nagyon sok leszállást hajtottak végre, a kerékabroncsokat és a fékdobokat sokkal gyakrabban kellett cserélni, mint azt bármely karbantartási kézikönyv szerzői valaha előre látták. Tunner, aki – ha érdeke úgy kívánta – kész volt megszegni a szabályokat, szorult helyzetében személyesen kezdett rajtaütni a Németország-szerte elszórtan található hadianyagraktárakon. „Szükségem volt azokra a pótalkatrészekre, és fütyültem rá, honnan származnak!" Csakhogy az ilyen, többé-kevésbé sorsukra hagyott készletekből eltulajdonított felszerelési tárgyak és alkatrészek jelentős hányada selejtes volt, vagy nem illett pontosan a legújabb típusú repülőgépekbe. Tunner nagyobb sikert ért el a repülőgépek karbantartásának ütemezésével. Híven a tábornok azon axiómájához, hogy a termelékenység titka a pontosan meghatározott részfeladatok ismétlése, minden szerelő pontosan tudta, mi a teendője, és azt is végeztették el vele el újra és újra.

Tunner egyik sikeres, merész húzása az volt, hogy rávette Clay tábornokot, engedélyezze neki német szerelők alkalmazását. Három évvel a háború vége után ez még kényes kérdésnek számított. Akinek volt köze a hitleri rezsimhez – akármilyen távoli is volt a kapcsolat –, és kiváló szaktudása miatt alkalmas lett volna a polgári életben kínálkozó állások betöltésére, arra számíthatott, hogy tilalmakba és akadályokba fog ütközni. Tunner – LeMay tábornok által is ellenjegyzett engedélyének birtokában – akciót indított Hans-Detlef von Rohden tábornok felkutatására, aki a Luftwaffe szállítórepülő fegyvernemének egykori vezetője volt. Azon túl, hogy hatalmas szakirányú repülőműszaki tapasztalatokkal rendelkezett, Von Rohden jól beszélt angolul, így le tudta fordítani németre a karbantartási kézikönyveket. Nem telt bele sok idő, és komplett szerelőcsapattal dolgozott

éjjel-nappal a légi híd fenntartásán. Tunner eredetileg kilencfőnyi német karbantartó csoportot irányzott elő minden repülőszázad mellé. Végül századonként nyolcvanöt német tevékenykedett, és a berlini légi híd fenntartásán több német, mint amerikai és brit szerelő dolgozott.

A legnagyobb áttörést a rádiólokátor telepítése hozta meg, ami a repülőtérre való rárepülés földi irányítását végezte. A leszállópálya mellett sorakozó kis, zárt tehergépkocsikból a radarernyő előtt ülő repülésirányítók közvetlenül beszélhettek a pilótákkal, és pontos utasításokkal láthatták el őket, akármilyenek is voltak az időjárási viszonyok. Immár akkor is tartani tudták a repülőgépkonvojok előre meghatározott időközökkel végrehajtandó leszállásának, kirakodásának és felszállásának menetrendjét, amikor nulla volt a látótávolság. Azzal a fogással, hogy két vagy három légi folyosót kizárólag az érkező forgalomnak tartottak fenn, Tunner már éjjel is ugyanolyan nagy forgalmat bonyolíthatott le éjszaka, mint nappal. Augusztus végén újabb hetvenöt darab C–54 Skymaster érkezett, és ezzel az USAF légi hídban részt vevő gépeinek száma megközelítette a kétszázat. Ekkor merült fel a sürgősen megoldandó munkaerő-probléma.

Ahogy a légi híd mind nagyobb intenzitással kezdett működni, a hajózókat egyre nagyobb arányban azon fiatal tartalékosok köréből jelölték ki, akik közül sokan a háború vége felé vonultak be. Csekély valódi, kiképzőrepüléseken szerzett tapasztalattal rendelkeztek, a nehéz teherszállító gépek új nemzedékét pedig egyáltalán nem ismerték. Muszáj volt repülési időt átengedni a továbbképzésükre, bár ez azzal járt, hogy tapasztalt repülőkre oktatói feladatokat kellett bízni, és emiatt csökkent a berlini járatokra beosztható emberek és gépek száma.

Az RAF részben a nemzetközösségből toborzott önkéntesekkel oldotta meg hasonló hajózóhiányát. Szeptember közepén tíz ausztrál gépszemélyzet jelentkezett szolgálatra Lübeckben. Egy hónappal később tíz gépszemélyzet csatlakozott hozzájuk Dél-Afrikából, majd kicsivel később három Új-Zélandból. Eredetileg úgy tájékoztatták őket,

hogy vezénylésük néhány hétig fog tartani, ám legtöbbjük egy évnél is tovább maradt. Valamennyiüket már üzemelő Dakotákra osztották be.

Az RAF azonban még így is nehezen tartotta a lépést nagyobb testvérével. Ahogy teltek a hetek, és a Németországban állomásozó amerikai légierő állományát megnövelték az újonnan érkező gépek arányában, úgy csökkent Nagy-Britannia részvétele a légi hídban. Bár a briteknek voltak a sorozatgyártás küszöbén álló korszerű szállító repülőgépeik, például a Handley Page Hastings, az RAF egyelőre kénytelen volt beérni a lassú és nehézkes Dakotákkal (ez volt a C–47 brit típusneve), valamint olyan átalakított bombázókkal, mint a Lancastrian, a Halton és a York.

A hatékonyság fokozásának érdekében – és talán egy leheletnyinél több önimádattól is hajtva – Tunner mindent elkövetett egy seregtest szintű közös brit–amerikai parancsnokság felállításért külön a légi híd irányítására, önmagával a vezetői csúcspozícióban. Rejlett értelem az ötletben. Mivel egyre több amerikai „nehézfiú" töltötte meg a légteret, a régebbi és kisebb kapacitású gépeket, amelyeket az RAF fel tudott ajánlani, nyugdíjba küldhették. Ez a folyamat elkerülhetetlenül a „fiatalabb" társ szerepkörére kárhoztatta Nagy-Britanniát. Ugyanez volt a helyzet, amikor a második világháború európai hadszínterén Eisenhowert nevezték ki főparancsnoknak, és hatalmi helyzete egyre szilárdabbá vált, hiszen olyan tábornok volt, aki mögött folyamatosan növekvő létszám- és fegyverzeti fölény állt. Az Egyesült Államok jövendő elnöke azonban mesterfokon értett a sebzett egók lelki masszázzsal végzett karbantartásához. Tunner nem ehhez a fajtához tartozott. Nagy-Britannia joggal volt büszke a berlini légi hídban játszott szerepére, és politikusai, valamint tábornokai egyaránt gyorsan érzékelték a háttérbe szorításra utaló legapróbb jeleket is. Bevinnek a washingtoni követségre megtáviratozott átiratát, amelyben elpanaszolta, hogy amerikaiak „parancsolgatnak nekünk", hangos tetszésnyilvánítás fogadta volna a brit támaszpontokon.

Bírálói azzal vádolták Tunnert, hogy összetéveszti a magasabb követelményeket a rendkívüli teljesítmény megkövetelésével. Tengernyi kemény munkát fektettek Fassberg átalakításába, hogy hatvanöt amerikai Skymastert és személyzetüket befogadhassa, de Biggar repülő ezredes vajmi kevés köszönetet kapott ezért. Sőt, köszönet helyett se vége, se hossza nem volt a hangos panaszoknak a szálláskörletekre (túlságosan zsúfoltak), az élelmezésre (az amerikaiak nem ezt szokták meg), sőt, a szabadidős szórakoztató programokra (angol filmek) is. Biggar hamarosan azon kaphatta magát, hogy nagyon rövid határidővel étlapokat terveztet át (reggeli: sült sonkával, rajta tükörtojással, és nem győzzük hangsúlyozni, mennyire nem füstölt heringgel), és filmeket keríttet, amelyek Hollywoodban és nem Pinewoodban készültek.

A kultúrák egy másik ütközésére Burtonwoodban került sor, azon a Liverpool melletti repülőgép-karbantartó telepen, ahová a Skymastereket 200 repült óra után esedékes elhasználódási felülvizsgálatukra küldték. Burtonwood sohasem tartozott a legvonzóbb szolgálati helyek közé, létesítményeinek színvonala messze elmaradt az amerikaiak elvárásaitól. Tunner így minősítette a helyet, „elhanyagolt, mocskos és lehangoló". Tisztességes értékítélet, amely meglehetősen pontosan illett volna a háború utáni évek nélkülöző, megszorítások béklyójában élő Nagy-Britanniájának legnagyobb részére. A repülő hajózók nem szívesen vették tudomásul a szűkös élelmiszer-fejadagot, a kemény matracot és a központi fűtés hiányát, és közben nyilvánvalóan elkerülte a figyelmüket, hogy az ország képtelen ennél többet kínálni.

Bevin, aki egyre erősebben ébredt tudatára Nagy-Britannia meggyengült gazdasági helyzetére, a neki osztott gyenge lapokat a tőle telhető legkeményebben igyekezett kijátszani. Tudta azonban, ahogyan a régi Nagy-Britannia maroknyi makacs visszaálmodóján kívül mindenki más is, hogy a légi hídnak csak javára válhat, ha egyetlen ember, egy amerikai parancsnoksága alá rendelik az összes közreműködő erőt.

A brit–amerikai megállapodást, amely Tunnerra ruházta „a parancsnoki jogkört és felelősséget a Berlinbe irányuló anyagi utánpótlás szállítására használt légtérbe belépő vagy onnan kilépő légi forgalom irányítására", október közepén írták alá. A seregtest szintű Egyesített Légi Híd Műveleti Különítmény (Combined Airlift Task Force) parancsnoksága Wiesbadenba települt. Tunner vezérőrnagy helyettesét, a főként igazgatási jellegű feladatokban illetékes James Mercer repülő dandártábornokot az RAF adta, és az ő vezetési törzse Bückeburgba települt. A különítmény műveleti tervező főtisztje, Noel Hyde repülő ezredes szintén az RAF-től jött.

A brit–amerikai partneri viszony akkor működött a legjobban, amikor egyértelműen elhatárolták, ki miért felelős. A véletlen úgy akarta, hogy bizonyos feladatok könnyen és kizárólagosan a britek hatáskörébe kerültek. Az egyik a só szállítása volt Sunderland hidroplánokon, egy másik a folyékony tüzelőanyagoké. A légi híd működésének kezdeti időszakában a benzint, a gázolajat és a petróleumot kétszáz literes fémhordókban szállították, amelyek igen kevéssé voltak alkalmasak a légi szállításra. Rossz volt a térkihasználásuk, súlyosak, esetlenek, nehezen ki- és berakodhatóak voltak, és bár lekötözték őket, aggasztóan hajlamosak volt elmozdulni repülés közben. A megoldást a külön erre a feladatra tervezett tartályrepülőgépek alkalmazása jelenthette, de ezekből nagyon kevés állt szolgálatban. A rövid távú megoldás azonban kéznél volt. A háború utáni időkben, amikor az elavult nehézbombázókat olcsón kiárusították, az RAF sok korábbi pilótája látott ebben lehetőséget saját civil vállalkozása beindítására. Mivel a repülőgépen kívül más szállítóeszközzel nem megközelíthető helyek folyékonytüzelőanyag-ellátása volt az a piaci szegmens, amelyik a legmagasabb profitot ígérte, ezeken a kiselejtezett bombázókon a törzs padlójához rögzített tartályokat

építettek a korábban utasok és teheráru szállítására szolgáló térbe. A karbantartást és a biztonságot másodlagos fontosságúnak tekintették, első a piaci kereslet kielégítése!

A brit külügyminisztérium hetvenet kutatott fel világszerte ezekből az „égi kötetlen útvonalú hajókból". A magánvállalkozóktól összesen száz gépből álló flottát szedtek össze, és ennek a fele tanker volt. A kalandorszellemen és a szokásosnál jóval magasabb bérleti díjon kívül nem sok közös volt ezekben a leszerelt repülő katonákban, mindenesetre július 22-étől a polgári vállalkozók is bekapcsolódtak a légi híd fenntartásába.

Ezek a nagyságukat tekintve az egy-egy Dakotát birtokló Air Transporttól és Horton Airwaystől a tizenhárom Haltonnal rendelkező Lancashire Aircraft Corporationig igen változatos képet mutató társaságok rég hozzászoktak a nagy távolságú szállítási feladatokhoz, a nagy járatsűrűségűekre viszont egyáltalán nem készültek fel. A civil gépszemélyzetek nem szívesen fogadtak el utasításokat az RAF-től. A teendők elvégzésére megvoltak a saját, gyakran veszélyes módszereik. Gondatlanság okozta azt a balesetet, amikor egy tehergépkocsi, amelyik a Lancashire Aircraft Corporation műszaki személyzetét szállította, összeütközött az RAF egyik földön guruló Hastings gépével. A légcsavarok megöltek négy szerelőt és a német gépkocsivezetőt.

Ennek a repülő cirkusznak a sztárja Donald Bennett repülő vezérőrnagy, az RAF-nek az az ausztrál születésű, egykori hivatásos tisztje volt, aki a háborúban megszervezte és vezette a Nyomkeresőket, azokat a repülőegységeket, amelyeknek a gépei Németország bombázása idején a főerő előtt repültek, hogy megkeressék és kijelöljék a célt. Bennett, az egyik nélkülözhetetlen navigációs tankönyv írója, 1938-ban távolsági világrekordot állított be Skóciából Dél-Afrikába végrehajtott repülésével. A háború után, amikor a British South American Airways légitársaságot vezette, karrierjének íve váratlanul megtört, amikor az Atlanti-óceán fölött ismeretlen okból eltűnt két

Avro Tudor repülőgép. Mint a vállalat szakmai vezetője, Bennett vállalta a felelősséget, és kilépett a cégtől. Repülő-pályafutása azonban korántsem ért még véget. Hű maradt a balsorsú Tudor típushoz, amelyet az egyik legjobb nagy hatótávolságú szállítógépnek tartott, ezért végkielégítését arra használta fel, hogy vásároljon belőle kettőt, amíg az áruk a baleset miatt mélyponton állt. Airflight néven működő, új cégénél az egyik utasszállító Tudort 9 tonna gázolaj befogadására képes tartálygéppé alakíttatta, majd Bennett is leszerződött a légi hídhoz. Egyik elsőnek felfogadott embere Stan Sickelmore volt.

> Egykor bombázópilóta voltam, és rendelkeztem négymotoros-tapasztalattal nehéz repülőgépeken, ezért írtam neki, mondván, állásra van szükségem, ő pedig azt válaszolta: „Rendben, jöjjön el hozzám (a lakására), és beszéljünk!" Hosszan elbeszélgettünk, majd kijelentette: „Ha le tudja tenni a típusvizsgát a Tudor repülőgépen, akkor magáé az állás." Így aztán elmentem, és az egyik londoni iskolában tanulmányokat folytattam a gép műszaki sajátosságairól, visszamentem, és közöltem: „Itt vagyok – isten ajándéka a repülés ügyének!"

Maga Bennett volt az, aki átvitte repülőgéppel Sickelmore-t Wunstorfba, az első szállítórepülős feladatára.

> „Fogjuk meg, és csináljuk" típusú ember volt, ő megtette, amit kellett. Senki, akit anya szült, nem tudott lépést tartani vele. Velem közölte: „Van 24 órája beilleszkedni, és utána munkához látunk."

A másodpilótaként alkalmazott Sickelmore-t hamarosan előléptették kapitánnyá (gépparancsnokká). Szokásos járatán, amelyet 226-szor ismételt meg, 11 400 liter tüzelőanyagot szállított Gatow-ba.

Az erre a szükséghelyzetre legjobban felkészült cég már 1936 óta működött. A Flight Refuelling (légi üzemanyag-utántöltés) nevű vállalatot a repülés egyik úttörője, Sir Alan Cobham alapította azzal a meghirdetett céllal, hogy a repülőgépek repülés közben, a levegőben végzett üzemanyag-utántöltésének művészetét tökéletesítse. A légi híd megindulásakor Cobham a brit Polgári Repülési Minisztériummal (Ministry of Civil Aviation) állt szerződésben, a távolsági repülőjáratok üzemanyag-ellátásában bíztak rá feladatokat. A Flight Refuelling áttette székhelyét egy elhagyott háborús repülőtérre, Dorsetba, és onnan felkínálhatta átalakított, ekkor már az Avro Lancastrian néven ismert Lancaster bombázói szolgálatait.

Nem volt olyan illusztris alakja a repüléstörténetnek, mint Bennett vagy Cobham, de nem csekélyebb elszántsággal bontogatta a szárnyait Freddie Laker, egy gátlástalan, szabadúszó kalandor, aki arra használta a háborúban repülőgépeket a gyárakból és elosztó központokból az alakulatokhoz leszállító pilótaként szerzett tapasztalatait, hogy a fegyveres erők általános leszerelése miatt fölöslegbe került pótalkatrészeket árusítson egy bezárt garázsból Dél-Londonban. Laker egy teherszállítóvá alakított Halifax bombázóval repült, amely alig-alig volt repülőképes. Egy szemtanú Gatow-ban kételkedett benne, hogy a Halifax túlél-e még egy járatot. „Minden egyes leszállás után Freddie kiszállt az olajos overalljában, és rohant összerakni a repülőgép roncsának darabjait." Hála a légi hídnak, tizenkét használt bombázóra növelte gépparkját, majd az 1970-es években ő volt az, aki a Laker Skytrain beindításával elsőnek rukkolt ki olcsó transzatlanti légi járattal.

Hajmeresztő történetek maradtak fenn a selejtes felszereléssel vívott szakadatlan küzdelemről. Idézzük ismét Stan Sickelmore-t:

Mindnyájan tudtuk, hogy a Tudornak kacifántos az előélete. A legvalószínűbb elképzelésnek arról, hogy mi történt azzal

a kettővel, amelyik az Atlanti-óceán déli része fölött zuhant le, az tűnik, hogy fűtési vagy fülkenyomás-problémájuk támadhatott, vagy a kettő valamilyen kombinációban. Emiatt nekünk nem engedélyezték se a fülkenyomás-szabályozó berendezés, se a fűtés használatát. Egy alkalommal, amikor Gerry Parkinson kapitánnyal repültem, dermesztő hideg volt, de annyira, hogy vacogtunk. Azt mondja Gerry: „Bekapcsoljuk a fűtést?" Hát bekapcsoltuk. A Tudor fűtési rendszere úgy működött, hogy a gép fő üzemanyagtartályából vezettek benzint egy légmentesen zárt dobozba, és ott, mint egy forrasztólámpában, elégették. Jött kívülről a levegő, átáramlott a forrasztólámpa fölött, és be a repülőgép belsejébe. Hatásos volt, bár veszélyes, hiszen hígítatlan benzint égettünk.

Pár percig remekül megvoltunk, és finom meleg volt, de aztán a pilótafülke hirtelen megtelt fekete füsttel. Azt hittük, valami kigyulladt, és a kapitány utasított, menjek hátra, és oltsam el a tüzet. Először is fel kellett emelnünk a padlózat egyik paneljét – a fűtés égője pontosan a gázolajtartály alatt volt. Ömlött ki a füst, ezért elmartam egy tűzoltó készüléket, de mint olyan sok, tőke helyett gatyamadzaggal működtetett cégnél megtörténik, amikor lenyomtam az elsütő billentyűt, semmi sem történt. Ezután vettem észre, hogy nem tűzzel van dolgunk. Berakodás közben a gázolaj lecsöpögött az égő külső burkolatára. Végül biztosan begyulladt volna, de egyelőre csak a párolgás okozta a füstfelhőket. Kikapcsoltuk a fűtést, de még a műszereket sem láttuk, olyan sűrű füst lepett el mindent, ezért kinyitottuk az oldalablakokat. Jól tettük, mert a huzat azonnal kiszívta a füstöt, de persze ezután még annál is rohadtabb hideg uralkodott el, mint amikor az egészbe belefogtunk, szóval csak azt gondolhattuk, mennyivel jobban tettük volna, ha nem törjük magunkat.

A polgári repülőgépek nélkülözték az olyan, repülést megkönnyítő segédberendezéseket, amelyek az USAF és az RAF gépein az alapfelszerelés részét képezték. 1800 méter magasság fölött állandó volt a jegesedés veszélye, és az olyan gépeknek, amelyeket nem szereltek fel jégtelenítő berendezéssel, hajmeresztő gyorsasággal kellett magasságot veszíteniük, mielőtt a pilóta ismét uralni tudta őket. Késett a gépek radarral való felszerelése is. 1949 elejéig a pilóták kénytelenek voltak a vizuális észlelésre épülő szabályok szerint repülni.

Az általános tendencia, hogy mindenből a második legjobbal kellett valahogy boldogulni, kiterjedt a folyékony rakomány Wunstorfban és Schleswiglandban való felvételére is. Wunstorfban elkezdték már kiépíteni az új töltőpontrendszert, de az év végén még mindig tizenhárom hordozható szivattyúval végezték a berakodást, amelyek percenként négyszázötven literes kapacitással működtek, valamint hét nehéz szivattyúval, amelyek ezerhatszáz litert mozgattak meg percenként. A schleswiglandi repülőtéren létezett föld alatti üzemanyagtöltő rendszer, amelyet még a Luftwaffe épített ki éjszakai vadászgépeinek. Tizennyolc felvételi pontot hat szivattyú szolgált ki tíz tartályból. Roppant hatékony az egész, kivéve azt a nem lényegtelen körülményt, hogy a szivattyúk eltérő teljesítménnyel működtek.

Gatow-ba érkezéskor a folyékony rakományt két föld alatti tartályba fejtették le, majd tartálygépkocsikba szivattyúzták, hogy azok elvigyék a Havel-tóhoz. Onnan uszályokon vitték a benn a városban található tárolótelepekre. Hogy üzemanyagot és időt takarítsanak meg, csővezetéket fektettek Gatow-ból a Havel-tó partjáig, hogy közvetlenül abból tölthessék át az uszályokba, de ez csak 1949 februárjában kezdett működni.

Edwin Whitfield, egy tapasztalt, menedzser típusú vezető, akit a British European Airways állami légitársaság adott kölcsön a légi híd szervezetének, megkísérelt némi rendet plántálni a világ légi forgalmi kalandorainak különc vállalkozásába. Törekvésében akadá-

lyozta a laza fegyelem. Az olcsó és könnyen beszerezhető pia miatt Wunstorf hírhedt volt az iszákosságáról. Mindennaposak voltak a balesetek, de nem mindig maguk a repülők okozták őket. Az egyik földön történt halálesetet Sickelmore a saját szemével látta.

> Éjszakai leszállásnál Gatow-ban kevesebb mint harminc percet vett igénybe a gázolaj kirakodása, épp csak arra volt idő, hogy az ember elügessen a teáskocsihoz, hogy megigyon egy bögrével, és megegyen egy szendvicset. Amikor visszafelé gyalogoltunk az aszfaltozott gurulóúton, Clement Utting kapitány vagy tizennyolc méterre előttem és a rádiós tiszt előtt haladt. A repülőtér ki volt világítva, de akadtak sötét területek. Váratlanul felbukkant egy teherautó. Egyenesen nekihajtott Utting kapitánynak, valószínűleg letiporta a kerekei alá. Mire odaértünk hozzá, a teherautó már elrobogott. Súlyosan megsebesült, ezért én vele maradtam, tartottam a fejét, és próbáltam bátorítani, míg a rádiós tiszt elrohant a hangárokhoz mentőautóért. Négy óra múlva meghalt.

Baleset vagy szándékos emberölés? Mivel a tehergépkocsit végül nem azonosították, semmit sem sikerült bizonyítani. Az egyik elmélet szerint Uttingot összetévesztették Donald Bennett-tel, aki a győztesek számára háborús hős volt, de a legkevésbé sem népszerű azok körében, akiknek az otthonait segített porig rombolni. Valószínűbb a cserbenhagyásos gázolás, amelyet egy tolvaj követhetett el, aki lopott holmit vitt el éppen valamelyik repülőgépről, vagy egy sofőr, aki egyszerűen csak nem figyelt.

Bennett vette át meghalt munkatársa helyét. A következő két hónapban minden éjjel három járatot repült megszakítás nélkül.

A polgári légitársaságok bevonása vegyes reakciókat váltott ki. Bár az eltökéltség, hogy a britek minden akadályt leküzdve részt

vegyenek a légi hídban, és Dunkerque szellemének felidézése kedvező visszhangot váltott ki a brit és a tengerentúli sajtóban, olyan megfigyelők is akadtak, akiket a kétségbeesés fuvallata csapott meg, és bátor, ám hiábavaló próbálkozásnak látták a brit részvételt arra, hogy az ország lépést tartson a mezőny élén futó versenyzővel. Máig nyitott kérdés, hogy a polgári vállalkozók bevonása a légi híd végrehajtásába nem okozott-e több gondot, mint amennyi hasznot hozott. A különcségig önálló gondolkodású pilóták cseppet sem könnyítették meg Tunner dolgát. A katonák leginkább olyan rossz viccet láttak az egészben, amelyiknek komoly következményei lehetnek. Tunner nézete szerint a polgári légiforgalmi vállalatok két dolgot tettek: demonstrálták, milyen az, ha hiányzik a hozzáértés és a hatékonyság, és tehetetlen dühöt gerjesztettek mindenki másban. Gyakori meghibásodásaik miatt gépeik gyakran lekésték a nekik kijelölt fel- és leszállási időrést, és megzavarták a forgalom többi résztvevőjének zökkenőmentes közlekedését. Bill Michaels fedélzeti szerelő volt egy olyan C–54-esen, amelyik éppen csak elkerülte a katasztrofális összeütközést egy tartálygéppel.

> Amikor megközelítettük Berlint, az elszórt, alacsonyan úszó felhők kezdtek szinte megszakítás nélküli réteggé összeállni repülési magasságunkban és alattunk is. Minden rendben volt, amikor Gatow felé fordultunk. Rádiólokátoros megközelítésen voltunk, amikor körülbelül százhúsz méteren áttörtünk a felhőrétegen. Éppen, amikor áttörtünk, a gatow-i repülésirányító elkiáltotta magát: „233-as, 233-as! Gyorsítson át! Gyorsítson át!" Közvetlenül alattunk, és nagyon kicsivel előttünk felbukkant egy Lancastrian tanker, amelynek elromlottak a rádiói. A fák teteje fölött mélyrepülésben tartott Berlinbe, és nem vette észre a radar, csak amikor már majdnem túl késő volt.

> Teljes gázt adtunk, behúztuk a futóművünket, és épp az „elvétett megközelítés" ellenőrző listát követtük, amikor megláttam, hogy elveszítjük a 4. számú motort. Esett a kezdeti nyomás és az olajnyomás, és a repülőgép kezdett jobbra húzni. A 4. számú légcsavarját zászlóba állítottuk, és a pilótának sikerült megtartani az uralmat a gép fölött, körülbelül hatszáz méteren... A másodpilóta és én hátrarohantunk, hogy megpróbáljunk megszabadulni a széntől a kinyitott szárny feletti vészkijáratokon. Már kioldottam a rögzítőkarokat, és épp készültünk kidobálni a szenet, amikor észrevettem, hogy villog a „Tilos a dohányzás!", és az „Öveket bekapcsolni!" jelzés, és a pilóta integet nekünk, hogy menjünk előre! A pilótafülkébe érve megláttuk, hogy a repülőgép ki van trimmelve vízszintesre, és tartja a magasságot úgy, hogy a pilóta kezét-lábát leveszi a kormányokról. Utasított, hogy rögzítsem a rakományt, mert hazavisszük. A visszaút Cellébe eseménytelenül telt.[3]

A művelet működésben tartását követelő állandó, könyörtelen nyomás miatt elkerülhetetlenül bekövetkeztek balesetek, bár a légi híd bonyolultságának, időtartamának és úttörő jellegének ismeretében megdöbbentően ritkán történt komoly szerencsétlenség. Az egyetlen összeütközésre a levegőben akkor került sor, amikor két Berlinből visszatérő C–47-es kedvezőtlen látási viszonyok között összeütközött közvetlenül Rhein-Main előtt. Berlinben a legsúlyosabb rendkívüli esemény július 25-én történt meg, amikor egy C–47-es teljes sebességgel belerepült egy lakóházba a Tempelhof közelében fekvő Friedenau kerületben. Mindent összevetve körülbelül száz, a légi hídnak tulajdonított haláleset történt. A tempelhofi emlékművön negyven brit és harminc amerikai név áll. A legtöbben földi ráfutásos balesetekben a földön veszítették életüket. A meghalt britek közül huszonegyen a polgári légitársaságok alkalmazottai voltak.

A Berlinből nyugatra tartó forgalom legnagyobb részét az RAF bonyolította le. Az ipari tevékenység és a foglalkoztatás fenntartása érdekében a rádió- és telefonalkatrészektől a könyvekig és a játékokig mindent légi úton szállítottak. Egy tipikusnak mondható héten a városból kifelé induló járatokon ezerötszáz tonna körüli iparcikket szállítottak el. És voltak utasok is, sokan közülük betegek vagy elárvult gyerekek. Weller repülő főhadnagy pilóta-pályafutásának legnehezebb pillanata rossz időjárásban a szovjet zóna fölött érkezett el 1948 karácsonyán.

Egy rakomány gyereket hoztunk Gatow-ból Lübeckbe. Általában utazott velük egy „idegenvezető", vagyis egy felnőtt kísérő, de az én rakományom valamiért nem kapott ilyen vezetőt. Nem volt valami szép napunk. A visszaút legnagyobb részét a műszerek alapján tájékozódva tettük meg, nem volt gorombán viharos, csak borongós. Jól ment minden, amíg bele nem fogtunk a vak megközelítési eljárásba Lübeck előtt, hogy műszeres repüléssel közelítsük meg a leszállópályát... Éppen ráfordultunk a végső megközelítési irányra, amikor a repülőgép elkezdte hevesen felemelni az orrát, mire én előretrimmeltem, és a botkormányt is előretoltam. Felhőben voltunk, kizárólag a műszerek alapján tájékozódtunk, nem túl magasan, valószínűleg csak úgy háromszázhatvan méteren repültünk. Odakiáltottam a rádiósnak, hogy nézze meg, mi a baj. Kinyitotta az utastérbe vezető ajtót, és meglátta, hogy a gyerekek majdnem mind a gép hátuljában állnak egy csomóban. Gesztikulálással és kiabálva felszólította őket, jöjjenek előre, ők pedig megértették, mit akar. Nekem közben sikerült újra trimmelnem a gépet, és még egy kis gázt is adtam. Mire ez mind megtörtént, már túlrepültünk a leszállópályán, ezért nekiláttam végrehajtani

a második műszeres rárepülést, hogy ismét behelyezkedjek a pálya vége fölé. Mint kiderült, az történt, hogy az út végéhez közeledve az egyik gyerek ki akart menni a vécére, a többiek meg sorba álltak mögötte. Ami mindig így zajlik gyerekcsoportokban. Én azért teljes rendben levittem őket.

Bár magas fokú szervezettséget sikerült elérni, az emberi tényező azért behatárolta, hogy mit lehet tenni. A tizenkilenc éves Alan Johnson éjszakai szolgálatban volt a berlini Repülésbiztonsági Központban, amikor beütött a válság.

Simán ment minden, amikor éjfélkor kaptam egy telefonhívást valakitől, aki parancsoláshoz szokott hangon beszélt. Közölte, hogy Gatow-ban leszáll a köd, tehát le kell állítanom minden járatot... Erre én felhívtam az összes repteret Nyugat-Németországban, és utasítottam őket, hogy állítsák le a repülőforgalmat. Néhány gépet már a levegőben fordítottak vissza. Vagy két órával később azonban megcsörrent a telefon, és egy hang azt mondta: „Itt ... repülő vezérőrnagy (akárki is volt). Azonnal mondja meg, ki állította le az érkező járatokat, és miért!" Hát én megmondtam, de ő nyilvánvalóan nem hitt nekem, mert rám parancsolt: „Adja a parancsnokát!" Azon a bizonyos éjszakán egy repülő százados volt az... nem jut eszembe a neve... mindenesetre nagy, szúrós bajusza volt, és korábban hajózóként szolgált. Igazi szar alak volt. Mindegy, rohantam le az irodájába, megdöngettem az ajtót, és már rontottam is be. Hát ő meg ott van egy olyan összecsukható tábori ágyon, és nagyban közösül egy *fräulein*nel. Felnézett, én addig még senkit se láttam szeretkezni, és azt gondoltam, „na, ha ez ilyen, akkor nem sok mulatság van benne". Amit láttam, elég borzasztónak tűnt, mindenesetre

> a tiszt felnézett, meglátott, és rám parancsolt, „kifelé!". Erre én kimentem, és vigyázzállásba vágtam magam. Ingét a nadrágjába tűrögetve kijött, és azt tudakolta, mi a jóistent képzelek, mit művelek. Ezt persze én is megkérdezhettem volna, de inkább beszámoltam a történtekről. Végül az egészet elsimították. Hosszú ideig tartott, mire rájöttem, ettől kezdve miért viselkedett mindig jó barátomként.

Mivel Tempelhof és Gatow elérte bővíthetősége határát, és egyik sem volt alkalmas folyamatosan és sűrűn érkező és induló nehéz, négymotoros gépek kiszolgálására, sürgősen szükség volt egy új repülőtérre. Az egyetlen kellő nagyságú nyílt földdarab a francia szektorban feküdt Tegel mellett, és egykor Göring légvédelmi tüzérhadosztályai gyakorló- és lőteréül szolgált. A francia hadvezetőség készséggel támogatta a tervet, mert az már ott hevert az ő tervezőik rajzasztalán is, és csak arra várt, hogy mikor kerül pénz a megvalósítására. Az üzletet az amerikaiak egy biankó dollárcsekkel is megédesítették, sőt, kötelezettséget vállaltak arra is, hogy az építkezést az amerikai légierő mérnökei fogják felügyelni.

Az elsők a végül tizenhétezer főnyire duzzadó munkássereg-ből, amelyben sok megélhetést kereső hadiözvegy dolgozott, 1948. augusztus 5-én írták alá a szerződést nehéz kubikosmunkára. A vállalkozás léptéke lélegzetelállító volt. Az öt hónapra tervezett munkálatok során egy fő felszállópályát kellett megépíteni, a hozzá tartozó több száz holdnyi gurulóúttal, repülőgép-állóhellyel és a gépjárművek forgalmát szolgáló bekötőúttal. A megépítendő kiszolgálóépületek közé tartozott az irányítótorony, öt rakodóállomás és egy kisebb kórház. Féltől másfél méter mélységű alapozást fektettek le a rommá bombázott városnegyedekből odahordott téglatörmelékből és zúzott kőből. Tízezer hordó útburkoló aszfaltot szállítottak repülőgépen Berlinbe.

A légi híd szállítmányaiban helyet kellett találni a nehéz építőgépeknek is, kezelhető egységekre vágva. Külön, a lángvágásban és az oxigénes ívhegesztésben járatos, műszaki katonákból álló csoport hegesztette újra össze a részeket üzemképes gépekké. Az önmaguk által is csúcsteljesítménynek tartott munka annak a villamos áramfejlesztő gépnek az újbóli összeállítása volt, amely a legnagyobb ilyen jellegű berendezéssé vált Nyugat-Berlinben. A légi hídnak azonban még a darabokra szedett gépek szállítása is komoly kihívást jelentett, mert az elsőbbség mindig az élelmet és a tüzelőanyagot illette. Tunner azzal járult hozzá az új repülőtér építéséhez, hogy megváltoztatta az alaprajzát oly módon, hogy a felszállópálya párhuzamosan húzodjon a gatow-i és a tempelhofi pályákkal. Ennek révén elkerülhették, hogy a járatok keresztezzék egymás útvonalát, a repülésirányítás egyik legveszélyesebb átkát.

Az első gép, amelyik leszállt Tegelben, egy traktorabroncsokból, étkezési olajból és kondenzált tejből álló, vegyes rakománnyal érkező Dakota volt. Ez november 18-án történt, jóval a repülőtér elkészülésének kitűzött határideje előtt. Azonban nem minden készült el. A pilóta, A. M. Johnson repülő őrnagy, azt jelentette, hogy amíg a leszállópálya és a gurulóutak elérik az előírt minőséget, az építési terület többi részét mély, ragadós sár borítja. A kirakodás irányítására senki sem jelent meg, a végén Johnson kénytelen volt visszavinni a rakományát Lübeckbe. Kiábrándító kezdet, nem? Az esztendő végére azonban Tegel, amely boldogabb időkben majd Berlin fő repülőterévé növi ki magát, működőképessé vált, és működött is rendesen.

Az egyik könnyen megoldható probléma abból származott, hogy nagyon közel állt a kommunista irányítású Berlini Rádió két adótornya. Ezek le kellett rombolni. Donald Stensrud őrmester rangidős légi forgalmi irányítóként teljesített szolgálatot a tegeli irányítótoronyban.

Rohanva jött fel egy francia őrmester a torony lépcsőjén, és közölte, azonnal ki kell ürítenünk a tornyot! Úgy tűnt, a francia parancsnok lerombolni készült két orosz felügyelet alatt működő rádiótornyot, amelyek közel álltak a leszálló gépek útvonalához.

Stensrud alig tudta elhinni, hogy ilyen kockázatos stratégiával meg mernek próbálkozni, de hamarosan megtudta, a franciák halálosan komolyan gondolják a dolgot. A két torony odébb költöztetésére tett udvarias javaslatokra szovjet részről goromba elutasítás volt a válasz. Jean Ganeval tábornok hivatalos jegyzékben figyelmeztette a szovjeteket, hogy a tornyok használaton kívül lesznek december 15-e után. Másnap telefonon kapott parancs alapján a Tegel felé tartó repülőgépeket más repterekre irányították, míg a földön várakozó gépek parancsot kaptak, hogy maradjanak a helyükön.

Valamennyien kijöttünk az irányítótoronyból, és láttam, hogy a franciák lekapcsolják az orosz őröket, és előkészítik a dinamitot. Arra gondoltam, bárcsak lenne fényképezőgépem! Takaros, tiszta munkát végeztek, egyetlen nagy dörrenés, és a rádiótornyok eltűntek.[4]

A *Neues Deutschland* tiltakozott „a barbár tett" ellen.

A Berlini Rádió hamarosan ismét megszólalt az éterben, ekkor már a szovjet zóna belsejében található Grunauból sugározták a műsorát. A kapcsolatok javítására tett próbálkozásként a franciák átengedték a szovjeteknek a szektoruk határán fekvő Stolpe falut. Önkényesen döntöttek, egyáltalán nem vették figyelembe a falu lakóinak véleményét.

Amikor Tegel már teljes kapacitással működött, a három nyugat-berlini repülőtér együttesen napi nyolcszáz gépet szolgált ki. Az év végére a légi híd berakodási állomásai közé került Wunstorf,

Fassberg, Celle (amely decemberben kezdett működni), Schleswigland (novembertől), Fuhlsbüttel és Lübeck, valamennyi a brit zónában. A Havel-tó jegesedésének veszélye miatt Finkenwerder bezárt. Az amerikai zónában Wiesbaden és Rhein-Main voltak az indító repülőterek. Az eredetileg több száz katonából álló kiszolgálószemélyzet létszáma ekkor már több ezer főre rúgott.

Első súrlódásaik után Tunner és Curtis LeMay viszonylag jól kijött egymással. Az Európában állomásozó amerikai légierő parancsnoka beérte tábornoktársa hosszú pórázon tartásával, sőt, idővel tisztelni kezdte Tunnert, mint „minden idők leghozzáértőbb (légi) szállítási szakértőjét". LeMay utódja kevésbé elfogulatlanul és nagyvonalúan látta Tunnert.

Szeptember végén LeMayt áthelyezték Omahába, a Hadászati Légi Parancsnokság (Strategic Air Command, vagyis az atombomba-hordozó nehézbombázókkal felszerelt hadászati légierő) parancsnokának. A helyére John Cannon tábornok érkezett, egy kötekedő természetű frontharcos, aki a legénységi állomány soraiból tört fel, és kitüntette magát az észak-afrikai, majd a földközi-tengeri hadjáratban. Cannon olyan, a hagyományokhoz ragaszkodó vezető volt, aki a szabályzat szerint határozta meg a dolgok értékét, és esze ágában sem volt eltűrni, hogy lekezelje holmi West Point-okostojás terméke, aki azt képzeli, joga van a maga módján intézni az ügyeket. Tunner „elavulóban lévő öreg harcosnak" minősítette új főnökét (Cannon tíz évvel volt idősebb nála), aki a precendesek túlságosan aggályoskodó tiszteletén túl nem sokkal képes hozzájárulni a bulihoz. Gyakran összeütközésbe kerültek, ami aligha meglepő. Tunner hírhedt volt arról, hogy képtelen tapintatosan viselkedni vagy elfogadni a bírálatot.

Beletelt némi időbe, amíg Tunner felismerte, hogy az emberek valamilyen gépezet részegységeiként való kezelése nem a leghatékonyabb módja maximális teljesítményük kicsikarásának. Korai hibái közé

tartozott a feladatok olyan rend szerinti kiosztása, amelyik figyelmen kívül hagyta a katonák kötődését repülőszázadukhoz. Ha megkérdezte volna tőle, Cannon felvilágosíthatta volna a légierő szabályos szervezeti rendjének azon erényéről, hogy nagyban hozzájárul a bajtársi szellem kialakulásához. A tetejébe Tunner a nagyközönséggel folytatott kapcsolattartás, a PR jelentőségét is lassan értette meg.

Amikor parancsnoksága nem hivatalos csatornákon hírét vette, hogy egy pilóta édességet szokott ledobni a Tempelhofban landoló repülőgépeket leső gyerekeknek, Tunner ezt az érdemi tevékenységtől energiát elvonó időpazarlásnak minősítette. Hamarosan azonban arról is értesült, hogy az ilyen szívmelengető hírek jót tesznek az ügyének Berlinben és még inkább Washingtonban. A publicitás, amelyet Gail Halvorsen hadnagy teremtett, hamarosan az Atlanti-óceán mindkét partján médiasztárt csinált az idejekorán kopaszodó, huszonhét éves mormonból az Utah állambeli Garlandból. Halvorsen maga volt a megtestesült Tisztességes Amerikai Fiatalember. Mosolya barátságos volt, szívélyes modorával könnyen boldogult idegenekkel, és lám, szolidaritást vállalt a berlini gyerekekkel, akiknek egy darab sem jutott abból a csokoládéból és rágógumiból, amellyel odahaza minden gyerek zsebe tele volt. Így született meg a nyalánkságok apró, zsebkendőből fabrikált, ejtőernyővel való ledobásának ötlete. Mindenki tudta, mikor készül leszállni Halvorsen gépe, mert ugyanúgy „billegtette a szárnyakat", mint amikor szülei farmja fölött repült át Utah-ban, „hadd tudják, hogy én vagyok az". Nem telt bele sok idő, és folyamatosan hízó gyerektömeg verődött össze ott, ahol a gépek megkezdték a végső rárepülést a tempelhofi leszállópályára, Onkel Wackelflügelt (Billegő Szárny bácsit) várták.

Előbb a berlini lapok kapták fel a sztorit, majd hamarosan világszerte megjelent az újságokban. Halvorsent hivatalosan megtették a légi híd jószolgálati nagykövetének, repülőszázadának többi gépszemélyzete pedig csatlakozott a Kis Kaja hadművelet (Operation Little

Vittles) néven közismertté váló tevékenységhez. Teljes munkaidőben dolgozó titkárnőt osztottak be Halvorsen rajongói postájának kezelésére – a levelek *Der Schokoladen Flieger*nek (a Csokoládés Repülő) vagy *Onkel Wackelflügel*nek címezve érkeztek. A Kis Kaja hadművelet végrehajtói hamarosan napi hatezer adag nyalánkságot szórtak le. Ejtőernyőt már nem használtak, egyszerűen kiborították a dobozokat a gépek egyik oldalajtaján. És ha még mindig kellett húzni egyet-kettőt a közvélemény érzelmeit mozgató szálakon, a sajtófotósok pazarló bőséggel szállították a képeket gyanúsan takaros ruházatú és jól fésült gyerkőcökről, amint kis zászlókat lobogtatva köszöntik az érkező gépeket, vagy repülőgépmodellekkel légi hidasat játszanak.

Más, a sajtóban közölhető jó híreket is termelt a légi híd. Augusztus elejétől szeptember végéig a naponta Berlinbe érkező szállítmányok mennyisége háromezer tonnáról több mint négyezerötszázra nőtt, vagyis már majdnem elérte a felét annak, amennyit Berlin a blokád előtt fogyasztott. A több figyelemre méltó rekord közül az egyiket szeptember 18-án érték el, az Egyesült Államok Légierejének Napján, amikor 6987 tonna szenet vittek a városba a repülőgépek, az RAF ebből ezerötszáz tonnával részesedett. Egy másik csúcsot az a német rakodóbrigád állította be, amelyik tizenkilenc tonna szenet rakott ki mindössze tizenkét perc alatt.

Az eddigiek alapján a Kaja hadművelet év végére várható teljesítményét napi háromezer-egyszáz és négyezer-háromszáz tonna közé becsülték, míg a Plainfare hadműveletét kicsivel ezer tonna fölé. A siker vagy kudarc kérdésének eldöntése azonban majdnem teljesen a közeledő télen múlott. Ha csak megközelítően olyan zord lesz, mint az 1946–1947-es, Nyugat-Európa gazdasága megbénul, és a légi híd a földhöz fagy.

„Láttam én már katonák légi ellátását, és tudtam, milyen katasztrófába torkollik az ilyesmi – írta egy sztálingrádi veterán. – Berlin esetében feladtam a reményt."

Tizedik fejezet

1948. szeptember elején lehűlt az idő, és ez vérmes reményeket keltett a szovjet táborban. Sztálinnak a szép emlékei közé tartozott Hitler seregeinek elakadása a hóban, és szentül hitte, hogy „Tél tábornok" megint megsegíti. Neki mindössze annyi a dolga, hogy reménykedik, az elemek a leggonoszabb formájukat fogják hozni. Az elemek azonban csak lassan engedelmeskedtek a szovjet diktátor vágyainak. Szeptember második fele a szokásosnál enyhébb időjárást hozott. Amikor összesítették a hónap statisztikáit, kiderült, hogy a légi híd majdnem száznegyvenezer tonna rakományt szállított Berlinbe, naponta átlagosan több mint négyezer-hatszázat, vagyis több mint elegendőt a város minimális igényeinek kielégítésére.

Ezt követően, ahogy az időjárás romlott, a tervezetthez képest kevésbé lenyűgöző eredmények születtek. Október végére a szállítások sorozatosan nem érték el a kitűzött mennyiségeket, főként a szénét nem. Tunner bizakodó maradt, de még benne is ébredt kétely, amikor leszállt a novemberi köd. A hónap harminc napjából tizenöt majdnem teljesen alkalmatlan volt a repülésre. A havi szállítási teljesítmény a legalacsonyabb volt július óta. Tempelhofban sűrű, sárga köd szállt le, és Clay rádöbbent, milyen mértékben romlanak az időjárási viszonyok: „Képtelenek voltunk követni a felvezetésünkre küldött dzsipet, és végül úgy jutottunk el a kirakodóhelyre, hogy mindkét szárny alatt egy-egy katona gyalogolt, és elemlámpával adta a jeleket."

Mivel mindenki emlékezetébe kitörölhetetlenül bevésődtek az 1946–1947-es, kegyetlenül zord tél emlékei, a lapok tele voltak pesszimista jóslatokkal. „Amint minden hozzáértő ember tudja – szögezte le véleményét a baloldali *New Statesman* –, óriási lélektani hatásuk dacára a repülőgépektől nem várható el, hogy a téli hónapok alatt fenntartsák Berlin élelemellátását." Egy amerikai közvélemény-kutató cég megállapította, a nyugat-berliniek kilencven százaléka nem hiszi, hogy átvészelhetik a tél ínséges hónapjait anélkül, hogy szovjet segítséget kérnének.

Október 21-én Clay látványos villámlátogatást tett Washingtonban. A Nemzetbiztonsági Bizottság ülésén szenvedélyesen érvelt még több C–54-es Németországba vezénylése mellett. A légi hídban részt vevő kétszáz amerikai repülőgép közül akkor százhatvan volt Skymaster típusú. Clay újabb hatvannégyet igényelt, az általa „lenyűgöző és hatékony műveletnek" minősített légi híd megerősítésére. Megkapta, amit kért, bár azzal a figyelmeztetéssel, hogy „jelenlegi katonai erőnk nem képes korlátlan ideig sikeresen fenntartani Berlin ellátását légi úton" anélkül, hogy súlyosan ne akadályozná „alapvető nemzetbiztonsági feladataink ellátását".

További jó hírt jelentett Tunner tábornoknak, hogy az új tegeli repülőtér a befejezéséhez közeledett, újabb leszállópályák épültek Tempelhofban, valamint az összehangolt működéssel nagyobb hatékonyságot értek el. Nem kellett azonban szakértőnek lenni ahhoz, hogy valaki felismerje, a köd, a hó és a jég minden szállítási tervet meghiúsíthat.

1948 novembere bizonyult a légi híd legrosszabb hónapjának. 13-án a városra háromszáz méter vastagságúnak mondott ködpaplan borult. A meteorológusok azt jelentették Tunnernak, hogy ez a köd akár hetekig is megmaradhat. 18-án mindössze huszonöt gép szállt fel Rhein-Main repülőteréről. A napi szállított mennyiségek kétezer-ötszáz tonna alá estek. Egy Frankfurtból Berlinbe induló

C–54-es, miután nem sikerült leszállnia, visszatért Frankfurtba, de ott sem kapott leszállási engedélyt, és végül Marseille-be szállította le a tíz tonna szenét!

Egy brit újságíró, akinek sikerült eljutnia Gatow-ba, megörökítette „a kísérteties érzést", amelyet akkor érzett, amikor gépe Berlin fölött körözött, és sorára várt, hogy „alámerüljön a sűrű köd tengerében".

A pilótafülkében semmi sem látszott, csak a műszerfal zöldes derengése, és motorok bőgésén meg a rádió recsegő karattyolásán túl semmit sem lehetett hallani. Majd egy váratlan pillanatban a pilóta hirtelen zuhanórepülésbe kezdett a gomolygó homályban, aztán másodpercekkel később vakító ragyogással bukkantak fel a nátriumlámpák a sötétségből. Két sor jelzőlámpa, mindegyik a maga párás fényudvarával jelölte a követendő utat a PSP fém leszállópályán. Hangos zökkenés, amikor a súlyosan megterhelt futómű földet ért... Húsz perccel később ugyanez a gépszemélyzet visszafelé fog gurulni a ködben, üres repülőgépével a felszállópálya felé, készen, hogy ismét felszálljon az éjszakába.[1]

A tomboló viharok is veszélyt jelentettek. Számos gépen elektromos hibák keletkeztek, több szélvédőt villám tört be.

A hajózó és a földi személyzet egyaránt erős nyomás alatt dolgozott, és kapcsolatuk együtt romlott az időjárással. Egymás hibáztatásának gyorsan gyökeret verő kultúrája már Tunner szerelmetes racionalizálását fenyegette, amint azt John Holdcroft is tanúsítja.

Egy Halton gépet kellett jégteleníteném. Bevontuk az egészet, a törzset, a vezérsíkokat, mindent. A gép átgurult az induló-helyre, és csak rakodott és rakodott, és elmaradt a menetrendtől, mert rengeteget váratták a felszállási engedélyre. Megtörtént a jégtelenítése, de amikor végül megkapta a felszállási engedélyt, a pilóta visszahozta az állóhelyre, és kijelentette, az ő gépét bizony nem jégtelenítette senki. Mi csak álltunk ott a jégtelenítőfolyadékunkkal. Nem repestem az örömtől. Azt kérdeztem a tagtól: „Mit gondol, mi ez, sűrű köd, mint Skóciában?" Összekaptunk, és feljelentett. A végén azt mondták, ötven százalékban én vagyok a hibás, ötven százalékban pedig a pilóta, de nem így volt. Száz százalékig ő volt a vétkes, mert olyan sokáig állt a pályán, hogy a gépe újra eljegesedett.

Ha a C-vitamin-tabletta, a csukamájolaj, a szárított burgonya, a konzerv darált hús, a tej- és tojáspor, az almahéjból főzött tea, és az *ersatz,* vagyis pótkávé (közkeletű csúfnevén a *muckefuck*) élelmiszernek számít, akkor éppen csak, de volt elég ennivaló. Ami az életet alig elviselhetően nyomorúságossá tette, az a gáz- és áramszolgáltatás sokórányi kimaradása volt. Napi egy tányér meleg étel volt a legtöbb, amit egy átlagos család remélhetett, otthonuk fűtésére pedig csak ritkán jutott szén vagy fa. Az előző tél sok, híres hársfájától megszabadította Berlint, és nem sokáig húzta bármely, esetleg még állva hagyott faanyag.

Az áramszolgáltatás napi négy órára korlátozódott. A legérzékenyebben azokat érintették az áramszünetek, akiknek a munkájához nélkülözhetetlen volt a rendszeres energiaszolgáltatás. Azt elfogadták az emberek, hogy a családok hiányt szenvednek majd háztartási tüzelőben, és áramszünetek fogják nehezíteni az életüket, de az ipar energiaellátását nem lehet szeszélyesen ki-be kapcsolgatni. Ha Nyugat-Berlin gazdasága akadozva működik, fokozódik a munkanélküliség, és több éhes szájat kell közösségi forrásokból táplálni. Mi több, amint Ernst Reuter nagy bizonyossággal jósolta: „Ha az embereknek nem lesz munkájuk, el fognak csüggedni, akár lesz elég ennivalójuk, akár nem. Kapitulálni fognak a kommunizmus előtt."

Végül is bár Berlin gazdasága meredek zuhanásba került a blokád kezdete után, és a munkanélküliség a háromszorosára, majdnem tizennyolc százalékra nőtt, a légi híd kiszolgálása nagyjából ötvenhatezer embernek adott munkát. Hat hónap elteltével minden húsz munkavállalóból már csak egy maradt teljesen alkalmazás nélkül. Sok dicséretet kaptak a nagy cégek azért, mert bevezették a részidős foglalkoztatást és számos energiatakarékos termelési megoldást, de azok a nyugat-németországi vállalatok is dicséretet érdemelnek, amelyek tántoríthatatlanul rendelték tovább a „Made in Berlin" termékeket.

Általánossá vált a kézzel vagy lábbal hajtott áramfejlesztők használata. Egy vállalkozó kedvű fogorvos a feleségével tapostatta keményen a bicikligenerátor pedálját, hogy továbbra is használhassa a fúróját. Az alultáplált gyerekek és az idősek voltak a legesendőbbek. A legifjabb berliniek közül tizenötezren lettek a légi híd utasai, akiket kiküldtek a városból nyugaton élő rokonokhoz vagy családi barátokhoz. Az idősebbek, akiknek nem maradt más választásuk, csak a Berlinben maradás, a közeli „melegedőközpontokba" jártak, ahol a város által biztosított közkályha körül gyűlhettek össze. Értékes ingóságnak számított a termosz, a gyertyát aranyárban mérték. A szappan ritkasággá vált, a fürdővíz csakis hideg lehetett. Olyan kevés volt a ruházat, hogy új ruhadarabot csak a „létfontosságú szükségletet" igazoló irat felmutatásával lehetett vásárolni.

Éjszakánként rémisztő hellyé vált a nagyváros. Doktor Wilhelm Kemner nagyon szeretett esténként felmenni egy barátjához sakkozni, de félt a parti után következő gyalogúttól hazáig. Utcai lámpák nem voltak, a doktor mindössze a megfeketedett romok között pislákoló gyertyák segítségével tájékozódhatott. Mindig a széles, üres utcák közepén maradt.

Az artézi kutak, amelyek a szövetséges bombázásokat is sértetlenül átvészelték, a blokád egész ideje alatt biztosították a kielégítő

vízellátást, de mert a szennyvíz elvezetéséhez csak korlátozottan állt rendelkezésre áram, a nyílt vízi utak, Berlin folyói és csatornái hamarosan csúnyán elszennyeződtek. Az olyan fertőző betegségeket azonban, mint a vérhas és a torokgyík, sikerült féken tartani, ezért csak csekély hányadát okozták a háború utáni évben jelentett haláleseteknek.

A maximális rakodótérhez jutás szükséglete kikényszerítette a légi szállítás tudományának állandó tökéletesítését. Az első időkben a lehetséges élelmiszerek közül a dietetikusok – ha azok nem is, akiknek meg kellett enniük – előnyben részesítették a borsólevesport. A szállítmányok nagyságát később nem annyira a savanyú íz miatt csökkentették, hanem mert a borsó más létfontosságú termékekkel versengett a helyért a repülőgépeken. A porból készült, sűrű leves főzése két óra hosszat tartott, tehát a drága fűtőanyag pazarló felhasználását igényelte.

Egy önellátási program keretében saját zöldségeik megtermelésére buzdították a berlinieket, amíg a tervezők fel nem ismerték, hogy a műtrágya egy negyedrésszel több helyet foglal, mint a szárított zöldség. A szaharin könnyebb, mint a cukor. Hogy súlyt takarítsanak meg, minden Berlinbe szánt húst kicsontoztak. Mártást vagy fűszert egyáltalán nem szállítottak. Még a vöröshagyma is a fényűzési cikkek sorába emelkedett.

A Sunderland hidroplánok december 14-éig szállították a sót a Havel-tóra, akkor a jégveszély miatt be kellett fejezni ezt a műveletet. Egy héttel korábban a teljes négyezer-ötszáz kiló sószállítmányt három perc és tizenkét másodperc alatt kirakták egy Sunderlandből, amivel újabb rekordot állítottak fel a légi híd történetében.

A november elejére tervezett amerikai elnökválasztás közeledtével minden mozgás megszűnt a diplomácia frontján. Truman ezt a legkevésbé sem akarta. A közvélemény-kutatók szerint csak kicsit, de

lemaradt az ellenjelölt mögött, ezért lázasan keresett valami lenyűgöző gesztust, amellyel előrébb kerülhet a népszerűségi listán. Ebben a helyzetben mi lehetne jobb, mint ha közvetlenül Sztálinhoz fordul, és kéri, álljon ki a világbéke ügye mellett?

Ragaszkodott azon meggyőződéséhez, hogy Sztálin nyitott az észszerű (amerikai) érvekre, ha a tényeket személyesen tárja elé valaki, ezért Truman úgy döntött, régi barátját, Fred Vinsont, a Legfelsőbb Bíróság elnökét, korábbi pénzügyminisztert küldi el „a békéről beszélni" a szovjet vezetővel. Nem olyan küldetés volt, amelyben Vinson örömét lelte, de mert az elnök meggyőzte, a személyén múlhat a siker, Vinson elvállalta.

Truman nem gondolta végig a következményeket. Odaát Párizsban, ahová az ENSZ Berlin ügyében tartandó ülésére utazott, George Marshall dühösen reagált a javaslatra, amely kikezdte az ő külügyminiszteri tekintélyét, és a szövetséges hatalmak között kialakult konszenzust is veszélybe sodorta. Más, az elnök bizalmas körébe tartozó emberek is csatlakoztak a külügyminiszter tiltakozásához. Miután Vandenberg szenátor, aki azt feltételezte – helyesen –, hogy a diplomáciai lépéssel Truman fő célja „élénkítő injekciót" adni saját választási kampányának, ismételten tiltakozott. Az elnök meghátrált, és Vinsonnal közölték, küldetése elmarad. Ezzel véget is érhetett volna az ügy, ha a *Chicago Tribune* nem szimatolja meg benne az eladható sztorit. A szabados fantáziájú újságírók arról írtak, hogy Marshall lemondással fenyegetőzött, tiltakozásul Truman kommunizmussal szembeni megbékítési politikája miatt. Az erőteljes elnöki cáfolatot, amelyben Truman megígérte, München megismétléséről szó sem lehet, kedvezően fogadták Berlinben, ahol mindig fokozta a feszültséget, ha valaki bedobta valamilyen diplomáciai suskus hírét.

Párizsi tartózkodása alatt Marshall megragadta az alkalmat, hogy tárgyalóasztalhoz üljön Bevinnel és Robert Schumannal, aki magányos fényforrásként ragyogott ki a háború utáni francia politika

homályos világából. A Luxemburgban, francia–német szülőpár gyerekeként született Schuman jogi képzettsége és az ellenállási mozgalomnak tett szolgálatai miatt gyors emelkedésre számíthatott a kormányzaton belül. Franciaország külügyminisztereként az európai egységért indított szélesebb mozgalom keretében kereste a megbékélés lehetőségét a demokratikus Németországgal.

A Quai d'Orsay-n október 4-én tartott háromhatalmi találkozón Schuman határozottabb álláspontot hirdetett meg, mint elődei. Leszögezte, hogy a Moszkvával folytatandó bármiféle további tárgyalás előtt a blokádot meg kell szüntetni, bár felvetette, hogy a folyamatba esetleg bekapcsolható valamilyen független közvetítő. A Vinson-incidens miatt önérzetében máris sértett Marshallnak nem akaródzott további beláthatatlan kötelezettséget vállalni a jövőre. Az elnökválasztás közelsége és a választási eredmény következményeként a Fehér Házban nagy valószínűséggel várható, a felső szinten kezdődő kádercsere miatt szintén érdemes volt óvatosan eljárnia. A Nyugat pozíciója erősebb, mint általában gondolják, jelentette ki Marshall. Az Egyesült Államok Légiereje már belépett a sugárhajtású gépek korszakába a Lockheed F–80 Shooting Starral, és bár ő nem óhajt túl nagy hangsúlyt helyezni az atombombára, „az atomfegyver az, ami... lehetővé teszi, hogy minden szovjet katonai akcióra vonatkozó kérdést számításon kívül hagyjunk".[2]

Október 25-én a Szovjetunió megvétózta a Biztonsági Tanácsnak a blokád megszüntetésére – és ezzel egyidejűleg a keleti márka mint egyetlen Berlinben használatos valuta bevezetésére – felszólító határozatát. Sztálin nem szándékozott előfeltételei teljesítése nélkül véget vetni a blokádnak, ugyanakkor a nyugati szövetségesek is elutasították azt a javaslatot, hogy indítsák újra a négyhatalmi tárgyalásokat már akkor, amikor a blokád még fennáll. Patthelyzet alakult ki.

Miközben az ENSZ által kijelölt tagokból álló bizottság keresni kezdte a megoldásokat a Berlin pénzügyeiben fennálló ellentmondások

feloldására, a Biztonsági Tanács Palesztinára fordította figyelmét, ahol cionisták meggyilkolták az ENSZ közvetítőjét, Bernadotte grófot. A közgyűlésnek megküldött utolsó jelentésében a svéd diplomata nyomatékosan szorgalmazta az ellenségeskedések beszüntetését azon az alapon, hogy „az Izrael nevű zsidó állam már létezik Palesztinában, és nincs egyetlen helytálló ok sem annak feltételezésére, hogy nem fog fennmaradni a jövőben is".[3]

Palesztina és Berlin is szerepelt az elnökválasztási kampány témái között, de a szenvedélyes kommunistaellenesség és Berlin volt az a tényező, amelyik megadta a nyerés lehetőségét a Fehér Ház birtokon belül lévő lakójának.

Donald Trump megválasztása előtt Truman újraválasztását szokták a legnagyobb meglepetésszerű választási győzelemnek minősíteni Amerika történetében. Még a saját pártjában is történtek lépések a hivatalban lévő elnöknél esélyesebbnek ítélt jelölt kiválasztására. Az egyik közkedvelt alternatív jelöltnek Eisenhower bizonyult. A republikánusok reménysége New York állam kormányzója, Dewey volt, a veterán kampányharcos, aki 1944-ben közel került Roosevelt legyőzéséhez. Hozzájuk képest Trumanból hiányzott a személyes varázs, ráadásul gyenge szónok volt, aki hadonászással vonta el közönsége figyelmét a mondanivalójáról. Amivel viszont bőségesen rendelkezett, az a szilárd eltökéltség volt. Ellenfelei alábecsülték az akaraterejét és a harci kedvét. Vele ellentétben Dewey higgadt, könynyed stílusából az egyszerű választók fensőbbséges leereszkedést hallottak ki.

Akiben Trumant fenyegető komolyabb veszélyt láttak, abban az értelemben, hogy szavazatokat szipkázhat el tőle, és ezzel megnyitja az utat Dewey előtt, az a függetlenként induló Henry Wallace korábbi alelnök, az utóbbi időben pedig a Progresszív Párt vezetője volt. Wallace főként az elégedetlen liberálisokat igyekezett megszólítani, akik csalódtak Truman visszafogott belpolitikai programjában.

Mivel azonban sikerült a kommunisták strómanjának beállítani a közvélemény előtt, aki epedve várja, hogy Moszkvával együttműködve előidézze a demokrácia bukását Európában és Ázsiában, Wallace elszigetelődve hamarosan lendületét vesztette. Truman a külpolitikát játszotta ki legerősebb kártyájaként. Úgy mutatta be önmagát a közvéleménynek, mint a nyugati nemzetek vezetőjét a Szovjetunió megtestesült bajai és gonoszsága elleni küzdelemben. A szakszervezetek és a farmerok szervezetei – mindkettő nagy lobbierővel bírt – amellett a jelölt mellett kötelezték el magukat, aki kiáll Amerika ügyéért.

A közvélemény-kutatók egészen a célszalag átszakításáig biztosra vették Dewey győzelmét, méghozzá jelentős fölénnyel. A valóságban azonban nemcsak Truman diadalmaskodott, a közvetlen szavazatok számát tekintve 49,5 százalékkal 44,5 százalék ellenében, de a kongresszus mindkét házában is a demokraták szerezték meg a többséget. Az amerikai választások eredményét sehol sem ünnepelték lelkesebben, mint Berlinben, ahol a nélkülözések dacára gúny és megvetés övezte a megvesztegetésnek szánt szovjet „juttatásokat". Bárki kaphatott extra élelmiszer-fejadagot, aki hajlandó volt bejelentkezni a kommunista közigazgatásnál. Senki semmilyen akadályt nem állított annak az útjába, aki lényegében állampolgárságot akart váltani, de csak kevesen éltek a lehetőséggel.

A korábban a város két fele közötti együttműködés előmozdítására felállított intézményeket az ideológiai választóvonal mentén fokozatosan kettéosztották. A SED, miután saját sorait megtisztította a „megbízhatatlan elemektől", egyre inkább elidegenítette azokat a híveit nyugaton, akik korábban hittek abban, hogy megvalósítható a széles körű támogatást élvező városvezetés. November 15-én Ernst Reutert, akit a főpolgármesterségtől már megfosztottak, a közlekedési és közszolgáltatási ügyekért felelős tanácsnok választott tisztségéből is eltávolították.

Addigra már több mint hetven ellenőrző pont működött, ahol a kommunista rendőrség elkobozta az élelmet és más árucikkeket, és őrizetbe vette azokat, akiknél „lázító" irodalmat, például valamilyen nyugat-berlini újságot talált. A városi tisztviselőket, hacsak nem lapult a zsebükben a SED tagsági igazolványa, „fasiszta háborús uszítónak" bélyegezték, és elbocsátás vagy még rosszabb várt rájuk, ha a határvonal nem megfelelő oldalán dolgoztak. Az iskolákra és az egyetemekre nyomást gyakoroltak, hogy vessék alá magukat a szovjet diktátumoknak. Nyugat-Berlin Szabad Egyetemén, amelyet a régebbi felsőoktatási intézmény kommunista befolyás alá kerülése elleni tiltakozásként alapítottak, november 15-én tartották meg az első előadásokat. A közgyűlés demokrata többsége a brit szektorban talált új otthonra, mivel a saját városházi üléstermében, amelyet a kommunista Demokratikus Blokk birtokolt, már nem ülhetett össze.

Miközben a *Neues Deutschland* a „felelőtlen" Magisztrátus ellen indított hecckampányt vezette, a SED határozatban kimondta, hogy Berlin önkormányzata „megszűnt létezni". November 30-án, kedden a kelet-berlini állami operaházban megtartották „a közgyűlés rendkívüli ülését". Olyan kommunista szervezetek, mint a Szabad Német Ifjúság és A Náci Rezsim Áldozatainak Szövetsége, azzal a politikai csoportosulással együtt, amelyet ekkor Demokratikus Blokknak neveztek, új Magisztrátust választottak, az élén Fritz Eberttel, a weimari köztársaság első kancellárjának a fiával mint főpolgármesterrel. Ezeket a lépéseket hivatalosan nem ismerték el a város nyugati részében, ahol a három szektorparancsnok kinyilatkoztatta, hogy továbbra is a törvényesen megválasztott Magisztrátus bírja a bizalmukat.

Berlinnek a négy győztes hatalom által jóváhagyott, ideiglenes alkotmánya szerint az egész városra kiterjedő választásokat kellett tartani még az év vége előtt. Mivel lehetett tudni, hogy a lakosság döntő többsége a kommunisták ellen fog szavazni, a SED egyrészt a szabad választások bojkottálásért indított hadjáratot, másrészt buzgón terjesztette a rémhíreket, amelyek szerint a szövetségesek hamarosan magára hagyják Berlint. A szovjet hatóságok egyszer kikényszerítették a választások elhalasztását azzal a fogással, hogy „a militaristák, fasiszták és háborús uszítók" kizárását követelték a választásra jogosultak közül – és a fenti három kategóriába sorolták a nyugat felé tájékozódó politikusok döntő többségét. Végül december 5-ére tűzték ki a napot, amikor a berliniek majd az urnákhoz járulhatnak.

A keleti választók elrettentésére tett erőfeszítések keretében a szovjet katonai hatóságok közönséges munkanappá nyilvánították a választás megtartására kijelölt vasárnapot. Ennek, valamint a lakosság megfélemlítésére tett otromba próbálkozásoknak és a bojkottra felszólítás ellenére a polgárok rekordszámban éltek választójogukkal. A választás azon demokratikus pártok elsöprő győzelmét hozta, amelyeknek a nyugati szektorokban volt a tömegbázisa. E politikai földcsuszamlás fő nyertesei a szociáldemokraták voltak, akik a korábbi hatvanháromról hetvanhatra növelték közgyűlési képviselőik számát. Reuter visszatért régi posztjára főpolgármesterként, és a város kormányzására egyedül alkalmasnak tartott, minden pártot magában foglaló koalíció élére állt. A keleti szektorban időközben a SED vezette új Magisztrátus vette át a hatalmat. Ettől kezdve két, egymásra ellenségként tekintő városi tanács működött.

A karácsony közeledtével Nyugat-Berlin nagy nyilvánosságot kapott nélkülözései megérintették a szíveket, és megnyitották a pénztárcákat. A jótékonysági vállalkozások leginkább a légi hidat népszerűsítő fellépéseivel Amerika egyik partvidékétől a másikig közismertté vált Gail Halvorsent szerették volna megnyerni képviselőjüknek. A híresség éppen ebédelt egy New York-i étteremben, amikor az Amerikai Cukrászok Szövetségének képviseletében megszólította John

Swersey. „Igazán felkavart minket az, ami odaát történik, és többet akarunk tenni. Mennyit tudna használni a cuccunkból, hadnagy?"

Halvorsen nem tudta, mit is válaszoljon hirtelenjében. Egy hónap múlva azonban Rhein-Mainban megjelent egy ezerhatszáz kilogramm édességgel és rágógumival megrakott, zárt tehervagon. A következő héten megérkezett az újabb, ezernégyszáz kilogrammos szállítmány. Ekkora adományok kiosztása már komoly kihívást jelentett, de megtalálták a megoldást: rendeztek egy sor hatalmas karácsonyi ünnepséget. Egy Clarence nevű tevét is bevontak, hogy segédkezzen a berlini gyerekeknek szánt, Fassbergbe érkező, sok ezer ajándékcsomag kiosztásában.

A légi hidat működtető katonák hangulatát javító, idényjellegű eseményről Bob Hope, a legendás kabarészínész gondoskodott. Turnéi az egész háború alatt rendkívül népszerűek voltak a tengerentúlon állomásozó katonák körében, de az 1948-as volt az első karácsonyi műsora. A show meglehetősen bizonytalanul indult. Az eredeti terv szerint Bob Hope-nak két fellépése lett volna, az első az Egyesült Államok Légierejének wiesbadeni parancsnokságán, a második Berlinben. Tunner mélységesen felháborodott. Személyes sértésnek vette, hogy a neki alárendelt alakulatok katonáinak zömétől megtagadják az élő, ünnepi szórakoztató műsort. Hope programját sietve átszervezték, hogy további fellépések is beleférjenek, és így elmenjen Cellébe és Fassbergbe is, ahol a legerősebb volt a mellőzöttség érzése. A komikust elkísérte a turnéra Irving Berlin, aki dalt írt a Kaja hadművelet magasztalására.

Bob Hope berlini fellépésén Jean Eastham is ott volt a közönség soraiban.

> Valamennyien készen álltunk, bezsúfolva a színpad elé, Irving Berlin is a zongoránál ült, és vártunk, de Bob Hope nem jelent meg – azt mondták, késik a légi híd miatt. Aztán egyszer csak ott jött lefelé a középső lépcsőn, és ejtőernyőt húzott maga mögött. Heccelték egymást Irving Berlinnel. Azt mondja Bob Hope: „Berlin – én a helyedben megváltoztatnám a nevemet –, ezzel a névvel bármikor négy részre oszthatnak!" Ez most elképesztően nyálasan hangzik, de akkor olyan, de olyan mókás volt!

A műsort felvették, és Egyesült Államok-szerte leadták a rádióállomások. A stúdióból beszélő műsorközlő szavaiból érzékelhető az amerikaiak érzéseinek sajátosságai.

> Ezek azok a fiúk, akik működésben tartják a berlini légi hidat, a fiúk, akik lemondtak a karácsonyukról, hogy segíthessenek erőt adni az emberiesség ügyének. Ezeknek a férfiaknak köszönhetően kap enni az a gyerek, aki különben éhen maradna, és nekik köszönhetően emelkedik fényesebben a magasba a szabadság fénye a világban.

Külön kihangsúlyozták a *Swan* szappant gyártó Lever Brothers szerepét, ugyanis a cég szponzorálta a turnét.

A légi híd szempontjából gyászos november után a december időjárása nagyjából tűrhető volt, szemben az előző év hasonló időszakával. Kezdett úgy festeni, hogy Sztálinnak talán csalódnia kell, Tél tábornok mégsem úgy teljesít, ahogyan ő elvárja. Az év utolsó napján Rex Waite levelet írt tiszttárásának és egyben Tunner helyettesének, Mercer repülő dandártábornoknak, és gratulált „a nagyszerű erőfeszítéshez", amelyet a Légi Híd Hadműveleti Különítmény (Airlift Task Force) „a legkedvezőtlenebb időjárási viszonyok közepette" véghez vitt. A légi híd berlini hídfője felől nézve a nagy kihívást a tüzelőanyag-válság megoldása jelentette.

Fel nem foghatom, hogyan vezethetnénk be további széntakarékossági intézkedéseket a teljes ipar leállítása nélkül, pedig a munkanélküliségi mutatók már most is meglehetősen súlyos helyzetre utalnak... A dolog igazi bökkenője azonban a német otthonok szénellátása. Eddig körülbelül huszonhárom kiló szenet és 45,36 kiló fát kaptak hatvan fűtési napra, és a hideg láthatóan kezd megártani nekik. Senki sem tudja, meddig fogják bírni, de van bennük kurázsi bőven, különösen, amikor a másik lehetőség az orosz uralom.

A brit repülő dandártábornoknak nem kellett volna aggódnia. A vártnál enyhébb januárral, újabb Skymasterekkel a gépállományban és a háztartások fűtőanyag-takarékoskodásával szinte teljesen elmúlt a veszély, hogy Nyugat-Berlinben beszüntessék az alapvető közüzemi szolgáltatásokat.

Tizenegyedik fejezet

1948 utolsó napján egy Fassbergből felszállt C–54, az első pilóta ülésében Gene Patton századossal, leszállt Tegelben. A századost azzal a hírrel fogadták, hogy éppen teljesítette a légi híd százezredik járatát. Frank Hayley ezredes, hamarosan dandártábornok, ujjongott. „Mindenki tudta, hogy a légi híd sikeres, a blokád pedig kudarcot vallott."

Január 13-án a légi híd 755 járatot teljesített Berlinbe, amelyekkel 6677 tonna anyagi utánpótlást szállítottak le, és ezzel olyan rekordot állítottak be, amelyet csak az előző szeptemberi Légierő Napi Maratonon múltak felül. 1949 januárjában a légi híd végig átlagosan napi 5547 tonna rakományt szállított Berlinbe, azzal a kilátással, hogy „még a jelenlegi légi híd is képes a legjobb esetben még további ezer tonnát elszállítani naponta". Február 18-án az RAF egyik York négymotorosa leszállt Gatow-ban a légi híd egymilliomodik tonnájával. Addigra a szovjetek beletörődtek, hogy az ő szempontjukból a tél kudarcot hozott.

Bevin azt mondta minisztertársainak: „A légi híd jelenleg hatékonyabban szervezett, és jobban működik, mint eddig bármikor."[1] A napi 5620 tonnás célkitűzés (ezen belül 1250-1500 tonnás brit részesedéssel) viszonylag könnyen elérhetővé vált, és mindenki arra számított, hogy a görbe egész nyáron felfelé fog kúszni. Még a jellemzően borúlátó Robertson tábornok is elfogadta a júliusra napi

hétezer tonnás teljesítményt becsülő prognózist, feltéve, hogy Amerika képes az addigi nagyságrendben biztosítani a nehéz szállító repülőgépeket.

A brit és az amerikai sajtó csatlakozott a sikert ünneplők kórusához. Micsoda meglepetés! Úgy látszott, a légi híd szervezői rátaláltak a hosszú idejű fenntarthatóság titkára. A *New York Times* a „súlyos hibán" kacarászott, amelyet Moszkva azzal követett el, hogy az ügyet eldöntő szövetségesének vélte Tél tábornokot. Más lapok a Clay tábornok által erőltetett narratívát tették magukévá, amely szerint a légi híd tulajdonképpen olcsó, hiszen egy egész év kevesebbe kerül belőle, mint egyetlen csatanap a világháború utolsó hónapjaiban.

A szövetségesek önbizalmát erősítették a keleti szektorban kialakuló hiányokról beszámoló jelentések, ott ugyanis mind fájdalmasabban érezték az ellenblokád hatását. Az acélra és acél félkész termékekre bevezetett kiviteli tilalom gyorsan akadályozni kezdte a keleti szektor egész iparának működését, és hamarosan már a háztartások fogyasztására is hatott. Amikor leesett a hó, nem állt rendelkezésre elegendő lapát az eltakarításához.

Az erősödő bizakodó hangulat Washingtonra is átragadt. A Pentagonban a katonai tervezők a légi híd akár három évig is tartó kiterjesztésének tervén dolgoztak. Célnak az átlagos lakossági fejadag napi kétezer-egyszáz kalóriára növelését tűzték ki, ugyanakkor nagyobb mennyiségű nyersanyag beszállítását a berlini ipar számára. Ehhez összesen 8685 tonna rakományt kellett mindennap beszállítaniuk a repülőgépeknek. Ennek elérése attól függött, kész-e a kormány a védelmi költségvetés nagyobb hányadát költeni olyan új, korszerű, nehéz teherszállító repülőgépekre költeni, mint a négymotoros Boeing C–97 Stratofreighter és a Douglas C–124 Globemaster 2.

A legfeljebb húsz tonna szállítására alkalmas C–97-es farka alá kétfelé nyíló rakodótérajtót építettek be, valamint behúzható rámpát, hogy a rakományt járművel vihessék fel a raktérbe. Ez volt az első sorozatban gyártott teherszállító repülőgép, amelyik túlnyomásos belső térrel készült, ami csökkentette a hosszú távú repülést végző személyzet terhelését. A Vén Remegősnek csúfolt Globemaster 2 is rendelkezett kétfelé nyíló tehertérajtóval és hidraulikus rámpával. A maga idejében az egyetlen repülőgép volt, amelyik nehéz gépeket, például harckocsit vagy buldózert tudott szállítani egyben, szétszerelés nélkül.

Egyetlenegy C–124-es kivételével egyik típus sem állt készen az alkalmazásra 1949 tavaszára, de annak az ígérete, hogy hamarosan várható Németországba érkezésük, a kellő lélektani pillanatban erősítette a légi hídba vetett bizalmat. És erősítette az időjárási előrejelzés is. Márciusra kisütött a nap. Az angliai Burtonwood hatékonyan működött, rekordszámban ellenőrizték és javították ott a repülőgépeket. Mivel magasabb szintű kiképzést kaptak a repülő hajózók, a korábbinál ügyesebben tudták irányítani szoros alakzatban a nehéz repülőgépeket. Ahogy javultak elszállásolási, élelmezési és szórakozási lehetőségeik, úgy javult fokozatosan a moráljuk is. A havi szállítási teljesítmény 196 161 tonnára szökött fel, amit 22 613 járattal teljesítettek. A napi átlag elérte a 6328 tonnát.

A légi híd körül, úgy látszott, minden jól alakul, Tunner véleménye szerint már-már túl jól. „Arra gondoltam, most már tenni kell valamit a különítmény felrázásáért!" Azt a „valamit" a tábornok minden idők szállítási csúcsának beállításában találta meg. Tunner úgy határozott, hogy a Húsvéti Mustra (Easter Parade) néven elhíresült részműveletben majdnem kizárólagosan a szénre összpontosítanak, és azt tűzte ki célnak, hogy április 16-án, vasárnap 24 óra alatt több mint tízezer tonnát „lapátoljanak át".

A nagy napon Tunner kora hajnaltól talpon volt, mindenhol felbukkant, és buzdította a hajózóit, hogy mutassák meg a világnak, milyen teljesítményre képes a légi híd. Biztosan nem a véletlen műve, hogy a kiválasztott napon szolgálati elöljárója és réme, Cannon tábornok éppen az Egyesült Államokban tartózkodott szabadságon.

A versenyszellem új életet lehelt az egyébként unalmas, bár rendkívül hatékony rutintevékenységbe. A kitűzött célt elérték, majd kicsivel túl is teljesítették, és a végeredményt felfestették egy Skymaster orrára. Teljesítmény: 12 941 tonna, Járat: 1383.

A Húsvéti Mustra alatt Berlinben minden hatvanhárom másodpercben leszállt egy repülőgép. Az egymást tökéletesen elosztott távközökkel követő repülőgépekkel megtöltött légi folyosó egy szemtanú szerint „csodálatos látványt" nyújtott.

Nem minden problémát sikerült azonban megoldani. A nyugati katonai vezetők mindvégig tisztában voltak azzal a nyugtalanító ténnyel, hogy Berlin készletei az egy hónapra elegendő szint alá csökkentek. Februárban leszállt a köd, és Berlin repülőterei százhuszonkét órára bezárni kényszerültek. A szovjetek sűrítették zavarórepüléseiket, a szövetséges pilóták növekvő számú rácsapásos vagy megközelítéses incidenst jelentettek. A légi folyósokra irányított fényszórók növelték a repülési balesetek kockázatát. A szovjetek szándékosan túlterheltek bizonyos rádiófrekvenciákat, hogy zavarják a repülőgépek és a repülésirányítók kapcsolattartását. Azt viszont a nyugatiak megnyugvással vették tudomásul, hogy a szovjetek tartózkodnak a blokád szorosabbá tételétől, például az áramellátás további korlátozásával vagy az *S-Bahn*nak a város két részét összekötő magasvasúti pályaszakaszai lezárásával.

Akik gondosan megfigyelték Berlint, más jeleket is észleltek, amelyek arra utaltak, hogy Moszkva talán a kompromisszum felé mozdul el. Indoklás nélkül lemondták Tulpanov ezredes, a szovjet katonai tájékoztatási hivatal vezetőjének a SED egyik kelet-berlini nagygyűlésére már meghirdetett, valószínűleg szenvedélyesen Nyugat-ellenes beszédét. A változás egy további, pozitívabb jele a SED vezetőjének, Walter Ulbrichtnak abban a beszédében jelent meg, amelyikben újraértelmezte Berlin státusát. „Mi nem a szovjet zóna egyik városának tekintjük Berlint, hanem a német fővárosnak", jelentette ki. Hangsúlyozta, hogy nem létezik terv Berlin beolvasztására a szovjet megszállási zónába.

Még enyhítettek is valamit a Berlin szektorai közötti mozgást korlátozó intézkedéseken. Novemberben Szokolovszkij új személyazonossági igazolványt vezettetett be. A nyugatról a határon átjáró munkások vészjelzésként fogadták ezt az intézkedést. Őrizetbe fogják venni őket, ha nem tudják felmutatni a megkívánt okmányt? A feszültség feloldódott január 28-án, amikor a kelet-berlini rendőrség bejelentette, a régi személyi igazolványt továbbra is elfogadják.

A szovjet stratégián belül az újbóli közeledésre utaló legerőteljesebb jelet azonban maga Sztálin adta, bár beletelt némi időbe, amíg a Nyugat megértette a szovjet diktátor üzenetét. A szovjet vezető ritkán fogadott ugyan külföldi újságírókat, hogy személyesen adjon nekik interjút, de azért nem zárkózott el teljesen a sajtótól. Nézetei közzétételére azt a módszert választotta, hogy gondosan kiválogatott tudósítókat felkért, adják be kérdéseiket írásban, amelyekre kellő megfontolás után írásos választ adott.

1949 januárjában választása Kingsbury Smithre, az International News Service (Nemzetközi Hírszolgálat) igazgatójára esett. Smith első kérdése Berlinre vonatkozott:

> Ha az Amerikai Egyesült Államok, az Egyesült Királyság és Franciaország kormánya beleegyezik az önálló nyugatnémet állam megalapításának elhalasztásába addig, amíg a német kérdés egészének mérlegelésére össze nem ül a Külügyminiszterek Tanácsa, akkor hajlandó-e a Szovjetunió kormánya feloldani azon korlátozásokat, amelyeket a szovjet hatóságok bevezettek a Berlin és Németország nyugati zónái közötti közlekedésben?

A válasz két nappal később érkezett meg. Ha a nyugatnémet állam létrehozatalát elhalasztják, hogy lehetővé tegyék a Külügyminiszterek Tanácsának újbóli összeülését, „a szovjet kormány nem látja akadályát a közlekedési korlátozások feloldásának, azzal a feltétellel, hogy a három hatalom által bevezetett közlekedési és kereskedelmi korlátozásokat egyidejűleg szintén feloldják".

Figyelmünkre ebből leginkább az méltó, hogy a szövegben még csak utalás sem történik a valutakérdésre, amelyet egészen idáig a legfontosabb, vitatott problémának állítottak be. Miután az ENSZ szakértői bizottságának ajánlását, amely szerint a Berlinben egyedül használatos valuta a szovjet keleti márka legyen, Washingtonban elutasították mint „tökéletesen elfogadhatatlant", készen állt a döntés, hogy Nyugat-Berlinben ugyanazt a pénzügyi rendszert kell bevezetni, mint Nyugat-Németország egészében. Biztosan hihetetlennek tűnt, hogy Sztálinnak egyetlen szava sincs a küszöbönálló (március 20-án kiadott) rendelkezéshez, amely kimondta, a keleti márka a továbbiakban nem érvényes fizetőeszköz Nyugat-Berlinben. Ám Moszkva még akkor sem reagált, amikor Reuter a kettős pénzrendszer kivezetését úgy értelmezte, mint „annak végleges elismerését, hogy Berlin ideológiailag, politikailag és pénzügyileg is a Nyugathoz tartozik".

A maga tévedhetetlen tehetségével a mindenkori történet lényegének fel nem ismerésére a brit–amerikai sajtó a Kingsbury Smith kérdőívre kapott válaszok egy másik, Berlinhez csak közvetetten kapcsolódó részletére összpontosította a figyelmét. Az újságíró azt akarta tudni, hajlandó-e Sztálin fontolóra venni a személyes találkozást Trumannal.

A diktátor nem látta akadályát a csúcstalálkozónak. Ugyan miért is látta volna? A Truman újraválasztását megelőző időszakban tervezett, majd elvetélt Vinson-küldetés után az elnök független vetélytársa, Henry Wallace felkapta a béke-csúcstalálkozó ötletét. Moszkva lelkesen válaszolt, nem utolsósorban azért, mert a javaslat

kellemetlen helyzetbe hozta Truman elnököt. Sztálin szempontjából a szovjetek semmit sem veszíthettek, viszont sokat nyerhettek abból a gyenge lábakon álló feltételezésből, hogy ha ők ketten személyesen ülnek le tárgyalni, a világ két legnagyobb hatalmú embere minden rendezetlen kérdést megoldhat.

Az új külügyminiszter nem örült a csúcstalálkozót pártfogoló sajtókommentároknak. (Január 21-én Dean Acheson váltotta George Marshallt a külügyek élén.) Elődjéhez hasonlóan Acheson is tartott attól, hogy Sztálin a nemzetközi diplomácia szilárd alapjainak aláaknázására használná az alkalmat. Ő ellenzett bármilyen közvetlen kapcsolatfelvételt Moszkvával, amíg a szovjetek meg nem szüntetik a berlini blokádot.

Acheson álláspontját támogatta Truman is, aki azt azzal egészítette ki, hogy amikor majd sor kerül a tárgyalásokra, többoldalú alapon kell lefolytatni őket a többi érdekelt ország, elsősorban Nagy-Britannia és Franciaország bevonásával. Az elnök kijelentette, nagyon szívesen fogadja Sztálint Washingtonban – biztosra vette, hogy a meghívást el fogják utasítani.

Miközben a sajtó még mindig a valószínűleg semleges területen megrendezendő csúcstalálkozó megtartásának esélyét latolgatta, az amerikai külügyminisztérium vezetőinek belső köre belekapaszkodott abba az új fejleménybe, hogy a szovjeteket láthatóan nem érdekli már a német valuta közös ellenőrzése. Úgy ítélték meg, eljött a diplomáciai puhatolódzás ideje, hogy kiderítsék, mit is gondol Sztálin.

A feladatot az Egyesült Államok ENSZ-nagykövetének helyettese kapta. Philip Jessup minden jel szerint jó személyes kapcsolatban állt orosz kollégájával, Jakob Malikkal. Jessup megkereste a módját, hogy nem hivatalosan tehesse fel a kérdést, vajon Sztálinnak valóban az-e a szándéka, hogy a valutakérdést vegyék le a Berlinről esetleg folytatandó tárgyalások napirendjéről. Három hétbe telt, mire Malik előállt a válasszal. Nem történt félreértés. A Kreml álláspontja szerint

a német fizetőeszköz kérdése többé már nem tartozik a Németország jövőjéről folytatandó tárgyalásokat akadályozó tényezők közé. Jessup élt az alkalommal, és megkérdezte, lehetséges-e a blokád megszüntetése. Újabb néhány nap múlva Malik közölte, hogy a válság megoldása talán már látótávolságon belülre került, jóllehet – Robert Murphy szerint – olyan feltételek mellett, amelyeket a Nyugat nagy valószínűséggel el fog utasítani.[2]

Acheson a pozitív reagálást tartotta célravezetőnek, olyan Moszkvához intézett jegyzéket, amelyben a blokád megszüntetését javasolják április elejére, még mielőtt a külügyminiszterek összeülnek. Bevin és Schuman kevésbé derűlátón ítélte meg a helyzetet. Elvieken a nyugati hatalmak már megegyeztek abban, hogy a NATO megalakításával erősítik meg a szövetségüket, de a szerződés ratifikálásáig még várni kellett egy kicsit. Hasonlóképpen, addig is volt még hátra egy sor teendő, amíg az összes fél elfogadja Nyugat-Németország alaptörvényét. Amint Bevin írta: „Egész programunk kezd formát ölteni Nyugat-Európában és Nyugat-Németországban… a bármikor visszaállítható berlini blokád megszüntetése csekély ár lenne az oroszok számára mindennek megakadályozásáért."[3]

Schuman mérsékeltebb álláspontra helyezkedett. A Moszkvához intézett, a Berlinben tartandó külügyminiszteri tanácskozásba beleegyező jegyzék „hasznosan mondana ellent a szovjet propagandának, ha a tárgyalások a későbbiek során kudarcba fulladnak". A lépés ugyanakkor a kommunista vezetésű békemozgalom Párizsba tervezett konferenciájának vitorláiból is kifogná a szelet.[4]

Acheson emlékezetében tartotta európai szövetségesei figyelmeztetéseit, és óvatosan tapogatózva haladt. Utasította Jessupot, közölje egyértelműen Malikkal, hogy a Berlinben kialakult patthelyzet feloldásáról folytatandó bármilyen tárgyalás tárgykörébe be kell vonni az összes 1948. március 1. óta bevezetett korlátozást, továbbá azt is, hogy a Nyugat-Németország vezetésére hivatott kormányzat

előkészítő munkálatai megszakítás nélkül folynak tovább. Amint sikerül megegyezni a berlini kérdés rendezésében, valamikor június végén következhet a Külügyminiszterek Tanácsának ülése, ahol mérlegelhetik Németország egészének a jövőjét.

Bevinnek változatlanul az volt a meggyőződése, hogy egyelőre még nem érett meg az idő Moszkva hivatalos megkeresésére. A lépéssel egyszerűen csak önként átengedik az előnyt a szovjeteknek, akik „minden tőlük telhetőt el fognak követni, hogy jelenlegi kellemetlen helyzetükből a mi kárunkra kecmeregjenek ki". A brit ENSZ-nagykövetnek, Sir Alexander Cadogannek küldött táviratában a külügyminiszter azt jósolta:

> A szovjetek megpróbálnak majd rávenni minket, hogy javaslatainkat írásban tegyük meg, amelyeket aztán kedvükre kritizálhatnak és módosíthatnak. Közben Sztálin nyájas derűlátással fog nyilatkozni a Külügyminiszterek Tanácsa összeülésének kilátásáról. Amikor azonban sor kerül a tanácskozásra, újra bevetik az összes régi manővert. Lesz végtelen időhúzás, és egyszer csak pontosan ugyanott fogjuk találni magunkat, ahol tavaly nyáron álltunk, azzal az alapvető különbséggel, hogy útközben valószínűleg végleg elveszítjük a kormányzat megteremtésének lehetőségét Nyugat-Németországban.[5]

Bevinnek igaza volt, amikor úgy vélte, Moszkva megpróbálja megakadályozni vagy legalábbis késleltetni a nyugatnémet államapparátus megteremtését. Miután sikerült visszavernie Moszkva körmönfont próbálkozását, hogy átformálja a tárgyalások újraindításának feltételeit, Acheson erőt merített a drámai hírből, amely szerint régi ellenfelét, Molotovot leváltották.

Az orosz levéltárak kutathatóvá tett anyagaiból az derül ki, hogy a külügyminiszter „vitte el a balhét" azért, amiért nem sikerült sem

Berlinben áttörést elérni, sem Nyugat-Németországban előmozdítani a kommunizmus ügyét. Sztálin Moszkvába rendelte Ulbrichtot és Piecket, és őket, illetve közvetve Molotovot hibáztatta, amiért túlságosan korán tettek lépéseket az európai szovjet csatlósok mintáját követő keletnémet állam megteremtése felé. Kigúnyolta Ulbrichtot, mert a SED a szocialista berendezkedésről beszél Németországban, miközben a párt még nem is vette át a hatalmat. „Hülyeség arról vitatkozni, hogyan kellene megszervezni Németországot – jelentette ki Sztálin. – Először győzniük kell!"[6]

Molotov helyére addigi helyettesét, Andrej Visinszkijt nevezték ki, a sztálini tisztogatások jogi részének egyik lebonyolítóját, akinek a jog gazdája kívánságaihoz igazítása volt a specialitása. Nyugaton Visinszkijt főként ENSZ-beli szerepléseiről ismerték, amelyekkel próbálta megakadályozni a vitát Berlinről, bár kifinomultabb stílusban (és fortélyosabban), mint ahogy korábban Molotov fellépett. Senki sem képzelte, hogy az új szovjet külügyminisztert könnyű lesz táncba vinni, de általában azt gondolták, kevésbé hajlíthatatlan lesz Berlin és általában Németország kérdéseiben.

Szokolovszkijt szintén elmozdították tisztségéből, bár nem anynyira szakmai hiányosságok miatt, mint inkább azért, mert Sztálin úgy döntött, tabula rasát csinál. Az addigi szovjet katonai kormányzót honvédelmi miniszterhelyettessé nevezték ki, és ezt a beosztást töltötte be 1952-ig, amikor a vezérkar főnöke lett. Szokolovszkij helyére Vaszilij Csujkov tábornok, Sztálingrád hőse lépett, aki hadseregével egykor a Vörös Hadsereg Berlin elleni offenzívájának élén haladt. Csujkov arról is híres volt, hogy nem érdekli a politika, ami szintén a szovjet politika hangnemének, ha nem is feltétlenül a tartalmának változására utaló jel volt.

Bevin aggódott amiatt, hogy a nyugati hatalmak hagyni fogják, hogy a szovjet felső vezetők sorainak újrarendeződése befolyásolja a nyugatnémetek által működtetett nyugatnémet államapparátus

megteremtésének előkészületeit. A valóságban 1949 első negyedévében jelentős előrehaladást sikerült elérni. Adenauer tartotta az egyensúlyt a tartományok túlzott követelésekkel előállni hajlamos képviselői és megszálló hatalmak között, amelyek viszont bizalmatlanságból vonakodtak túl sok hatáskört túl gyorsan átengedni, és így a Parlamenti Tanácsnak sikerült elkészítenie az alaptörvény vázlatát, amely némi fazonigazítás után mindhárom külügyminiszter jóváhagyását elnyerte.

Ezalatt a katonai kormányzók lázasan dolgoztak a német kormány és a nyugati szövetségesek közötti kapcsolat jövőbeli formulájának megalkotásán. Ez végül a megszállási statútumban (Occupation Statute) öltött testet, amelyben felsorolták a megszálló hatalmaknak fenntartott jogköröket, amelyek közé tartozott a külpolitika, a lefegyverzés és a Ruhr-vidék fölötti ellenőrzés, de azzal a kötelezettségvállalással, hogy tizennyolc hónapon belül felülvizsgálják az ügyeket. Addig is három főmegbízott veszi át a főparancsnokoktól az összes polgári jogkört.

Mivel addigra Bevin is kicsit engedékenyebb hangulatba került, minden akadály elhárult, és Jessup és Malik újrakezdhette a berlini blokád megszüntetéséről folytatott tárgyalásait. A két diplomata április 27-ei találkozóján Malik engedett a nyugatnémet alkotmány elhalasztását követelő álláspontjából, sőt, ugyanakkor abba is belement, hogy a Berlin két fele közötti közlekedési és távközlési korlátozások esetleg feloldhatóak már akkor, amikor kitűzik a Külügyminiszterek Tanácsa ülésének időpontját. Az elért ideiglenes megállapodást írásba foglalták. Bevin még mindig nyugtalankodott. „Nyugtalanítanak és baljós előérzetet keltenek bennem az ügyek alakulásának bizonyos aspektusai", közölte Achesonnal. A szovjetek „továbbra is ádázul ellenségesek Németország számára készített terveinkkel szemben, és biztosra veszem, sok nehézség és veszély vár ránk jelenleg mutatott készségük mögött a blokád megszüntetésére és a tárgyalások megkezdésére".[7]

Bevin lába alól azonban május első hetében kihúzták a talajt, amikor a TASZSZ, a szovjet hírügynökség, beszámolt a Jessup–Malik-megbeszélésekről, valamint arról, hogy a közeljövőben várhatók a négyhatalmi tárgyalások Németországról, sőt, arra is utalt, hogy talán a blokádot is feloldják. Mindenki az ellenkezőjére fogadott, amikor május 8-án a német Parlamenti Tanács ratifikálta az alaptörvényt, de a borúlátás alaptalannak bizonyult.

Május 11-én Nyugat-Berlin lakói kiseregléttek az utcára meghallgatni az RIAS dzsipjeire szerelt hangszórókból felhangzó híreket.

> Megállapodott a három nyugati hatalom és a szovjetek a berlini blokád megszüntetésének és a Külügyminiszterek Tanácsa ülése megtartásának kérdésében. Minden távközlési, közlekedési és kereskedelmi korlátozás, amelyet a két fél bevezetett... valamint Berlin és a keleti zónák között május 12-i hatállyal megszüntettetik...

Alkonyatkor az utcákon és a lakásokban a villanykapcsoló megpöccintésére életre kelt a város, ahogy a keleti zónából újra megindult az áramszolgáltatás. Röviddel éjfél után személy- és tehergépkocsik kezdtek nekivágni Helmstedtből a Berlin felé vezető útnak. 01:23 órakor útnak indult egy brit katonai vonat. Az új menetrend tizenhat teher- és hat utasszállító vonat közlekedését engedélyezte mindennap, és a személyszállító vonatok közül egyet a németeknek tartottak fenn.

A közmegegyezés szerint a blokád alatt az étrendben szereplő legundorítóbb tápláléknak tartott dehidratált burgonya rágcsálásába belefáradt éhes szájaknak szánt ajándékként a vonatokat friss krumplival rakták meg. A város közgyűlésének rendkívüli ülésén Reuter főpolgármester kegyelettel adózott azon pilóták és más hajózók emlékének, akik életüket vesztették a légi híd működtetése közben.

A keletnémet sajtó is megsütötte a maga pecsenyéjét e nagy jelentőségű események tüzénél. A *Neues Deutschland* előbb az amerikaiak megszégyenülésének elkerülésére kitalált eszközként tálalta a Jessup–Malik-tárgyalásokat, majd a blokád megszüntetésének érdemét a kommunista vezetésű békemozgalomnak tulajdonította. Május 12-én a lap teljes első oldalát a kommunisták azon tervének szentelte, hogy meg kell szervezni „az összes németországi demokratikus tömegszervezet" kongresszusát. A zónák közötti közlekedési és üzleti kapcsolatok újraindulásáról szóló hírt eldugták az egyik belső oldal egy kis cikkébe.

Tizenkettedik fejezet

Clay tábornoknak elnézhető, hogy megengedett magának egy pillanatnyi örömujjongást. Kinyilatkoztatta: „A szovjetek ezennel teljes mértékben kapituláltak!” Neki magának is tudnia kellett, hogy eltúlozza a sikerét. Való igaz, a blokád megszüntetése győzelem volt a Nyugat számára. A helyzet a végletekig leegyszerűsítve úgy állt, hogy a felek farkasszemet néztek, és Sztálin pislogott elsőnek. Ő hátrált meg Iránban és Görögországban, és ő tanúsított józan önmérsékletet Francia- és Olaszországban, ahol hívei agresszív fellépésre készültek. Lassan, de felismerte, hogy Berlinben nincs esélye céljai elérésére háború nélkül, annak azonban bizonytalan a kimenetele.

De végül is miben engedett Sztálin Berlinben? Amint arra Robert Murphy rámutatott: az összes korlátozó intézkedés, amelyet Moszkva a légi híd időszakában életbe léptetett, előzetes bejelentés nélkül nagyon gyorsan újra bevezethető volt, ha Sztálin úgy véli, hogy haszna származik belőle.[1] Ezt a kockázatot a nyugati vezetőknek muszáj volt vállalni és számításba venni. És tényleg, bár a blokád hivatalosan véget ért, a szovjeteknek sikerült megoldásokat kiagyalniuk a közlekedési kapcsolatok megszakítására. Előírták, hogy a Berlinbe tartó vasúti szerelvények személyzetét a szovjet hatóságok kötelesek megvizsgálni. Előzetes figyelmeztetés nélkül megváltoztatták a menetrendet, önkényes korlátozásokat vezettek be, olyanokat, mint a tehergépkocsik éjszakai közlekedésének tilalma az *autobahn*on.

Előzetes bejelentés nélkül telefonvonalakat vágtak el. Egyenruhás tisztviselők túlzó gonddal, elképesztően hosszú ideig vizsgálgatták az utasok okmányait, és összevetették az apró jogsértésekért ilyen vagy olyan büntetéssel sújtott személyek hosszú névsorával.

Miközben a négy külügyminiszter Párizsban tanácskozott, a szovjet irányítás alatt működő *Reichsbahn* (Birodalmi Vasút) berlini részlegének alkalmazottai sztrájkba léptek. A bérfizetési borítéknak nem annyira a vastagságával, mint inkább a tartalmával támadt gondjuk. Körülbelül tizenötezer vasutas, aki a nyugati szektorokban lakott, de a keleti szektorból induló és oda érkező vonatok irányításán dolgozott, keleti márkában kapta a fizetését, amelynek sokkal kisebb volt a vásárlóértéke, mint a *Deutschmark*nak. A szovjetek tagadták bármilyen problémának még a létezését is, ezért a sztrájk június végéig húzódott, amikor a három nyugati helyőrségparancsnok vállalta, hogy biztosítja a pénzügyi eszközöket a bérek hatvan százalékának *Deutschmark*ban történő kifizetéséhez, első lépésként három hónapra. Amit vállaltak, az gyakorlatilag a kelet pénzügyi segélyezése volt.

Mivel Nyugat-Berlin továbbra sem tudta eltartani magát, a légi híd teljesítményét nem csökkentették. A hatalmas gépezet működése, „amelynek ritmusa állandó, mint őserdőben a tamtamdob hangja”, a nyolcezer tonnát elérő napi szállítási átlagokkal 1949 őszén is folytatódott. Tunner csak október 1-jén jelenthette be, hogy „a feladatot elvégeztük”.

Addigra Clay nyugállományba vonult, és fő elfoglaltságaként Eisenhowernak segített megszerezni a republikánus jelöltséget a következő elnökválasztáson. Az év májusának eseményei még elevenen éltek az emlékezetében. Berlinből való távozását autós győzelmi felvonulással ünnepelték meg. A láthatóan kimerült, de örvendező Reuter főpolgármesterrel együtt az utcákon felsorakozott berliniek ezrei éljenezték meg Clay tábornokot. Hazatérésekor szerpentin-

dobálásos díszfelvonulást rendeztek a tiszteletére New Yorkban, beszédet tarthatott a kongresszusban, majd kikapcsolódásképpen horgászkirándulásra ment a Chattahoochee-folyóra. Kielégítő befejezés egy illusztris katona nagy ívű pályafutásának.

A légi híd legfontosabb szervezője számára a folytatás inkább a nagyszabású előzményeket meghazudtoló csalódást hozott. A fáradhatatlanul önmagát reklámozó Tunner tábornok gondoskodott róla, hogy a berlini sztoriban játszott szerepét teljes nagyságában megörökítsék. A zajos tetszésnyilvánításra teljes mértékben rászolgált, hiszen sikerült olyan célt megvalósítania, amit kevesen tartottak elérhetőnek. Soha azelőtt nem létezett még a berlini légi hídhoz hasonló. Amit Tunner nehezen elfogadhatónak talált, az volt, hogy soha többé nem is lesz. A nagyobb szállítóképesség komoly teherbírású szállító repülőgépekkel remek dolog, de a rakományok sikeres célba juttatása egyvalamin múlik: a légvédelmi tűz hiányán. A légi úton végzett hadianyag- és élőerő-utánpótlás korlátai hamarosan megmutatkoztak, rendkívül tragikus módon Indokínában 1954-ben, amikor a gerillahadsereg ellen harcoló francia csapatokat bekerítették Dien Bien Phu falu térségében, háromszáz kilométerre a Hanoiban lévő utánpótlási bázisuktól. A völgyben kiépített francia állásokat a környező dombokról tűz alatt tartó vietnámi tüzérség jelenléte eleve kizárt bármilyen légideszant-csapatokkal végrehajtott felmentési kísérletet. A majdnem tizenhétezer franciából mindössze háromezer élte túl az ostromot, majd a hadifogságot.

Tunner nagyobb és gyorsabb teherszállító repülőgépekért lobbizott, azonban a fegyveres erők felső vezetőinek ellenállásába ütközött, akik úgy vélték, az Egyesült Államok Légierejének bombázóflottáját kell fejleszteni. 1951-ben, amikor megürült a Katonai Légi Szállítási Fegyvernem parancsnoki beosztása, nem Tunnert, hanem elődjét, Joseph Smith tábornokot nevezték ki a posztra. Kettejük kapcsolata ettől nem javult.

A légi híd jelentősége abban rejlik, hogy Amerika ezzel a művelettel kötelezte el magát Berlin, áttételesen Nyugat-Németország és Európa ügye mellett. A légi híd nélkül nem valószínű, hogy a NATO ebben a formában alakult volna meg. Az Egyesült Államokat és Kanadát tíz európai országgal együtt magába foglaló NATO-t a szovjet agresszió és a német revansizmus megakadályozására alapították meg.

Lord Ismay, Churchill háborús vezetési törzsének főnöke és a NATO első főtitkára, plasztikusan így határozta meg a szervezet hivatását: „Az oroszokat kinn tartani, az amerikaiakat benn, a németeket pedig lenn."

Truman úgy üdvözölte a NATO-t, mint „az utolsó szeget az elszigetelődési politika koporsójába", és szeg volt, bár korántsem az utolsó, a Külügyminiszterek Tanácsának koporsójába is. A testület párizsi ülései végighúzódtak 1949 májusán és júniusán, és üres frázispufogtatássá fajultak. Sztálin tudta, hogy a Németország ügyeit intézni hivatott Szövetséges Ellenőrző Tanács működésének felújítására tett javaslatát válasz nélkül fogják hagyni, ahogy a szövetségeseknek sem kellett elmagyarázni, hogy az egész Németországban megrendezendő, független megfigyelők által felügyelt általános választás Moszkva számára elfogadhatatlan. A csapatok kölcsönös visszavonásával megteremtett fegyvermentes övezet létrehozásának régi ötlete keltett némi jóindulatú figyelmet, amíg a Nyugat fel nem ismerte, hogy megvalósításával még a korábbinál is elszigeteltebb helyzetbe hoznák Berlint, és így még inkább kitennék a szovjet hatalomátvétel veszélyének.

Amikor a külügyminiszterek június 20-án elköszöntek egymástól, abban a nyilvánosan be nem jelentett egyetértésben tették, hogy Németországra az „élni és élni hagyni" elvet tekintik irányadónak.

Sztálin nem mondott le Németországról. A szovjet zóna külön alkotmányának tervezetén már javában folyt a munka. Hiába kérte és sürgette Ulbricht a jóváhagyását, Sztálin kivárt, amíg fennállt

a lehetőség, hogy esetleg megbomlik a nyugati hatalmak konszenzusa. Hogy minden lehetséges, azt egy távoli fejlemény mutatta meg, amikor januárban Peking kapitulált a Népi Felszabadító Hadseregnek. Miután a Külügyminiszterek Tanácsának negyedik napján Sanghaj elesett, Sztálin a berlini „kudarccal" szemben azzal vigasztalódhatott, hogy Kína hamarosan csatlakozik a kommunista blokkhoz. És Ázsiában még további dús zsákmány is kínálkozott, például Korea.

A kommunizmus európai térnyerését azonban sikerült megállítani. Annak az államalakulatnak, amelyet ekkor már Nyugat-Németországnak vagy a Szövetségi Köztársaságnak kellett nevezni, az alkotmányát május 12-én írták alá a katonai kormányzók, ugyanazon a napon, amelyiken a berlini blokád véget ért. A hatalom átruházásával a katonai közigazgatásról a polgári államapparátusra tértek át, és a katonai kormányzókat átkeresztelték főmegbízottá. Clay helyére ezt követően lépett John McCloy, a Világbank korábbi vezetője, míg Koenig tábornok André Francois-Poncet-nak, Franciaország egyik háború előtti nagykövetének adta át a helyét. Robertson tábornok a helyén maradt. Ő sem volt többé katonai főparancsnok, a brit külügyminisztérium alárendeltségébe került. Bevintől arra kapott utasítást, hogy tartson „szoros kapcsolatot McCloyjal, és... teremtsen olyan kapcsolatokat, amelyek túlmennek a főmegbízottak szokásos, meglehetősen szórványos kapcsolattartásán".[2] Bevin szerette volna kordában tartatni Robertsonnal McCloy bármely esetleges próbálkozását, ha az amerikai érdekeket a britek rovására próbálná érvényesíteni.

Bevin érzékenysége indokolt volt. A légi híd a brit–amerikai kapcsolatok egyik csúcspontját jelentette, de a szövetségesi viszony gyengéit legalább annyira megmutatta, mint az erősségeit. Bevinnek minden oka megvolt a büszkeségre a szerep okán, amelyet az események alakításában játszott. Azzal, hogy a legelején és fenntartások nélkül kiállt a légi híd mellett, úgy alakult, hogy ő biztosította a megindulását. A NATO, története korai szakaszában, főként brit–amerikai ügy volt. Azt a háború utáni Amerikában általános nézetet azonban, hogy Nagy-Britannia erejét vesztett hatalom, Bevin kevesebb sikerrel tudta cáfolni.

A közös ügy melletti brit elkötelezettségnek Washington addig örült, amíg a gyengébb partner nem próbált diktálni. Bevin keményen reagált minden arra utaló jelre, hogy kihagyhatják a döntéshozatalból, miközben látszólag nem volt tudatában, hogy az amerikai külügyminisztériumhoz folyamatosan intézett, határozottabb cselekvésre buzdító üzenetei nem annyira az ügyet mozdították elő, mint inkább az erősebb partnert bosszantották. A brit diplomaták mérhetetlenül fel tudták bőszíteni a partnereiket, amikor „velük született" fölényes modorban kéretlenül osztották a tanácsokat.

Az amerikaiak neheztelését táplálta a tudat, hogy a magasröptű érzelmektől eltekintve Nagy-Britannia képtelen volt lépést tartani kötelezettségvállalásaival. A nagyhatalmi státus visszanyerése, amelyet eredetileg a háború utáni öt éven belülre ígért a brit kormány, egyre halványuló délibábbá vált. A valódi és nagyon közeli jövőt az újabb pénzügyi válság jelentette.

Lewis Douglas különlegesen magas színvonalú diplomáciai munkásságát az Egyesült Államok londoni nagyköveteként Walter Sherman Gifford folytatta, egy hatvanöt éves üzletember, akinek a Nagy-Britanniára vonatkozó ismeretanyaga az 1930-as években gépkocsival tett körutazásán szerzett tapasztalatokra korlátozódott. Mivel nem szeretett belemenni az ügyek részleteibe, nem tudott olyasfajta, napi konzultációra épülő, bizalmas viszonyt kiépíteni Bevinnel, amilyennek Douglas olyan sok hasznát látta, de elődjéhez hasonlóan a nagyköveti tisztség legújabb betöltője is felismerte, hogy Nagy-Britannia „túlterjeszkedett gazdaságilag, politikailag és katonailag". Ismerte a brit–amerikai kapcsolatokat terhelő kényes kérdéseket, de csalódottan szemlélte, hogy a brit kormány képtelen rendet teremteni a saját háza táján.

A még mindig tartó tüzelőanyag-válság állt a kákán is csomót kereső amerikaiak hibalistájának első helyén. Az arról folytatott viták, hogy hogyan járulhat hozzá Nagy-Britannia a Marshall-segéllyel kezdeményezett Európai Újjáépítési Programhoz, újra és újra a szénkivitel növelésének szükségességére lyukadtak ki. Máskülönben hogyan tarthatna igényt Nagy-Britannia Európa vezető hatalmának pozíciójára? Bátor szavak hangzottak el arról, hogy „el kell járni a munkások azon kisebbségével szemben, akik nem teszik meg a magukét", sőt, még a munkanap „korlátozott időtartamú", félórás meghosszabbításáról is. Csakhogy, amikor eljött a kemény döntések meghozatalának ideje, a kormány továbbadta a keserű poharat az általa kinevezett Országos Szénügyi Bizottságnak, amely teljes felelősséget viselt ugyan az iparág irányításáért, de nem állt hatalmában a korszerűsítéséhez szükséges, befektethető tőke előteremtése.

1947 katasztrofális tele után előbb megvárták a hó elolvadását, majd az olvadás okozta árvizek levonulását is, és csak azután fogtak hozzá a következő téli teendők megtervezéséhez. Jól értesült körökben általános volt a meggyőződés, hogy majdnem biztosan elkerülhetetlen az újabb tüzelőanyag-válság (1951-ben következett be), hiszen a szénfelhasználás évekkel megelőzi a kitermelést. A szénről kőolajra való átállási program rendszertelenül, akadozva folyt, Nagy-Britannia első atomerőművét pedig csak 1953-ban kezdték el építeni.

A szövetségesek viszályainak további forrásai közé tartozott a britek megrögzött – és ők maguk nem tudták, mennyire bosszantó – szokása, hogy a nemzetközösségre és a birodalomra hivatkoztak, valahányszor meg akarták indokolni, miért tartanak igényt kiváltságos elbírálásra. Az amerikaiak a világ gonosz erői közül az imperializmust csak egy kicsivel tartották kevésbé rossznak, mint a kommunizmust. A Brit Birodalom India 1947-es függetlenné válása után sokak által jósolt felbomlását az Atlanti-óceán túlsó partján örömmel fogadták.

A legsúlyosabban azonban a gazdasági tényező terhelte meg a brit–amerikai összhangot. Nagy-Britannia pénzügyei szabadesésben tartottak a csőd felé. A kötelezettségvállalás a font sterling megtartása mellett – egyidejűleg a dollár erősödésével – elviselhetetlen terheket rótt az exportra termelő iparágakra, amelyeknek a szokásos piaci versenyen túl meg kellett birkózniuk a túlértékelt font okozta nehézségekkel is. Az elkerülhetetlen zuhanás 1949-ben következett be, amikor harmadával értékelték le a font sterlinget. Amerikában igen csekély együttérzést keltett az eseménysor, mert ott olyan válságnak tartották, amelyet a britek maguknak okoztak. Bár az új szövetségesi kapcsolatnak még csak az első hónapjaiban jártak, Washingtonban voltak hangok, amelyek azt hirdették, Nyugat-Németország közelebb áll az amerikai értékekhez. A Szövetségi Köztársaság konszolidációja Adenauer azon álmával összhangban zajlott, hogy országa berendezkedését a gazdaságban és a politikában egyaránt sikeres Amerika mintáját követve alakítsák ki.

Hitler hatalomra jutása óta az első általános választást augusztus 14-én tartották a Szövetségi Köztársaságban. A kampány az elnökválasztásra emlékeztető küzdelemmé alakult Adenauer és Schumacher között. Mint a CDU vitathatatlan tekintélyű vezére és a Parlamenti Tanács sokat magasztalt elnöke, Adenauer addigra „a biztonság mindenekelőtt" elv alapján működő politikusként, sőt államférfiként teremtette meg hírnevét, olyan vezetőként, aki képes saját feltételeit érvényesítve tárgyalni a szövetségesekkel. Schumacher inkább a tömegeket lelkesíteni képes népvezérnek tűnt, aki a társadalomnak az egyenlőség egyenlősdibe hajló eszméjével és vízióival hozta izgalomba hallgatóságát.

Schumacherre elkerülhetetlenül rásütötték a „vörös bélyeget", amellyel közvetlenül a berlini válság után biztosan nagyon sok szavazattól foszthatták meg. Adenauer népszerűségét azonban olyan állításokkal lehetett potenciálisan csökkenteni, amelyek szerint túl

készségesen vesz részt az amerikaiak ihlette hosszú távú politika megvalósításban, amelyik állandósítja Németország megosztottságát, és belenyugszik a Saar-vidék elvesztésébe, valamint a Ruhr-vidék fölötti nemzetközi ellenőrzés fenntartásába. Ha ugyanezt konstruktívabb szellemben fogalmazzuk meg, akkor Adenauer célja a Szövetségi Köztársaság beillesztése volt a nyugati befolyási övezetbe, és hazája felemelése „megszállt államból nyugati szövetségessé". Ez nemcsak a kiegyezést követelte meg Amerikával, de a Franciaországgal való megbékélést is. Nagy-Britannia jelentősége attól függött, milyen mértékben tudja Amerikát a Szövetségi Köztársaság érdekeinek megfelelően befolyásolni.

A választás szoros eredményt hozott. A CDU nyert százharminckilenc képviselői hely megszerzésével, de csak nyolccal előzte meg az SPD-t. Ismét csak az együttesen hatvankilenc helyet szerző szabad demokraták és a Németország Párt kerültek a mérleg nyelvének szerepébe. Külön figyelmet érdemel, hogy a kommunisták mindössze hat százalékot kaptak, és ezzel csak tizenöt képviselői helyet szereztek. Adenauer kifejezetten szívesen alakított koalíciót a két kis centrumpárttal. Kancellárrá egyetlen szavazatnyi többséggel választották meg – a saját szavazatával, mint arra az ellenzék nem szűnő örömmel újra és újra felhívta a figyelmet. Schumacher számára a vereség olyan csapás volt, amelyet sohasem hevert ki. Még a vigaszdíjat, a szövetségi elnöki tisztséget is megkaparintotta előle valaki más.

Az új kormány Bonnban, egy Kölnhöz közeli kis egyetemi városban – mit tesz isten, Adenauer szűkebb pátriájában – rendezkedett be. A „szövetségi falunak" csúfolt Bonn valószínűtlen választás volt fővárosnak, Frankfurt vagy Hamburg sokkal több joggal követelhette magának a pozíciót. Csakhogy, mivel szóba sem kerülhetett a *Bundestag* (a parlament alsóháza) és a *Bundesrtrat* (a tartományok képviselőiből álló felsőház) Berlinbe telepítése, értelmes elgondolásnak tűnt valami olyan helyre települni, amely nem igazán tűnik Berlin vetélytársának.

A lépés furcsa helyzetben hagyta Nyugat-Berlint, amely immár nem rendelkezett egyértelmű német önazonossággal, mindösszesze a nyugati demokrácia előretolt bástyája maradt, „kapitalista oázis a kommunista sivatagban", amint egy megfigyelő találóan megfogalmazta. A nagy kérdés az volt, működőképessé tehető-e ez a konstrukció. Amikor a Külügyminiszterek Tanácsának ülésszaka alatt Bevin szakított időt egy berlini villámlátogatásra, nyilvánosan kijelentette, 1945 óta még sohasem látta ilyen optimistán a jövőt. A nyugat-berlinieknek talán elnézhető, hogy csak mérsékelten osztották a brit külügyminiszter derűlátását. A légi híd, bár saját keretei között kétségtelen sikernek bizonyult, minden ízében a túlélést és nem az újjáépítést szolgálta.

A város nyugati fele átélt ugyan valamiféle újjászületést, de még mindig törékeny egészségű fióka volt, amikor a légi híd művelete véget ért. Miközben Bonn fokozatosan hozzászokott új keletű hírnevéhez, a korábbi fővárost rekordnagyságú munkanélküliség sújtotta. Negyedmillió ember, a munkaképes lakosság ötöde maradt állás nélkül. Az eleve kétségbeejtő lakáshiányt súlyosbította a keletről érkező menekültáradat: 1949 utolsó negyedévében 170 000 fő érkezett Nyugat-Berlinbe. Az elegánsabb üzletek bőséges árukészlettel rendelkeztek, de azokban csak a vagyonos kisebbség tudott vásárolni.

> A Kurfürstendammon a romok és a luxus szokásos keverékét láthatja az ember. Sok ház felső emeletei még mindig lakhatatlanok, de az utca szintjén a leggazdagabb és legvonzóbb üzletek várnak a vevőkre: jó minőségű áruk, nagyon nem angol élelmiszerek, selyem, ékszer és porcelán. Fenséges látványosság, de aztán meglátod a romokat. Teljes négyzetkilométerek porig rombolva. Egyetlen árva fa nem sok, annyit sem láthatsz a Tiergartenban, és a törmelék nagy részét még mindig nem takarították el sok utcáról városszerte.

Órákig sétál az ember a romba dőlt utcákon, és hirtelen meglepő dologra lesz figyelmes. Az immár nem létező utcák egykori nevét feltüntető táblákat visszaállították a régi helyükre, és a sarkokra kis jelzőoszlopokat állítottak. Szép szabályos táblák jelzik a többé már nem álló házak helyét. Az egész teljesen logikus annak is, aki térkép segítségével próbál tájékozódni.[3]

Októberben Reuter főpolgármester delegációja élén Bonnba utazott. Ő és Adenauer nem értettek szót. Adenauer túlságosan impulzívnak találta Reutert, Reuter pedig túlságosan megfontoltnak Adenauert. Nem értettek egyet a teendők fontossági sorrendjében sem. Reuter kizárólag Berlin problémáira figyelt oda, míg a kancellár kénytelen volt emlékeztetni látogatóját, hogy a Szövetségi Köztársaságnak messzebbre ható célkitűzései vannak. A szövetséges főmegbízottakra hárult a feladat, hogy próbálják képviselni Nyugat-Berlin érdekeit.

Reuter kérvényezte, hogy Nyugat-Berlint a másik tizenegy *Land*hoz (tagállamhoz) hasonló jogokkal és kötelezettségekkel vegyék fel a Szövetségi Köztársaság tagállamai közé, de elutasították – főként a franciák makacs ellenállása miatt – mint olyan lépést, amely valószínűleg szovjet megtorlást váltana ki. Ehelyett a város szabad részét kivételes jogállású területté nyilvánították, amelyért a bonni kormány vállal felelősséget. Hogy határozott lendülettel újra beindítsák a gazdaságát, Berlinnek bőkezűen biztosítottak forrást közművekre és középületekre, adókedvezményeket az ipar támogatására és pénzügyi segítséget az (ekkor már szenátusnak nevezett) Magisztrátus költségvetésének egyensúlyba hozatalára. A főmegbízottak beleegyeztek, hogy dollárban eszközölnek befektetéseket a város infrastruktúrájának korszerűsítésére.

Minden, ami a Szövetségi Köztársaságban történt, komolyan befolyásolta Berlin sorsát. Az első ilyen fejlemény a hadiipari potenciállal

rendelkező ipari berendezések leszerelésének befejezése volt. Régesrégen nyilvánvaló volt, milyen ellentmondásos a stratégia, hogy fel akarják építeni a nyugatnémet gazdaságot, ugyanakkor folyamatosan ütik ki ipara alól a legerősebb tartópilléreit. John McCloy amerikai főbiztos égbekiáltó ostobaságnak tartotta ezt a stratégiát, és ezt ki is mondta, míg Robertson utolsó németországi heteiben erőteljesen érvelt az üzemleszerelések azonnali leállításáért. Franciaországban és Nagy-Britanniában azonban működtek olyan komoly befolyású, ipari érdekcsoportok, amelyek nem győztek örülni ennek a Németország versenyhelyzetét rontó intézkedésnek. Az Adenauer diadalaként elkönyvelt kompromisszumos megállapodás a program fokozatos leállítását írta elő, de úgy, hogy Berlinben azonnal teljesen leállítják, és a szövetségesek ott feloldják az acéltermelési korlátozásokat is. 1950-re a Siemens berlini részlege visszakerült a nagy acélgyártók közé.

A második fejlemény, amely legalább annyira kedvezett Nyugat-Berlinnek, mint a Szövetségi Köztársaságnak, Ludwig Erhard kinevezése volt gazdasági miniszterré. Erhard a szociális piacgazdaság híve volt, amelyben a szabad vállalkozást hagyják boldogulni, ugyanakkor puha párnát biztosítanak azoknak, akik útközben kihullanak. Erhard politikusként a nácizmus elismert ellenfelei közé tartozott, közgazdászként pedig az állam lehető legcsekélyebb beavatkozását tartotta helyesnek. Bizónia közigazgatásának megrendelésére részt vett a valutareform kidolgozásában, majd a Gazdasági Tanács igazgatója lett Frankfurtban, ahol az ár- és termelésszabályozások lebontását vállalta magára.

Habár Clay szőröstül-bőröstül kapitalista volt, őt és tanácsadóit megijesztette a vállalkozói energiáknak ez a hirtelen elszabadulása. Egyik tanácskozásukon Clay komoran közölte Erharddal, hogy szakértői a közeljövőben várható gazdasági katasztrófára figyelmeztetnek. Erhard a védjegyévé vált szivarral pöfékelve, zavarba ejtő

őszinteséggel válaszolt: „Az én szakértőim is ugyanezt mondják!" Clay a konok elszántságot tisztelte leginkább. Megadta Erhardnak a szükséges támogatást a jegyrendszer és az árszabályozás kifinomult rendszerének felszámolásához, kivéve az alapvető élelmiszerek árait, és néhány olyan kulcsfontosságú iparág központi szabályozását, mint a szénbányászat és az acélgyártás. A termelés szárnyalni kezdett.

Erhard gazdasági miniszterként állandóan nyűtte-faragta azt, amit ő túlburjánzott bürokráciának tartott, ugyanakkor bátorította az innovációt és a befektetést. Eljött a német gazdasági csoda: az ipari termelés mindössze három esztendő alatt elérte a háború előtti szintjét. Németország részesedése a világgazdaságon belül 1950-re 1,8 százalékról 3,5 százalékra nőtt. A GDP több mint tizenkilenc százalékát új ipari gépekbe, berendezésekbe és épületekbe fektették. Nagy-Britanniában ugyanez a mutató ugyanekkor kilenc százalékon állt. Más összehasonlítási pontok is voltak, amelyek vonatkozásában a britek lemaradtak, nem utolsósorban az, hogy Nyugat-Németország hat évvel korábban tudta megszüntetni az élelmiszer-jegyrendszert, mint Nagy-Britannia. Az áruhiány hamarosan eltűnt a múlt ködében. 1946 szeptemberében Düsseldorf térségében tízezer személyt ápoltak kórházban különböző, éhezés okozta hiánybetegségek miatt. 1952 júniusában a Rajna-vidék Vesztfália szövetségi tartományi gyűlésének elnöke bejelentette, hogy düsseldorfi üléstermük székeit nagyobbakra cserélik. A hat évvel korábban beépített ülések nem voltak már elég szélesek az átlagos testalkatú képviselőknek.

Az amerikai politikusok és üzletemberek dinamikusabbnak és hatékonyabbak tartották a német gazdaságot, mint a britet. Tekintet nélkül a háborús évek alatti mélyen megélt szakításra, az amerikai vállalkozók hamarosan úgy tekintettek a német piacra, mint a nekik legfontosabbra Európában.[4]

Hét évvel a háború vége után, amely változatos története során a legmélyebb mélypontra juttatta Németországot, az országnak az a része, amelyik a nyugati szövetségi rendszer sáncain belülre került, az ismét felemelkedő hatalom összes jegyét felmutatta. Adenauer ugyan nem szívesen ismerte el, de ebben jelentős szerepet játszott Berlin is, a nagyváros, amelyet új életre keltett a légi híd, és amelynek példája nemzeti büszkeségének újrafelfedezésére indította az erőtlenedett német népet.

Sztálin értett a jelekből, és kelletlenül bár, de engedte Kelet-Németországot elindulni valamilyen önálló államiságra emlékeztető berendezkedés felé. Az új jogi keretrendszert „a nyugati hatalmak politikája által előidézett nemzeti kényszerhelyzettel" indokolták. 1949 októberétől a szovjet zóna átalakult Német Demokratikus Köztársasággá (NDK). A nevét Szovjet Ellenőrző Bizottságra változtató katonai közigazgatásnak Moszkva azt szabta feladatául, hogy biztosítsa az NDK beilleszkedését a kelet-európai szovjet csatlósállamok sémájába. Az akkor már hetvenes évei végén járó, törékeny egészségű Wilhelm Piecket „a német egység atyjaként" jelképes alakká emelték. Köztársasági elnök létére neki valójában Otto Grotewohl, a miniszterelnök parancsolt, akinek viszont Walter Ulbricht mutatta meg a mindenkori helyes irányt, aki mint miniszterelnök-helyettes és a Német Szocialista Egységpárt (SED) főtitkára a Moszkvával való kapcsolattartás első embere volt.

Kelet-Berlint kizárták az új államból, de megtették a kormány székhelyének. Az NDK-t felvették a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsába (Council of Mutual Economic Assistance, más néven KGST), és gazdaságára kedvezően hatott a jóvátételi követelések enyhítése, de megszenvedte az Ulbricht kezdeményezésére az iparban, a kereskedelemben, és a mezőgazdaságban is bevezetett kollektivizálást. Sztálin megmondta: „A Nyugat a maga képére fogja formálni Nyugat-Németországot, mi viszont Kelet-Németországot változtatjuk a mi államunkká."

Ez a gyakorlatban leginkább Berlinben látszott, ahol egyre markánsabbá vált a két szektor közötti kontraszt.

> Abban a pillanatban, amikor az ember beteszi a lábát az orosz szektorba, rádöbben, hogy egy másik világba érkezett. Annak dacára, hogy Kelet-Berlin kirakat – az oroszok tudják, hogy sok nyugati látogató megy át a szektorukba –, minden kopott és szegényes. Nyugat-Berlin túlzó, de azt is mondhatnám, dühítő fényűzése után döbbenetes az ellentét. Úgy látszik, az ember sok mindenhez hozzájuthat Kelet-Berlinben, ami az igazi nyugati zónában állítólag nem beszerezhető, de magas áron és hitvány minőségben. Láttam a kirakatokban elektromos háztartási cikkeket, például lámpákat, és a vékony festékréteg már az előtt lepotyogott róluk, hogy eljutottak volna a fogyasztóhoz. Láttam fekete serpenyőket, amelyek a legócskább nyersvasból készültek, és már újonnan is mocskosnak tűntek. A cipők hajmeresztően gyenge minőségben legyártott förmedvények.[5]

Tizenharmadik fejezet

A légi híd diadala nyomán és gazdasági nehézségei ellenére Nagy-Britannia volt a vezető szerep várományosa Európában. Washington fel is szólította a briteket. Amerika háborús szövetségesétől várta, hogy a nyugat-európai demokráciák szövetségi struktúrájában kötelékeket teremtő és fenntartó erőként működjön közre, valamelyest úgy, mint az Egyesült Államok. George Kennan nemzetbiztonsági tanácsadó az elsők közé tartozott, akik felvetették egy olyan európai vámunió gondolatát, amely egyben Franciaország és Németország békés együttélésének közegéül is szolgál.

Az ötlet nem volt új. Az akkori francia külügyminiszter, Aristide Briand már 1929-ben a Népszövetség elé terjesztett egy összeurópai gazdasági együttműködési tervet. Az a körülmény, hogy Briand német kollégája, Gustav Stresemann támogatásának birtokában beszélt, súlyt adott a javaslatának, de a kezdeményezés végül elakadt Stresemann korai halála, a világgazdasági válság és a német nacionalizmus újjászületése miatt.

A második világháború után feléledt az érdeklődés az európai egység iránt. Churchill Zürichben tartott előadást saját elképzeléséről az egyesült Európáról, ahol „nem lenne határa a boldogságnak, a prosperitásnak és a dicsőségnek, amelyet négyszázmillió lakója élvezne". Röviddel az Európai Újjáépítési Program beindítása után, George Marshall amerikai külügyminiszter támogatásáról biztosította az

egyesítés híveit. Ügyelt azonban, hogy azt is kijelentse, Amerika „tartózkodni fog bármely konkrét javaslat idő előtti jóváhagyásától", és ezzel párhuzamosan azt is, hogy „bátorítani szándékozzuk nyilvánosan és bizalmas körben egyaránt az egyre szorosabbá váló integrációt, először a szabad Európáét, majd végül Európa olyan nagy részéét, amekkoráét csak lehetséges. Úgy érezzük, ha nem történik elmozdulás az egységesedés felé, az európai gazdaság újjáépítésére tett erőfeszítéseink nem lesznek teljesen eredményesek".[1]

Az 1948 áprilisában felállított Európai Gazdasági Együttműködési Szervezet (Organization for European Economic Cooperation) feladatául az államok gazdaságpolitikájának összehangolását, az ipar és a mezőgazdaság technikai támogatását, a kutatási tevékenység szponzorálását és azon nyersanyagok elosztását szabták, amelyekből nem állt rendelkezésre elegendő. A politikai kontextust az Európa Tanács (Council of Europe) szolgáltatta „a tagjai közötti nagyobb fokú egység eléréséhez közös örökségük eszméi és elvei oltalmazása és megvalósítása érdekében".

1948 májusában bizonyos európai vezetők megállapodtak egy tanácsadó testület felállításában. Az Európa Tanács, a jövőbeli Európai Unió első hivatalos intézménye Strasbourgba települt. A britek a legnagyobb jóindulattal is csak lagymatagnak minősíthető választ adtak a kezdeményezésre. Kezdeti lelkesedése lelohadtával Churchill kijelentette: „Mi Európa mellett vagyunk, nem benne!" Bevin követte a példáját. Szerinte Európa „mindössze huszonöt százaléka a létünknek". Nagy-Britannia vezetőinek birodalmi léptékhez szokott gondolkodásmódja – bár a sors úgy hozta, hogy a birodalmat hamarosan kirántották alóla – akadályozta a realista gondolkodást. A felső szintű kormányzati tisztviselők egyik értekezletén, amelyet az európai együttműködés kérdésének megvitatására hívtak össze, a résztvevők abból a fennhéjázó feltételezésből indultak ki, hogy az Európai Gazdasági Együttműködési Szervezet biztosan működésképtelenné fog válni, „hacsak meg nem találjuk a módját, hogyan vegyük át a vezetését". A koncepciónak azonban „korlátozott kötelezettségvállalásúnak" kell lennie. Szóba sem jöhet „olyan együttműködési rendszabályok elfogadása, amelyek feladják szuverenitásunkat, és amelyek olyan utakra terelnek minket, ahonnan nincs visszatérés".

A britek és az amerikaiak nem kis meglepetésére és az amerikaiak örömére Franciaország – ahol a Németországgal fenntartandó kapcsolatok jövőjéről alkotott elképzelések gyors és nagyarányú irányváltozáson mentek át – konstruktívabb hozzáállást kezdett tanúsítani. Az ihletet a fordulathoz Jean Monnet adta, az az üzletember, közgazdász és Charles de Gaulle bizalmas munkatársa, akit a tábornok rendkívüli hatáskörrel ruházott fel, hogy állítsa helyre és modernizálja a francia gazdaságot. A kezdet kezdetén a Monnet-terv a Saar- és Ruhr-vidéki német szénbányák francia kezelésbe vételéből indult ki, ám amikor a Németország elnyomására tett francia erőfeszítések elbuktak az amerikaiak és a britek ellenállásán, Monnet megváltoztatta az álláspontját.

A „ha nem tudod legyőzni őket, csatlakozz hozzájuk" elvnek megfelelően Monnet hosszú távú elgondolása átalakult hazája gazdasági erejének Németország rovására való fejlesztéséből olyan megoldások keresésévé, amelyek révén a két nemzet összekapcsolhatja erőit, hogy együtt dolgozzanak a közös érdekek érvényesítésén, és teremtsék meg biztonságukat. A kiindulási pont a közös szén- és acélpiac megteremtése volt, hogy a méretgazdaságosságból adódó előnyöket kihasználó beruházásokat létesíthessenek, és véget vessenek az országok rivalizálása miatti pazarlásnak. Az Európai Szén- és Acélközösség fő célja azonban „a háborúnak nemcsak elképzelhetetlenné, hanem a gyakorlatban megvalósíthatatlanná tétele volt".

Monnet megbízható szövetségesre lelt Robert Schumanban, aki miniszterelnökként megbukott, de külügyminiszterként sikeresebbnek bizonyult. Schuman első útja Londonba vezetett. 1949 januárjában

eredményes tárgyalást folytatott Bevinnel, ahol megállapodtak az önmagát kormányzó Nyugat-Németország felügyeletének irányelveiben, amelyeken belül a Ruhr-vidékre a francia érdekeket tiszteletben tartó rendszert vezettek be. A két külügyminiszter meghajolt az amerikaiak azon kívánsága előtt, hogy enyhítsék a német ipari termelésre kirótt korlátozásokat, és hagyjanak fel az ipari berendezések leszerelésével és elszállításával. A Schumannal való tárgyaláshoz Párizsba utazó Clay tábornok örömére a franciák egy kevésbé korlátozó megszállási politikán is dolgozni kezdtek.

Volt azonban egy sor vitás kérdés, amelyeket rendezni kellett, mielőtt Francia- és Németország kezet foghatott. Amikor Schuman 1950 januárjában ötnapos látogatást tett Németországban, sokórányi olyan tárgyalást folytatott Adenauerral, amelyeket a házigazda „kötetlennek és nyíltnak" minősített, és amelyeket „a kölcsönös bizalom jellemzett". Ezzel az lehetett Schuman célja, hogy megkönnyítse a napirend elfogadását, amelynek élén a Saar-vidék jövője állt. Franciaország ugyanis nem szándékozott lemondani a Saar-vidékről, és minden eszközzel akadályozta a Ruhr-vidéki bányák visszajuttatását német igazgatás alá.

Csakhogy még akkor is, amikor Schuman személyesen igyekezett meggyőzni a kancellárt a franciák szándékainak tisztességességéről, a Saar-vidék miniszterelnöke, egy politikai bábfigura, éppen Párizsba utazott, hogy aláírja a szerződést, amely további ötven évre átengedi a Saar-vidéki szénbányászati jogokat a franciáknak. Amikor ez köztudottá vált, Adenauer elítélte „egymillió német elszakítását Németországtól", az SPD vezére, Kurt Schumacher pedig kijelentette, Németország ezek után nem léphet be az Európa Tanácsba. A főbiztosság csak állt és nézte, ahogy a politikusok felkorbácsolták a nemzetközi feszültséget.

És ekkor, tökéletes időzítéssel, Schuman előkapta a nyulat a cilinderből: előterjesztette a francia és a német szénbányászati és

acélipari erőforrások olyan szervezetbe való összefogásának tervét, amelyhez más európai országok csatlakozását is várják. Napokon belül Belgium, Luxemburg, Hollandia és Olaszország is bejelentette, szívesen eleget tesz a meghívásnak. Kurt Schumacher kapitalista cselszövést sejtett a kezdeményezésben, ezért őt nem sikerült megnyerni, Adenauer viszont ujjongott – már amennyire kedélytelen, puritán természete engedte. A Schuman-terv kihúzta a Saar-vidékről folytatott vita fullánkját, és idejétmúlt intézménnyé tette a Ruhr-vidéki Nemzetközi Hatóságot (International Ruhr Authority), még mielőtt egyáltalán működni kezdett volna, ugyanakkor lehetővé tette, hogy a kancellár elegendő támogatást gyűjtsön össze Németország belépéséhez az Európa Tanácsba. A nyugati szövetségesek válaszul felgyorsították a német szuverenitást korlátozó, maradék megszállási szabályozások lebontását. Mindez akkor történt, amikor 1952. május 26-án aláírták a bonni egyezményt. Addigra a híres „Hatok" már javában dolgoztak az Európai Unió előfutárát jelentő vámunió megalapításának előkészítésén.

Nagy-Britannia európai szomszédjaihoz fűződő, hullámvasútszerű kapcsolatára akkor és most is hosszú megjárnivaló út várt és vár, de itt most az a lényeg, hogy a berlini légi hídban való részvételből származó erkölcsi hasznot, amely jelentős tekintéllyel ruházta fel Nagy-Britanniát, Európán belül az „illetékes brit kormányzati tényezők" megalapozatlan optimizmusuk és önelégültségük miatt elherdálták.

Nem lévén érzéke sem a gazdaság, sem a pénzügyek realitásaihoz, Bevin a stratégiai biztonságba vetette hitét. Ha ezt sikerül megoldani, minden más is követni fogja. A legfontosabb szorosan kitartani Amerika mellett, ezt a politikát emelték a mítoszok világába „a különleges kapcsolat" gyakori emlegetésével. A bonyolult európai ügyek csak zavaró tényezőt jelentenek, sőt, potenciális fenyegetést Nagy-Britannia globális szerepkörére. Legalábbis ezt beszélték.

Bevinből lassan elfogyott az élet. Ahogyan szívbetegsége elhatalmasodott rajta, engedett a rábeszélésnek, és 1951 márciusában lemondott. Egy hónappal később meghalt. Utóda, Herbert Morrison gyatra utódnak bizonyult, a külügyekhez nem igazán értett, de nem is igazán érdekelték. Minisztersége az októberi általános választásig tartott, amikor a konzervatívok kerültek hatalomra, Churchill visszatért a miniszterelnöki posztra, és hozta magával külügyminiszternek Anthony Edent. Európa továbbra is a játéktéren kívül maradt. Amint Eden mondta a Columbia Egyetemen tartott előadásában: „A csatlakozás egy európai föderációhoz valami olyasmi, amiről a csontjainkban érezzük, hogy nem tehetjük meg."

Nagy-Britannia a védelmi kiadások ötvenszázalékos növelésére érezte képesnek magát, már csak azért is, hogy támogathassa az amerikai fegyveres erőket, amelyek akkor Észak-Korea kínai támogatással Dél-Koreába indított invázióját igyekeztek feltartóztatni. A kötelezettségvállalás részét képezte a Nagy-Britanniában állomásoztatott amerikai légierő jelentős erősítése. Ráadásul az éppen megérkező, legújabb nehézbombázók egyértelműen az atombomba célba juttatására optimalizált típusba tartoztak. A „kétkulcsos rendszer" keretében a nukleáris fegyvereket befogadó ország előzetes egyetértésére volt szükség e fegyverek bevetése előtt. De ez hogyan volt kivitelezhető a gyakorlatban? Washingtoni nagykövetként Sir Oliver Franks azon aggódott, hogy a Pentagon „felhív valamelyik éjjel, és valaki bejelenti: – A gépeink öt percen belül felszállnak az önök repülőtereiről! Van kifogásuk?"

Habár nyilvánosan sohasem ismerték el, nyilvánvaló volt, hogy a sokat magasztalt nemzeti szuverenitást, amelyet mindenáron meg kell védeni az európaiak túlkapásaitól, Washingtonnal szemben már régen feladták. A munkáspárti kormány utolsó hivatalban töltött évében valóságos pánik tört ki Londonban, amikor elterjedt a híresztelés, amely szerint Truman mérlegeli az atombomba alkalmazását

Koreában, a kommunista felkelőket visszaszorító offenzíva támogatására. Az ellenérvek előadására Attlee repült át Washingtonba. Karosszékstratégák agyalásán túl semmilyen jel nem utal arra, hogy Truman akár csak gondolatban is a közelébe jutott volna annak a bizonyos gombnak a megnyomásához, mégis, otthon, Nagy-Britanniában széles körben úgy vélték, Attlee-é az érdem, hogy visszatartotta a meggondolatlan elnököt a végzetes döntéstől. A miniszterelnök elégedetten vállon veregette önmagát. Nagy-Britanniát, jelentette ki Bevinnek, „kiemelték a sorban álló európai országok közül, és partnerként kezelik, aki hatalom tekintetében kétségtelenül nem egyenlő, de bölcsességben igen".[2] Ilyen gyenge alapokra épülnek az illúziók.

A Nagy-Britanniában állomásozó amerikai fegyveres erők gyors megszilárdítását hasonló nagyságrendű erősítések átvezénylése kísérte Nyugat-Németországba, ahol komolyan tartottak attól, hogy ami Koreában megtörtént, az Európában is megismétlődhet. Ulbricht megemelte a játszma tétjét, amikor azt jósolta, a Szövetségi Köztársaság hamarosan el fog bukni. Pattanásig feszültek az idegek Berlinben, amely ismét front legelső vonalában találta magát. Ulbricht azonban nem Sztálin nevében beszélt, akinek esze ágában sem volt felrúgni a németországi status quót. A politikai váltáshoz meg kellett várni a vezetőváltást.

Tizennegyedik fejezet

Sztálin 1953. március 5-én meghalt. Mivel nem készített tervet arra az esetre, ha majd lelép a színről, hatalmi vákuumot hagyott maga után, amely beszívta az utódlásért versengő addigi alvezéreit. A hatalom megörökléséért a legerősebb pozícióból az NKVD-t, a politikai rendőrséget vezető és 1946 óta a miniszterelnök-helyettesi tisztséget is viselő Lavrentyij Berija szállt harcba. Berija egyrészt szadista vadállat és a szovjet kényszermunkatábor-rendszer irányítója, másrészt intelligens és agyafúrt politikai játékos volt. Sztálin halálakor Berija gyorsan biztosította helyét mind a reguláris, mind a politikai rendőrség élén. Legyőzhetetlennek látszott, de számításon kívül hagyta a szovjet birodalom bizonyos elemeit, amelyekre hatalma nem terjedt ki közvetlenül.

Röviddel Sztálin halála után Kelet-Németországban nagy ugrással feltámadt a politikai élet. Az elnyomás és a megfélemlítés, az általános szegénység hatására Berlinben sztrájk robbant ki. Június 16-án reggel egy stalinalleei építkezésen a munkások a változatlan bérért több munkát követelő „normarendezés" elleni tiltakozásul megtagadták a munkát. A sztrájk terjedt, és hamarosan már ötezren tüntettek az utcákon, szabad választásokat és a szovjet uralom végét követelve.

A lázadás hamarosan átterjedt az NDK más részeire is. Ulbricht pánikba esett. Hivatalosan kérte Moszkvától, hogy a szovjet csapatok állítsák helyre a rendet. Berija megjátszotta az erős embert, akinek nincs mitől félnie, a szokásos belharcok dacára nyugodtan elhagyhatja a Kremlt, és elrepült Berlinbe, hogy személyesen felügyelje az „antimarxista" hangok elfojtását, és azon „fasiszta ügynökök" aknamunkájának visszaverését, akik állítólag Nyugat-Berlinből szivárogtak be keletre.

A feladatot gyorsan elvégezték. A spontán kirobbanó felkelés – amelynek se azonosítható vezetői, se megfogalmazott célkitűzései nem voltak azon a homályos reményen túl, hogy jobbá kellene tenni az emberek életét – elfojtása nem jelentett problémát a fegyvereit szívesen használó Népi Rendőrségnek (*Volkspolizei*), amelyet biztos, ami biztos alapon a Vörös Hadsereg is támogatott teljes arzenáljával. A politikai rendőrség (*Stasi*) aktáiból az derül ki, hogy a megtorlás brutális volt. Körülbelül háromszázan haltak meg az utcai zavargásokban, majd a nagyjából négyezer letartóztatottból kétszáz főt végeztek ki, és ezernégyszázat ítéltek életfogytiglanra.

A miniforradalom azonban nem múlt el nagy horderejű következmények nélkül. Ország-világnak megmutatta, milyen hitvány élet jut az NDK legtöbb állampolgárának. Fokozódott a sértettségérzés és a gyűlölet Ulbricht és elvtársai ellen. A felkelés évében több mint 300 000-en szöktek át nyugatra, többségük Berlinen át. Köztük voltak a legértelmesebb és legkülönb fiatalok, akiket annak a gazdasági újjáépítésnek a vezetésére képeztek ki, amely ezzel a még távolabbi jövőbe veszett.

Berija szempontjából a következmények végzetesek voltak. Távollétével Moszkvából lehetővé tette ellenfeleinek, hogy összevonják az erőiket. A farkasfalkát egy született összeesküvő, Nyikita Hruscsov vezette, akinek korábban Sztálin kegyét is sikerült megtartania. Amikor Berija megtudta, hogy távollétében összehívták a kommunista párt központi bizottságát, azonnal sietett vissza. Ellenséges fogadtatás várta, és június 26-án letartóztatták, majd hamarosan kivégezték.

A hatalom ezzel Hruscsov kezébe került. Molotov visszatért a külügyminiszteri posztra.

A világban nagy reményeket fűztek a fordulathoz, amelytől Berlinben a helyzet újrarendezését várták. Senki sem képzelte, hogy Hruscsov rokonszenvet érez a Nyugat iránt, de gyakorlatias gondolkodású politikus lévén – érvelt Reuter – bizonyosan fel kell ismernie, hogy Ulbricht alkalmatlan a vezetésre, az NDK pedig nyűg a szovjet nemzetgazdaság nyakán. A Berlinről kötött megállapodás kedvező előjele lehetne az egész Németország sorsát rendező egyezménynek.

Ez nem olyan elképzelés volt, amelyik komoly vonzerővel bírt volna Bonnban, ahol Adenauer teljes erővel azon dolgozott, hogy a nyugati szövetségi rendszer integráns részévé tegye Nyugat-Németországot. Neki Berlin fölösleges zavaró tényezőt, a német egység pedig ábrándképet jelentett. A siker, amelyet Adenauer azzal ért el, hogy megszerezte kormányának a nyugati legitimációt, semlegesítette az ellenzékét. Politikai ellenfelei sorra kidőltek. Schumacher 1952 végén meghalt. Egy évvel később a Szövetségi Köztársaságban tartott általános választáson Adenauer és a CDU elsöprő győzelmet aratott. A Szövetségi Köztársaság akkor kapta meg a majdnem teljes szuverenitást, amikor 1952. május 26-án aláírták a bonn–párizsi egyezményeket. Adenauer boldogan beérte annyival, hogy Nyugat-Berlin a szövetségesek oltalma alatt marad, akik a maguk részéről hipotetikusan szintén fenntartották maguknak a jogot, hogy valamikor a közelebbről meg nem határozott jövőben egyesíthetik a két Németországot.

Az egyezmények ratifikálását felfüggesztették a német újrafelfegyverkezés kérdésének rendezetlensége miatt. Ha a NATO tagállamai komolyan veszik a Nyugat-Európa megvédésére vállalt kötelezettségüket, akkor el kell dönteniük, hogyan vegye ki ebből a részét Németország. Washington félreérthetetlenül megüzente: Nyugat-Németországnak saját hadsereggel kell rendelkeznie!

Párizsban pontosan az ellenkező nézet uralkodott – ahogy, ami azt illeti, a német állampolgárok nagy részének körében is. Fiatalok és idősebbek egyaránt rosszul voltak pusztán a gondolattól is, hogy ismét fegyvert kell fogniuk. Reuter az újrafelfegyverkezés hangos ellenzői közé tartozott. A francia megoldás azt a látszólag kölcsönösen elfogadható kompromisszumot kínálta, hogy a német újrafelfegyverkezést valamiféle Európai Védelmi Közösség (European Defence Community) keretében hajtsák végre, amelynek vezetését a franciák egy ugyanolyan jellegű intézményrendszerre kívánták bízni, mint az Európai Szén- és Acélközösség (European Coal and Steel Community).

A francia közvélemény azonban megosztott volt – ráadásul kimondottan éles határvonalak mentén –, ami pedig a Szén- és Acélközösséget illeti, Nagy-Britannia gyanakvással tekintett bármely olyan rendezési kísérletre, amelyik zavarhatta kapcsolatait a nemzetközösséggel és a birodalommal. Adenauer, aki otthon már szembekerült a militarizmus minden formájának újjáéledését ellenző erőkkel, kénytelen volt tudomásul venni, hogy nem lesz európai hadsereg. A végtisztességet a francia Nemzetgyűlés adta meg az elképzelésnek 1954 augusztusában, amikor döntő többséggel leszavazta a Védelmi Közösség megteremtését.

Nagy-Britannia előállt egy másik tervvel, a brüsszeli szerződés tervezetének olyan kibővítésével, amelynek keretében bevonnák Német- és Olaszországot. Ez megkönnyítené Nyugat-Németország későbbi belépését a NATO-ba. A javaslatot általános tetszés fogadta az 1954. szeptember 28-án Londonban tartott kilenchatalmi konferencián. A Saar-vidék kérdését a konferencia résztvevői népszavazással kívánták rendezni. A következő évben a Saar-vidék lakossága a Németországgal való újraegyesülésre szavazott.

A bonn–párizsi egyezményeket 1955 májusában ratifikálták. A Nyugat-európai Uniót május 7-én véglegesítették. Két nappal később, szinte napra pontosan tíz évvel a Harmadik Birodalom bukása

után, Nyugat-Németországot hivatalosan bemutatták a NATO értekezletén.

A Szövetségi Köztársaság teljes függetlenség felé tett lépéseinek hatására nőtt a Berlinre nehezedő nyomás. Az NDK önkényesen megemelte az autópálya-használati díjakat – állítólag a karbantartási költségek fedezésére –, előzetes figyelmeztetés nélkül megszakította az autóbusz- és a villamosközlekedést, sőt még a telefonvonalakat is, és mindezzel állandó nyomás alatt tartotta a nyugat-berlinieket. Mindez azonban eltörpült a haraghoz képest, amelyet az NDK hivatalos köreiben a menekülteket üdvözlő transzparensek váltottak ki, akikből naponta ezer vagy még több érkezett folyamatosan Nyugat-Berlinbe. Teljes számuk 1945 óta közel járt a négymillióhoz.

Végül is Walter Ulbricht mert Hruscsov elé állni a baljós figyelmeztetéssel: katasztrófához fog vezetni – és már a közeljövőben –, ha eltűrik, hogy a Berlinben kialakult helyzet fennmaradjon. Hruscsov nem hagyta magát sürgetni. A döntéssel meg kellett várni a Külügyminiszterek Tanácsának következő, ez alkalommal Berlinben tartandó ülését, amelyen Molotov megismételte a pacifista és semleges, szövetségi államként megszervezett Németország létrehozását előirányzó javaslatát. Hogy ez a gyakorlatban mit jelentene, az akkor lepleződött le, amikor a tárgyalások megfeneklettek a szabad választások kérdésén, amelyeket a Nyugat a valódi függetlenség alapvető fontosságú előfeltételének tekintett.

A tárgyalások elakadásának hatására Ulbricht azon kezdte törni a fejét, hogyan szorongathatná meg még jobban Berlint, a „rosszindulatú daganatot", ahogyan nevezte. Reutert 1953 szeptemberében bekövetkezett halála után Otto Suhr helyettesítette a főpolgármesteri tisztségben, majd az 1957-es választás után Willy Brandt, Reuter régi munkatársa következett. Brandt józan ésszel nehezen megérthető okokból bevezetett, kisszerű korlátozások túltengő sokaságával

kényszerült megbirkózni. A „nemkívánatosnak" minősített személyeknek a keletnémet hatóságok pokolian megnehezítették az életét, ugyanakkor folyamatosan bővült azon cselekedetek köre, amelyek sértették az NDK szuverenitását. Az 1957-ben bevezetett új útlevéltörvény súlyos börtönbüntetést rótt ki azokra, akik engedély nélküli utazást tettek az NDK-n kívül. De még így is, egyedül abban az évben több mint kétszázhatvanezer keletnémet döntött úgy, hogy a törvénnyel dacolva nyugatra szökik. A nyugatnémet állampolgároknak külön engedélyért kellett folyamodniuk, ha át akartak menni Kelet-Berlinbe.

Hruscsov a helyzetre, amelyet ő maga „a torkomon akadt csont" képpel írt le, a megoldást abban látta, ha a nyugati hatalmakat megfosztják a Berlinben tartózkodás jogától. E cél érdekében bejelentette, hogy küszöbön áll a békeszerződés aláírása az NDK-val, és a békeszerződés hatálytalanítani fogja Berlin négyhatalmi jogállását. A nyugatiak távozásával pedig megnyílik az út a keletnémet csapatok előtt, elfoglalhatják a nyugati városrészt, és Berlinből végül „szabad-várost" csinálhatnak. A bonni kormány a nyugati szövetségesekkel összehangolt válaszában leszögezte, hogy Berlin ügye elválaszthatatlan a német kérdés egészétől. És ezen a ponton az ügy nyugvópontra jutott – legalábbis pillanatnyilag.

Hruscsov egészen 1961-ig várt, csak akkor ítélte kedvezőnek az időt az újabb diplomáciai offenzíva megindítására. Januárban a választók akaratából a világ színpadára lépett a történelem legfiatalabb amerikai elnöke. Dwight Eisenhowernak a republikánus politika higgadt, sőt komótos uralmát hozó két elnöki időszaka után a negyvenhárom éves John F. Kennedyt azzal a programmal választották meg, hogy „ismét mozgásba hozzuk Amerikát".

Hogy ez az amerikai–szovjet kapcsolatok vonatkozásában mit jelent, azt nem tisztázták. Az uralkodó kommunistaellenes érzület miatt az amerikai közvélemény kemény elnököt igényelt, de olyat,

aki úgy képes elérni a céljait, hogy közben elkerüli a háborút. Olyan ellentmondás rejlett itt, amely Berlin kérdésében csúcsosodott ki. Feljegyezték, hogy Kennedy megfogadta, „Berlin lakosainak szabadsága nem feláldozható, elveinkből nem engedünk!" De milyen alternatívái léteztek a megalkuvó politikának? Berlinben nagyjából száztízezer nyugati szövetséges katona tartózkodott, létszámukat messze felülmúlta a Kelet-Németországban állomásozó háromszázötvenezer főnyi szovjet hadseregcsoport. Ugyanakkor lehetetlen volt figyelmen kívül hagyni a tényt, hogy a szovjet–német kapcsolatokat terhelő nézetkülönbségek listájának élén Berlin állt. Londonból azt tanácsolták Kennedy elnöknek, hogy lépegessen óvatosan, ami bizony markáns változás ahhoz a korábbi időszakhoz képest, amikor Bevin vezette a cselekvést követelő drukkerek kórusát. A katasztrofális 1956-os szuezi háború után, amellyel Nagy-Britannia és Franciaország – Izraellel összejátszva – a Szuezi-csatorna államosításának megakadályozására tett hiábavaló próbálkozásként, transzatlanti egyeztetés nélkül megtámadta Egyiptomot, Nagy-Britanniának meg kellett dolgoznia az amerikaiak kegyeinek visszanyeréséért. Ehhez öregurasan atyáskodó stílust vett fel, amely tökéletesen megfelelt a pátriárka fellépésű Harold Macmillan miniszterelnöknek, és sima modorú, arisztokratikus külügyminiszterének, Alec Douglas-Home-nak.

Macmillan össze akarta hívni a nagyhatalmak vezetőinek csúcstalálkozóját, ahol ő békéltetőként, sőt a béke ügyét szolgáló döntőbíróként léphet fel. Addig is az általános leszerelés érdekében semmit sem szabad tenni, ami szükségtelen idegfeszültséget okozhat Moszkvában. A berlini blokád újbóli bevezetése esetén a szövetségeseknek újra be kell indítaniuk a légi hidat.[1] Ezzel nem aratott sikert Washingtonban, ahol a Truman második elnöki időszakának végén visszavonult Dean Acheson vezető külpolitikai tanácsadóként bukkant fel újra.

Acheson lekicsinylően nyilatkozott az újabb légi hídról. Hite szerint elfogadhatatlanul gyenge reakció lett volna, a gyengeségnek az

a fajta kimutatása, amelyik a koreai háborúhoz vezetett. Helyette visszatért ahhoz a stratégiához, amelyet a berlini válság első kirobbanásakor Clay tábornok vetett fel. Ez fegyveres kísérettel fedezett gépkocsioszlop kivezénylését irányozta elő a Berlinbe vezető út újbóli megnyitására, ha szükséges, erővel. Az ellenvetések bárkinek ismerősen hangozhattak, aki részt vett a légi híd megvalósításban. Az oroszoknak mindössze annyit kellett tenniük, hogy jócskán beengedik a területükre a menetoszlopot, majd előtte és mögötte felrobbantják az utat.[2] Tanácsadói azt javasolták Kennedynek, válassza eszközének „a csendes diplomáciát".

Az ehhez fűzött remények Kuba korallzátonyain szenvedtek hajótörést. A meggondolatlanságában és dilettantizmusában a szuezi kudarchoz hasonló, „titkos" művelet keretében Kennedy kelletlenül bár, de hozzájárult, hogy egy kis, a CIA által pénzelt, Fidel Castro kommunista rezsimjének ellenfeleiből szervezett sereggel Kubában partra szálljanak. Ezt 1961 áprilisában hajtották végre. A harcok három nap alatt véget értek, és Castro fényes győzelemmel dicsekedhetett.

Hruscsov, aki később szovjet rakétákat küld majd Kubába Castro támogatására, mohón hozzálátott a katasztrofális invázió után kialakult, számára előnyös helyzet kihasználásához. Alig várta az amerikai elnök által még korábban javasolt személyes összejövetelt Kennedyvel. A csúcstalálkozót Bécsben tartották meg, 1961 júniusának elején. Berlin a napirend élén szerepelt.

A tudatlan és tapasztalatlan Kennedy nem igazodott el Hruscsovon, aki az önerejéből felemelkedett embernek abba a típusába tartozott, aki nem áll meg kitűzött célja felé félúton. Hruscsov félelmetesen értelmes volt, és tudott elbűvölően és előzékenyen viselkedni, majd szinte másodperc alatt pimaszul öntelt és közönséges hangra váltani. Bár kivívta a világ kelletlen elismerését azzal, hogy enyhülést hozott a szovjet belpolitikába és a mindennapi életbe, továbbá elítélte egykori ura „túlkapásait" – amelyek elkövetésében ő maga is

tevékenyen részt vett –, Hruscsov külpolitikai taktikája a sztálini hagyományt követte. Folyamatosan kereste a nyugati szövetségi rendszer gyenge pontjait, hogy azokat kihasználva erősíthesse hatalmát a keleti blokk fölött, és még jobban kiterjeszthesse a szovjet befolyást.

Kennedy nem tudott mit kezdeni a szovjet vezető által megütött, durván támadó hangnemmel, Hruscsov ugyanis irgalmatlanul igyekezett kihasználni valamit, amiben ő az amerikaiak gyenge pontját látta – félelmüket a nukleáris háborútól. Hruscsov újra és újra viszszatért a berlini kérdésre. Ha nem sikerül olyan Németországgal kötendő békeszerződésben megállapodni, amelyik újrarendezi Berlin jogállását, Moszkva egyedül fog lépni, és felmondja az összes, háború utánra vállalt kötelezettségét. Kennedy húzta az időt. Bár korábban azt ígérte, küzdeni fog az igaz ügyért, utóbb a vasfüggöny mindkét oldalán észrevették, hogy ekkor csak Nyugat-Berlin érdekében emelt szót, mintha nem is érdekelték volna az egyezmények, amelyek érvényessége elvileg a város egészére kiterjedt.

Augusztus elején a Varsói Szerződés* vezetőinek moszkvai tanácskozásán Ulbricht megragadta az alkalmat, és felhívta Hruscsov figyelmét a végzetes következményekre, amelyekkel nemcsak Kelet-Németország, hanem az egész keleti blokk kénytelen lesz szembenézni, ha továbbra is eltűrik a szabad átkelést Kelet-Berlinből Nyugat-Berlinbe.

A keletnémet társadalomban járványszerűen terjedt az elégedetlenség, állandó volt az élelmiszerhiány, és hol ezért, hol azért gyakran visszaesett az ipari termelés. A lakosság kivándorlása elmélyítette a válságot, emiatt azonban még többen érezték úgy, hogy ideje átszökni nyugatra. Az ördögi kör megtörésének egyetlen lehetséges módja, állította Ulbricht, a berlini menekülési útvonal lezárása.

* A Varsói Szerződés a KGST katonai megfelelője volt, a Szovjetunió és csatlósállamai közös védelmi szervezete.

Hruscsov megértette, mi forog kockán. Előbb fellengzős figyelmeztetést intézett a Nyugathoz, nehogy beavatkozzon – még a brit nagykövetet is áthívatta bolsoj színházbeli páholyába, hogy ott idézze fel neki az országára váró nukleáris pusztulást –, majd kiadta az utasítást a határ teljes lezárására. A Kelet-Németországgal kötendő békeszerződés várhatott még egy kicsit.

1961. augusztus 13-án, vasárnap, néhány perccel éjfél után a keletnémet hírügynökség nyilvánosságra hozta a Varsói Szerződés hivatalos közleményét, amelyben Kelet-Németország gazdaságának szándékos aláaknázásával vádolták meg a NATO-hatalmakat. A közlemény intézkedéseket követelt „a rend helyreállítására". Egy órán belül páncélgépkocsik vonultak fel a határhoz. Rendőrök és katonák zárták le tizenkettő kivételével mind a nyolcvan határátkelési pontot, és reggelre gyorsan telepíthető szögesdrót hengerekből épített akadályok vágták ketté a várost. Két nappal később megindult a műszaki zár megerősítése a legmagasabbra épített szakaszokon 1,85 méteres, előre gyártott blokkokból felhúzott fallal.

A Nyugat nem reagált azonnal, és amikor megtette, akkor is gyengén. Vasárnap délután Dean Rusk amerikai külügyminiszter kijelentette, a lépés a nyugati hatalmak jogait nem érinti, mindazonáltal hamarosan tiltakozni fognak. Azt nem követelte, hogy az intézkedést függesszék fel vagy vonják vissza. A külügyminiszter és Kennedy egyetértett abban, hogy semmit sem szabad tenni, ami elmérgesítheti a helyzetet.

Willy Brandt dühösen reagált. A három nyugati helyőrségparancsnokhoz fordult, és retorziót követelt a város négyhatalmi státuszát felszámoló agresszív tett ellen. Nyugat-Berlin lakossága az 1948-as légi hídhoz hasonló súlyú amerikai erődemonstrációkra számított. Ezrek gyűltek össze a határon, és kórusban kiabálva tiltakoztak az épülő műszaki zár ellen. Csakhogy a harckocsik bevetésén kívül – amit Washington olyan túlságosan kockázatos lépésnek

tekintett, amelyet mérlegelni sem érdemes – az amerikaiak nem sokat tehettek, kivéve helyőrségük szerény megerősítését.

Moszkva a hivatalos diplomáciai úton előterjesztett tiltakozásra fittyet hányt. A postai és telefonkapcsolatot megint megszakították, és a Nyugat-Berlinbe tartó járműveket visszafordították, ha nem rendelkeztek belépési engedéllyel keletre. A légi folyosók „visszaélésszerű" szövetséges használata elleni ismételt szovjet tiltakozás arra utalt, hogy további, a közlekedést akadályozó intézkedések várhatóak.[3] A bonni brit nagykövet azt jelentette haza, hogy a berlinieket „nagyobb megrázkódtatás érte, mint 1948 óta bármikor".[4]

Augusztus 16-án, szerdán kétszázötvenezer főnyi tömeg gyűlt össze a nyugat-berlini városháza előtt. Egy sokat fényképezett transzparensen ez állt: „München 1938, Berlin 1961". Brandt azért lépett fel a szónoki emelvényre, hogy cselekvést követeljen Kennedytől. Az elnökhöz intézett nyílt levelében súlyos „bizalmi válságra" figyelmeztetett, ha a nyugati hatalmak továbbra is „tehetetlenkednek, és szigorú defenzívában maradnak".

Washington a legkevésbé sem örült ennek az érzelemkitörésnek. Általános sértettségérzés alakult ki, és sokan úgy vélték, Brandtnak a fejébe szállt a dicsőség. Mivel azonban már csak egy hónap volt hátra az általános választásokig a Szövetségi Köztársaságban, és az SPD Brandtot indította kancellárjelöltjeként, a nyugat-berlini főpolgármester mindenáron meg akarta mutatni, hogy országos politikusként is komoly tényező. Ezért szívesen állította szembe fiatalos buzgalmát (negyvennyolc éves volt) a nyolcvanöt éves Adenauer hanyatló erejével.

A kancellár felismerte a veszélyt. Ellenállt a követeléseknek, nem látogatott el Berlinbe, és nem tartott televíziós beszédet a berlini kérdésről. Mentségéül azt hozta fel, hogy sem társadalmi feszültséget, sem hiú reményeket nem kíván kelteni. Adenauer végül csak tíz nappal a határ lezárása után tekintette meg személyesen a helyzetet.

Szívtelenül gyakorlatias döntést hozott, de ösztönei hasznos tanácsot adtak neki, amikor azt súgták, kerülje el a beavatkozást, amely Brandtot igazoló-erősítő lépésnek tűnt volna. A választók egy újabb időszakra neki adták a kancellári tisztséget, amelyet további két évig töltött be, amíg a koalíciós megállapodásnak megfelelően 1963 októberében le nem köszönt.

Kennedy nem sokat értett meg a német politika legfontosabb kérdéseiből, éppen úgy, ahogy Hruscsov céltudatosságát és akaraterejét sem ismerte fel teljes mélységében. Lenyűgözőnek aligha minősíthető bécsi teljesítménye hatására megcsappant az önbizalma, úgy érezte, sodródik, és nem tudja, melyik irányba forduljon. Rossz közérzete fokozására néhány német egyetemista Chamberlain brit miniszterelnököt és megbékítési politikáját jelképező fekete esernyőt küldött neki.

Adódott azonban vigasz. Bár Ulbricht és Hruscsov látszólag megnyerte a hosszú meccs egy menetét Berlinben, nyugodtan állíthatjuk, hogy valójában taktikai visszavonulást hajtottak végre. Ahelyett, hogy a város nyugati részét vették volna blokád alá, mint 1948-ban, a keleti részt szigetelték el. Ez vajon nem egyenlő a kudarc beismerésével? Kennedy felismerhette a lehetőséget presztízsének helyreállítására azzal, hogy azt védelmezte, amit Hruscsov már elismert: Nyugat-Berlin sérthetetlenségét.

A szimpátia erősítése érdekében Lyndon Johnson alelnököt kézfogós-barátkozós látogatásra küldték Nyugat-Berlinbe. Vele utazott Clay tábornok, a légi híd hőse. Johnson nem különösebben örült a küldetésének, de megváltozott a véleménye, amikor érkezésekor kitörő örömmel fogadták. Azon a szombat délutánon szitált az eső, mégis félmillió ember sorakozott az utcákon, amerre elhaladt. Johnson azt mondta nekik: „Önök mellett állunk eltökéltségükben, hogy megvédik szabadságukat és az emberiség szabadságának szent ügyét!" Az amerikai látogatók a hétvége után hazautaztak, Clay azonban

hamarosan visszatért Berlinbe az elnök személyes megbízottjaként. Katonái, akiknek parancsolhatott volna, nem voltak, feladata – amely miatt ténylegesen parancsokat osztogató tábornoktársai erősen megorroltak rá – a közhangulat javítására hivatott, szimbolikus figuráé volt.

Egyik PR-siker szüli a másikat. Nyilván annak hatására, amit alelnökétől az izzó hangulatú fogadtatásról hallott, Kennedy úgy döntött, ő is elzarándokol Berlinbe. 1963. június 27-én érkezett meg a fővárosba. A tegeli repülőtéren Adeanuer és Brandt várta. Gépkocsival hajtottak végig Berlinen. Kennedy egy nyitott cabriolet-ban állva integetett, és a tömeg az egész ötvenhat kilométeres útvonalon éljenezte.

A várost bejáró sétakocsikázás után, amelynek keretében a díszvendég megtekintette a Checkpoint Charlie-t (Charlie ellenőrző pont), és rövid sétát tett a fal egyik szakasza mentén, az elnök fellépett a városháza előtt épített emelvényre. A téren hatalmas, több mint háromszázezer főnyire becsült tömeg várta. Kennedy ekkor már teljesen a minden irányból rá nehezedő érzelmi nyomás alá került. Nagyszerű beszédet tartott. Tökéletes időzítéssel meghirdetett üzenetével nem kevesebbet tett, mint hogy a demokrácia Mekkájává nyilvánította Berlint.

> Sokan vannak a világon, akik igazán nem értik – vagy azt mondják, hogy nem értik –, mi a döntő különbség a szabad világ és a kommunista világ között. Jöjjenek csak el Berlinbe! Akadnak olyanok, akik azt állítják, a kommunizmus a jövő hulláma. Jöjjenek csak el Berlinbe! És ott vannak azok, akik azt állítják, Európában és máshol együttműködhetünk a kommunistákkal. Jöjjenek csak el Berlinbe!

Aztán hozzáfűzte azt a felejhetetlen személyes kiegészítést:

> Minden szabad ember, akárhol is éljen, Berlin polgára, éppen ezért én mint szabad ember büszkén mondom ki a szavakat: „Ich bin ein Berliner".

Innen már nem lehetett meghátrálni. Kennedy kinyilatkoztatása nem hagyott teret a félreértésnek. Amerika totálisan elkötelezte magát Nyugat-Berlin mellett. Ebből pedig az következett, hogy Amerika a Szövetségi Köztársaság és Nyugat-Európa többi állama mellett is feltétel nélkül elkötelezte magát. Kennedy boldogan sütkérezett otthoni és külföldi népszerűségében. A saját fegyverével győzte le Hruscsovot, és sikeresen letette a záróvizsgát világpolitikát formáló államférfiként.

Berlin volt Kennedy hattyúdala, élete hátralévő hónapjaiban nem adódott újabb alkalom, hogy próbára tegye a tehetségét.

Szaladjunk végig nagy kihagyásokkal az azóta eltelt éveken! 1963 októberében Adenauer befejezte országlását Bonnban annak a koalíciós megállapodásnak a részeként, amely az 1961-es választások után hatalmon tartotta. Brandt félszemmel még mindig a kancellári posztra figyelt, bár ennek megszerzéséhez 1969-ig várnia kellett. Addig Berlin főpolgármestereként újjáépítési programot indított, amely végre eltüntette a bombázások nyomait, és amelynek hatására virágzásnak indult a város gazdasága. Ha Kennedy önbizalmat adott Berlinnek, akkor Brandt optimizmust plántált a város lakóiba.

A nyugati világ kirakata több mint egymillió látogatót vonzott évente, akik közül sokan elzarándokoltak a Falhoz, ahol faemelvényekre felállva átnézhettek az ütött-kopott, elhagyatott épületekre és őrtornyokra, amelyek elzárták előlük Kelet-Berlin szürke homlokzatait.

Brandt nem volt a radikális megoldások embere. Bár kitartott a nyugati szövetség mellett, teremtett magának némi mozgásteret, hogy kiaknázhassa a kelet–nyugati vízválasztón át kiépített kapcsolatokat.

Ezt nem volt könnyű elérnie. A számára előnytelen összehasonlításoktól tartó Ulbricht gyanúsnak találta Brandtot, aki valóban azt a nézetet vallotta, hogy ha szembesítik a kommunizmust a nyugati értékekkel, azzal növelik a demokrácia vonzerejét. Brandt dolgát megkönnyítette, amikor kevesebb mint egy évvel Kennedy meggyilkolása után Hruscsovot megbuktatta a szovjet kommunista párt politikai bizottsága. Brandt annyit legalábbis állíthatott, hogy keleti politikája, az *Ostpolitik* megkönnyítette azt, amit ő „az egymás mellett élés megpróbáltatásának" nevezett.

Ulbrichtnak egészen 1971 májusáig sikerült megtartania a hatalmát, akkor lépett a helyére Erich Honecker, egy másik, szintén a sztálinista iskolában nevelkedett politikus, aki azonban fel tudta ismerni a két Németország és a két Berlin közötti kereskedelemben rejlő előnyöket. Nem ismerte fel azonban, hogy a Szovjetunió a peremvidékein már bomlásnak indult. 1988-ban, amikor Mihail Gorbacsov emelkedett a szovjet állam első számú vezetőjének posztjára, George Kennan próféciájának – amely szerint a kommunizmus már csíráiban hordozta saját bukását – beteljesülése már minden percben várhatónak látszott.

Honecker megvetette a *glasznosztyo*t, a nyitottság politikáját, és Gorbacsovot hibáztatta a Kelet-Európán végigsöprő nyugtalanságért, de nem sokat tehetett a reformok tempójának lassításáért és az egypártrendszer bukásának megakadályozásáért. Egy hónappal előbb fosztották meg hatalmától, mint hogy a gyalázatos fal, amelynek felépítését az Ulbricht-rezsim hű kiszolgálójaként a színfalak mögött irányította, nagy robajjal leomlott.

A vég már-már bohózatba illő volt. Günter Schabowski kelet-berlini első titkárnak kellett megmagyaráznia a zárt ajtók mögött meghozott döntéseket, és eltitkolnia a pánikot, ami végigsöpört a SED apparátusán, amikor látták, hogyan gyorsul fel a menekülők áramlása Kelet-Németországból az immár nyitott csehszlovák határon át.

1989. november 9-én este Schabowski három kollégájával, „olcsó, szürke öltönyben, hajtókájukon pártjelvénnyel" kiállt a sajtó képviselői elé. Valaki a szabad utazásról kérdezte, amire Schabowski meglepetten reagált. Egyetlen segítsége volt a válaszadáshoz, egy feljegyzés, amelyet Egon Krenz, az új keletnémet vezető adott át neki. Ebben az állt, a részletek kifejtése nélkül, hogy az NDK minden állampolgárának jogában áll elhagyni az országot. Az illetékesek nagy vesződséggel járó, vízumkérelmezési és -engedélyezési eljárás bevezetését tervezték, de Schabowskit senki sem tájékoztatta a feltételekről. Amikor az újságírók megszorongatták, hogy ugyan mondja már meg, mikor lép érvénybe az új szabályozás, hiába kereste a választ a papírjai között. Így muszáj volt rögtönöznie: „*Sofort* – bökte ki. – Azonnal!" A tudósítók kirohantak a szobából. Abban a pillanatban Schabowski tudta, Kelet-Németországnak vége van.

November 9-én éjjel Schabowski elment a Bronholmer Strasse-i határátkelőhelyhez, az elsőhöz, amelyet megnyitották. Ez alkalommal senki sem ismerte fel. Az emberek jókedvűen dolgoztak Honecker száz évre szánt falának lerombolásán. Az ünneplő tömegben – egyesek pizsamában vagy hálóingben voltak – vodkát adtak körbe, amelyben a falból letört darabkák helyettesítették a jeget. A levegőben a fal szilánkjai röpködtek. Schabowskinak egész biztosan átvillant az agyán a kérdés: „Ezt én okoztam?"[5]

Másnap istenigazából elkezdődött a fal lerombolása.

Csákányos férfiak kezdtek nagy darabokat kiverni a fal festett oldalaiból, miközben még több látogató mászott fel a Brandenburgi kapunál épített, széles emelvényre. A második napon megnyitották a hírhedt Glienicke-hidat, és

a keletnémetek elkezdtek Berlinen kívülről is érkezni a Trabijaikon. Tízezrek keltek át a határon az U- és az S-Bahn szerelvényeivel vagy gyalog. Az első hétvégén több mint nyolcszázezer keletnémet ment át Nyugat-Berlinbe vásárolni és szórakozni, hogy csak úgy spontán szórják egy kicsit a pénzt. Észbontóan lelkes fogadtatásban részesítették őket, meleg levestől hamburgeren, csokoládén, gyümölcsön és pezsgőn át mindenfélét osztogattak nekik ingyen, és mindennap számos apró, nagylelkű gesztusra került sor. Láttam embereket, akik pénzt adtak vadidegeneknek, és körbevezették őket a városon. A szenátus ingyenes várostérképeket nyomtatott, ingyenessé tette a tömegközlekedést, volt ingyensör, ingyenfocimeccs, ingyenes emléktárgyak, sőt még ingyenszállás is.[6]

A berlini fal lerombolásával véget ért a hidegháború is. 1990-ben egyesült a két Németország és a két Berlin. A következő évben Berlinnek visszaadták a fővárosi jogállást. A történet teljes kört írt le.

Utóirat

A Berlin jövőjét alakító, háború utáni események közül egy sem volt annyira fontos, mint a légi híd. És nem is csak Berlin jövője szempontjából. Frank Roberts, Bevin bizalmas tanácsadója és az orosz és szovjet ügyek szakértője három okból tulajdonított nagy jelentőséget a légi hídnak.

> Először is, megváltoztatta a Nyugat szerepét Berlinben, következésképpen a Szövetségi Köztársaság megszállóból védelmezővé vált, ami nélkül nem építhettük volna ki olyan sikeresen az új kapcsolatot Németországgal mint az Európai Közösség és a NATO egyik oszlopával. Másodszor, meggyőzött más európai országokat arról, hogy a szovjet nyomásgyakorlás veszélyes, és ellen kell állni neki. Harmadszor pedig ez az esemény mutatta meg, hogy a Nyugat képes ellenállni a szovjeteknek diplomáciai eszközökkel, a háború kockáztatása nélkül, még akkor is, amikor a földrajzi tényezők látszólag minden tekintetben ellenünk szóltak.[1]

Robert Murphy ehhez még hozzáfűzte:

> Az oroszok szándékolatlanul adtak nekünk egy előretolt állást körülbelül százhatvan kilométerre a vasfüggönyön belül,

ahol a kommunista rendszer hiányosságai szembetűnőbben mutatkoznak meg, mint bárhol máshol, az egész világ szeme láttára.[2]

A légi híd emlékét máig őrzik Berlinben. A legfontosabb a Tempelhof előtt felállított emlékmű. Felvésték rá a művelet végrehajtása közben életüket vesztett pilóták nevét, és három nyugat felé mutató íve a három légi folyosót jelképezi. A berliniek a *Hungerknolle* (Éhségkarom) vagy *Hungerharke* (Éhséggereblye) becenevet adták neki, 1951. július 10-én avatták fel.

Az amerikaiak 1945-ben vették birtokba Tempelhofot, és 1993-ig maradtak ott. Távozásukkor a terminálépület egyik felső szintjén teljes szabadidőközpontot hagytak hátra, saját kosárlabdapályával. Az elhanyagolt, de rengeteg emlékkel terhelt hely szerepel az épületben szervezett csoportos bejárások programjában.

Tempelhofot mint közforgalmi repülőteret 2008 októberében zárták be. Bár a fekvése ideális a nagyvárosi repülőtér számára, felszállópályái túl rövidek a nagy utasszállító gépeknek. A reptér jelenleg menekülttáborként működik. A nagy távolságú járatok a tegeli repteret használják, és távlatilag Schönefeldre, a szovjet szektor egykori légi támaszpontjára terveznek több gépet átterelni Berlin légi forgalmából.

Gatow ma a Luftwaffe Múzeum otthona.

Ahol egykor az amerikai katonaság mozija és könyvtára állt a Clayalleen, ma a Szövetségesek Múzeuma, az Allierten Museum működik a nyugati szövetségesek 1945 és 1994 között Berlinben játszott szerepét bemutató kiállításokkal. A kiállított tárgyak között szerepel a Checkpoint Charlie egyik eredeti őrbódéja.

Ahol eredetileg a bódé volt, ma egy őrház másolata áll, azon turisták kedvence, akik szelfit akarnak készíteni egy amerikai katonai rendőrnek beöltözött színésszel.

A berlini falból nem sok maradt meg, leszámítva három rövid szakaszt, és a Bernauer Strassénál lévő hasonlít leginkább az eredetire.

Amikor a légi híd napjai már rég elmúltak, a *Der Abend* című berlini esti napilap felkérte az olvasóit, hogy írják meg a vonatkozó emlékeiket. Sokan számoltak be arról, hogy az embert próbáló időkben vigaszt merítettek a fejük fölül hallatszó repülőgépzajból.

Szokásommá vált, hogy lefekvés előtt kinéztem az ablakon, hogy lássam a fejünk fölött áthúzó repülők folyton közeledő és távolodó helyzetlámpáit. Utána nyugodtabban bújtam ágyba...

Egy másik levélíró pedig erről számolt be:

Kora reggel, amikor felébredtünk, az első dolgunk az volt, hogy hegyeztük a fülünket, halljuk-e repülőgépmotorok zaját. Ez adta meg a bizonyosságot, hogy nem vagyunk egyedül – hogy az egész civilizált világ részt vesz a Berlin szabadságáért vívott küzdelemben.

A végső mérleg[1]

A berlini légi híd 1948. június 26-tól 1949. május 12-ig működött.

Összes leszállított rakomány:	2 325 809 tonna
US (Kaja hadművelet):	1 783 573 tonna
Egyesült Királyság (Plainfare hadművelet):	541 936 tonna
Járatok száma:	USAF 189 960 (148 028 000 km)
	RAF 65860 (38 616 000 km)
Az USAF által leszállított rakományokból:	1 421 119 tonna szén
	296 319 tonna élelmiszer
	66 134 tonna vegyes teheráru
Az RAF által leszállított rakományokból:	164 910 tonna szén
	296 319 tonna élelmiszer
	136 640 tonna vegyes teheráru
Brit polgári légitársaságok:	92 282 tonna folyékony tüzelőanyag
	21 680 járat
Az USA részesedése:	76,7 százalék az egészből
Brit részesedés:	23,3 százalék az egészből

A légi híd okozta halálesetek

RAF:	18 repülő katona, köztük az Ausztrál Királyi Légierő 1 pilótája és a Dél-afrikai Légierő 1 repülő hadnagya
USAF:	31 repülő katona
Németek:	13 polgári személy

A légi híd üzemanyag-fogyasztása: 100 millió gallon (378 530 000 liter)

A légi híd végrehajtására alkalmazott összes munkaerő: 70 000 fő, ebből 20 000 főt minősítettek magas fokon képzettnek.

A légi híd repülőgépei

Douglas Dakota (C–47), vagy Skytrain: kétmotoros, a második világháborús légierők igáslova, alkalmazta az USAF, az RAF és több polgári légitársaság.

Maximális sebesség 370 km/óra, a légi hídban alkalmazott utazósebessége 241 km/óra, hasznos teher: 3 tonna.

Douglas Skymaster (C–54): négymotoros, a légi hídban legintenzívebben alkalmazott repülőgép. Maximális sebesség 444 km/óra, a légi hídban alkalmazott utazósebessége 273,5 km/óra, hasznos teher 9-10 tonna.

Avro York: Az RAF rendszeresített szállító repülőgépe, a Lancaster bombázóból fejlesztették ki. Polgári légitársaságok is használták. Maximális sebesség 499 km/óra, a légi hídban alkalmazott utazósebessége 298 km/óra, hasznos teher 7-8 tonna.

Handley Page Hastings: négymotoros, az Avro York tervezett váltótípusa. A légi hídban csak egyetlen repülőszázad használta. Maximális sebesség 570 km/óra, a légi hídban alkalmazott utazósebessége 298 km/óra, hasznos teher 8,5 tonna.

Bristol Freighter: kétmotoros. A visszaúton használták, amikor terjedelmes rakományokat szállítottak. Maximális sebesség 360 km/óra, a légi hídban alkalmazott utazósebessége 241 km/óra, hasznos teher 5 tonna.

Handley Page Halton: négymotoros. A Halifax bombázó polgári célokra átalakított változata. Maximális sebesség 515 km/óra, a légi hídban alkalmazott utazósebessége 298 km/óra, hasznos teher 6 tonna.

Avro Lancastrian: négymotoros. A Lancaster bombázó szállítóvá alakított változata. Maximális sebesség 507 km/óra, a légi hídban alkalmazott utazósebessége 298 km/óra, hasznos teher 6 tonna.

Fairchild Packet (C–82): kétmotoros. Az USAF ömlesztett teheráru szállítására használta. Maximális sebesség 399 km/óra, a légi hídban alkalmazott utazósebessége 273,5 km/óra, hasznos teher 5,5 tonna.

Avro Tudor: négymotoros. Folyékony tüzelőanyag szállítására használták. Maximális sebesség 556,7 km/óra, a légi hídban alkalmazott utazósebessége 298 km/óra, hasznos teher 8 tonna.

Short Sunderland: négymotoros. Az RAF Partvédelmi Parancsnoksága (Coastal Command) által üzemeltetett hidroplán. Maximális sebesség 342,7 km/óra, a légi hídban alkalmazott utazósebessége 265,5 km/óra, hasznos teher 5,5 tonna.

Globemaster (C–74): 25 tonnás hasznos terhével és 528 km/óra maximális sebességével az USAF legnagyobb szállító repülőgépe, és Tunner szeme fénye volt. Csakhogy mindössze egyetlenegyet használtak a légi hídban, és azt is csak roppant megfontoltan, mert nehezen volt beilleszthető a nagyon más teljesítményű többi gépre szabott ütemtervekbe, és túl nehéz volt a szabványos leszállópályáknak. Hét Globemaster viszont utánpótlást szállított az Egyesült Államokból a Rhein-Main légi támaszpontra.

Bibliográfia

Ahonen, Pertti: *After the Expusion: West Germany and Eastern Europe, 1945–1990, 2003.*

Ambrose, Stephen: *Eisenhower and Berlin, 1945, 2000.*

Andreas-Friedrich, Ruth: *Battleground Berlin, 1990.*

Arnold-Forster, Mark: *The Siege of Berlin, 1979.*

Backer, John H.: *Winds of History. The German Years of Lucius DuBignon Clay, 1983.*

Backer, John H.: *Priming the German Economy. American Occupational Policies 1945–48, 1971.*

Barnett, Correlli: *The Lost Victory. British Dreams, British Realities, 1945–1950, 1995.*

Behrman, Greg: *The Most Noble Adventure. The Marshall Plan and the Reconstruction of Post-War Europe, 2007.*

Berghahn, Volker R.: *American Big Business in Britain and Germany. A Comparative History, 2014.*

Best, Gary Dean: Herbert Hoover: *The Presidential Years, 1933–64, 1983.*

Beugel, Ernst Hans van der: *From Marshall Aid to Atlantic Partnership, 1966.*

Botting, Douglas: *In the Ruins of the Reich, 1985.*

Brandt Willy: *My Road to Berlin, 1960.*

Browder, Robert Paul – Smith, Thomas G.: *Independent: A Biography of Lewis W. Douglas, 1986.*

Bullock, Alan: *Ernest Bevin: Foreign Secretary, 1945–51, 1983.*

Burner, David: *Herbert Hoover. A Public Life, 1978.*

Carr, Albert H. Z.: *Truman, Stalin, and Peace, 1950.*

Charles, Max: *Berlin Blockade, 1959.*

Charmley, John: *Churchill's Grand Alliance. The Anglo-American Special Relationship 1940–57, 1995.*

Clare, George: *Berlin Days, 1946–47, 1989.*

Clarke, Sir Richard: *Anglo-American Economic Cooperation in War and Peace, 1942–49, 1982.*

Clay, Lucius D.: *Decision in Germany, 1950.*

Collier, Richard: Bridge Across the Sky: *The Berlin Blockade and Airlift, 1948–1949, 1978.*

Connell, Brian: *Watcher on the Rhine. A Report on the New Germany, 1957.*

Davison, W. Phillips: *The Berlin Blockade. A Study in Cold War Politics, 1958.*

Deighton, Anne: *The Impossible Peace. Britain, the Division of Germany, and the Origins of the Cold War, 1990.*

Dennett, Raymond – Johnson, Joseph E.: *Negotiating with the Russians, 1951.*

Douglas, R. M.: Orderly and Humane: *The Expulsion of the Germans after the Second World War, 2012.*

Edwards, Ruth Dudley: *Victor Gollancz: A Biography, 1987.*

Ferrell, Robert: *Harry S. Truman, 1991.*

Frank, Matthew: *Expelling the Germans. British Opinion and Post-1945 Population Transfer in Context, 2007.*

Gaddis, John Lewis: *We Now Know: Rethinking Cold War History, 1997.*

Gere, Edwin: The Unheralded: *Men and Women of the Berlin Blockade and Airlift, 2003.*

Gimbel, John: *The American Occupation of Germany. Politics and the Military, 1945–1949, 1968.*

Gimbel, John: *The Origins of the Marshall Plan, 1976.*

Gollanz, Victor: *Leaving Them to Their Fate: The Ethics of Starvation, 1946.*

Gori, Francesca – Pons, Silvio (szerk.): *The Soviet Union and Europe in the Cold War, 1943–53, 1996.*

Gottlieb, Manuel: *The German Peace Settlement and the Berlin Crisis, 1960.*

Grosser, Alfred: *Western Germany, From Defeat to Rearmament, 1955.*

Haydock, Michael D.: *City Under Siege: The Berlin Blockade and Airlift, 1948–49, 1999.*

Hathaway, Robert M.: *Ambiguous Partnership. Britain and America, 1944–1947, 1981.*

Helmer, Stephen D.: *Hitler's Berlin: The Speer Plans for Reshaping the Central City, 1985.*

Hiscocks, Richard: *Democracy in Western Germany, 1957.*

Hitchcock, William I.: *The Struggle for Europe. The Turbulent History of a Divided Continent, 1945–2002, 2003.*

Hoffmann, Stanley – Maier, Charles: *The Marshall Plan: A Retrospective, 1984.*

Hogan, Michael J.: *The Marshall Plan. America, Britain, and the Reconstruction of Western Europe, 1947–1952, 1987.*

Horner, Arthur: *Incorregible Rebel, 1960.*

Howley, Frank: *Berlin Command, 1950.*

Innes, Hammond: *Air Bridge, 1950.*

Jackson, Robert: *The Berlin Airlift, 1988.*

Jay, Douglas: *Change and Fortune. A Political Record, 1980.*

Kempe, Frederick: *Berlin 1961. Kennedy, Khrushchev, and the Most Dangerous Place on Earth, 2011.*

Kennan, George: *American Diplomacy, 1900–1950, 1951.*

Kirkpatrick, Ivone: *The Inner Circle. Memoirs of Ivone Kirkpatrick, 1959.*

LaFeber, Walter F.: *America, Russia, and the Cold War, 1945–1975, 1976.*

Leahy, Willam D., flottatengernagy: *I Was There, 1950.*

Leffler, Melvyn P.: *For the Soul of Mankind: The United States, the Soviet Union, and the Cold War, 2007.*

Leonhard, Wolfgang: *Child of the Revolution, 1957.*

Lochner, Louis P.: *Herbert Hoover and Germany, 1960.*

MacDonough, Giles: *After the Reich, 2008.*

Mallalieu, William Cassell: *British Reconstruction and American Policy, 1945–55, 1956.*

Mann, Anthony: *Comeback: Germany, 1945–1952, 1980.*

Mayer, Herbert C.: *The German Recovery and the Marshall Plan, 1969.*

Mayhew, Christopher: *A War of Words: A Cold War Witness, 1998.*

Mayne, Richard: *The Recovery of Europe. From Devastation to Unity, 1970.*

Meehan, Patricia: *A Strange Eenemy Peole. Germans Under the British, 1945–1950, 2001.*

Mikes, George: *Uber Alles: Germany Explored, 1953.*

Miller, Roger G.: *To Save a City: The Berlin Airlift, 1948–1949, 2008.*

Milward, Alan S.: *The Reconstruction of Western Europe, 1945–51, 1984.*

Miscamble, Wilson D.: *Harry S. Truman, the Berlin Blockade and the 1948 Election, 1980.*

Morgan, Roger: *The United States and West Germany, 1945–1973. A Study in Alliance Politics, 1974.*

Morris, Eric: *Blockade: Berlin and the Cold War, 1974.*

Mosley, Leonard: *Marshall: Hero for Our Times, 1982.*

Murphy, David E., Kondrashev, Sergei A., & Bailey, George: *Battleground Berlin: CIA Versus KGB in the Cold War, 1997.*

Murphy, Robert: *Diplomat Among Warriors, 1964.*

Naimark, Norman M.: *The Russians in Germany: A History of the Soviet Zone of Occupation, 1945–1949, 1995.*

Offner, Arnold A.: *Another Such Victory: President Truman and the Cold War, 1945–53, 2002.*

Padover, Saul: *Psychologist in Germany, 1946.*

Parrish, Thomas: *Berlin in the Balance, 1945–1949. The Blockade, the Airlift, the First Major Battle of the Cold War, 1998.*

Pelling, Henry: *Britain and the Marshall Plan, 1988.*

Pennachio, Charles: *The East German Communists and the Origins of the Berlin Blockade Crisis, 1995.*

Peterson, Edward N.: *The American Occupation of Germany: Retreat to Victory, 1977.*

Peterson, Maurice: *Both Sides of the Curtain: An Autobiography, 1950.*

Pimlott, Ben: *The Political Diary of Hugh Dalton, 1986.*

Prittie, Terence: *The Velvet Chancellors: A History of Post-War Germany, 1979.*

Radzinsky, Edvard: *Stalin: A Biography, 1996.*

Reeves, Richard: *Daring Young Men: The Heroism and Triumph of the Berlin Airlift, June 1948–May 1949, 2010.*

Richie, Alexandra: *Faust's Metropolis: A History of Berlin, 1998.*

Roberts, Frank: *Dealing with Dictators: The Destruction and Revival of Europe, 1930–70, 1991.*

Robertson, Alex J.: *The Bleak Midwinter, 1947, 1987.*

Rodrigo, Robert: *Berlin Airlift, 1960.*

Schrader, Helena P.: *The Blockade Breakers: The Berlin Airlift, 2008.*

Sebestyen, Victor: *1946, The Making of the Modern World, 2014.*

Shinwell, Emanuel: *I've Lived through It All, 1973.*

Sichel, Peter: *The Secrets of My Life, 2016.*

Skidelsky, Robert: *John Maynard Keynes, 2003.*

Slayton, Robert A.: *Master of the Air: William Tunner and the Success of Military Airlift, 2010.*

Smith, Walter Bedell: *Moscow Mission, 1946–1949, 1950.*

Smyser, W. R.: *From Yalta to Berlin: The Cold War Struggle over Germany, 1999.*

Strang, Lord William: *Home and Abroad, 1956.*

Sutherland, Jon – Canwell, Diane: *The Berlin Airlift. The Salvation of a City, 2007.*

Taylor, Frederick: *The Berlin Wall, 2007.*

Tusa, Ann – Tusa, John: *The Berlin Airlift, 1988.*

White, Philip: *Churchill's Cold War: The Iron Curtain Speech that Shaped the Post-War World, 2012.*

Williams, Francis: *A Prime Minister Remembers, 1961.*

Williamson, David G.: *A Most Diplomatic General: Life of Lord Robertson of Oakridge, 1996.*

Windsor, Philip: *Berlin in the Cold War, 1964.*

Windsor, Philip: *City on Leave: A History of Berlin, 1945–1962, 1963.*

Jegyzetek

Első fejezet

1. Lord Strang, *Home and Abroad*, 1956; p. 207.
2. Stephen Ambrose, *Eisenhower and Berlin, 1945*, 2000; p. 97.
3. Wolfgang Leonhard, *Child of the Revolution*, 1957; p. 41.
4. Saul Padover, *Psychologist in Germany*, 1946; p. 211.
5. Melvyn P. Leffler, *For the Soul of Mankind: The United States, the Soviet Union, and the Cold War*, 2007; p. 41.
6. Mark Arnold-Forster, *The Siege of Berlin*, 1979; p. 27.
7. Giles MacDonogh, *After the Reich*, 2007; p. 255.
8. Alfred Grosser, *Western Germany, From Defeat to Rearmament*, 1955; p. 89.
9. Willy Brandt, *My Road To Berlin*, 1960.
10. George Clare, *Berlin Days*, 1989; p. 16.
11. Peter Sichel, *The Secrets of My Life*, 2016; p. 157.
12. Giles MacDonogh, *After the Reich*, 2007; p. 251.
13. Marianne Beier, *Duesseldorf Historisches Archiv.*
14. Lucius D. Clay, *Decision in Germany*, 1950; pp. 25, 26.
15. Frank Howley, *Berlin Command*, 1950; p. 52.

Második fejezet

1. William Leahy, *I Was There*, 1950; p. 442.
2. Anthony Mann, *Comeback: Germany 1945–1952*; p. 117.
3. Arnold Offner, *Another Such Victory: President Truman and the Cold War, 1945–53*, 2002; p. 127.
4. Victor Sebestyen, *1946: The Making of the Modern World*, 2014; p. 321.
5. Melvyn P. Leffler, *For the Soul of Mankind: The United States, the Soviet Union, and the Cold War*, 2007; p. 49.
6. John Lewis Gaddis, *We Now Know: Rethinking Cold War History*, 1997; p. 21.
7. A Védelmi Bizottság gyűlései, 1946. március 8-án és 18-án; DO46.
8. Robert Ferrell, *Harry S. Truman*, 1991; p. 235.
9. Philip White, *Churchill's Cold War: The Iron Curtain Speech that Shaped the Post-War World*, 2012; p. 200.
10. A brit Nemzeti Archívum, PREM 8/26, 1946. május 1.
11. Victor Gollancz, *The Ethics of Starvation*, 1946.
12. Charles Pennacchio, 'The East German Communists and the Origins of the Berlin Blockade Crisis', *East European Quarterly*, Vol. 29, No. 3, 1995.
13. George Clare, *Berlin Days*, 2007; p. 42.
14. Alexandra Ritchie, *Faust's Metropolis: A History of Berlin*, 1998; p. 646.

Harmadik fejezet

1. Willy Brandt, *My Road To Berlin*, 1960.
2. Ruth Andreas-Friedrich, *Battleground Berlin*, 1990; pp. 146–7 (1946. december 30., hétfő).
3. Robert Skidelsky, *John Maynard Keynes*, 2003; p. 783.
4. Ben Pimlott (ed.): *The Political Diary of Hugh Dalton*, 1986; p. 384 (Dalton Bevinnek, 1946. október 3.).

5. A Technikai Bizottság szénbányászatra vonatkozó jelentése, 1945.
6. A brit Nemzeti Archívum, PREM 8/516, 1946. január 1.
7. Ibid.
8. David G. Williamson, *A Most Diplomatic General: Life of Lord Robertson of Oakridge*, 1996; p. 97.
9. Arthur Horner, *Incorrigible Rebel*, 1960; pp. 183, 190.
10. A Szénügyi Ipari Tanácsadó Testület jelentése, 1946. november; BT171/185.
11. Alex J. Robertson, *The Bleak Midwinter*, 1987; p. 61.
12. Robert Paul Browder–Tomas G. Smith, *Independent: A Biography of Lewis W. Douglas*, 1986; p. 284.
13. Ibid; p. 254.
14. A brit Nemzeti Archívum, PREM 8/703.
15. Robert Paul Browder–Tomas G. Smith, *Independent: A Biography of Lewis W. Douglas*, 1986; p. 257.
16. A brit Nemzeti Archívum, PREM 8/449.
17. Emanuel Shinwell, *I've Lived Through It All*, 1973; p. 195.
18. Ben Pimlott (ed.), *The Political Diary of Hugh Dalton*, 1986; p. 390 (1947. február 6.).
19. Ibid; (1947. február 10.).

Negyedik fejezet

1. Berlin a külügyminisztériumnak, 1948. augusztus 10; CAB 6531.
2. A brit Nemzeti Archívum, CAB 129/19; 1947. július 5.
3. Robert Paul Browder–Tomas G. Smith, *Independent: A Biography of Lewis W. Douglas*, 1986; p. 270.
4. Ibid; p. 266.
5. Interjú E. H. van der Beugellel, a holland delegáció titkárával a Marshall-tervet bemutató első párizsi konferencián; Philip Brooks, 1964. június 1.
6. Robert Paul Browder–Tomas G. Smith, *Independent: A Biography of Lewis W. Douglas*, 1986; p. 270.

7. A brit Nemzeti Archívum, PREM 8/449.
8. Inverchapel Attleenek, 1947. március 10; PREM 8/703.
9. 1947. március 23.; PREM 8/703.
10. Sir Oliver Franks jelentése a Gazdasági Tanácsnak; CAB 129.22; 1947. december 22.
11. John Lewis Gaddis, *We Now Know: Rethinking Cold War History*, 1997; p. 116.

Ötödik fejezet

1. Charles Pennacchio, 'The East German Communists and the Origins of the Berlin Blockade Crisis', *East European Quarterly*, Vol. 29, No. 3, Autumn 1995.
2. A brit Nemzeti Archívum, CAB 129/23, 1948. január 4.
3. A brit Nemzeti Archívum, CAB 129/25, 1948. március 3.
4. Richard D. McKinzie és Teodore A. Wilson interjúja Harrimannal, 1971; Truman Library.
5. 49-es berlini távirat; 1948. január 10; C218/3/18.
6. Anthony Mann, *Comeback: Germany 1945–1952*, 1980; p. 48.
7. Mikhail Novinsky, *The USSR and the Berlin Crisis 1948–49*. Quoted by Roger G. Miller, *To Save a City: The Berlin Airlift, 1948–1949*, 1998; p. 1.
8. Berlin a külügyminisztériumnak, 1948. április 2; 519-es távirat; CAB 2543.
9. 652-es távirat, 1948. április 1.; CAB 24273/18.
10. Külügyminisztérium, 1948. március 18.
11. Külügyminisztériumi megbeszélés: Strang és Bevin, 1948. április 24.; C3580/3/18.
12. Anthony Mann, *Comeback: Germany 1945–1952*, 1980; pp. 126, 127.
13. Michael M. Narinskii, 'The Soviet Union and the Berlin Crisis 1948–49', *The Soviet Union and Europe in the Cold War 1945–53* (ed. Francesca Gori and Silvio Pons), 1996; p. 66.
14. Ibid; p. 66.

15. 1180-as berlini távirat, 1948. június 25.; CAB 5001/3/18.
16. 1162-es távirat, 1948. június 24.; CAB 4921.
17. Beszélgetés a külügyminiszter és az amerikai nagykövet között; CAB 5031/3/G.
18. Ivone Kirkpatrick L.C. Hollis vezérőrnagynak; külügyminisztérium, 1948. június

Hatodik fejezet

1. A miniszterek kabinetgyűlése Németország kapcsán, 1948. június 29.
2. A külügyminisztérium 1230-as távirata, 1948. június 30.
3. A külügyminisztériumtól Párizsnak, no. 1966; 1948. június 28.
4. Kabinetgyűlés (48), 44. ítélet, 1948. június 28.
5. Szóbeli interjú Norman Reddawayjel, Liddell Hart Centre Katonai Archívum; GB99 KCLMA.
6. Willy Brandt: *My Road To Berlin*, 1960.
7. Hammond Innes: *Air Bridge*, 1951; p. 133.
8. George Newman, a légi híd idején zajló gatow-i elektrotechnikai és mechanikai workshopok felelős vezetője; előadás Berlinben, 2004. április 15.
9. Ibid.
10. Ruth Andreas-Friedrich: *Battleground Berlin*, 1990.

Hetedik fejezet

1. 'Wochenschau – der Augenzeuge', Nr. 115, 1948.
2. 'Wochenschau – der Augenzeuge', Nr. 117, 1948.
3. A brit Nemzeti Archívum, CAB 129/23, 1948. január 4.
4. Anthony Mann : *Comeback: Germany 1945–1952*, 1980; p. 140.
5. Robert A. Slayton: *Master of the Air: William Tunner and the Success of Military Airlift*, 2010; p. 45.
6. Ibid.

7. David Murphy, Sergei Kondrashev, George Bailey: *Battleground Berlin: CIA Versus KGB in the Cold War,* 1997; p. 62.
8. Szóbeli interjú Clayjel, 1974. július 16., Richard McKinzie; Truman Library.

Nyolcadik fejezet

1. Robert Paul Browder–Thomas G. Smith: Independent: *A Biography of Lewis W. Douglas,* 1986; p. 297.
2. 1105-ös sürgöny Washingtonnak, 1948. július 26.; CAB 6207/3/18.
3. Roberts Strangnek; CAB 6546/3/18.
4. Walter Bedell Smith: *Moscow Mission* 1946–1949, 1950; p. 23.
5. A külügyminisztérium Moszkvának, 1948. augusztus 8.; 1625-ös távirat; C 6423/3/18.
6. Berlin a külügyminisztériumnak, 1948. augusztus 10.; 1596-ös távirat; C 6531/3/18.
7. A brit Nemzeti Archívum, CAB 6531, 1948. augusztus 11.
8. A külügyminisztérium Washingtonnak; 8758-ös távirat, 1948. augusztus 9.; MOD B/C/165.
9. Külügyminisztérium, 1948. augusztus 11.; Truman Library.
10. Ruth Andreas-Friedrich: *Battleground Berlin,* 1990; 1948. augusztus 22-ei naplóbejegyzés.
11. A külügyminiszter memorandumja a miniszterelnöknek, 1948. augusztus 24.; PM/48/69.
12. A brit Nemzeti Archívum, CAB 128/13, 1948. szeptember 22.

Kilencedik fejezet

1. A CIA az elnöknek a moszvkai helyzetről, 1948. szeptember 28.; Truman Library.
2. Michael M. Narinskii: *The Soviet Union and Europe in the Cold War* (ed. Francesca Gori–Silvio Pons), 1996; p. 72.
3. William Michaels, kiadatlan önéletrajz; Army Education Centre, Aurora, Colorado.
4. Edwin Gere: *The Unheralded,* 2003; p. 86.

Tizedik fejezet

1. Anthony Mann: *Comeback: Germany 1945–1952,* 1980; p. 137.
2. Jelentés a Quai d'Orsay-i, 1948. október 4-ei találkozóról; Truman Library.
3. Az ENSZ közvetítő 7530-ös helyzetjelentése Palesztináról, 1948. szeptember 16.

Tizenegyedik fejezet

1. A külügyi titkár jelentése a miniszterek tanácsának Németországról. 1949. február 4.; GEN 241/4.
2. Robert Murphy: *Diplomat Among Warriors,* 1964; p. 392.
3. 3638-as távirat Washingtonnak, 1949. április 2.
4. A brit Nemzeti Archívum, külügyminisztérium, 371/7681, C3267/23/18.
5. 1524-es távirat New Yorkba, 1949. április 20.
6. Charles Pennacchio: 'The East German Communists and the Origins of the Berlin Blockade Crisis', East European Quarterly, Vol. 29, No. 3, 1995.
7. 4671-es távirat Washingtonba, 1949. április 29.

Tizenkettedik fejezet

1. Robert Murphy: *Diplomat Among Warriors,* 1964; p. 393.
2. David G. Williamson: *A Most Diplomatic General: Life of Lord Robertson of Oakridge,* 1996; p. 142.
3. George Mikes: *Uber Alles: Germany Explored,* 1953; pp. 81, 82.
4. Volker R. Berghahn: *American Big Business in Britain and Germany. A Comparative History,* 2014.
5. George Mikes: *Uber Alles: Germany Explored,* 1953; p. 89.

Tihenharmadik fejezet

1. Külügyminiszter, 1948. augusztus 30.
2. Attlee Bevinnek, 1950. december 10.; FO 800/517.

Tihennegyedik fejezet

1. Megbeszélés a berlini szükséghelyzet kapcsán, 1961. március 13.; FO 371/160485.
2. A bonni brit nagykövetség a külügyminisztériumnak, 1961. május 26.; FO 371/160486.
3. A kabinet memoranduma, 1961. szeptember 1.; CAB 129/102.
4. Berlini távirat, 1961. augusztus 16.; FO 371/160510.
5. Guenter Schabowski nekrológ, Economist, 2015. november 7.
6. Alexandra Richie: Faust's Metropolis, 1998; p. 837.

Utóirat

1. Frank Roberts: *Dealing with Dictators: The Destruction and Revival of Europe, 1930–70,* 1991; p. 137.
2. Robert Murphy: *Diplomat Among Warriors,* 1964; p. 395.

A végső mérleg

1. Truman Library, 'The Berlin Airlift: A USAF Summary', 1949.

Köszönetnyilvánítás

A könyv megírására Sir John Curtiss repülő vezérőrnagy, nagyszerű barátom ösztönzött, aki rendkívüli türelemmel kezelte repüléstechnikai ismereteim súlyos hiányosságait, és aki sok tényszerű részletben helyreigazított. Sir Johnnak a könyv befejezése előtt bekövetkezett halála mélyen elszomorított sokunkat, akik csodáltuk bátorságát, és megbíztunk ítélőképességében.

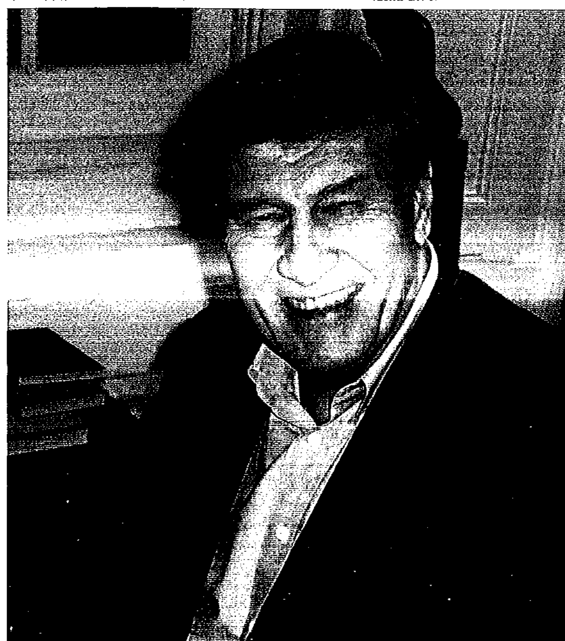
Mélységes hálával mondok köszönetet a berlini Das Allierten Museumnak, a Truman Librarynek, a National Archives UK-nek, a Landesarchiv Berlinnek és a London Librarynek, de mindenekelőtt a légi híd azon veteránjainak, akik készek voltak megosztani velem az emlékeiket.

Értékes támogatást kaptam Nicola Varnstól, aki számos interjút elkészített, Jill Fennertől, aki segített formába önteni a kéziratot, és ügynökömtől, Michael Alcocktól, aki maga volt a nyugalom hangja, amikor úgy látszott, kissé elszabadultak a dolgok. Külön köszönettel tartozom sasszemű kiadómnak és szerkesztőmnek, Duncan Heathnek.

Név- és helymutató

Készült a Borsodi Nyomda Kft.-ben
Felelős vezető: Ducsai György

Az 1937-ben született Barry Turner népszerű történész, többek között a *Countdown to Victory*, az *Outpost of Occupation* és a *Karl Doenitz and the Last Days of the Third Reich* című könyvek szerzője. Londonban és Franciaország délnyugati részén él.

„Berlinből hatalmas katlan lett, amelyet farkaséhes és földönfutóvá vált emberek töltöttek meg. Megszűnt a gáz- és az áramszolgáltatás, a csatornák bedugultak, a szennyvíz az út menti árkokban csordogált. A fákat régen kivágták tüzelőnek, az utcákat eltorlaszolta a törmelék. A kutyákat a húsukért adták el, a macskákat a prémjükért. Becslések szerint több mint ötvenezer árván maradt gyerek élt földbe ásott gödrökben, mint az állatok. Egy átlagos berlini napi fejadagja egy csajka híg zöldséglevesből, egy szelet margarinnal leheletvékonyan megkent fekete kenyérből és esetleg egy-egy falat húsból állt."

GABO Könyvkiadó
3990 Ft

www.gabo.hu

Y TURNER A BERLINI LÉGI HÍD

GABO

Y TURNER A BERLINI LÉGI HÍD

GABO

A BERLINI LÉGI HÍD

A hidegháború nagyszabású segélyszállítási művelete

BARRY TURNER

GABO

„Lebilincselő beszámoló a hidegháború
első meghatározó epizódjáról."
BBC History

1948-ban a romokban heverő Berlin megosztott város volt egy megosztott országban, egy megosztott földrészen, a szovjet irányítás alatt lévő Kelet-Németország szívében. Sztálin azt akarta, hogy a szövetségesek hagyják el az országot, a szövetségesek maradni akartak, a fővárost pedig csak három szűk légi folyosó kötötte össze a Nyugattal. A diktátor magabiztosan hitt benne, hogy ha elvágja az élelmiszer- és üzemanyag-ellátást, végső csapást mérhet Berlinre.

Amerikában sokan gondolták úgy, hogy Németország újjáépítése jelentené az igazi biztosítékot a kommunizmus európai térnyerése ellen. Ezért 1948 júniusa és 1949 májusa között brit és amerikai repülőgépek végrehajtották a történelem legambiciózusabb légi segélyszállítási műveletét: közel háromszázezer út során több mint kétmillió tonna szállítmányt juttattak be a porig rombolt fővárosba.

Barry Turner amerikai, brit és német archívumokban összegyűjtött anyagok és veteránokkal készített interjúk segítségével élénk képet fest a légi hídról: a műveletről, amelynek utóhatásaival – Amerika globális vezetői szerepe, Németország dominanciája, az orosz fenyegetés – a mai napig együtt élünk.